

ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΘΗΝΑΙ 1953

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

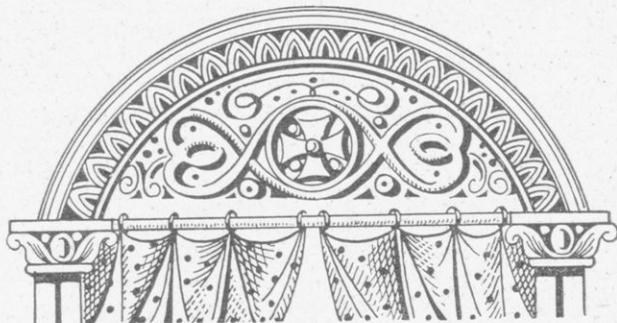

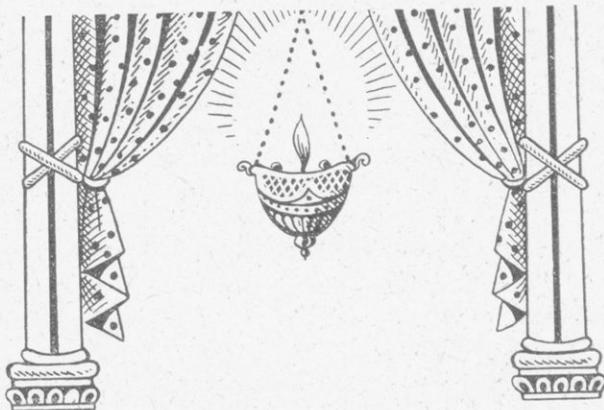
ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ
ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ

Κ Α Τ Η Χ Η Σ Ι Σ
Κ Α Ι
Λ Ε Ι Τ Ο Υ Ρ Γ Ι Κ Η

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1953

ΙΕΡΑ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

ΙΣ τὸ μάθημα τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως διδασκόμεθα συστηματικῶς τί εἶναι ἡ Θρησκεία. Θρησκεία εἶναι ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἡ διαρκῆς ἐπικοινωνία του μετὰ τοῦ μεγάλου Δημιουργοῦ τῶν πάντων, ἐκ τοῦ ὁποῦ ἐξαρτᾶται καὶ πρὸς τὸν ὁποῖον ἐκ φύσεως τείνει οὗτος καὶ ἀποβλέπει εἰς πάσας τὰς στιγμὰς τοῦ βίου του. Ἡ Θρησκεία (λατιν. religio ἐκ τοῦ religo=ἐνώνω) ἐκφράζει ἐν ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα φαινόμενα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τὸ φαινόμενον τῆς ἐνώσεως τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ ὑψίστου ὄντος, τὸ ὁποῖον ὄν εἶναι τὸ ὑψιστον Ἄγαθόν, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, τῆς εὐτυχίας καὶ κάθε καλοῦ. Ἄνευ τοῦ Θεοῦ καὶ μακρὰν τοῦ Θεοῦ δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ζήσωμεν οὔτε νὰ εὐρωμεν ἡσυχίαν καὶ ἀνάπαυσιν, διότι, ὅπως ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες φιλόσοφοι καὶ ἐπανελάβε καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τοὺς Ἀθηναίους, « ἐν αὐτῷ (ἐν τῷ Θεῷ) ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν » (Πράξ. ΙΖ' 28). Ὅσον εἶναι δυνατόν νὰ ζῶσιν οἱ ἰχθύες ἐκτὸς τοῦ ὕδατος τόσον εἶναι δυνατόν νὰ ζῶσιν ἀληθινὴν ζωὴν οἱ ἄνθρωποι μακρὰν τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Θρησκεία ἀποτελεῖ ἐν βασικὸν γνῶρισμα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἐκ φύσεως εἶναι θρησκευτικὸν ὄν. Πολλὰ ἄτομα φαίνονται ὅτι στεροῦνται θρησκευτικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀκριβῶς ὅπως ἄλλα στεροῦνται καλλιτεχνικοῦ ἢ πνευματικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις εἶναι θρη-

σκευτική και ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν λαῶν οὐδεμία παρουσιάζεται ἀνθρωπίνη φυλή, ἢ ὁποία νὰ μὴ ἔχη μίαν οἰανδήποτε θρησκείαν. "Ὅπως πολὺ ἔρῳως λέγει ὁ Πλούταρχος, « εὖροις δ' ἂν ἐπιῶν καὶ πόλεις ἀτειχίστους, ἀγραμμάτους, ἀβασιλεύτους, ἀδίκους, ἀχρημάτους, νομίσματος μὴ δεομένας, ἀπείρους θεάτρων καὶ γυμνασίων, ἀνιέρου δὲ πόλεως καὶ ἀθέου, μὴ χρωμένης εὐχαῖς, μηδὲ ὄρκοις, μηδὲ μαντείαις, μηδὲ θυσίαις ἐπ' ἀγαθοῖς, μηδ' ἀποτροπαῖς κακῶν, οὐδεὶς ἐστὶν οὐδ' ἔσται γεγονῶς θεατῆς». Καὶ σήμερον καὶ πάντοτε ἔχει ἀποδειχθῆ αὐτό, τὸ ὁποῖον λέγει ὁ Πλούταρχος, διότι οἱ θρησκευολόγοι καὶ οἱ ἱστορικοὶ διακηρύττουν ὅτι κατὰ τὰς ἐρεῦνας τῶν διεπίστωσαν ὅτι ἀκόμη καὶ οἱ πλέον βάρβαροι καὶ πρωτόγονοι λαοί, ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι, ἔχουν θρησκείαν τινά, ἔστω ἀπλήν καὶ πρωτόγονον. Καὶ ἐκεῖνοι ἀκόμη, οἱ ὁποῖοι πολεμοῦν τὴν θρησκείαν καὶ λέγουν ὅτι δὲν πιστεύουν εἰς τίποτε, καὶ αὐτοὶ ἀκόμη κατὰ βάθος ἔχουν θρησκείαν καὶ ὅταν παρουσιασθῆ κατάλληλος στιγμή καὶ αὐτοὶ καταφεύγουν εἰς τὸν Θεὸν καὶ πιστεύουν. Ὑπάρχουν πλεῖστα παραδείγματα ἀθέων καὶ ἀπίστων, οἱ ὁποῖοι ἐπανῆλθον εἰς τὴν θρησκείαν, ἐπίστευσαν καὶ ἔγιναν εὐσεβέστατοι. Ἐπίσης εἶναι γνωστὸν ὅτι, ὅσον καὶ ἂν ἠθέλησαν ἄλλοι νὰ ἐκριζώσουν τὴν θρησκείαν ἀπὸ τὴν ψυχὴν τῶν λαῶν, δὲν τὸ κατώρθωσαν καὶ οἱ λαοὶ ἐξηκολούθησαν, παρὰ τοὺς διωγμοὺς καὶ τὰ μαρτύρια, νὰ μένουν πιστοὶ εἰς τὴν θρησκείαν τῶν (Γαλλικὴ ἐπανάστασις, Ρωσικὴ ἐπανάστασις).

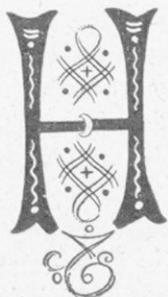
Τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα εἶναι ἔμφυτον εἰς τὸν ἀνθρώπον. Ὁ θαυμασμὸς πρὸς τὰ μεγαλεῖα τῆς φύσεως, ἢ εὐγνωμοσύνη πρὸς τὰς ἐν αὐτῇ εὐεργετικὰς δυνάμεις, ὁ φόβος ἐνώπιον τρομερῶν φαινομένων, ἰδιαιτέρως δὲ ἡ ἰδέα ὅτι ἐν πάνσοφον, παντοδύναμον καὶ πανάγαθον Ὁν διευθύνει τὸ ἄπειρον σύμπαν καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν, πάντα ταῦτα διαθερμαίνουν τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα καὶ ἐνισχύουν τὴν θρησκευτικότητα τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ θρησκεία, ἢ ὁποία, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, ἔχει βαθείας τὰς ρίζας εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὑπῆρξε πάντοτε βασικὸς παράγων εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος. Ὅσαι ἐποχαὶ διεκρίνοντο διὰ τὴν θρησκευτικότητα ὑπῆρξαν

γόνιμοι και δημιουργικοί, ὅλοι δὲ οἱ μεγάλοι ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι ὠδήγησαν τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν εὐτυχίαν, διεκρίνοντο διὰ τὴν μεγάλην εὐσέβειάν των (π.χ. ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Νεύτων, ὁ Πασκάλ, ὁ Παστέρ κ.ἄ.).

Ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος διαπνέεται ὑπὸ βαθείας θρησκευτικότητος, εἶναι πάντοτε εὐδαίμων καὶ ἡρεμος καὶ ἔχει χαρακτηριστικὰ τέλειον, διότι ἡ θρησκεία χαρίζει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰ ἑξῆς ἀγαθὰ: 1) Ὑπόσχεται τὴν λύτρωσιν, τὴν ὁποῖαν πᾶσα ἀνθρωπίνη ψυχὴ ἐπιθυμεῖ, καὶ τὴν πραγματικὴν μακαριότητα τόσον εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν ὅσον καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν, 2) διὰ τῆς προσωπικῆς ἐπικοινωνίας πρὸς τὸ Ὑψιστον Ὄν, ἦτοι διὰ τῆς ζωῆς πίστεως εἰς τὸν Θεόν, βοηθεῖ τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἔχουν δυνάμιν καὶ ὑπομονὴν εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰ βάσανα τοῦ βίου, διότι ἡ πίστις εἶναι πάντοτε παντοδύναμος, 3) προβάλλει εἰς τοὺς ἀνθρώπους πρὸς πραγματοποίησιν μίαν ἰδεώδη κοινωνίαν, ἡ ὁποία εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς τὴν ὁποῖαν οἱ ἄνθρωποι θὰ ζῶσιν ὡς τέκνα τοῦ Θεοῦ καὶ ὡς ἀδελφοὶ πραγματικοὶ ἀναμεταξύ των καὶ 4) βελτιώνει τὴν ποιότητα τῆς παρουσίας ζωῆς διὰ τῆς συνεχοῦς ἀνυψώσεως τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ πνευματικὰ καὶ αἰώνια, ἀντὶ νὰ στρέφονται οὗτοι πρὸς τὰ ἐφήμερα καὶ τὰ μάταια καὶ τὰ ψευδῆ πράγματα τοῦ κόσμου τούτου.

2. ΕΙΔΗ ΘΡΗΣΚΕΙΩΝ

ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΣ δὲν εἶχε πάντοτε τὴν αὐτὴν θρησκείαν οὔτε ἐπίστευε πάντοτε εἰς ἓνα Θεόν. Ἡ ἁμαρτία συνετέλεσε νὰ ἀπομακρυνθοῦν οἱ ἄνθρωποι μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀπὸ τὴν πίστιν καὶ τὸν ἀληθινὸν Θεόν καὶ λόγῳ τῆς ἀμαθείας των νὰ θεοποιήσουν διάφορα ἀντικείμενα ἢ φαινόμενα τῆς φύσεως, πρὸς τὰ ὁποῖα ἠσθάνοντο ἢ φόβον ἢ θαυμασμόν ἢ εὐγνωμοσύνην. Τοιοῦτοτρόπως διεμορφώθησαν, ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀνθρώπων, τὰ διάφορα εἶδη τῶν

θησκειῶν. Αἱ θηρσκειῖαι αὐται διακρίνονται συνήθως εἰς φυσικὰς καὶ εἰς ἀποκεκαλυμμένας.

Φυσικαὶ λέγονται αἱ θηρσκειῖαι ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας διεμόρφωσεν ὁ ἄνθρωπος μόνος του διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων. Εἰς τὰς φυσικὰς θηρσκειῖας ὑπάγεται ἡ εἰδωλολατρεία τῶν ἀρχαίων λαῶν, καθὼς καὶ συγχρόνων τινῶν βαρβάρων. Εἰδωλα λέγονται διάφορα ἀντικείμενα ἢ φαινόμενα τῆς φύσεως ἢ ζῶα, τὰ ὁποῖα οἱ ἄνθρωποι λατρεύουν ὡς θεοὺς. Εἰδωλολατρεία λοιπὸν (ἢ φυσιολατρεία, πολυθεΐα) εἶναι ἡ θεοποίησις ἀντικειμένων ἢ φαινομένων τῆς φύσεως ἢ ζῶων ἢ καὶ διαφόρων ἡρώων. Εἰδωλολατρικὴ ἢ φυσιολατρικὴ ἦτο ἡ θηρσκειῖα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, Ρωμαίων, Αἰγυπτίων, Βαβυλωνίων, Περσῶν καὶ ἄλλων λαῶν, οἱ ὁποῖοι ἐλάτρευον ὡς θεοὺς τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν, τοὺς ἀστέρας, τοὺς ἀνέμους, τὰς θαλάσσας, ποταμούς, δάση, ὄρη, διάφορα ζῶα καὶ ἄλλα φυσικὰ ὄντα καὶ φαινόμενα, ἀκόμη δὲ καὶ πολλοὺς ἥρωας τῆς φυλῆς των, οἱ ὁποῖοι διεκρίθησαν διὰ τὴν ρώμην καὶ διὰ τὰς πολλὰς πρὸς τὴν φυλὴν των ὑπηρεσίας.

Εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν ἀνήκουν καὶ ὁ φετιχισμὸς καὶ ὁ τοτεμισμὸς, τῶν ὁποίων οἱ ὁπαδοὶ πιστεύουν ὅτι εἰς ὠρισμένα ἀντικείμενα ἢ ζῶα (φετίχ, τοτέμ) ὑπάρχει θεία δύναμις καὶ διὰ τοῦτο ἐθεοποιοῦν ταῦτα καὶ ἀπένεμον θυσίας καὶ τιμὰς ὡς εἰς πραγματικοὺς θεοὺς.

Ἀποκεκαλυμμένα εἰ λέγονται αἱ θηρσκειῖαι, τὰς ὁποίας ἔχει ἡ ἀνθρωπότης δι' ἀποκαλύψεως παρὰ τοῦ ἰδίου Θεοῦ καὶ τοιαῦται, κατὰ τὴν πίστιν ἡμῶν τῶν χριστιανῶν, εἶναι μόνον ἡ Ἰουδαϊκὴ, ἡ ὁποία ἀπεκαλύφθη εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν πατριάρχων, τοῦ Μωυσέως καὶ τῶν προφητῶν, καὶ ἡ Χριστιανικὴ θηρσκειῖα, τὴν ὁποίαν ἐφανερώσεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἐδίδαξεν αὐτὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

Καὶ ἄλλαι ὅμως θηρσκειῖαι ἰσχυρίζονται ὅτι ἔχουν ἀποκαλυφθῆ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ των εἰς τοὺς ἰδρυτὰς των, ὅπως ὁ Ζωροαστρισμὸς, ὁ Μωαμεθανισμὸς κ.ἄ. Αἱ κατ' ἀποκάλυψιν θηρσκειῖαι διακρίνονται διὰ τὴν πίστιν εἰς ἓνα Θεόν, διὰ τοῦτο

καὶ λέγονται μονοθεϊστικαὶ θρησκείαι, ἐνῶ ὅλαι αἱ ἄλλαι εἶναι πολυθεϊστικαί.

Ἄλλη συνήθης διάκρισις τῶν θρησκείων εἶναι εἰς ζώσας καὶ εἰς νεκράς. Αἱ πλεῖσται τῶν προαναφερθεισῶν εἰδωλολατρικῶν θρησκείων ἐξέλιπον πλέον καὶ αὗται εἶναι αἱ νεκράι θρησκείαι. Ζῶσαι δὲ θρησκείαι εἶναι ὅσαι ὑφίστανται ἀκόμη· καὶ τοιαῦται εἶναι δέκα περίπου, ἦτοι ὁ Χριστιανισμὸς (ἔ50 ἑκατομ. περίπου), Κομφουκιανισμὸς (250 ἑκατομ.), Μωαμεθανισμὸς (230 ἑκατομ.), Ἰνδοϊσμὸς (250 ἑκατομ.), Ταοϊσμὸς (45 ἑκατομ.), Σιντοϊσμὸς (16 ἑκατομ.), Ἰουδαϊσμὸς (15 ἑκατομ.), Γιαινισμὸς (2 ἑκατομ.), Ζωροαστρισμὸς (2 ἑκατομ.).

Ἡ σύγκρισις τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας θά γίνῃ κυρίως μὲ τὰς ζώσας θρησκείας, τὰς ὁποίας ἀκολουθοῦν σύγχρονοι μὴ χριστιανικοὶ λαοί. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ αἱ εἰδωλολατρικαὶ θρησκείαι τῶν ἀρχαίων λαῶν, ὅπως τῶν Αἰγυπτίων, τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων, τῶν Ἑλλήνων, τῶν Ῥωμαίων καὶ ἄλλων ἤσκησαν μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὴν ζωὴν τῶν λαῶν τούτων καὶ ἦσαν αἱ πρῶται θρησκείαι, τὰς ὁποίας ὁ Χριστιανισμὸς συνήνητησεν εἰς τὸν δρόμον του καὶ ἐξετόπισε, διὰ τοῦτο ἀναφέρομεν καὶ περὶ αὐτῶν ὀλίγα τινά. Τοιουτοτρόπως, ἅμα λάβωμεν ἰδέαν τινά τῶν ἀρχαίων καὶ συγχρόνων θρησκείων, θά δυνάμεθα νά κάμωμεν μίαν σύγκρισιν αὐτῶν πρὸς τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ θά ἴδωμεν τότε ὅτι ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι ἡ μόνη ἀληθινὴ θρησκεία, ἀσυγκρίτως ἀνωτέρα ἀπὸ ὅλας τὰς ἄλλας θρησκείας.

3. Αἱ ΚΥΡΙΩΤΕΡΑΙ Εἰδωλολατρικαὶ Θρησκείαι τῆς ἀρχαιότητος

α) Ἡ θρησκεία τῶν Αἰγυπτίων. — Οἱ Αἰγύπτιοι ἦσαν ἐκ φύσεως εὐσεβῆς λαός. Ὁ Ἡρόδοτος λέγει περὶ αὐτῶν ὅτι ἦσαν θεοσεβέστεροι ἀπὸ ὅλους τοὺς λαοὺς «θεοσεβέες ἐόντες μάλιστα πάντων ἀνθρώπων». Οἱ ἱερεῖς τῶν ἀπετέλουσαν τὴν ἡγήτιδα τάξιν τῶν μορφωμένων καὶ εἶχον μεγάλην δύναμιν καὶ ἐπιρροὴν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἀρχόντων. Ἡ θρησκεία τῶν Αἰγυπτίων ἦτο φυσιολατρική, ἦτοι θεοποίησις τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἄστρον, τοῦ Νείλου, τῆς ἐρήμου, διαφόρων θηρίων.

Ἐπειδὴ δὲ ὅλα ταῦτα ἐπηρέαζον τὴν ζωὴν των, προσεπάθουν διὰ τῶν θυσιῶν καὶ προσευχῶν νὰ ἔχουν τὴν εὐμένειαν καὶ τὴν προστασίαν των. Ὁ ὕψιστος θεὸς των ἦτο ὁ Ρᾶ ἢ Ὡρος, θεὸς τοῦ ἡλίου, ὁ ὁποῖος ἐλατρεύετο ἰδιαιτέρως εἰς τὴν πόλιν Ἑλιούπολιν, ἡ ὁποία ὠνομάσθη τοιουτοτρόπως ἀπὸ τοῦ θεοῦ τούτου. Πρὸς τιμὴν του ἔκτιζον οἱ Αἰγύπτιοι εἰς διαφόρους πόλεις των τοὺς ὀβελίσκους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν σύμβολα τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων. Εἰς τὰς Θήβας τῆς Αἰγύπτου ἐλατρεύετο ὡς θεὸς τοῦ φωτὸς ὁ Ἄμμων, εἰς δὲ τὴν Μέμφιδα ἐτιμᾶτο ὁ Φθᾶ. Ἐπειδὴ ὁ Νεῖλος ποταμὸς ἦτο παράγων πλοῦτου καὶ εὐτυχίας διὰ τὴν Αἴγυπτον, διὰ τοῦτο ἐξ εὐγνωμοσύνης ἐλατρεύετο καὶ οὗτος ὑπὸ τὸ ὄνομα Ὡσιρις, ἐνῶ αἱ δὲχθαι του καὶ ἡ περίεξ αὐτοῦ εὐφορος γῆ εἶχον ἐπίσης θεοποιηθῆ καὶ ἐτιμῶντο ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰσις.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἐλάτρευον ὡς θεοὺς καὶ πολλὰ ζῶα, διὰ τὰ ὁποῖα ἐπίστευον ὅτι ἦσαν ἐνσάρκωσις ἢ κατοικία θεῶν, οἱ ὁποῖοι κατέβησαν εἰς τὴν γῆν ὑπὸ μορφήν ζῴων. Τοιαῦτα ἱερά ζῶα ἦσαν ὁ βουρς Ἄπις, σύμβολον καὶ ἐνσάρκωσις τοῦ Φθᾶ, ὁ κροκόδειλος, ὁ λύκος, ὁ ὄφις, ἡ σφίγξ, ἡ ὁποία ἦτο λέων με κεφαλὴν ἀνθρώπου καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς σύμβολον τοῦ Ρᾶ.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἐπίστευον εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ εἰς τὴν μετεμψύχωσιν. Τὸ σῶμα, κατὰ τὰς δοξασίας των, εἶναι κατοικία ἀθανάτου πνεύματος· διὰ τοῦτο, διὰ νὰ μὴ διαλυθῆ διὰ τοῦ θανάτου καὶ συμπαρασύρῃ εἰς τὴν σῆψίν του καὶ τὴν ψυχὴν, ἐταριχεύετο μὲ μεγάλην τέχνην (μουμῖα) καὶ ἐτοποθετεῖτο εἰς τάφους, οἱ ὁποῖοι προεφυλάσσοντο ἐντὸς τῶν πυραμίδων ἢ ἐντὸς τῆς γῆς. Εἰς τὰς πυραμίδας ἐτοποθετοῦντο κυρίως οἱ νεκροὶ τῶν Φαραῶ, τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου καὶ ἀπογόνων τοῦ θεοῦ Ρᾶ. Αἱ ψυχαὶ τῶν ἀποθανόντων ὠδηγοῦντο ὑπὸ τοῦ θεοῦ τῶν νεκρῶν εἰς τὸν Ἄδην, ὅπου ἐδικάζοντο ὑπὸ δικαστηρίου ἐκ θεῶν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ὁσίριδος. Καὶ αἱ ψυχαὶ μὲν τῶν δικαίων ἡμεῖβοντο, κατοικοῦσαι πλησίον τῶν θεῶν ἐν γαλήνῃ καὶ εὐτυχίᾳ, αἱ ψυχαὶ δὲ τῶν κακῶν κατεδικάζοντο νὰ ἐπιστρέψουν πάλιν εἰς τὴν γῆν καὶ νὰ εἰσέλθουν εἰς σώματα καθαρῶν ἢ ἀκαθάρτων ζῴων, ἀναλόγως τῆς ἠθικῆς των καταστάσεως (μετεμψύχωσις).

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κυρίου ἡμῶν ὠργανώθησαν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ διεδόθησαν καθ' ὅλην τὴν Μεσόγειον τὰ περίφημα μυστήρια τῆς Ἴσιδος καὶ τοῦ Ὀσίριδος. Τὰ μυστήρια ταῦτα, ὅμοια πρὸς τὰ Ἐλευσίνια καὶ Ὀρφικά μυστήρια τῶν Ἑλλήνων, ἦσαν μυστικαὶ τελεταί, εἰς τὰς ὁποίας ἐμυοῦντο οἱ ὑποψήφιοι ὕστερον ἀπὸ μακρὰν δοκιμασίαν καὶ ἐγίνοντο μετὰ τὴν μύησιν μέλη τῶν μυστηρίων τούτων. Ὅσοι ἐγίνοντο μέλη εἶχον τὴν προστασίαν τῆς Ἴσιδος ἐν τῷ βίῳ, καὶ μετὰ θάνατον ἠξιοῦντο τῆς ἀθανασίας καὶ εὐδαιμονίας πλησίον τῶν θεῶν.

β) *Ἡ θεοσεκία τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων.* — Οἱ Ἀσσύριοι καὶ Βαβυλώνιοι εἶχον θεοποιήσει κυρίως τὰ οὐράνια σώματα καὶ ἐπίστευον ὅτι ὅλη ἡ φύσις εἶναι πλήρης ἀπὸ ἀγαθὰ καὶ πονηρὰ πνεύματα. Τὰ πνεύματα ταῦτα ἐπηρέαζον τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, οὕτως ὥστε πᾶν καλὸν ἢ κακὸν ἐν τῇ ζωῇ ἀπεδίδοτο εἰς τὰ πνεύματα ταῦτα. Ὁ ἥλιος καὶ οἱ ἀστέρες ἦσαν θεοί, οἱ ὅποιοι εἶχον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ὄλων τὸν κόσμον, ἀκόμη καὶ τοὺς δαίμονας, ἦτοι τὰ πονηρὰ καὶ ἀγαθὰ πνεύματα. Ἡ πορεία τοῦ κόσμου καὶ ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὴν πίστιν τῶν λαῶν τούτων, ρυθμίζονται ἀπὸ τὴν κίνησιν καὶ τὴν τροχίαν τῶν ἀστέρων. Ἡ διαρκὴς δὲ μελέτη τῆς κινήσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων ἦτο ἔργον τῶν ἱερέων καὶ τῶν μάγων, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται λόγος καὶ εἰς τὰ ἱερά Εὐαγγέλια. Διὰ τοῦτο ἡ ἀστρολογία ἦτο πολὺ ἀνεπτυγμένη παρὰ τοῖς Βαβυλωνίοις καὶ οἱ ναοὶ τῶν ἦσαν συγχρόνως καὶ ἀστεροσκοπεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα παρετήρουν τὰς κινήσεις τῶν ἀστρῶν καὶ προέλεγον διάφορα φαινόμενα καὶ γεγονότα. Ἐπίσης οἱ ἐξορκισμοὶ καὶ ἡ μαγεία ἦσαν πολὺ διαδεδομένα. Οἱ ἱερεῖς ἐφρόντιζον διὰ θυσίων καὶ προσευχῶν, διὰ τῆς μαγείας καὶ τῶν ἐξορκισμῶν νὰ ἐξευμενίζουσιν ἢ νὰ ἀπομακρύνουσιν τοὺς δαίμονας, ὥστε νὰ μὴ κάμνουν κακὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Διὰ τῆς παρατηρήσεως τῶν κινήσεων τῶν οὐρανίων σωμάτων, ὅπως καὶ τῶν σπλάγχων τῶν θυσιαζομένων ζώων, προέλεγον εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰς βουλάς τῶν θεῶν καὶ τὴν τύχην τῶν. Οἱ μεγάλοι θεοὶ τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων ἦσαν δώδεκα, ὅσοι καὶ οἱ μῆνες τοῦ ἔτους, ἀνώτεροι δὲ ὄλων ἦσαν ὁ Ἄνου

παρά τοῖς Βαβυλωνίοις καί ὁ Ἄσσοῦρ καί ἡ Ἀστάρτη παρά τοῖς Ἀσσυρίοις.

Οἱ Ἀσσύριοι καί οἱ Βαβυλώνιοι ἐπίστευον ὅτι οἱ ἄνθρωποι μετὰ θάνατον θά δώσουν λόγον τῶν πράξεών των εἰς τὸν Ἄδην, ὅπου οἱ σκώληκες θά κατατρώγουν καί θά βασανίζουν τοὺς κακοῦς.

γ) Ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. — Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος διεκρίνετο πάντοτε διὰ τὴν εὐσέβειάν του. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν ὁμιλίαν του πρὸς τοὺς Ἀθηναίους εἶχε χαρακτηρίσει τούτους ὡς δεισιδαιμονεστάτους ἐξ ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ἤτοι ὡς πολὺ θεοφοβουμένους. Οὐδέποτε ἤρχιζον ἐργασίαν ἢ ἐπιχείρησιν ἢ μάχην, πρὶν κάμουν προσευχὴν καί θυσίαν εἰς τοὺς θεοὺς των, διὰ νὰ ἔχουν τὴν βοήθειαν καί τὴν προστασίαν των. Ἡ ἀσέβεια πρὸς τοὺς θεοὺς καί ἡ ἀπιστία ἐθεωροῦντο ὡς μέγιστον ἔγκλημα.

Ἄλλ' ὅπως ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς ἀρχαιότητος, τοιουτοτρόπως καί οἱ Ἕλληνες, παρά τὸν ὑπέροχον πολιτισμὸν των, ἦσαν εἰδωλολάτραι, λατρεύοντες ὡς θεοὺς διάφορα φαινόμενα καί ἀντικείμενα. Μὲ τὴν ἰσχυρὰν φαντασίαν των διεμόρφωσαν χαριστάτην μυθολογίαν, ἢ ὁποία περιεῖχε τὸν βίον διαφόρων θεοτήτων. Ὀλη ἢ φύσις, ὁ οὐρανός, ἡ γῆ, τὰ δάση, οἱ ποταμοί, αἱ θάλασσα ἦσαν πλήρεις ἀπὸ μικροῦς καί μεγάλους θεοῦς.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν εἶχον οὔτε ἰδιαιτέραν ἱερατικὴν τάξιν διὰ τὰ τῆς θρησκείας των οὔτε ἱερά βιβλία, ὅπως ἔχουν λ. χ. ὁ Ἰουδαϊσμός, ὁ Χριστιανισμός, ὁ Βουδδισμός, ὁ Μωαμεθανισμός καί ἄλλαι θρησκεῖαι. Οἱ θεοὶ τῶν Ἑλλήνων καί αἱ θρησκευτικαὶ των ἰδέαι καί συνήθειαι εἶναι γνωσταὶ εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τὴν μυθολογίαν, ἀπὸ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη καί ἀπὸ πληροφορίας ἐγκατεσπαρμέναις εἰς τὰ συγγράμματα τῶν ποιητῶν καί τῶν ἄλλων συγγραφέων. Οἱ θεοὶ παριστάνοντο καί ἐνομίζοντο ὡς ἰδεώδεις μορφαί, ὡς ὄντα ἐξόχου κάλλους, ὡς ἀθάνατοι, μακάριοι καί ἰσχυροί, ἀλλὰ καί γεμᾶτοι ἀπὸ πάθη ἀνθρώπινα. Καί οἱ θεοὶ των παρεσύροντο πολλάκις ἀπὸ μίση καί φθόνους, ἀπὸ ἐκδικητικὸν πνεῦμα καί φιληδονίαν, ὅπως καί οἱ κοινοὶ θνητοί. Οἱ κυριώτεροι θεοὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἦσαν οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου, τῶν ὁποίων ὕψιστος ἦτο ὁ Ζεὺς «*πατὴρ ἀνδρῶν*

τε θεῶν τε», θεὸς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. "Ἄλλοι θεοὶ ἦσαν ὁ Ποσειδῶν, θεὸς τῆς θαλάσσης, ὁ Ἄρης τοῦ πολέμου, ἡ Ἄθηνά τῆς σοφίας, ὁ Ἀπόλλων τοῦ φωτός καὶ τῆς μουσικῆς, ὁ Ἑρμῆς τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ ἐμπορίου, ἡ Ἥρα, ὁ Ἥφαιστος, αἱ Μοῦσαι, αἱ Μοῖραι, ὁ Αἴολος καὶ ἄλλοι. Ἡ μυθολογία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων περιέχει πολλὰ σκάνδαλα ἐκ τοῦ βίου τῶν θεῶν τούτων καὶ ταῦτα κατέρριπτον τὴν ἀξίαν τῆς εἰδωλολατρικῆς των θρησκείας. Ἄλλὰ καὶ πολλοὶ φιλόσοφοι ἐδίδασκον ὅτι οἱ θεοὶ τῆς μυθολογίας δὲν ἦσαν ἀληθινοὶ καὶ ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχουν πολλοὶ θεοὶ καὶ μάλιστα μὲ ἐλαττώματα καὶ πάθη ἀνθρώπινα. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κυρίου ἡ εἰδωλολατρεία εἶχε χάσει κάθε ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων καὶ τότε εὖρον εὐνοϊκὸν ἔδαφος ὅπως διαδοθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ ἀνατολικαὶ μυστηριακαὶ θρησκεῖαι τῆς Ἰσίδος, τῆς Κυβέλης καὶ ἤκμασαν ἐκ νέου τὰ ἰδικά των μυστήρια, τὰ Ἐλευσίνια καὶ τὰ Ὀρφικά. Εἰς τὰ μυστήρια ταῦτα πολλοὶ εὕρισκον ἱκανοποίησιν τῆς θρησκευτικῆς των δίψης καὶ ἀνακούφισιν-διὰ τὸν βίον.

Οἱ ἀρχατοὶ Ἕλληνες ἐπίστευον ὅτι πᾶσα παράβασις τῶν ἠθικῶν νόμων εἰς τὸν βίον ἐτιμωρεῖτο ὑπὸ τῶν θεῶν. Ὁ Ζεὺς, ἡ Νέμεσις, αἱ Ἑρινύες ἦσαν ἄγρυπνοι φρουροὶ τῆς ἠθικῆς τάξεως εἰς τὸν κόσμον. Ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ ἀρετὴ ἡμείβοντο ὑπὸ τῶν θεῶν πάντοτε. Ἄλλὰ καὶ οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι τῶν Ἑλλήνων, ὅλοι εὐσεβέστατοι ἄνδρες, ἐδίδασκον τὴν ἀγάπην πρὸς τὰ θεῖα καὶ τὴν ὁμοίωσιν κατὰ τὸ δυνατόν πρὸς τοὺς θεοὺς.

Ὅταν λοιπὸν πρῶτος ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐκήρυξε τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τοὺς Ἕλληνας εἰς Φιλίππους, Θεσσαλονίκην, Βέροϊαν, Ἀθήνας καὶ Κόρινθον, οὗτοι ἐδέχθησαν προθύμως τὴν νέαν πίστιν καὶ πολλαὶ ἐκκλησίαι χριστιανικαὶ ἰδρύθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ συμμαχία καὶ συναδέλφωσις Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ ἐδημιούργησαν σὺν τῷ χρόνῳ νέον πολιτισμὸν διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, τὸν Ἑλληνοχριστιανικὸν πολιτισμὸν. Σήμερον ὁ πραγματικὸς πολιτισμὸς τοῦ κόσμου στηρίζεται ἀκριβῶς εἰς τὰς δύο αὐτάς δυνάμεις, εἰς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμὸν καὶ εἰς τὸν Χριστιανισμὸν.

δ) Ἡ θρησκεία τῶν Ρωμαίων. — Ἡ θρησκεία τῶν Ρωμαίων

ἦτο ἐντελῶς ὁμοία πρὸς τὴν τῶν Ἑλλήνων. Καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἔθεοποίησαν φαινόμενα καὶ ἀντικείμενα τῆς φύσεως καὶ ἐφάνταζοντο τοὺς θεοὺς ὡς ἀνώτερα καὶ ὑπεράνθρωπα ὄντα, τὰ ὁποῖα κυβερνοῦν τὸν κόσμον καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. Οἱ κυριώτεροι θεοὶ τῶν ἦσαν ὁ Jupiter (Ζεὺς), ἡ Juno (Ἥρα), ὁ Saturnus (Κρόνος), ὁ Neptunus (Ποσειδῶν), ἡ Minerva (Ἄθηνᾶ), ἡ Diana (Ἄρτεμις), ὁ Mercurius (Ἑρμῆς) καὶ οἱ λοιποὶ θεοὶ τῆς Ἑλλάδος, τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον. Ἰδιαιτέρως ἐλατρεύοντο παρὰ τῶν Ρωμαίων οἱ ἐφέστιοι θεοί, οἱ ὁποῖοι ἐλέγοντο Lares, προστάται τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας. Οἱ θεοὶ τῶν Ρωμαίων ἐφάνερον τὴν θέλησίν των εἰς τοὺς ἀνθρώπους μὲ οἰωνοὺς ἢ σημεῖα, οἱ δὲ μάντιες καὶ οἰωνοσκοποὶ ἠρμήνευον τὰ σημεῖα ταῦτα. Ὀνομαστὸν οἰωνοσκοπεῖον εὐρίσκετο ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου ἐν Ρώμῃ. Σὺν τῷ χρόνῳ κατέπεσε καὶ ἡ θρησκεία τῶν Ρωμαίων, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν αὐτοκρατόρων, ὅποτε ἤρχισαν οὗτοι νὰ θεοποιῶν καὶ αὐτοκράτορας, ὅπως τὸν Ὀκταβιανὸν Αὐγουστον, τὸν Νέρωνα, τὸν Καλιγούλαν καὶ ἄλλους. Μαζὶ μὲ τὴν κατὰ πτωσιν τῆς θρησκείας ἐπῆλθεν ἡ ἠθικὴ διαφθορὰ καὶ ἡ διάλυσις τῆς Ρωμαϊκῆς κοινωνίας καὶ ἡ πτώσις τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Τοιοῦτοτρόπως ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, διὰ νὰ ἐμφανισθῇ ὁ Χριστιανισμὸς καὶ νὰ ἀνορθῶσθαι τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὰ ἐρείπια καὶ τὴν διαφθοράν.

4. Αἱ κυριώτεραι σύγχρονοι θρησκείαι

α) Ἰνδοῖσμός. — Οἱ Ἰνδοὶ ἦσαν ἀνέκαθεν θρησκευτικὸς καὶ θεωρητικὸς λαός. Ἡ θρησκεία των εἶναι ἡ ἀρχαιοτέρα ἀπὸ ὅλας τὰς ὀργανωμένας συγχρόνους θρησκείας. Εἶναι ὅμως θρησκεία κατ' ἐξοχὴν ἐθνικὴ διὰ τοῦτο δὲν ἠδυνήθη νὰ διαδοθῇ ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῶν Ἰνδῶν. Πολλοὶ Ἰνδοὶ ἠσπάσθησαν τὸν Μωαμεθανισμόν, κατὰ τὰ τελευταῖα δὲ ἔτη διὰ τῆς δράσεως Χριστιανῶν ἱεραποστόλων πολλοὶ προσῆλθον εἰς τὸν Χριστιανισμόν.

1. Βεδδὶκὴ θρησκεία. Ἡ θρησκεία τῶν Ἰνδῶν διῆλθεν ἀπὸ πολλὰ στάδια ἐξελίξεως ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον. Ἡ πρωτόγονος μορφή αὐτῆς εἶναι ἡ λεγομένη Βεδδὶκὴ θρησκεία, ὀνομαζομένη τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ τὰς Βέδδας

(βιβλία τῆς γνώσεως), τὰ ἱερὰ βιβλία τῶν Ἰνδῶν. Αἱ Βέδδαι (1000 περίπου πρὸ Χριστοῦ) ἀποτελοῦνται ἀπὸ τέσσαρα βιβλία, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ σπουδαιότερον εἶναι « ἡ Ρίγκ-Βέδδα », ἦτοι « τὸ βιβλίον τῶν ψαλμῶν ». Αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι, αἱ ὁποῖαι περιέχονται εἰς τὰ βιβλία ταῦτα, εἶναι φυσιολατρικαί, διότι περιέχουν προσευχὰς καὶ ὕμνους πρὸς τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τὸν οὐρανόν, τὴν βροχὴν, τοὺς ἀνέμους, τὸ πῦρ κ. ἄ. Ὁ σπουδαιότερος θεὸς εἰς τὴν Βεδδικὴν θρησκείαν εἶναι ὁ Βαρούνας, ὁ ὁποῖος εἶναι θεὸς τοῦ οὐρανοῦ.

2. Βραχμανισμὸς (μεταξὺ 1000 - 800 π.Χ.). Ἡ Βεδδικὴ θρησκεία μετερρυθμίσθη ἀπὸ τοὺς Βραχμᾶνας, τοὺς ἱερεῖς τῶν Ἰνδῶν, καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζεται Βραχμανισμὸς. Οἱ Βραχμᾶνες, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Βραχμανισμοῦ, εἶναι τέλεια ὄντα, διότι γνωρίζουν τὸν Βράχμα καὶ εἶναι ἠνωμένοι μετ' αὐτοῦ. Βράχμα δὲ εἶναι ἡ ὑψίστη δύναμις, ἡ ὁποία ὑπάρχει εἰς ὅλα τὰ ὄντα καὶ ἡ ὁποία δημιουργεῖ καὶ συντηρεῖ τὰ πάντα καὶ εἰς αὐτὴν καταλήγουν τὰ πάντα. Ἡ ἰδέα τοῦ Βράχμα ἐκφράζει τὸν Ἰνδικὸν πανθεϊσμόν. Οἱ Βραχμᾶνες συντάξαν τὰς Βραχμᾶνας, δηλαδὴ βιβλία ἱερατικά, τὰ ὁποῖα περιέχουν προσευχὰς καὶ διατάξεις καὶ ὁδηγίας διὰ τὴν τέλεσιν τῶν θυσιῶν. Εἰς τὰ βιβλία ταῦτα τονίζεται ὑπὲρ τὸ δέον ἢ ἀξία τῶν θυσιῶν, αἱ ὁποῖαι μόναι δύνανται νὰ σῶζουν τὸν ἄνθρωπον, ὅταν ὀμως τελῶνται ἀπὸ τοὺς δι' αὐτὰς προωρισμένους Βραχμᾶνας καὶ καθ' ὅλους τοὺς κανόνας, οἱ ὁποῖοι περιέχονται εἰς τὰς Βραχμᾶνας. Ὁ Βραχμανισμὸς ἐπίσης κάμνει διάκρισιν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, διαιρῶν αὐτοὺς εἰς τέσσαρας τάξεις, αὐστηρῶς κεχωρισμένας ἀναμεταξύ των. Αἱ τέσσαρες αὗται τάξεις εἶναι 1) τῶν Βραχμάνων, ἦτοι τῶν ἱερέων καὶ διανοουμένων, 2) τῶν ἀρχόντων καὶ πολεμιστῶν (Kshatriya), 3) τῶν γεωργῶν καὶ τεχνιτῶν (Vaisya) καὶ 4) τῶν δούλων (Sudras). Ὅλα τὰ μέλη ἐκάστης τάξεως ἀσχολοῦνται μόνον μετὰ τὰ ἐπαγγέλματα τῆς τάξεώς των καὶ δὲν συντρῶγουν οὔτε προέρχονται εἰς συνοικέσια μετὰ μέλη ἄλλης τάξεως. Αἱ τάξεις αὗται πάλιν ὑποδιαιροῦνται εἰς ἄλλας πολλὰς, ὀλιγώτερον σπουδαίας.

Διάφοροι θεωροῦν περὶ τοῦ ὑψίστου ὄντος, περὶ τοῦ Βράχμα, ἐγέννησαν ἄλλον, φιλοσοφικώτερον, τύπον θρησκείας, περι-

λαμβανομένης εἰς τὰς Οὐπανισάδας (= διαλέξεις περὶ Βράχμα, περὶ τὸ 800 - 600 π.Χ.). Εἰς τὰς Οὐπανισάδας διδάσκεται ὅτι ὅλα τὰ ὄντα καὶ φαινόμενα τοῦ κόσμου εἶναι ἐκδήλωσις τῆς μιᾶς ἀπολύτου δυνάμεως τοῦ κόσμου, τοῦ Βράχμα. Τὸ Βράχμα μόνον ὑπάρχει πραγματικῶς, ὅλα δὲ τὰ λοιπὰ ὄντα εἶναι ἀπατηλὰ καὶ φαντασιώδη. Ἡ ζωὴ εἶναι μία ψευδαίσθησις, ἕν ὄνειρον, καὶ συνέπεια μιᾶς προηγηθείσης ἀμαρτωλῆς ζωῆς. Ἡ σωτηρία ἐπιτυγχάνεται, ὅταν ἀπομακρύνηται κανεὶς ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐγκοσμίων, ὥστε νὰ ζῆ καὶ νὰ βυθίζεται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ σύμπαντος, εἰς τὸ Βράχμα, ἢ ἄλλως εἰς τὸ Ἄτμαν (= ψυχὴ τοῦ κόσμου). Μὲ τὰς γνώσεις, μὲ τὴν ἄσκησιν καὶ μὲ τὴν ἔκστασιν (yogd) φθάνει κανεὶς ἐνωρίτερον εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν τοῦ βυθισμοῦ καὶ τῆς ἐνώσεως μετὰ τοῦ Ἄτμαν, ἄλλως θὰ ἐπανέρχεται πάλιν εἰς τὴν ζωὴν πρὸς τιμωρίαν. Ἡ μετεμψύχωσις αὕτη εἶναι νόμος τῆς ζωῆς, μέχρις οὗ γίνῃ κανεὶς τέλειος καὶ ἐνωθῆ ὀριστικῶς μετὰ τοῦ Βράχμα. Τοιοῦτοτρόπως ἡ μετεμψύχωσις θεωρεῖται ὡς νόμος τῆς ἀνταποδόσεως (Κάρμαν) διὰ τὸν ἀμαρτωλὸν βίον, τὸν ὁποῖον ζῆ κανεὶς εἰς τὸν κόσμον αὐτόν.

3. Β ο υ δ δ ι σ μ ό ς. Σπουδαιότερα ἀνάπτυξις καὶ θεμελίωσις τῆς Ἰνδικῆς θρησκείας ἔγινεν ὑπὸ τοῦ Σιντάρτα Γουτάμα (560—480 π.Χ.), ὁ ὁποῖος ἐπωνομάσθη Βούδδας. Ἔνεκα τούτου ἡ νέα μορφή τῆς Ἰνδικῆς θρησκείας καλεῖται Βουδδισμός. Ὁ Γουτάμα Βούδδας κατήγετο ἀπὸ πλουσίαν βασιλικὴν οἰκογένειαν τῶν Ἰνδῶν καὶ ἔζησε κατ' ἀρχὰς ἐν τῷ μέσῳ χλιδῆς καὶ πολυτελείας. Τοῦτο ὁμῶς δὲν συνεβιάζετο πρὸς τὸν σοβαρὸν χαρακτήρα του. Διὰ τοῦτο ἤρκεσεν ἐν τυχαίῳ συμβάν τοῦ βίου του, διὰ νὰ ἀποφασίσῃ ἀλλαγὴν τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς του. Ὁ Βούδδας εἶδε κάποτε τυχαίως καθ' ὁδὸν ἕνα γέροντα, παρέκει ἕνα ἐξηνητημένον ἀσθενῆ, ὕστερον ἐν λείψανον ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἐκηδεύετο, καὶ μετ' αὐτὸ ἕνα ἤρεμον ἀσκητὴν, τελείως ἀδιάφορον πρὸς τὰ βάσανα καὶ τὰ γεγονότα τοῦ βίου. Ἡ θεὰ τούτων ἐβύθισεν αὐτὸν εἰς σκέψεις καὶ μελαγχολίαν καὶ διελογίζετο, διατι ἄραγε ὁ ἄνθρωπος ὑποφέρει τόσον, ὑποκείμενος εἰς τὸ γῆρας, εἰς τὰς διαφόρους ἀσθενείας καὶ εἰς τὸν θάνατον. Ἐξ ἄλλου ἀπεθαύμασε τὴν

ήρεμίαν και τήν μακαριότητα τοῦ ἀσκητοῦ. Ὑπό τήν ἐπίδρα-
σιν τῶν στοχασμῶν τούτων ἐγκαταλείπει τὰ ἀνάκτορα, τήν
γυναϊκά του, τὸ νεογέννητον τέκνον του καὶ ἐνδύεται τήν τή-
βελλον τοῦ ἀσκητοῦ.

Ἄφοῦ ἀπεσύρθη ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια ὁ Βούδδας, ἔζη εἰς τήν
μόνῳσιν καὶ τὸν ἀσκητισμόν. Ἄλλ' ἐνῶ ἐκάθητο σύννους κάτω
ἀπὸ τήν σκιάν ἐνὸς δένδρου καὶ ἐσκέπετο διὰ τὰ προβλήματα
τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, διὰ τήν αἰτίαν τῶν βασάνων τοῦ
βίου καὶ διὰ τήν σχέσιν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πρὸς τὸ ὑπέρ-
τατον Ὄν, ἐξαίφνης ἐφωτίσθη ἐσωτερικῶς καὶ κατενόησε τὰς
ἀληθείας ταύτας: ἡ ζωὴ συνεπάγεται θλίψεις καὶ βάσανα,
ἀλλ' αἱ θλίψεις εἶναι ἀποτελέσματα τῶν ἀκαταπαύστων καὶ
ἀκορέστων ἐπιθυμιῶν μας. Αἱ θλίψεις συνεπῶς δύνανται νὰ
ἐκλείψουν διὰ τῆς ἐκριζώσεως πάσης ἐπιθυμίας ἐντὸς μας.
Ἄπὸ τήν στιγμήν ἐκείνην τῆς ἐσωτερικῆς ἐλλάμπσεως ὁ Γου-
τάμα ἔφθασεν εἰς τήν ἀπόλυτον γνῶσιν, ἠνώθη μετὰ τοῦ
Βράχμα καὶ τοιουτοτρόπως ἔγινε Βούδδας, δηλαδὴ πεφωτι-
σμένος σοφός. Ἀρχίζει λοιπὸν ἀπὸ τότε νὰ κηρύττῃ μὲ ἐνθου-
σιασμόν τὰς ἀνωτέρω ἀληθείας, περιερχόμενος τὰς πόλεις καὶ
τὰ χωρία τῶν Ἰνδιῶν καὶ δίδων ὁ ἴδιος τὸ παράδειγμα τῆς
αὐταπαρνήσεως καὶ τοῦ ἀσκητικοῦ βίου.

Αἱ ἰδέαι τοῦ Βούδδα ἦσαν αἱ ἀκόλουθοι: Ὁ πόθος τῆς
ζωῆς εἶναι πηγὴ ὄλων τῶν κακῶν, ἡ ἀνανέωσις δὲ τῆς ζωῆς
εἶναι ἀνανέωσις τῶν πόνων. Ὁ Βούδδας, ἦτοι ὁ σοφός, θέτει
τέρμα εἰς τήν ἀδιάκοπον ταύτην διαδοχὴν τοῦ κακοῦ, ἐκριζώ-
νων τοὺς πόθους καὶ ζῶν εἰς ἀπόλυτον ἠρεμίαν καὶ ἀδιαφο-
ρίαν, ἠνωμένος μετὰ τοῦ Βράχμα. Ἡ ἀτάραχος καὶ ἤρεμος
αὕτη κατάστασις καλεῖται Νιρβάνα· καὶ βυθίζομαι εἰς τὸ Νιρ-
βάνα σημαίνει ζῶ μέσα εἰς τήν ἀταραξίαν καὶ ἀπάθειαν. Οὐ-
δέποτε ὁ Βούδδας δίδει σημασίαν εἰς τὰ πράγματα τοῦ κό-
σμου καὶ εἰς τὰ ἀπατηλά του φαινόμενα, ἀκόμη καὶ εἰς τὸ
ἴδιον ἐγώ. Ἡ λύτρωσις, ἡ τελειότης, ἡ ἀγνότης τοῦ βίου
ἤμποροῦν νὰ πραγματοποιηθοῦν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου μόνον
διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων καὶ προσπαθειῶν, πραγματοποιιοῦν-
ται δὲ δι' αὐστηροῦ ἀσκητισμοῦ, διὰ τῆς ἐλαττώσεως καὶ ἐκ-
ριζώσεως ἐντὸς μας πάσης ἐπιθυμίας, διὰ τῆς παντελοῦς

άδιαφορίας πρὸς τὰ ἐγκόσμια, διὰ τῆς γνώσεως καὶ διὰ τῆς προσηλώσεως τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας πρὸς τὸ Βράχμα, μέχρις ὅτου καταντήσῃ τις εἰς μίαν κατάστασιν ἀπολύτου ἡρεμίας καὶ σχεδὸν ἀνυπαρξίας, δηλαδὴ εἰς τὸ Νιρβάνα. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ ἰδεώδες τοῦ Βουδδισμού. Ἡ ἠθικὴ τέλος τοῦ Βουδδισμού συνοψίζεται εἰς τὰς ἐξῆς πέντε ἐντολάς: 1) Μὴ φονεύσῃς ἔμψυχον ὄν. 2) Μὴ ἰδιοποιηθῆς ξένην ἰδιοκτησίαν. 3) Μὴ ἐπιθυμήσῃς τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου. 4) Νὰ μὴ ψεύδεσαι καὶ 5) Νὰ μὴ πίνῃς μεθυστικὰ ποτά.

4) **Γιαινισμός.** Καὶ ὁ Γιαινισμὸς εἶναι εἰς τύπος τῆς Ἰνδικῆς θρησκείας μὲ ἀρχηγὸν τὸν Μαχαβίραν, ὁ ὁποῖος ἐπινομάσθη Γίνας, ἥτοι νικητῆς. Τὸ ἰδανικὸν τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτοῦ τύπου εἶναι πάλιν ὁ αὐστηρὸς ἀσκητισμὸς, ὁ βίος τοῦ ἐπαίτου, βίος στερήσεων καὶ βασάνων, διότι ὁ Γίνας ἐδίδασκε τὴν διαρχίαν (dualismus), ὅτι δηλαδὴ εἰς τὸν κόσμον ὑπάρχει ὕλη καὶ πνεῦμα, ἀλλ' ὅτι ἡ ὕλη, τὸ σῶμα, εἶναι ἡ πηγὴ παντὸς κακοῦ καὶ συνεπῶς ὀφείλομεν νὰ τυραννῶμεν καὶ νὰ παραμελῶμεν τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον εἶναι φυλακὴ τοῦ ἐν ἡμῖν θεοῦ πνεύματος.

5) **Συμπεράσματα περὶ τῆς θρησκείας τῶν Ἰνδῶν.** Ἐὰν συγκεφαλαιώσωμεν τὰς ἀνωτέρω μορφὰς τοῦ Ἰνδοϊσμοῦ, θὰ ἴδωμεν ὅτι αἱ βασικώτεραι ἰδέαι του εἶναι αὗται: Πίστις εἰς τὸ Βράχμα, τὴν ἀπόλυτον καὶ ἀπρόσωπον θεότητα, σεβασμὸς πρὸς τὰς Βέδδας, ὡς ἀρχαιοτάτας πηγὰς τῆς γνώσεως, πίστις εἰς τὸν νόμον τοῦ Κάρμαν καὶ εἰς τὸ ἰδανικὸν τοῦ Νιρβάνα, πίστις ὅτι ὁ κόσμος καὶ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀπάτη, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν σῶζεται κανεὶς διὰ τοῦ ἀσκητισμοῦ καὶ τοῦ θεωρητικοῦ βίου. Αἱ ἰδέαι αὗται ἤσκησαν πάντοτε πολλὴν γοητείαν καὶ παρέχουν ἐλπίδα καὶ στήριγμα διὰ τοὺς ἀγῶνας τοῦ βίου εἰς τὰ πλήθη τῶν Ἰνδῶν καὶ σήμερον ἀκόμη. Ἐν τούτοις αἱ ἰδέαι αὗται εἶναι μέγα ἐμπόδιον διὰ τὴν πρόοδον καὶ τὴν καλλιτέρευσιν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, διότι ὑποτιμοῦν τὸν κόσμον καὶ τὴν ζωὴν, ἐξαίρουν ὑπερβολικῶς τὴν ἀπάθειαν, τὴν ἀνυπαρξίαν, τὸ Νιρβάνα. Διὰ τοῦτο δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ Ἰνδοϊσμὸς εἶναι θρησκεία ἀρνητικὴ καὶ ἀπαισιόδοξος.

β) *Ἡ θρησκεία τῶν Σινῶν.* — Κομφουκιανισμός καὶ Τσaoϊσμός. Οἱ Κινέζοι εἶναι λαός, ποῦ διακρίνεται διὰ τὴν προσήλωσίν του εἰς τὰς παραδόσεις, διὰ τὸ σέβας πρὸς τοὺς προγόνους του καὶ διὰ τὴν εὐλάβειάν του πρὸς τὰς ψυχὰς τῶν ἀποθανόντων. Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Κίνας θεωροῦνται ὡς ἀπόγονοι τοῦ Οὐρανοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ ὕψιστος τῶν θεῶν τῶν, ὅσοι δὲ ἤρωές των προσέφεραν μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὸ ἔθνος των τιμῶνται ὡς κατώτεροι θεότητες. Αἱ ψυχαὶ τῶν ἀποθανόντων, κατὰ τὴν πίστιν τῶν Κινέζων, πλανῶνται ὑπεράνω τοῦ νεκροταφείου ἢ τῆς κατοικίας των. Γενικῶς ἡ θρησκεία τῶν Κινέζων εἶναι προγονολατρεία, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ φυσιολατρεία, διότι, πλὴν τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν προγόνων, ἔχουν θεοποιήσει καὶ διάφορα φυσικὰ φαινόμενα καὶ πράγματα ὅπως τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τὴν γῆν, τοὺς ἀνέμους, τὴν βροχὴν κ.ἄ. Ἰδιαιτέρα ἱερατικὴ τάξις δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν θρησκείαν των, ἀλλ' οἱ αὐτοκράτορες καὶ οἱ τοπικοὶ ἄρχοντες, οἱ λεγόμενοι Μανδαρίνοι, τελοῦν καὶ ἐποπτεύουσι τὰς θυσίας καὶ τὰς τελετάς. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους, εἰς τὸ Πεκῖνον, ὑπάρχουν καὶ κατὰ τὰς τέσσαρας διευθύνσεις τέσσαρες βωμοὶ τεράστιοι, πρὸς Ν. βωμὸς τοῦ Οὐρανοῦ, πρὸς Β. βωμὸς τῆς Γῆς, πρὸς Α. τοῦ Ἡλίου καὶ πρὸς Δ. τῆς Σελήνης.

Ὁ κύριος μεταρρυθμιστὴς καὶ διοργανωτὴς τῆς θρησκείας τῶν Κινέζων εἶναι ὁ Κομφούκιος (551-479 π.Χ.), ἐκ τοῦ ὁποῦ καὶ ὠνομάσθη αὕτη Κομφουκιανισμός. Ὁ Κομφούκιος κατήγετο ἀπὸ πτωχὴν μὲν, ἀλλ' ἀριστοκρατικὴν οἰκογένειαν. Οὗτος ἐπίστευε καὶ ἐδίδασκεν ὅτι μία καλὴ διοίκησις εἰς μίαν χώραν ἀρκεῖ, διὰ νὰ κάμῃ εὐτυχεῖς καὶ καλοὺς τοὺς πολίτας τῆς. Διὰ τοῦτο οἱ ἄρχοντες, κατὰ τὸν Κομφούκιον, πρέπει νὰ εἶναι ἐνάρετοι καὶ νὰ δίδουν τὸ καλὸν παράδειγμα εἰς τὸν λαόν, ὁ ὁποῖος πάλιν ὡς πρώτην ἀρετὴν ὀφείλει νὰ ἔχη τὴν πειθαρχίαν εἰς τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς νόμους καὶ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ ἔθνους.

Ὁ Κομφούκιος ἔγινεν ἐπὶ τινὰ καιρὸν καὶ ὑπουργὸς τοῦ Κράτους, ἀλλὰ παρητήθη ἔνωρις καὶ ἔπειτα περιεφέρετο ἀνά τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία τῆς Κίνας διδάσκων καὶ διαδίδων τὰς ἰδέας του. Αἱ ἠθικαὶ του ἰδέαι ἦσαν ἀπλαῖ καὶ πρακτικαί,

κυριώτεροι δὲ ἀπὸ αὐτὰς εἶναι: καλὴ συμπεριφορὰ τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τῶν νεωτέρων πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους, δικαιοσύνη πρὸς ὄλους, τάξις καὶ εὐπρέπεια εἰς τὴν θείαν λατρείαν, ἀφοσίωσις καὶ ἀγάπη πρὸς τὸ Κράτος. Ὁ Κομφούκιος ἐπίστευε καὶ ἐδίδασκεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐκ φύσεως καλὸς καὶ ἀγαθὸς καὶ ὅτι δύναται συνεπῶς διὰ τῆς διαρκoῦς προσπαθείας νὰ ἀνυψῶσιν ἑαυτὸν εἰς ἀνωτέραν προσωπικότητα καὶ νὰ γίνῃ εὐτυχής.

Ἄλλος μεταρρυθμιστὴς τῆς θρησκείας τῶν Κινέζων εἶναι ὁ Λαοτσέ (604 π.Χ.), συγγραφεὺς ἑνὸς βιβλίου, τὸ ὁποῖον φέρει τὸν τίτλον Ταο - τε χ - κί γ κ, δηλαδὴ Π ε ρ ι θ ε ὅ τ η τ ο ς καὶ π ε ρ ι ἄ ρ ε τ ῆ ς. Ὁ Λαοτσέ εἶχεν ἰδέας πανθεϊστικὰς. Ἐνῶ ὁ Κομφούκιος ἦτο πρακτικὸς ἄνθρωπος καὶ ὑπὲρ τῆς ἐνεργοῦ δράσεως εἰς τὴν κοινωνίαν, ἀντιθέτως ὁ Λαοτσέ συνίστα τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια, τὴν μόνωσιν καὶ τὴν προσήλωσιν τοῦ νοῦ μας εἰς τὸ Ταό, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ ὑψίστη δύναμις καὶ ἀρχή, ἡ ὁποία ὑπάρχει μέσα εἰς τὸν κόσμον καὶ κυβερνᾷ καὶ διευθύνει τὴν πορείαν τῶν ὄντων καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. Ὅλα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ προέρχονται ἀπὸ τὸ Ταό καὶ δι' αὐτοῦ μόνον ἠμποροῦμεν νὰ μάθωμεν τὴν ἀλήθειαν περὶ τῶν ὄντων. Ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδιά μας πρέπει νὰ εἶναι ἐστραμμένα πάντοτε πρὸς τὸ Ταό, οὐχὶ δὲ πρὸς τὸν κόσμον, γίνεται δὲ τοῦτο, ὅταν δεικνύωμεν ἀγάπην πρὸς τὸν θεὸν καὶ τοὺς συνανθρώπους μας καὶ δικαιοσύνην καὶ ἀγαθότητα ὄχι μόνον πρὸς τοὺς φίλους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς μας.

Οἱ Κινέζοι εἶναι ἀνεκτικοὶ πρὸς τὰς ἄλλας θρησκείας. Ὁ Κομφουκιανισμὸς, ὁ Ταοϊσμὸς καὶ ὁ Βουδδισμὸς θεωροῦνται ὡς αἱ τρεῖς μεγάλαι θρησκείαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ διὰ τοῦτο ὑπάρχουν παραπλευρῶς ἢ μία εἰς τὴν ἄλλην εἰς τὴν Κίναν, πολλοὶ δὲ Κινέζοι λαμβάνουν μέρος εἰς τὰς ἑορτὰς καὶ τὰς τελετὰς καὶ τῶν τριῶν τούτων θρησκειῶν. Παρὰ ταῦτα διακρίνονται αἱ θρησκείαι αὗται ἀναμεταξύ των κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν Κομφούκιος τονίζει ἰδιαίτερώς ὅτι ἡ θρησκεία ἔγκειται εἰς τὴν καλὴν συμπεριφορὰν καὶ ὑποταγὴν τῶν νεωτέρων πρὸς τοὺς μεγαλυτέρους, ὁ δὲ Βούδδας ὅτι αὕτη συνίσταται εἰς τὴν ἄρνησιν τῶν πάντων, μέχρις ὅτου ἐπέλθῃ ἡ ἕνωσις μετὰ τοῦ

Βράχμα, και ὁ Λαοτσέ τέλος κηρύττει τὴν μυστικὴν ἐνατένισιν καὶ συμμόρφωσιν πρὸς τὴν θεϊαν πρόνοιαν τοῦ κόσμου, ἡ ὁποία διευθύνεται ὑπὸ τοῦ Ταό.

Διὰ τῆς δράσεως τῶν χριστιανῶν ἱεραποστόλων πολλοὶ Κινέζοι ἔχουν γίνεαι Χριστιανοὶ καὶ πολλαὶ Χριστιανικαὶ κοινότητες ἔχουν ἰδρυθῆ εἰς τὴν Κίναν.

γ) *Σιντοϊσμός, ἡ θρησκεία τῶν Ἰαπώνων.* — Θρησκεία τῶν Ἰαπώνων εἶναι ὁ Σιντοϊσμός, «ἡ ὁδὸς τῶν Θεῶν». Ὁ Σιντοϊσμός εἶναι ἀρχαία θρησκεία τῶν Ἰαπώνων, ὅσον καὶ ἡ ἱστορία των, εἶναι δὲ ἐθνικὴ θρησκεία, διδάσκουσα ὅτι ἡ χώρα τῶν Ἰαπώνων καὶ ἡ μοναρχία των εἶναι θείας καταγωγῆς καὶ ἐπομένως ἄξιαι λατρείας καὶ τιμῆς ἐκ μέρους των. Ὁ Μικάδος, ὁ αὐτοκράτωρ τῶν Ἰαπώνων, θεωρεῖται ὡς ἄμεσος ἀπόγονος τῆς θεᾶς τοῦ Ἥλιου Ἀμα-τερασοῦ. Ὅχι μόνον ἡ χώρα καὶ ὁ αὐτοκράτωρ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰαπωνικὸς λαὸς θεωρεῖται ἐκλεκτὸς λαὸς τῶν θεῶν, ἀνώτερος πάντων τῶν λαῶν τῆς γῆς.

Τὰ ἱερά βιβλία τοῦ Σιντοϊσμοῦ περιέχουν τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν τῆς Ἰαπωνίας καὶ τὰ κατορθώματα τῶν αὐτοκρατόρων. Εἰς αὐτὰ τονίζεται συνεχῶς τὸ καθῆκον τῆς ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν Ἰαπωνίαν καὶ τὸν αὐτοκράτορά της. Οἱ Ἰάπωνες ἀποδίδουν ὑψίστην σημασίαν εἰς τὴν καθαριότητα καὶ ἔχουν πολλοὺς θρησκευτικοὺς καθαρμούς. Ὅμοίως τιμοῦν ἰδιαιτέρως τὰς ἀρετὰς τῆς πειθαρχίας, τοῦ θάρρους, τῆς ἀξιοπρεπείας, τῆς αὐτοκυριαρχίας κ. ἄ. Κατὰ τὰ ἄλλα ὁ Σιντοϊσμός εἶναι φυσιολατρικὴ θρησκεία, διότι καὶ οἱ Ἰάπωνες ἔχουν θεοποιήσει διάφορα ἀντικείμενα καὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, ὅπως τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τοὺς ἀστέρας, τὴν θύελλαν, τὴν ὀμίχλην, τὰ ὄρη, τὰ δάση καὶ ἄλλα, χάριν τῶν ὁποίων ὑπάρχουν πολυάριθμοι βωμοὶ ἀνά τὴν χώραν, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπηρετεῖ μέγα πλῆθος ἱερέων. Τὸ ἱερὸν σύμβολον τοῦ Ἥλιου εἶναι εἷς κυκλωτερῆς καθρέπτῆς, εὐρισκόμενος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Ἰαπωνικοῦ ναοῦ.

Ὁ Σιντοϊσμός ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὸ νὰ ἐξυψώνη τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τῶν Ἰαπώνων καὶ νὰ ἐνισχύη τούτους εἰς τὴν ἀγάπην των πρὸς τὸ Κράτος. Καὶ οἱ Ἰάπωνες εἶναι ἀνεξίθρη-

σκοι ἔναντι τῶν ἄλλων θρησκειῶν. Διὰ τοῦτο ὑπάρχουν ἀναμεταξύ των πολλοὶ ὁπαδοὶ τοῦ Κομφουκιανισμοῦ, τοῦ Βουδισμού, τελευταίως δὲ καὶ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας.

δ) *Ζωροαστρισμὸς ἢ Παρσισμὸς*. — Ἰδρυτὴς καὶ ὀργανωτὴς τῆς θρησκείας τῶν Περσῶν εἶναι ὁ Ζωροάστρης, ὁ ὁποῖος ἐζησε περὶ τὸν 5' αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ. Ἐκ τοῦ Ζωροάστρου δὲ ὀνομάζεται ἡ θρησκεία τῶν Περσῶν Ζωροαστρισμὸς. Τὸ ἱερὸν βιβλίον τοῦ Ζωροαστρισμοῦ εἶναι ἡ Ἄβέστα (γνώσις). Κεντρικὴ δὲ διδασκαλία αὐτοῦ εἶναι ἡ διαρχία, δηλαδὴ ἡ ἰδέα ὅτι ὑπάρχουν δύο ἀρχαὶ τοῦ κόσμου ἢ δύο θεοί, ἀντίθετοι πρὸς ἀλλήλους, ὁ θεὸς τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ φωτός Ἀχουραμάσδας ἢ Ὁρμοῦσδης, ἐκ τοῦ ὁποῦ προέρχεται ὅ,τι δήποτε καλὸν ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὁ θεὸς τοῦ κακοῦ ἢ τοῦ σκότους Ἄριμάν. Μεταξύ τῶν δύο τούτων ἀρχῶν τοῦ κόσμου ὑπάρχει διαρκὴς ἀγὼν καὶ ὅτε μὲν ἐπικρατεῖ ὁ εἷς, ὅτε δὲ ὁ ἄλλος, ἐν τέλει ὅμως θὰ ἐπικρατήσῃ, κατὰ τὴν πίστιν τοῦ Ζωροαστρισμοῦ, τὸ καλὸν εἰς τὸν κόσμον ἢ ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ τοῦ φωτός. Πέριξ ἀπὸ τοὺς δύο τούτους θεοὺς ὑπάρχει μέγα πλῆθος κατωτέρων θεῶν ἢ ἀγαθῶν καὶ πονηρῶν πνευμάτων. Τὰ πνεύματα ταῦτα παρακινοῦν τοὺς ἀνθρώπους τὰ μὲν ἀγαθὰ εἰς τὸ καλόν, τὰ δὲ πονηρὰ εἰς τὸ κακόν. Ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξιν πολυαρίθμων πνευμάτων ἢ δαιμόνων εἶναι ἕν βασικὸν γνώρισμα τοῦ Παρσισμῶ, τῆς θρησκείας τῶν Περσῶν. Οἱ ἄνθρωποι, ἀκόλουθοῦντες τὸ ἀγαθὸν πνεῦμα καὶ πράττοντες πάντοτε τὸ καλόν, ὀφείλουσιν ἀ συντελέσουσιν εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ καλοῦ ἐν τῷ κόσμῳ.

Ἄλλαι ἰδέαι καὶ συνήθειαι τοῦ Ζωροαστρισμοῦ εἶναι: ἡ πίστις εἰς μέλλουσαν κρίσιν καὶ ἀνταπόδοσιν, ἡ λατρεία τοῦ πυρός, συμβόλου τοῦ θεοῦ τοῦ φωτός, ἡ συχνὴ προσευχὴ καθ' ἑκάστην ἡμέραν, διάφοροι θρησκευτικοὶ καθαρμοί, ἢ ἰδιαιτέρα προσήλωσις πρὸς τὴν ἀρετὴν τῆς εἰλικρινείας, τῆς φιλανθρωπίας, τῆς ἀγνότητος. Συνιστᾷ ὅμως ἐξ ἄλλου ὁ Ζωροαστρισμὸς τὸ κακὸν ἀντὶ τοῦ κακοῦ καὶ τὴν βίαν ἀκόμη ὡς μέσον διαδόσεως τῆς θρησκείας. Διὰ τοῦτο, μόλις ἠσπάρσθησαν οἱ βασιλεῖς τῶν Περσῶν τὴν θρησκείαν ταύτην, ἐπέβαλον αὐτὴν διὰ τῆς βίας καὶ διὰ τοῦ πολέμου καὶ εἰς τοὺς ὑπηκόους των καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς, τοὺς ὁποῖους κατέκτησαν.

Εἰς τοὺς πολέμους τούτους ἐλάμβανε μέρος καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ζωροάστρης, ἐφ' ὅσον ἐζη. Μετὰ τὴν Βαβυλώνιον αἰχμαλωσίαν των οἱ Ἰσραηλίται ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς Πέρσας καὶ τὴν θρησκείαν των, ἀφοῦ οἱ Πέρσαι ὑπέταξαν τοὺς Βαβυλωνίους διὰ τοῦ Κύρου τοῦ Μεγάλου. Ὁ Κύρος οὗτος, βασιλεὺς τῶν Περσῶν, ἔδωκεν ἐντολὴν εἰς τοὺς Ἰουδαίους νὰ ἐπιστρέψουν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας εἰς τὰς πατρίδας των. Διὰ τοῦτο ἔθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ ἢ ὡς Μεσσίας (Ἑσ. 45, 1). Σήμερον ὑπάρχουν ὀλιγάριθμοι ὀπαδοὶ τοῦ Ζωροαστρισμοῦ, περὶ τὰ 2 ἑκατομμύρια, εἰς τὰς Ἰνδίας, ἐνῶ οἱ Πέρσαι διὰ τῆς βίας ἠσπάσθησαν κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα τὸν Μωαμεθανισμόν, ὁ ὁποῖος ἔκτοτε εἶναι ἡ θρησκεία των.

ε) *Μωαμεθανισμός*. — Ἡ θρησκεία αὕτη ἰδρῦθη ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ, ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη εἰς τὴν Μέκκαν τῆς Ἀραβίας τὸ 570 μ. Χ. Αὕτη εἶναι ἡ νεωτέρα ἀπὸ ὅλας τὰς συγχρόνους θρησκείας, ἔχει πολλοὺς ὀπαδοὺς εἰς τὸν κόσμον καὶ κατ' ἀρχὰς διεδόθη διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου εἰς τὰς περιφερείας τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, τὴν ὁποίαν τὸ 1453, ὡς γνωστόν, κατέλυσαν τελείως οἱ Τοῦρκοι, ὀπαδοὶ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ.

Ὁ Μωάμεθ ἦτο ἐκ φύσεως θρησκόληπτος ἄνθρωπος καὶ συχνὰ ἐβλεπεν, ὡς ἔλεγεν, ὀράματα καὶ ὀπτασίας. Ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ἦτο ποιμὴν καὶ ἔμπορος, συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ διορθώσῃ τὴν θρησκείαν τῶν ὁμοεθνῶν του Ἀράβων καὶ νὰ ἰδρῦσῃ μίαν νέαν θρησκείαν. Μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐσχημάτισε τὴν ἰδέαν ὅτι εἶναι ἀπεσταλμένος τοῦ θεοῦ καὶ προφήτης αὐτοῦ, ὅπως ἦσαν οἱ προφῆται τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Μὲ τὴν πεποίθησιν αὐτὴν, ὅτι εἶναι ἀπεσταλμένος καὶ ὄργανον τοῦ Θεοῦ, ἀφωσιώθη μὲ ζῆλον εἰς τὴν ἀποστολὴν του καὶ ἐρριψοκινδύνευσε πολλάκις πολεμῶν διὰ τὴν διάδοσιν τῆς θρησκείας του. Ἄλλ' εἶχε καὶ πολλὰς προσωπικὰς ἀρετὰς ὁ Μωάμεθ, διότι ἐπέδειξε καθ' ὅλον τὸν βίον του ἰκανότητα ἀρχηγοῦ καὶ ὀργανωτοῦ, ἀνδρείαν εἰς τὰς μάχας καὶ πολιτικὴν σύνεσιν, κατορθώσας διὰ τῶν ἀρετῶν τούτων νὰ ὑποτάξῃ καὶ ἐνώσῃ τὰς ἀγρίας Ἀραβικὰς φυλάς ὑπὸ μίαν ἐξουσίαν καὶ ὑπὸ μίαν θρησκείαν.

Ὅταν ὁ Μωάμεθ ἦτο ποιμὴν καὶ κατόπιν ἔμπορος, εἶχε γνωρίσει πολλοὺς Ἰουδαίους καὶ Χριστιανούς, ἀπεθαύμασε τὴν

θησκείαν των και τοιουτοτρόπως παρέλαβε από την Παλαιάν και την Καινήν Διαθήκην πολλές διδασκαλίας, τας όποιας και εισήγαγεν εις την θρησκείαν του. Κατ' αρχάς, όταν ήθέλησε να άποκαλύψη τά σχέδιά του και να κηρύξη τας νέας θρησκευτικές ιδέας του μεταξύ τών έν Μέκκα συγγενών και όμοιθνών του, έχλευάσθη και κατεπολεμήθη. Τότε μεθ' ενός πιστού του όπαδοϋ φεύγει από την Μέκκα και πορεύεται εις την Μεδίαν κατά τó 622 μ.Χ. Η φυγή αύτη θεωρείται σπουδαίον γεγονός εις την ιστορίαν του Μωαμεθανισμού και διά τούτο από τó έτος 622 αρχίζει ή χρονολογία τών Μωαμεθανών.

Εις την πόλιν της Μεδίνας έπεβλήθη εύκολώτερον ó Μωάμεθ. Έκει απέκτησε τούς πρώτους όπαδούς και κατώρθωσε κατόπιν διά της βίας και τών πολέμων να έπιβάλη τας ιδέας του εις άλλας τας Άραβικάς φυλάς και εις τούς γειτονικούς λαούς. Τοιουτοτρόπως έθεσε τά θεμέλια μιās νέας θρησκείας, ή όποία σήμεραν ώς πρós τó πληθος τών όπαδών έρχεται τρίτη εις τόν κόσμον (250 έκατομμύρια περίπου).

Τó ιερόν βιβλίον τών Μωαμεθανών είναι τó Κοράνιον, τó όποιον έγράφη υπό του Μωάμεθ, κατ' άλλους δέ υπό τών διαδόχων αύτου, και τούτο είναι πιθανώτερον. Κυριώτεροι ιδέαι του Κορανίου είναι αί έξής : Είς μόνον Θεός ύπάρχει, δημιουργός του κόσμου και παντοδύναμος. 'Ο Θεός απέστειλε τόν Μωυσέα, τόν 'Ιησοϋν Χριστόν και άλλους προφήτας, άλλ' οϋτοι δέν ήδυνήθησαν να συγκρατήσουν τόν κόσμον από την διαφθοράν· διά τούτο και απέστειλεν ώς τελευταίόν του προφήτην τόν Μωάμεθ. Οί άνθρωποι όφείλουν να πιστεύουν και να ύποτάσσωνται άγογγύστως εις τόν Θεόν, ó όποιος έχει όρίσει διά τόν καθένα την ζωήν, την όποιαν θα ζήση (Κισμέτ, μοϊρα, μοιρολατρεία). Έπειδή ή θρησκεία του Μωάμεθ διδάσκει την τελείαν ύποταγήν εις τó θέλημα του Θεοϋ, λέγεται και 'Ισλάμ (ύποταγή) και ó πιστός όπαδός του Θεοϋ λέγεται μουσλήμ (πιστός, άφωσιωμένος), έξ οϋ μ ο υ σ ο υ λ μ ά ν ο ς, μ ο υ σ ο υ λ μ α ν ι κ ή θρησκεία. 'Ο Μωαμεθανισμός δέχεται ότι ύπάρχει μέλλουσα ζωή και μέλλουσα άνταπόδοσις, όποτε οί μέν κακοί θα ύπάγουν εις την κόλασιν και θα τιμωρηθουν άναλόγως πρós τόν κακόν των βίον, οί δέ άγαθοί θα εισέλ-

θουν εἰς τὸν παράδεισον, ὅπου θὰ ζοῦν ἐν τῷ μέσῳ ποικίλων καὶ ἀφθόνων ὑλικῶν ἀπολαύσεων.

Ἄλλαι ἐντολαὶ τοῦ Κορανίου εἶναι: ὁ πιστὸς πρέπει νὰ προσεύχηται πεντάκις τῆς ἡμέρας καὶ κατὰ τὴν προσευχὴν του νὰ λέγῃ τὴν ὁμολογίαν «εἷς εἶναι ὁ Θεὸς καὶ ὁ Μωάμεθ ὁ προφήτης αὐτοῦ» (λα-ιλαχα ιλα λαχοῦ Μουχαμέτ ρουσουλου λάχ). Ὁφείλει ἐπίσης νὰ διδῇ ἐλεημοσύνην εἰς τοὺς πτωχοὺς, νὰ νηστεύῃ καθ' ὅλον τὸν μῆνα τοῦ Ραμαζάν, νὰ πηγαίῃ εἰς Μέκκαν ὡς προσκυνητῆς τοῦ τεμένου, ὅπου φυλάσσεται ὁ ἱερὸς λίθος τῆς Καάβας, ὁ ὁποῖος ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν Ἀράβων. Ὁ Μωαμεθανισμὸς ὡσαύτως δέχεται τὴν πολυγαμίαν, τὴν δουλείαν, τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἀλλοθρήσκων, οἱ ὁποῖοι θεωροῦνται ὡς ἄπιστοι. Ὁ Μωάμεθ ἐδίδασκεν ὅτι ὅλας τὰς διδασκαλίας ταύτας, τὰς ὁποίας εὐρίσκομεν εἰς τὸ Κοράνιον, ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτὸν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ εἰς διαφόρους ὀπτασίας ἢ ἐν ὄνειρῳ· διὰ τοῦτο ἀπῆτει ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς του τυφλὴν ὑποταγὴν εἰς ταύτας.

ς) Ὁ Ἰουδαϊσμός. — Οἱ Ἰσραηλῖται κατάγονται ἀπὸ τὸν Πατριάρχην Ἀβραάμ, ἄνδρα πολὺ εὐσεβῆ καὶ πιστὸν εἰς τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑπεσχέθη εἰς αὐτὸν ὅτι θὰ πλησιάσῃ καὶ θὰ εὐλογήσῃ τοὺς ἀπογόνους του καὶ ὅτι ἐκ τοῦ γένους του θὰ προέλθῃ ὁ Μεσσίας, διὰ τοῦ ὁποίου ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς γῆς θὰ σωθοῦν καὶ θὰ εὐλογηθοῦν: «*Καὶ ποιήσω σε ἔθνος μέγα*», εἶπεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν Ἀβραάμ, «*καὶ εὐλογήσω σε καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου καὶ ἔσῃ εὐλογημένος . . . καὶ εὐλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς*» (Γεν. 12, 2). Ἐκτοτε οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ, οἱ Ἰσραηλῖται, διετέλουν πάντοτε ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἦσαν ὁ ἐκλεκτὸς λαὸς Αὐτοῦ. Ἡ ἐπαγγελία αὕτη περὶ τοῦ Μεσσίου, ὡς τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου, ἐπανελήφθη κατόπιν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Πατριάρχας, προεφήτευσαν δὲ περὶ τῆς ἐλεύσεώς του καὶ περὶ τοῦ ἔργου του καὶ οἱ προφῆται τῶν Ἰσραηλιτῶν, οὕτως ὥστε αἱ περὶ Μεσσίου ἰδέαι καὶ ἐλπίδες ἀπετέλουν τὴν δύναμιν καὶ τὴν κεντρικὴν ἰδέαν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Εἰς τὸν προσδοκώμενον Μεσσίαν ἐστήριζον οἱ Ἰουδαῖοι τὰς ἐλπίδας των περὶ ἀπο-

καταστάσεως και άνυψώσεως των εις ένδοξον έθνος ύπεράνω άπό όλα τά έθνη τής γής. Σύν τῷ χρόνῳ ὅμως και ίδίως κατά τους χρόνους τοῦ Χριστοῦ αἱ περι Μέσσιου ιδέαι διεστράφησαν υπό τῶν Ἰουδαίων και άνέμενον αὐτόν ὄχι ὡς πνευματικόν άρχηγόν και λυτρωτήν τοῦ κόσμου, άλλ' ὡς Ισχυρόν βασιλέα και γενναίον πολεμιστήν, διά νά καταπολεμήση και καθυποτάξη ὄλους τους έχθρούς τοῦ Ἰουδαϊκοῦ έθνους. Διά τοῦτο, ὅταν ἤλθεν ὁ Κύριος και έδίδαξε και άπεκάλυψε τήν νέαν θρησκείαν τής άνθρωπότητος, οὔτοι ὄχι μόνον δέν έπίστευσαν, άλλά και έδίωξαν και έσταύρωσαν Αὐτόν.

Ἐκτός τῶν έπαγγελιῶν περι τοῦ Μεσσιου, οἱ Ἰουδαῖοι παρέλαβον έκ τοῦ Θεοῦ διά τοῦ Μωυσέως έπί τοῦ ὄρου Σινᾶ και τόν Νόμον, κατά τόν ΙΕ' αἰῶνα π.Χ. Ὁ Μωσαϊκός Νόμος περιέχει τά καθήκοντα τῶν Ἰουδαίων πρὸς τόν Θεόν και πρὸς τόν πλησίον, καθῶς και πλείστας διατάξεις τής θείας λατρείας των. Διά τοῦτο ὁ Μωυσης θεωρεῖται ὡς μέγας προφήτης και νομοθέτης και έκ τοῦ ὀνόματός του ὀνομάζεται ἡ θρησκεία τῶν Ἰουδαίων Μωσαϊκή. Τόν Μωσαϊκόν Νόμον και τάς περι Μεσσιου έπαγγελίας άνέπτυξαν άκολουθῶς και έδίδαξαν έπί τὸ πνευματικώτερον οἱ Προφῆται τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ Νόμος και αἱ προφητεῖαι άποτελοῦν τήν πρώτην άποκάλυψιν τοῦ θείου θελήματος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ πρὸς τήν άνθρωπότητα. Δι' αὐτῶν διετηρήθησαν οἱ Ἰουδαῖοι εις τήν πίστιν εις τόν άληθινόν Θεόν και παρεσκευάσθησαν διά τήν ὑποδοχήν τοῦ Σωτήρος τοῦ κόσμου. Τοιουτοτρόπως ἡ Μωσαϊκή θρησκεία έχρησίμεισε κατά θείαν πρόνοιαν ὡς σκιά και προτύπωσις τής χριστιανικῆς θρησκείας, « ὡς παιδαγωγὸς εις Χριστόν », κατά τους λόγους τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (Γαλ. Γ' 24, Κολ. Β' 17). Ἡ Ιστορία τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ὁ Μωσαϊκός Νόμος και οἱ Προφῆται περιλαμβάνονται εις τὸ Ιερὸν βιβλίον τῶν Ἰουδαίων, εις τήν Παλαιάν Διαθήκην, ἡ ὁποία, έπειδὴ περιέχει τήν πρώτην άποκάλυψιν τοῦ θείου θελήματος πρὸς τήν άνθρωπότητα, εἶναι Ιερὸν βιβλίον και ἡμῶν τῶν χριστιανῶν. Ἡ Παλαιά Διαθήκη μαζί με τήν Καινήν Διαθήκην, ὡς θά ἴδωμεν κατωτέρω, άποτελοῦν τήν Ἀγίαν Γραφήν, τήν γραπτὴν πηγὴν τής πίστεώς μας.

ΕΞΕΘΕΣΑΜΕΝ μέχρι τοῦδε συντόμως τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν κυριωτέρων ἀρχαίων καὶ συγχρόνων θρησκείων τοῦ κόσμου, πλὴν τῆς Χριστιανικῆς. Ἐκ τῆς ἐκθέσεως ταύτης καταφαίνεται ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἀνέκαθεν ἠθέλησαν νὰ ἔρχωνται εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς Ὑψίστης Ἀρχῆς ἢ μετὰ τῶν Ὑπερτάτων Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι, κατὰ τὴν πίστιν τῶν, κυβερνοῦν τὸν κόσμον καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. Εἶδομεν ὅτι αἱ θρησκεῖαι αὗται ἐδίδασκον τοὺς

ἀνθρώπους τὰ καθήκοντα αὐτῶν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τοὺς συνανθρώπους τῶν καὶ ἐχρησίμευσαν ὡς στήριγμα καὶ παρηγορία τῶν ἀνθρώπων εἰς τὰς δυσκολίας τοῦ βίου. Κατὰ βάθος ὅλαι αἱ θρησκευτικαὶ αὗται ἐκδηλώσεις ἐκφράζουν τὴν ἐσωτάτην φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος φύσει εἶναι θρησκευτικὸς καὶ τείνει πρὸς τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο ὁ Χριστιανὸς πρέπει νὰ ἐρευνᾷ καὶ νὰ ἐξετάζῃ μετὰ συμπαθείας καὶ τὰς θρησκείας ταύτας καὶ νὰ μὴ ἀπορρίπτῃ μετὰ περιφρονήσεως αὐτάς ὡς τελειῶς ψευδεῖς. Ἐν προκειμένῳ ὀφείλομεν νὰ ἔχωμεν κατὰ νοῦν τοὺς λόγους τοῦ Ἀποστόλου Παύλου « τὰ πάντα δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε » (1 Θεσσ. Ε' 21) καὶ τοὺς ἐπίσης εὐαγγελικωτάτους λόγους τοῦ Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος « ὅσα οὖν παρὰ πᾶσι καλῶς εἴρηται ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν ἐστὶν » (2 Ἀπολογ. ΙΓ' 4). Ἄς μὴ λησμονῶμεν ὅτι, ἕως ὅτου ἔλθῃ ἡ ἀληθινὴ θρησκεία τοῦ κόσμου, ὁ Χριστιανισμὸς, αἱ θρησκεῖαι ἐκεῖναι, ἂν καὶ ἐστηρίζοντο εἰς θεοποίησιν διαφόρων ἀντικειμένων καὶ δυνάμεων τῆς φύσεως καὶ εἰς μύθους, ἐν τούτοις κατὰ τὸ δυνατόν συνεκράτουν καὶ ἐνίσχουν τὴν ἔμφυτον τάσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ ἄνω, πρὸς τὰ θεῖα, καὶ διετήρουν τὴν τάξιν εἰς τὰς ἀτομικὰς καὶ κοινωνικὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων.

Ἐν τοῖς ἐπομένοις θὰ ἐκθέσωμεν τὴν πίστιν τῶν Χριστιανῶν καὶ ἀκολουθῶς θὰ κάμωμεν μίαν σύγκρισιν ταύτης πρὸς τὰς ἄλλας θρησκείας τοῦ κόσμου καὶ τότε θὰ ἴδωμεν, διατὶ ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία εἶναι ἡ μόνη ἀληθινὴ θρησκεία, ἀσυγκρίτως ἀνωτέρα ἀπὸ οἰανδήποτε ἄλλην.

ΟΡΘΟΔΟΕΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

6. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

Ο ΜΕΣΟΝ, διὰ τοῦ ὁποῦ ἡ ἀγία ἡμῶν πίστις διεδόθη καὶ ἐστερεώθη εἰς τὸν κόσμον, εἶναι τὸ κήρυγμα καὶ ἡ κατήχησις. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πιστεύσουν οἱ ἄνθρωποι τὸν Χριστόν, ἐὰν δὲν ἀκούσουν κήρυκας τοῦ λόγου καὶ κατηχητάς : « Πῶς οὖν ἐπιγαλέονται εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν ; πῶς δὲ πιστεύουσιν οὗ οὐκ ἤκουσαν ; πῶς δὲ ἀκούσουσι χωρὶς κηρύσσοντος ; », λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος πρὸς τοὺς Ῥωμαίους (Ῥωμ. Ι' 14). Ἄνευ κηρύγματος τοῦ θείου λόγου καὶ τῆς ὀρθῆς κατηχήσεως τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως, εἶναι ἀδύνατον νὰ διαδοθῇ καὶ νὰ καρποφορήσῃ ἡ χριστιανικὴ πίστις. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἐθεώρει ἀπαραίτητον ἔργον της, πρὶν δεχθῆναι εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς, νὰ κατηχῇ πρῶτον αὐτόν, δηλαδὴ νὰ διδάσκῃ αὐτόν τί πρέπει νὰ πιστεύσῃ καὶ τί πρέπει νὰ πράττῃ, διὰ νὰ καταστῇ τέλειος χριστιανός, ἄξιον μέλος αὐτῆς. Ἡ τοιαύτη προπαρασκευὴ ἐκαλεῖτο κατήχησις, ἐκεῖνοι δέ, οἱ ὁποῖοι τοιοῦτοτρόπως προπαρασκευάζοντο, ἐκαλοῦντο κατηχούμενοι. Ἱερά λοιπὸν κατήχησις εἶναι ἡ συστηματικὴ ἔκθεσις τῶν δογματικῶν καὶ ἠθικῶν ἀληθειῶν τῆς θρησκείας μας.

Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἡ κατήχησις ἐγένετο μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν καὶ προσοχὴν, διότι οἱ κατηχούμενοι ἦσαν εἰδωλολάτραι καὶ ἔπρεπε νὰ διδαχθοῦν καλῶς τὰ τῆς νέας πίστεως, ὥστε νὰ γίνουν πραγματικοὶ χριστιανοί. Οἱ κατηχούμενοι διεκρίνοντο τότε εἰς διαφόρους τάξεις καὶ ἡ κατήχησις

περιελάμβανε διάφορα στάδια, τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ κατηχοῦ-
μενοι νὰ διέλθουν, πρὶν βαπτισθοῦν καὶ πρὶν λάβουν μέρος
εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας κατὰ τὴν
θείαν λειτουργίαν ὡς τέλειοι πλέον πιστοί. Μακρὰ διδασκα-
λία καὶ αὐστηρὰ δοκιμασία προηγεῖτο καὶ κατόπιν ὁ κατη-
χοῦμενος ἐβαπτίζετο καὶ ἐγίνετο μέλος τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ
πρῶτον οἱ ὑποψήφιοι ἐγίνοντο δεκτοὶ ὡς ἄκροαταὶ τοῦ κηρύγ-
ματος εἰς τὰς συνάξεις τῶν πιστῶν. Ἀκολούθως ἐπετρέπετο
εἰς αὐτοὺς νὰ συμπροσεύχωνται μετὰ τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς
Ἐκκλησίας, ἀλλ' αὐτοὶ ἔπρεπε νὰ παρευρίσκωνται γόνυ κλί-
νοντες κατὰ τὰς προσευχὰς ταύτας. Μετὰ τινὰ χρόνον τοι-
αύτης δοκιμασίας καὶ κατηχήσεως ἐβαπτίζοντο καὶ ἐγίνοντο
τέλειοι πιστοὶ (ἀκροώμενοι, γόνυ κλίνοντες, φωτιζόμενοι).

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη κατηχητικὴ ἐνέργεια τῆς Ἐκκλησίας δὲν
περιωρίζετο μόνον εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ πιστεύσουν καὶ νὰ
βαπτισθοῦν. Ἡ Ἐκκλησία ἐφρόντιζε διὰ τῆς κατηχήσεως νὰ
στερεώη εἰς τὴν πίστιν καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν κατὰ Χριστὸν βίον
καὶ τοὺς ἤδη πιστεύοντας. Ἡ κατήχησις λοιπὸν τῶν χριστια-
νῶν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἦτο ἀδιάλειπτος, διότι δι' αὐτῆς ἡ
Ἐκκλησία ὀδηγεῖ τὰ μέλη της εἰς τὸ ἰδεῶδες τοῦ τελείου χρι-
στιανοῦ, πρὸς τὸ ὅποῖον πρέπει νὰ τείνη καὶ νὰ προσαρμύζη
ἑαυτὸν ὁ χριστιανὸς καθ' ὅλον τὸν βίον του. Πάντοτε λοιπὸν
ὑπάρχει ἀνάγκη καταλλήλου κατηχήσεως καὶ διὰ τοῦτο ἡ Ἐκ-
κλησία πάντοτε καὶ μέχρι σήμερον ἔδωκε μεγάλην σημασίαν
εἰς τὸ ἔργον τῆς κατηχήσεως.

Ἐκ τῆς ἀνάγκης ταύτης διεμορφώθησαν εἰς τὴν Ἐκκλη-
σίαν αἱ Κατηχητικαὶ Σχολαί, ἐκ τῶν ὁποίων περιώνυμος ὑπῆρ-
ξεν ἡ ὑπὸ τοῦ Πανταίνου ἰδρυθεῖσα Κατηχητικὴ τῆς Ἀλεξαν-
δρείας, ἡ ὁποία ἐξελίχθη σὺν τῷ χρόνῳ εἰς σπουδαίαν Θεολο-
γικὴν Σχολήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐδίδαξαν Κλήμης ὁ Ἀλεξαν-
δρεὺς, ὁ Ὠριγένης κ.ἄ.

Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τὰ Κατηχητικὰ Σχολεῖα
καὶ ἡ κατήχησις ἀπέκτησαν μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ζωὴν
τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἡ ἰδική μας Ἐκκλησία καὶ ὄλαι αἱ ἄλλαι
ἀναπτύσσουσιν ἀξιοσημεῖωτον κατηχητικὴν δρᾶσιν διὰ τὴν δια-
παιδαγώγησιν τῆς νεολαίας συμφώνως πρὸς τὰ ἰδεώδη καὶ τὰς

ἀρχὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ. Εἰς τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν ἐργάζεται δραστηριῶς διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ «Ὄργανισμὸς τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», καθὼς καὶ διάφοροι ἄλλαι θρησκευτικαὶ ὀργανώσεις. Ἡ Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, διὰ τὴν δημιουργίην καταλλήλους κατηχητῶν, ἴδρυσε Σχολὴν Ἱεροκηρύκων, Ἐξομολόγων καὶ Κατηχητῶν εἰς τὴν μονὴν Πετράκη ἐν Ἀθήναις, ὡς καὶ κατηχητικὰ φροντιστήρια. Κατήρτισεν ἐπίσης αὕτη μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας κατάλληλον ἀναλυτικὸν πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τῶν κατηχητικῶν σχολείων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὥστε νὰ εἶναι ἐνιαία ἡ διδασκαλία καὶ ἡ διαπαιδαγώγησις τῶν φοιτῶντων εἰς ὅλα τὰ κατηχητικὰ σχολεῖα τοῦ Κράτους. Ἡ Κατήχησις δὲν περιορίζεται πλέον εἰς ὠριαίας θρησκευτικὰς διδασκαλίας ἐντὸς τῶν ἱερῶν ναῶν, ἀλλ' εἰς πολλὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος τὸ κατηχητικὸν σχολεῖον διαθέτει ἰδιόκτητον κτίριον, ὡς κέντρον, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ μαθηταὶ διάγουν τὰς ἐξωσχολικὰς τῶν ὥρας. Εἰς αὐτὸ εὐρίσκει τις κατάλληλον ἀναγνωστήριον καὶ αἰθούσας παιδιῶν, διαλέξεων, κινηματογράφων καὶ ψυχαγωγίας καὶ τοιουτοτρόπως, ἐν τῇ ἐπαφῇ μετὰ τῶν κατηχητῶν τοῦ καὶ τῶν συμμαθητῶν, θὰ ζῆ ἐντὸς εὐχαρίστου θρησκευτικοῦ περιβάλλοντος. Καρπὸς τῆς δράσεως ταύτης τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν θρησκευτικῶν ὀργανώσεων εἶναι ὅτι σήμερον λειτουργοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἄνω τῶν χιλίων πεντακοσίων κατωτέρων, μέσων καὶ ἀνωτέρων κατηχητικῶν σχολείων, εἰς τὰ ὁποῖα, κατὰ τὰς μέχρι τοῦδε στατιστικὰς, φοιτοῦν ἄνω τῶν διακοσίων χιλιάδων μαθητῶν. Οἱ περισσότεροι κατηχηταὶ εἰς τὰ σχολεῖα ταῦτα εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος λαϊκοί, ἀλλὰ καὶ ἀρκετοὶ ἱερεῖς ἔχουν ἀναλάβει τὸ ἔργον τοῦτο καὶ εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο, ἂν τὰ τοιαῦτα ἔργα τῆς κατηχήσεως ἀνελάμβανον κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ μορφωμένοι ἱερεῖς, οἱ ὁποῖοι, μὲ τὸ ἱερόν των ἀξίωμα καὶ μὲ τὸ κύρος των, ἐπιβάλλουν εὐκολώτερον τὴν εὐλάβειαν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν θρησκείαν εἰς τὴν εὐπλαστον νεολαίαν. Ἐκ τῶν 600 περίπου κατηχητῶν, οἱ ὁποῖοι ἀσχολοῦνται σήμερον εἰς τὰ κατηχητικὰ σχολεῖα, οἱ 250 περίπου εἶναι ἱερεῖς, καὶ ὁ

ἀριθμὸς τούτων συνεχῶς αὐξάνει. Διὰ τῆς τοιαύτης δράσεως τῶν κατηχητικῶν σχολείων μαθηταί, φοιτηταί, νεαροὶ ἐργάται καὶ ὑπάλληλοι, μετὰ τὰς ἐργασίας των, διαθέτουν ἐπωφελῶς τὰς ὥρας εἰς τὰ σχολεῖα, τὰ ἐργοστάσια ἢ τὰ καταστήματα, καθοδηγούμενοι εἰς βίον εὐσεβῆ καὶ χριστιανοπρεπεῖ. Ἐάν μάλιστα ἐνταθῆ ἡ κατηχητικὴ κίνησις, θὰ ἀποδώσῃ ἀκόμη ἀγλαωτέρους καρπούς, ἡ κοινωνία θὰ παρουσιάσῃ αἰσθητὴν βελτίωσιν καὶ τὸ χριστιανικὸν αἶσθημα θὰ τονωθῆ ἔτι περισσότερον.

7. ΠΗΓΑΙ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

Ἡ ΠΗΓΑΙ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας εἶναι ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις, ἐκ τούτων δὲ ἀντλεῖ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς καὶ ἡ Ἱερὰ Κατήχησις. Ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις περιέχουν τὴν Θεῖαν Ἀποκάλυψιν, γραπτὴν καὶ ἄγραφον, δηλαδὴ πᾶν ὅ,τι ὁ Θεός, διὰ θεοπνεύστων ἀνδρῶν καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ καὶ Κυρίου ἡμῶν, ἀπεκάλυψε πρὸς τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὴν σωτηρίαν των.

α) Ἁγία Γραφή. — Ἁγία Γραφή καλοῦνται τὰ ἱερὰ ἐκεῖνα βιβλία τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, τὰ ὁποῖα, γραφέντα ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν, κατ' ἔμπνευσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, περιέχουν τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν ὁποίων προπαρασκευάσθη καὶ κατόπιν ἐπραγματοποιήθη ἡ λύτρωσις τοῦ κόσμου διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ὡς καὶ ὅλας τὰς θείας ἀληθείας, τὰς ὁποίας πᾶς χριστιανὸς ὀφείλει νὰ πιστεύῃ καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ εἰς τὸν βίον του, ἐάν θέλῃ νὰ σωθῆ. Ἡ Ἁγία Γραφή ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν Παλαιὰν καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην.

Ἐκ τούτων ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἀποτελεῖται ἀπὸ 49 βιβλία, τὰ ὁποῖα περιέχουν, ὅπως εἶδομεν ἀνωτέρω, τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκδηλοῦται ἡ πρόθεσις τοῦ Θεοῦ, ὅπως διὰ τοῦ περιουσίου λαοῦ τοῦ ἐτοιμάσῃ τὸ ἔδαφος διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου. Τὰ βιβλία τῆς Παλ. Διαθήκης ἐγράφησαν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς εἰς τὴν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν, πλὴν ἐλαχίστων, τὰ ὁποῖα ἐγράφησαν εἰς τὴν

Ἑλληνικὴν. Ἡ ἰδικὴ μας Ἐκκλησία ὡς ἐπίσημον καὶ ἀνεγνωρισμένην μετάφρασιν τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου τῆς Παλ. Διαθήκης ἔχει τὴν μετάφρασιν τῶν Ο΄, ἡ ὁποία ἔγινε, κατὰ τὴν παράδοσιν, ὑπὸ ἑβδομήκοντα δύο ἑρμηνευτῶν, κατὰ τὸν Β΄ αἰῶνα π.Χ. εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, χάριν τῶν ἐλληνιζόντων Ἰουδαίων τῆς διασπορᾶς, ἦτοι χάριν τῶν ἐκτὸς τῆς Παλαιστίνης Ἰουδαίων. Εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν Ο΄ παραπέμπουν καὶ οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς τῆς Π. Διαθήκης.

Ἡ Καινὴ Διαθήκη ἀποτελεῖται ἀπὸ 27 βιβλία, τὰ ὁποῖα περιέχουν τὸν βίον καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ τῶν Ἀποστόλων. Τὰ 27 ταῦτα βιβλία εἶναι: Τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια (τὸ κατὰ Ματθαῖον, τὸ κατὰ Μάρκον, τὸ κατὰ Λουκᾶν καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην), αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, αἱ 14 ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (πρὸς Ῥωμαίους, δύο πρὸς Κορινθίους, πρὸς Γαλάτας, πρὸς Ἐφεσίους, πρὸς Φιλιππησίους, πρὸς Κολοσσαεῖς, δύο πρὸς Θεσσαλονικεῖς, δύο πρὸς Τιμόθεον, πρὸς Τίτον, πρὸς Φιλήμονα, πρὸς Ἑβραίους), ἑπτὰ Καθολικαὶ ἐπιστολαὶ (μία τοῦ Ἰακώβου, δύο τοῦ Πέτρου, τρεῖς τοῦ Ἰωάννου καὶ μία τοῦ Ἰούδα) καὶ τελευταῖον ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου. Ἡ Καινὴ Διαθήκη λέγεται συνήθως Ἰε ρ ο ν Ε ὑ α γ γ ε λ ι ο ν, διότι περιέχει τὴν εὐχάριστον εἴδησιν τῆς σωτηρίας τῆς ἀμαρτωλῆς ἀνθρωπότητος δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος, πρὸς σωτηρίαν μας καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν ἄνθρωπον, κατήλθεν ἐξ οὐρανοῦ, ἔγινεν ἄνθρωπος, ἔζησεν, ἐδίδαξε καὶ τελευταῖον ἔπαθε καὶ ἀνεστήθη.

Ἡ Ἀγία Γραφή, κατὰ τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας μας, εἶναι θεόπνευστος, δηλαδὴ οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς αὐτῆς ἔγραψαν ἐμπνεόμενοι καὶ καθοδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος (2 Πέτρ. Α΄ 21 καὶ 2 Τιμ. Γ΄ 16). Ἡ θεοπνευστία αὕτη δὲν ἀναφέρεται βεβαίως καὶ εἰς τὸ γράμμα, ἀλλὰ μόνον εἰς τὰ νοήματα τοῦ περιεχομένου τῆς Ἀγ. Γραφῆς, τὰ ὁποῖα οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς γράφουν εἰς γλῶσσαν ἀνάλογον πρὸς τὴν μόρφωσιν των καὶ πρὸς τὴν ἐποχὴν των. Ὅτι δ' ἡ Ἀγ. Γραφή εἶναι θεόπνευστος καταφαίνεται ἐκ τῶν ἑξῆς:

α) Αὕτη περιέχει ὑψηλὰς καὶ καθαρὰς ἀληθείας περὶ τοῦ

Θεοῦ, περὶ ἀνθρώπου, περὶ τῆς παρουσίας καὶ μελλούσης ζωῆς, αἱ ὁποῖαι ἦτο ἀδύνατον νὰ διατυπωθοῦν ἀπὸ ἀνθρώπους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγραμμάτους, διότι οἱ περισσότεροι τῶν ἱερῶν συγγραφέων ὑπῆρξαν ποιμένες, ἀλιεῖς καὶ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ.

β) Αἱ ἀλήθειαι αὗται, παρὰ τὰς ποικίλας ἀντιδράσεις καὶ διωξεις, διεδόθησαν εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς, καὶ μάλιστα οὐχὶ διὰ βιαίων καὶ δι' ὕλικῶν μέσων, ἀλλὰ μόνον διὰ τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς κατηχήσεως.

γ) Αἱ αὗται ἀλήθειαι ἀναμφισβητήτως ἡμέρωσαν τὰ ἦθη τῶν ἀνθρώπων, εἰσήγαγον καὶ προήγαγον τὸν πολιτισμὸν εἰς χώρας ἄλλοτε ἀπολιτίστους καὶ ἐξύψωσαν τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα. Ἀκόμη, κατὰ τὴν ὁμολογίαν καὶ διανοουμένων, οἱ ὁποῖοι δὲν ὑπῆρξαν χριστιανοί, οὐδεμία ἀνθρωπίνη διδασκαλία ἠδυνήθη ἢ θὰ δυνηθῆ ποτὲ νὰ ὑπερβῆ κατὰ τὴν τελειότητα τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας. Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία εἶναι τὸ ἅλας ἢ τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Ὅπως ὁ ὕλικὸς κόσμος δὲν δύναται ποτὲ νὰ ὑπάρχῃ ἄνευ τοῦ ἡλίου, τοιοῦτοτρόπως καὶ αἱ ἀνθρώπιναι ψυχαὶ θὰ ἔχουν πάντοτε ἀνάγκην τῶν ἀληθειῶν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, διότι ἄνευ αὐτῶν θὰ περιπέσουν εἰς τὴν διαφθορὰν καὶ τὴν κατὰπτωσιν. Αἱ ἀλήθειαι τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἶναι χρήσιμοι καὶ ἀπαραίτητοι δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἀνεξαιρέτως, εἰς οἰανδήποτε ἡλικίαν ἢ φύλον ἢ ἐποχὴν καὶ ἂν ἀνήκουν οὗτοι. Αἱ ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ περιεχόμεναι προφητεῖαι περὶ τοῦ Κυρίου καὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας του ἐξεπληρώθησαν ὅλαι, τοῦτο δὲ δὲν θὰ ἐγίνετο, ἐὰν οἱ συγγραφεῖς των δὲν ἐφωτίζοντο ὑπὸ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, διὰ νὰ προῖδουν τὰ μέλλοντα.

Δι' ὅλους τοὺς λόγους τούτους, δεχόμεθα ⁴³ ὅτι ἡ Ἀγία Γραφή εἶναι βιβλίον θεόπνευστον καὶ αἱ ἀλήθειαι αὐτῆς εἶναι ³¹ θεῖαι καὶ αἰώνιοι, οὕτως ὥστε ἡ ἀνθρωπότης, ὅσον καὶ ἂν προοδεύσῃ, δὲν θὰ προσθήσῃ τίποτε τὸ καλύτερον ἀπὸ αὐτάς, ἀλλ' αἰώνως θὰ μελετᾷ καὶ θὰ ἐμβαθύνῃ εἰς αὐτάς, διὰ νὰ ἀντλήῃ δύναμιν καὶ θεῖαν ζωὴν ἀπὸ αὐτάς, πραγματοποιοῦσα βαθμιαίως τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Αἱ ἀλήθειαι τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἶναι δύναμις, εἶναι ὁ φάρος, ὁ ὁποῖος θὰ φωτίζῃ τὸν δρόμον μας εἰς τὸ πέλαγος τοῦ βίου, διὰ νὰ

φθάσωμεν εἰς τὴν τελειότητα καὶ ὡς ἄτομα καὶ ὡς κοινωνία.

β) *Ἱερὰ Παράδοσις*. — Δευτέρα πηγὴ τῆς πίστεώς μας, ἐπομένως καὶ τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως, ἴση κατὰ τὸ κύρος καὶ τὴν σπουδαιότητα πρὸς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, εἶναι ἡ Ἱερὰ Παράδοσις, ἡ ὁποία συμπληρῶνει καὶ ἐρμηνεύει τὴν Ἁγίαν Γραφήν καὶ περιέχει ἀληθείας συμφώνους πρὸς τὸ πνεῦμα ταύτης. Ἡ πλουσία καὶ θεία ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία καθοδηγεῖται πάντοτε ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ περιληφθῇ εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν. Οὔτε ὅλοι οἱ λόγοι τοῦ Σωτῆρος οὔτε ὅλον τὸ κήρυγμα τῶν Ἀποστόλων περιλαμβάνονται εἰς τὴν Κ. Διαθήκην (Ἰωάν. Κ' 30, ΚΑ' 25) καὶ διὰ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος Παῦλος γράφει πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς: «*Ἀδελφοί, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις, ἃς ἐδιδάχθητε εἶτε διὰ λόγον εἶτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν*» (2 Θεσσ. Β' 15).

Κατ' ἀρχὰς αἱ ἀλήθειαι τῆς νέας θρησκείας διεδίδοντο ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν συνεργατῶν αὐτῶν προφορικῶς, κατόπιν δὲ ἐγράφησαν τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης. Τὰ βιβλία ταῦτα ἐγράφησαν εἰς διαφόρους ἐποχάς, μεταξὺ 50 – 90 μ.Χ., ἡ δὲ συλλογὴ αὐτῶν εἰς ἓν βιβλίον, ἦτοι ὁ σχηματισμὸς τοῦ Κανόνα τῆς Κ. Διαθήκης, ἔγινε πολὺ βραδύτερον. Ὅταν δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀποτελεσθῆ ὁ Κανὼν τῆς Κ. Διαθήκης, αἱ ἀνά τὸν κόσμον Ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ ἐστηρίζοντο μόνον εἰς τὴν προφορικὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀποστόλων. Ἐγράφησαν δὲ τὰ βιβλία ταῦτα δι' ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἤδη ἐπίστευσαν καὶ ἐβαπτίσθησαν, προϋποθέτουν δὲ ἓν πολλοῖς τὴν προφορικὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀποστόλων πρὸς τοὺς πιστούς.

Ἡ Ἱερὰ Παράδοσις λοιπὸν εἶναι συνέχεια τοῦ κηρύγματος τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων, συμπλήρωμα τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ προϊόν, ὅπως καὶ αὕτη, τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ Ἐκκλησία, πλὴν τῶν ἄλλων μαρτυριῶν, τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν, ὅταν ἄλλα μὲν βιβλία περιέλαβεν εἰς τὸν Κανόνα τῆς Κ. Διαθήκης, ἄλλα δὲ ἀπέρριψεν, ὡς νόθα καὶ ψευδεπίγραφα. Εἰς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν διετεθήθησαν πολλοὶ τύποι τῆς θείας λατρείας καὶ τῆς τελείσεως τῶν ἱερῶν μυστηρίων, οὐσιώδεις διὰ τὸ κύρος αὐτῶν. Εἰς τὴν Παράδοσιν ὡσαύτως, τὴν διαφυλαχθεῖσαν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν Συ-

νόδων τῆς Ἐκκλησίας καί εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων, στηριζόμεθα διὰ τὴν ὀρθὴν ἑρμηνείαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ὅπως λέγει ὁ Μ. Βασίλειος, τὰ δόγματα καί τὰ κηρύγματα τῆς Ἐκκλησίας ἔχομεν ἄλλα μὲν ἐκ τῆς γραπτῆς διδασκαλίας, ἄλλα δὲ ἐκ τῆς παραδόσεως τῶν Ἀποστόλων: « τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν Ἀποστόλων παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν ἐν μυστηρίῳ παρεδεξάμεθα, ὅπερ ἀμφοτέρω τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχει πρὸς τὴν εὐσέβειαν ».

Ἄρνησις τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως σημαίνει προσχώρησιν, τρόπον τινά, εἰς τὴν ἐσφαλμένην ἀντίληψιν τῆς Ἐκκλησίας τῶν Διαμαρτυρομένων, ἡ ὁποία ἀπὸ πνεῦμα ἀντιθέσεως πρὸς τὴν Παπικὴν Ἐκκλησίαν ἔφθασεν εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον, ἀρνηθεῖσα τὸ ἰσότημον καὶ ἰσόκυρον τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως πρὸς τὴν Ἁγίαν Γραφήν.

Διὰ τοῦτο, ὡς ἄμεσος πηγὴ τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως χρησιμεύουν καὶ τὰ γραπτὰ ἐκεῖνα μνημεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα κατεγράφη καὶ διευτώθη ἡ Ἱερά Παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας. Τοιαῦτα δὲ εἶναι τὰ ἑξῆς:

α) Τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως ἢ τὸ τῆς Νικαίας - Κωνσταντινουπόλεως, τὸ συνταχθὲν ἐν Νικαίᾳ (325) τὸ πρῶτον καὶ συμπληρωθὲν εἰς τὴν ἐν Κων]πόλει Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (381). Τὸ Σύμβολον τοῦτο ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀποδέχεται ὡς τὸ μόνον ἐπίσημον Σύμβολον τῆς Πίστεως. Πλὴν τούτου, ὑπάρχουν καὶ δύο ἄλλα, ἐπίσης σπουδαῖα καὶ καθολικοῦ κύρους διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ἄλλ' ἕνεκα τῶν γενομένων ἐν αὐτοῖς προσθηκῶν ὑπὸ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἢ ἡμετέρα δὲν τὰ δέχεται. Ταῦτα εἶναι τὸ Ἀποστολικὸν Σύμβολον, ἀποδιδόμενον, κατὰ τινὰ ἀστήρικτον παράδοσιν, εἰς τοὺς δώδεκα Ἀποστόλους καὶ τὸ Ἀθανασιανόν, τὸ ὁποῖον φέρεται μὲν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Μ. Ἀθανασίου, ἀλλὰ σήμερον οὐδεὶς δέχεται τοῦτο ὡς ἔργον τοῦ μεγάλου τούτου Πατρός.

β) Αἱ ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἢ ἐκείνων ἐκ τῶν τοπικῶν, τῶν ὁποίων τὰς ἀποφάσεις ἐπεκύρωσαν αἱ Οἰκουμενικαί.

γ) Τὰ συγγράμματα τῶν Ἱερῶν Πατέρων

της Ἐκκλησίας, εἰς τὰ ὁποῖα ἐκφέρεται ὁμοφώνως ἡ γνώμη αὐτῶν περὶ τῶν ζητημάτων τῆς πίστεως.

Ὡς δευτερεύουσαι μόνον πηγαὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἱερᾶς Κατηχήσεως δύνανται νὰ χρησιμεύσουν καὶ αἰ εἰς διαφόρους ἐποχὰς καὶ κατὰ τοὺς ἀγῶνας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς Δυτικούς καὶ Διαμαρτυρομένους γενόμεναι ἐκθέσεις ἢ ὁμολογίαι τῆς πίστεως καὶ αἰ ἀποφάσεις τοπικῶν τινῶν Συνόδων. Τοιαῦται δὲ εἶναι:

Ἡ Ὁμολογία Πέτρου τοῦ Μογίλα, ἐπισκόπου Κιέβου, ἡ ὁποία ἐπεκυρώθη ὑπὸ τῶν τεσσάρων Πατριαρχῶν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τὸ 1643.

Τὰ Πρακτικὰ τῆς ἐν Κων/πόλει Συνόδου τὸ 1638, τῆς ἐν Ἰασιῶ τὸ 1642 καὶ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις τὸ 1672.

Ἡ Ὁμολογία Δοσιθέου, ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων, καὶ ἡ Ὁμολογία τοῦ Μητροφάνου Κριτοπούλου, Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, ἡ ὁποία ὅμως ἐγράφη κατὰ τὴν διατριβὴν του ἐν Ἐμστάλδη τῆς Γερμανίας πρὸς ἀπόκρουσιν ἰδίᾳ τῶν καινοτομιῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Τέλος αἱ ἀπαντήσεις Ἱερεμίου τοῦ Β', Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, πρὸς τοὺς ἐπιφανεῖς θεολόγους τῆς Τυβίγγης, οἱ ὁποῖοι, πέμψαντες τὴν Αὐγουσταίαν ὁμολογίαν των πρὸς τοὺς Ὁρθοδόξους, ἐπέδωκον τὴν συνεννόησιν καὶ ἔνωσιν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

8. ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

ΗΙΕΡΑ Κατήχησις εἶναι ἡ συστηματικὴ ἐκθεσις τῶν ἀληθειῶν, τὰς ὁποίας πᾶς χριστιανὸς ὀφείλει νὰ πιστεύῃ καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ εἰς τὴν ζωὴν του. Διὰ τοῦτο αὕτη διαιρεῖται συνήθως εἰς δύο μέρη, τὸ δογματικὸν καὶ τὸ ἠθικόν. Εἰς τὸ πρῶτον μέρος ἐκτίθενται τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας, ἥτοι αἱ ἀλήθειαι, τὰς ὁποίας πᾶς χριστιανὸς ὀφείλει νὰ πιστεύῃ, εἰς δὲ τὸ δεύτερον περιλαμβάνονται αἱ ἠθικαὶ ἀλήθειαι, τὰς ὁποίας πρέπει ὁ χριστιανὸς νὰ ἀκολουθῇ καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ πάντοτε εἰς τὸν

βιον του. 'Αλλ' ἐδῶ θὰ κάμωμεν λόγον μόνον διὰ τὸ δογματικὸν μέρος, διότι τὸ δεύτερον, ἡ Χριστιανικὴ 'Ἠθικὴ, διδάσκειται εἰς τὴν ἐπομένην τάξιν τοῦ Γυμνασίου. Διὰ τῆς συστηματικῆς ἐκθέσεως τῶν ἀληθειῶν τῆς θρησκείας ὁ μαθητὴς θὰ δυναθῆ νὰ κατανοήσῃ αὐτάς, νὰ τὰς κάμῃ πεπειθήσεις του στερεάς, ὥστε ἡ θρησκευτικὴ του πίστις νὰ καταστῆ δύναμις ἰσχυρὰ καὶ καρποφόρος εἰς ὅλην του τὴν ζωὴν. Εἰς τὸ μάθημα τῆς 'Ιερᾶς Κατηχήσεως θὰ γνωρίσῃ καὶ θὰ οἰκειοποιηθῆ τὰς ἀληθείας ἐκείνας, τὰς ὁποίας ἐδίδαξεν αὐτὸς ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Αἱ θεῖαι αὗται ἀλήθειαι ἐπὶ αἰῶνας ἤδη ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστοῦ ἐφώτισαν τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀπηλευθέρωσαν αὐτοὺς ἀπὸ τὴν πλάνην καὶ τὸ σκότος: « Γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, εἶπεν ὁ Κύριος, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς » ('Ιωάν. Η' 32). Δι' αὐτῶν ἡ ἀνθρωπότης ἐξεπολιτίσθη καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἀναπλάσσηται βαθμιαίως, μέχρις οὔ ἐπικρατήσῃ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀγάπη ἐπὶ τῆς γῆς καὶ θεμελιωθῆ οὕτως ἐπ' αὐτῆς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. "Όταν ὁ μαθητὴς συνειδητοποιήσῃ τὰς ἀληθείας ταύτας τῆς πίστεώς του, τότε θὰ προσκολληθῆ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ δὲν θὰ ἀποχωρισθῆ ποτὲ ἀπὸ αὐτόν, ἀλλὰ θὰ λέγῃ, ὅπως οἱ 'Απόστολοι του, « Κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; ὅματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις » ('Ιωάν. ΣΤ' 68), τότε θὰ αἰσθανθῆ τὸ ἀνυπέβλητον μεγαλεῖον καὶ τὴν ἄφθαστον τελειότητά της. Τοιοῦτον ὕψηλόν σκοπὸν ἔχει τὸ μάθημα τῆς 'Ιερᾶς Κατηχήσεως. Προφανῆς ἐπομένως ἡ μεγίστη χρησιμότης καὶ σπουδαιότης τῆς διδασκαλίας του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄
Π Ε Ρ Ι Θ Ε Ο Υ

9. Η ΠΙΣΤΙΣ ΩΣ ΜΕΣΟΝ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ
ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΞ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ

Ἄρθρον α΄ τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως.

Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν, Πατέρα, Παντοκράτορα, Ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων.

ΕΜΕΛΙΩΔΗΣ ἀλήθεια τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ἡ πίστις εἰς ἕνα Θεόν, δημιουργὸν τοῦ κόσμου καὶ Πατέρα ὄλων τῶν ἀνθρώπων· Ἡ πίστις εἰς Θεὸν εἶναι βασικὸν ζήτημα διὰ τὸν ἄνθρωπον, διότι ἀπὸ αὐτοῦ ἐξαρτᾶται καὶ ἡ θέσις του καὶ ἡ στάσις του ἀπέναντι ὄλων τῶν προβλημάτων τοῦ βίου. Ἄλλ' ἐνῶ ὁ Θεὸς εἶναι τὸ πᾶν διὰ τὴν ζωὴν μας, ἡ γνώσις μας περὶ αὐτοῦ εἶναι δυσκολωτάτη. Ἐκεῖνος εἶναι τὸ ἄπειρον καὶ παντέ-

λειον Ὅν καὶ ἡμεῖς εἴμεθα πεπερασμένα καὶ ἀτελῆ ὄντα· διὰ τοῦτο, διὰ τῶν ἀσθενῶν μας διανοητικῶν δυνάμεων εἶναι δυσκολώτατον νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ.

Συνήθως διακρίνομεν δύο τρόπους γνώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ ὄλων τῶν ἀποκεκαλυμμένων χριστιανικῶν ἀληθειῶν, δηλαδὴ τῶν ἀληθειῶν ἐκείνων, τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος μόνος ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀνεύρη, ἀλλ' ἀπεκάλυψε ταύτας ὁ Χριστὸς εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Οἱ δύο οὗτοι τρόποι εἶναι ἡ φυσικὴ καὶ ἡ ὑπερφυσικὴ γνῶσις τοῦ Θεοῦ. Ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία στηρίζεται εἰς τὰς γνωστὰς ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ διὰ λογικῶν ἐπιχειρημάτων, λέγεται φυσικὴ γνῶσις τοῦ Θεοῦ. Τελειότερα ἀπὸ τὴν φυσικὴν γνῶσιν εἶναι ἡ ὑπερφυσικὴ γνῶσις τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἀπορρέει ἐκ τῆς βαθείας πίστεως εἰς τὸν Θεὸν καὶ διὰ τοῦ φωτισμοῦ τῆς διανοίας μας ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Μόνον ὅταν ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἀποκαλύψῃ ἑαυτὸν εἰς τὴν ψυχὴν ἐκείνην, ἡ ὁποία πιστεύει, εἶναι δυνατὸν νὰ γνωσθῇ ὁ Θεὸς καὶ ὅσα αὐτὸς ἔκαμε διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς σωτηρίαν τοῦ κόσμου.

Ἡ Θεία Ἀποκάλυψις καὶ ἡ βαθεῖα πίστις τοῦ χριστιανοῦ εἶναι τὰ δύο ἀσφαλῆ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων γνωρίζομεν τὰς θείας ἐκείνας ἀληθείας, αἱ ὁποῖαι εἶναι οὐσιώδεις καὶ ἀπαράιτητοι διὰ τὴν σωτηρίαν, διὰ τὴν ἀναγέννησιν καὶ διὰ τὴν τελειοποίησιν μας. Ἐὰν ὁ Θεὸς δὲν ἀπεκάλυπτε τὰς ἀληθείας ταύτας εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἐὰν οὗτοι δὲν δεχθοῦν αὐτὰς μὲ πίστιν, εἶναι ἀδύνατος ἡ ἀνεύρεσις καὶ ἡ κατανόησις τῶν διὰ τῆς λογικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης.

Εἶδομεν προηγουμένως ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ πεπολιτισμένοι λαοὶ τῆς ἀρχαιότητος, δηλ. οἱ Ἕλληνες, οἱ Ῥωμαῖοι καὶ οἱ Αἰγύπτιοι, παρὰ τὴν μεγάλην σοφίαν τῶν, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ φθάσουν εἰς τὴν πίστιν εἰς ἕνα ἀληθινὸν θεόν, ἀλλ' ἐθεοποιοῦν δυνάμεις καὶ φαινόμενα τῆς φύσεως, ἀκόμη καὶ ζῶα καὶ ἀνθρώπους. Ἰδίᾳ οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὰ ἄλλα ἔφθασαν εἰς τὸ ἀπόγειον τῆς διανοητικῆς ἀνθήσεως, δὲν κατώρθωσαν νὰ συλλάβουν τὴν καθολικὴν ἰδέαν ἑνὸς ὑπερτάτου ὄντος. Βεβαίως φωτεινὰ τινὰ πνεύματα, ὅπως μερικοὶ ἐκ τῶν φυσικῶν λεγομένων φιλοσόφων, ἰδίᾳ δὲ ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων, προσήγγισαν εἰς τὴν σύλληψιν τῆς ἰδέας ταύτης, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἀκόμη ἔμειναν προσκεκολλημένοι ἐν τινι μέτρῳ εἰς τὴν πολυθεϊστικὴν παράδοσιν τῶν χρόνων τῶν. Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἠμπορεῖ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν θείων ἀληθειῶν καὶ νὰ διατυπώσῃ αὐτὰς κατὰ τὰς ἐκάστοτε ἐπιστημονικὰς μεθόδους, ἀλλὰ τὸ κύριον μέσον, μὲ τὸ ὁποῖον οικειοποιούμεθα αὐτὰς, εἶναι ἡ πίστις μας καὶ ὁ ἄνωθεν φωτισμὸς τῆς διανοίας μας. Ὅπως λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: *« ἡμῖν ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ· τὰ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἔρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ... τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν »* (1 Κορ. Β' 10-12, Ῥωμ. ΙΑ' 33, Ἐφ. Γ' 11).

Ἄλλὰ καὶ ὅταν, φωτιζόμενοι ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸν Θεὸν καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, πάλιν ἡ γνῶσις αὕτη εἶναι ἀτελής ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, τῆς ὁποίας θὰ ἀξιωθῶμεν εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ βλέπωμεν τὸν Πλάστην καὶ Πατέρα μας « *πρόσω-*

πον πρὸς πρόσωπον» (1 Κορ. ΙΓ' 12). Εἰς τὴν παροῦσαν πεπερασμένην καὶ πρόσκαιρον ζωὴν μας, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἀποστόλου, «διὰ πίστεως περιπατοῦμεν, οὐ δι' εἶδους» (2 Κορ. Ε' 7).

10. ΛΟΓΙΚΑΙ ΑΠΟΔΕΙΞΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Ι ΛΟΓΙΚΑΙ ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ εἶναι αἱ ἀκόλουθοι :

α) *Κοσμολογικὴ ἀπόδειξις.* — Ὁ ἄνθρωπος προσεπάθησε πάντοτε νὰ δικαιολογήσῃ καὶ νὰ στερεώσῃ τὴν πίστιν του εἰς τὸν Θεὸν διὰ διαφόρων συλλογισμῶν καὶ λογικῶν ἐπιχειρημάτων. Πρὸς τοῦτο ἐχρησιμοποίησε διαφόρους ἀποδείξεις, μετὰς ὁποίας λογικῶς ἀγόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὑπάρχει Θεός, ἀνασκευάζονται δὲ συγχρόνως καὶ ἀποκρούονται τὰ ἐπιχειρήματα καὶ αἱ ἀπόψεις τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς ἀθεΐας.

Ὁρμώμενος ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ λογικὸν ἀξίωμα, ὅτι ὅλα τὰ ὄντα καὶ φαινόμενα ἔχουν κάποιαν αἰτίαν καὶ ὅτι αὐτόματος ζωὴ καὶ κίνησις δὲν ὑπάρχει, ἐσκέφθη ὅτι καὶ ὁ θαυμάσιος αὐτὸς κόσμος δὲν ἐδημιουργήθη ἀφ' ἑαυτοῦ ἢ ἐκ τύχης, ἀλλ' ἐδημιουργήθη ὑπὸ σοφοῦ καὶ παντοδυνάμου Δημιουργοῦ. Ἡ ὑπαρξις τοῦ κόσμου προϋποθέτει τὴν ὑπαρξιν Δημιουργοῦ. Ἡ θεὰ τῆς ἀπεράντου φύσεως ὠδήγησε πολλοὺς εἰς τὸ νὰ πιστεύσουν εἰς Δημιουργόν : « *Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα* », ἀναφωνεῖ ὁ ψαλμῶδης (Ψαλ. 18, 1). Ὁμοίως ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει : « *τὰ ἀόρατα αὐτοῦ (τοῦ Θεοῦ) ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται ἢ τε αἰδῖος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης* » (Ρωμ. Α' 20). Ὁ μέγας δὲ τῶν νεωτέρων χρόνων φιλόσοφος Κάντιος διεκήρυττεν : « *Ὁ ἀστεροῦς οὐρανὸς ὑπεράνω μας καὶ ὁ ἔμφυτος ἠθικὸς νόμος, ἰδοὺ δύο πράγματα, τὰ ὁποῖα γεμίζουν πάντοτε τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ βαθύτατον σεβασμὸν καὶ ἔκπληξιν* ».

β) *Τελεολογικὴ ἀπόδειξις.* — Αἱ καλλοναὶ τῆς φύσεως καὶ ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν αὐτῇ ἀρμονία, τάξις καὶ σκοπιμότης προεκάλεσαν πάντοτε τὸν θαυμασμὸν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ψαλμῶ-

δός, ἔκθαμβος ἀπὸ τὸ κάλλος καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως, ἀναφωνεῖ: «Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας». Ἄλλ' ἡ τοιαύτη τάξις καὶ ἡ ἀρμονία τῆς φύσεως καὶ οἱ ἀσάλευτοι φυσικοὶ νόμοι προϋποθέτουν νοῦν πάνσοφον καὶ παντοδύναμον, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε τὰ πάντα σοφῶς. Εἶναι δυνατόν νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ἡ τάξις καὶ ἡ ἀρμονία, πού παρατηροῦμεν εἰς τὸν κόσμον, προήλθον μόνον τῶν καὶ ἐκ τύχης; Εἶναι εὐκολώτερον, λέγει ἀρχαῖος φιλόσοφος, νὰ πιστεύσωμεν ὅτι, ἐὰν ρίψωμεν μερικά γράμματα τῆς ἀλφαβήτου κατὰ τύχην ἐπὶ τῆς γῆς, θὰ προκύψουν τὰ «Χρονικὰ τοῦ Αἰνείου» εὐανάγνωστα καὶ καθαρὰ, παρὰ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ θαυμάσιος αὐτὸς κόσμος ἐδημιουργήθη διὰ τῆς τυχαίας συνοχῆς τῶν ἀτόμων τῆς ὕλης. Ὅθεν ἡ τελεολογικὴ ἀπόδειξις (τέλος = σκοπός), ἡ ἐξαγομένη ἀπὸ τὴν σκοπιμότητα καὶ τὴν τάξιν ἐν τῷ σύμπαντι, εἶναι καὶ αὕτη μία ἰσχυρὰ ἀπόδειξις ὅτι ὑπάρχει Θεός.

γ) Ἡθικὴ ἀπόδειξις. — Ὅλοι γνωρίζομεν ὅτι ἐντὸς μας ὑπάρχει εἷς ἔμφυτος ἠθικὸς νόμος (ἢ ἡ συνείδησις), ὁ ὁποῖος μᾶς παρακινεῖ νὰ πράττωμεν πάντοτε τὸ καλὸν καὶ ν' ἀποφεύγωμεν τὸ κακόν. Ὁ ἠθικὸς αὐτὸς νόμος εἶναι τόσο ἀύστηρὸς καὶ ἰσχυρὸς, ὥστε διατάσσει ἡμᾶς νὰ πράττωμεν τὸ καλόν, καὶ ἂν ἀκόμη πρόκειται νὰ ζημιωθοῦν τὰ συμφέροντά μας, μᾶς ἐλέγχει δὲ δριμέως, ἐὰν πράξωμεν κακόν τι (τύψεις συνειδήσεως). Τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι, πλὴν τῆς φυσικῆς τάξεως, ὑπάρχει καὶ ἠθικὴ τάξις ἐν τῷ κόσμῳ.

Ἄλλ' ἡ ἰδέα τῆς ἠθικῆς τάξεως, ἀκόμη δὲ καὶ αὐτὸς ὁ κοινὸς νοῦς ἀπαιτοῦν οἱ μὲν καλοὶ καὶ δίκαιοι νὰ εὐτυχοῦν, οἱ δὲ κακοὶ νὰ ἀποτυγχάνουν καὶ νὰ ὑποφέρουν εἰς τὴν ζωὴν. Ὑπάρχει στενὴ συνάφεια μεταξὺ ἀρετῆς καὶ εὐτυχίας, διότι ὁ κοινὸς νοῦς ἀκόμη δέχεται ὅτι ὁ ἐνάρετος μόνον πρέπει νὰ εἶναι εὐτυχής. Ἄλλὰ τοῦτο συνηθέστατα δὲν παρατηρεῖται εἰς τὸν βίον, ὅπου ἀντιθέτως πολλάκις οἱ δίκαιοι καὶ ἅγιοι ὑποφέρουν καὶ διώκονται, οἱ δὲ ἄδικοι καὶ φαῦλοι εὐδοκίμοι καὶ ἀπολαμβάνουν ὅλα τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς. Τοῦτο εἶναι ἐντελῶς ἄδικον· διὰ τοῦτο ἀναγκαίως πρέπει νὰ ἐπέλθῃ ἀνταπόδοσις καὶ ἀποκατάστασις τοῦ δικαίου εἰς ἄλλην τινὰ ζωὴν.

Δέν πρέπει οὔτε ὁ δίκαιος νά μένη ἄνευ ἀμοιβῆς τῆς ἀρετῆς του οὔτε ὁ ἐγκληματίας ἄνευ τιμωρίας τοῦ ἐγκλήματός του. Διά νά συμβῆ ὁμως τοῦτο, πρέπει νά δεχθῶμεν ὅτι ὑπάρχει εἷς πανάγαθος, παντοδύναμος καί παντογνώστης Θεός, ὁ ὁποῖος, γνωρίζων ἀκριβῶς ὅλα, ἀκόμη καί τὰ κρυπτά τῶν ἀνθρώπων, θά ἀνταποδώσῃ εἰς ἕκαστον κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Τοιουτοτρόπως ἐκ τῆς ὑπάρξεως ἐν ἡμῖν αὐστηροῦ ἠθικοῦ νόμου, ὑποχρεοῦντος ἡμᾶς πρὸς βίον ἠθικόν, ἀγόμεθα εἰς τὴν πίστιν περὶ ὑπάρξεως ἑνὸς δικαίου καί παντοδυνάμου Θεοῦ, φρουροῦ τῆς ἠθικῆς τάξεως καί κριτοῦ τῶν πάντων, κατὰ τὰ ἔργα ἐκάστου. Αὕτη εἶναι ἡ ἠθικὴ ἀπόδειξις περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ.

δ) *Ἱστορικὴ ἀπόδειξις.* — Ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος διδάσκει ὅτι δέν ὑπῆρξε ποτὲ λαός, ὁ ὁποῖος δέν ἐπίστευεν εἰς θεὸν ἢ θεοὺς καί δέν ἐλάτρευεν αὐτὸν κατὰ τινα οἰονδήποτε τρόπον. Ἡ πίστις εἰς θεὸν εἶναι φαινόμενον καθολικόν, ἡ δὲ φορὰ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ Ἄνω, πρὸς τὰ θεῖα, ὑπῆρξεν ἐν ἀπὸ τὰ ἰσχυρότερα φαινόμενα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἄλλ' ἐάν δέν ὑπῆρχε πράγματι θεός, διατὶ νά ἔχωμεν ἐντός μας μίαν τοιαύτην ὀρμὴν καί τάσιν πρὸς τὸν Θεόν; Ἐάν δέν ὑπῆρχον πέραν τῶν ὠκεανῶν θερμότερα μέρη, πῶς τὰ ἀποδημητικὰ πτηνὰ θά ἐπέτων ἐπὶ ἡμέρας ὑπεράνω τῶν θαλασσῶν, ἕως ὅτου φθάσουν εἰς τὰ θερμότερα αὐτὰ μέρη; Δέν δυνάμεθα λοιπὸν εἰ μὴ νά δεχθῶμεν ὅτι καί ἐν τῇ πραγματικότητι ὑπάρχει θεός, ὁ ὁποῖος ἐλκύει τὰς ἀνθρωπίνους ψυχὰς πρὸς ἑαυτὸν. Καί τοιοῦτοτρόπως ἐξηγεῖται, διατὶ ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς γῆς, ἀρχαῖοι καί σύγχρονοι, εἶχον καί ἔχουν θρησκείαν, πιστεύουν εἰς Θεὸν καί λατρεύουν αὐτὸν ἀναλόγως. Ἡ καθολικὴ αὕτη πίστις τῶν λαῶν τῆς γῆς ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξιν Θεοῦ. Ὅπως τὰ πτηνὰ ἐξ ἐνστίκτου διευθύνονται πρὸς θερμότερα μέρη, ὅσονδήποτε μακρὰν καί ἂν εἶναι, οὔτω καί αἱ ἀνθρώπιναι ψυχαὶ φέρονται ἐκ φύσεως πρὸς τὸν ἀόρατον θεόν.

Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι ἡ πίστις τῶν ἀνθρώπων εἰς θεὸν εἶναι καί λογικῶς δεδικαιολογημένη. Δι' ἡμᾶς δὲ τοὺς χριστιανούς ἡ πίστις εἰς τὸν Θεόν, τὸν ὁποῖον γινώσκουμεν διὰ τῆς διδασκαλίας καί τῶν ἔργων τοῦ Κυρίου καί Σωτῆρος ἡμῶν,

στερεώνεται περισσότερο με τὰς ἀποδείξεις αὐτάς, καθίσταται πίστις λογικὴ καὶ συνειδητὴ, ἀπρόσβλητος ἔναντι τῶν ἐπιθέσεων τῶν ἀπίστων καὶ ἀθέων. Σήμερον ἰδιαιτέρως, ὅτε ἡ παγκόσμιος ἀναστάσις καὶ ἀναταραχὴ εἶναι μεγάλη καὶ πυκνὰ νέφη σωρεύονται εἰς τὸν διεθνή ὀρίζοντα, μόνον ἢ πίστις εἰς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἀποτελεῖ πραγματικὴν ἄγκυραν σωτηρίας. Μόνον μὲ τὴν προσκόλλησιν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν δυνάμεθα νὰ διαπλευσώμεν τὸ τρικυμῶδες πέλαγος τῆς ζωῆς καὶ νὰ φθάσωμεν ἀσφαλεῖς εἰς τὸν λιμένα τῆς χριστιανικῆς εἰρήνης καὶ εὐλογίας. Ὁ Χριστιανός, ὁ ὁποῖος ἀγαπᾷ μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς του τὸν Χριστόν, πιστεύει μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς του καὶ εἰς τὸν Θεόν, ζῆ πλησίον τοῦ Θεοῦ, αἰσθάνεται τὴν παρουσίαν του εἰς πᾶσαν περίστασιν τοῦ βίου του. Εἷς τοιοῦτος χριστιανὸς δὲν ἔχει καὶ τὴν ἀνάγκην τῶν ἀνωτέρω ἀποδείξεων, διὰ νὰ πιστεύῃ εἰς τὸν Θεόν. Ἐν τούτοις ἡ πίστις του διαθερμαίνεται καὶ ἐνισχύεται ἀσφαλῶς μὲ τὴν θέαν τῶν δημιουργημάτων καὶ τῆς ἐν τῇ φύσει ἀρμονίας καὶ τάξεως, μὲ τὴν ἐνατένισιν τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἠθικῆς τάξεως καὶ μὲ τὸ ἱστορικὸν γεγονός ὅτι ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς γῆς εἶχον καὶ ἔχουν θρησκείαν τινά. Ἐπὶ πλέον διὰ τῶν ἀποδείξεων τούτων, ὡς εἶπομεν, κλονίζει ὁ χριστιανὸς εὐκολώτερον καὶ ἀνασκευάζει τὰς ἀμφιβολίας καὶ τὰς ἀντιρρήσεις τῆς ἀπιστίας καὶ ἀθεΐας.

11. ΟΥΣΙΑΙ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

ΘΕΟΣ, εἰς τὸν ὁποῖον πιστεύομεν, πῶς εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν Του καὶ ποῖαι εἶναι αἱ ἰδιότητές Του;

Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ἄπειρον ὄν, ἡμεῖς δὲ μικρὰ καὶ πεπερασμένα ὄντα, κατ' ἀνάγκην εἶναι ἀτελής ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν οὐσίαν Αὐτοῦ, ἀκόμη καὶ ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποίαν ἔχομεν διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος Παῦλος παρατηρεῖ ὅτι εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν μερικῶς μόνον δυνάμεθα

νὰ γνωρίζωμεν τὸν Θεόν, εἰς τὴν ἄλλην δὲ θά ἔχομεν τελειότεραν γνῶσιν αὐτοῦ: « ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώ-

σομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθη» (1 Κορ. ΙΓ' 12). Ἡ δ' Ἁγία Γραφή ἀποφαινεται περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ὅτι εἶναι τέλειον πνεῦμα (Ἰωάν. Δ' 24), προφυλάττουσα ἡμᾶς ἀπὸ πάσαν ὑλικὴν καὶ ἀνθρωπομορφικὴν παράστασιν καὶ λατρείαν τοῦ Θεοῦ, ὅπως συνέβαινε εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν.

Ἐὰν ὁμοῦς ὁ Θεὸς κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ οὐσίαν εἶναι ἀνέκφρατος καὶ ἀκατάληπτος, δυνάμεθα παρὰ ταῦτα νὰ γνωρίσωμεν, κατὰ τὴν φράσιν τῶν Πατέρων, « τὰ περὶ τὸν Θεόν », δηλαδὴ τὰ προσόντα αὐτοῦ, ὡς ἐκδηλοῦνται ταῦτα πρὸς τὰ ἔκτός, εἰς τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸν κόσμον. Ὁρμώμενοι λοιπὸν ἀπὸ τὰ δημιουργήματα καὶ τὰς ιδιότητάς των, δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν γνῶμην περὶ τῶν ιδιοτήτων τοῦ Δημιουργοῦ των. Διακρίνονται δὲ αἱ ιδιότητες αὗται τοῦ Θεοῦ εἰς φυσικὰς, λογικὰς καὶ ἠθικὰς.

12. ΦΥΣΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Ι ΦΥΣΙΚΑΙ Ιδιότητες τοῦ Θεοῦ εἶναι αἱ ἑξῆς :

α) Πανταχοῦ παρουσία. — Τὰ φυσικὰ προσόντα τοῦ Θεοῦ συνάγομεν ἀπὸ τὰ δημιουργήματά του, ἐὰν ἐννοήσωμεν τὸν Θεὸν ἀπηλλαγμένον ἀπὸ τὰς ἀτελείας, αἱ ὁποῖαι παρατηροῦνται εἰς τὰ φυσικὰ ὄντα. Ταῦτα, ὡς γνωστόν, ὑπόκεινται εἰς τοὺς περιορισμοὺς τοῦ χρόνου, τοῦ χώρου καὶ τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος, δηλαδὴ κάθε τι εἰς τὸν κόσμον ἔχει ὀρισμένον χρόνον καὶ χρόνον καὶ τὴν αἰτίαν του εἰς ἄλλο ὄν ἢ φαινόμενον. Ὁ Θεὸς δὲν ὑπόκειται εἰς τοὺς περιορισμοὺς τούτους. Εἶναι ἀπόλυτον ὄν καὶ ὡς τοιοῦτον εἶναι πανταχοῦ παρὼν καὶ παντοδύναμος.

Ὅταν λέγωμεν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρὼν, ἐννοοῦμεν ὅτι οὗτος ὑπάρχει μὲν εἰς ὅλα τὰ πεπερασμένα ὄντα, τὰ ὅποια κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον, ἐν αὐτῷ ὑπάρχουν καὶ κινουνται (Πράξ. ΙΖ' 28), δὲν περιορίζεται ὁμοῦς οὔτε περικλείεται εἰς αὐτά, ἀλλ' ὑπάρχει πανταχοῦ. Ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρὼν, διότι εἶναι ἀπόλυτον πνεῦμα, καὶ ὡς πνεῦμα δὲν κατέχει ὀρισμένον χρόνον, ὅπως τὰ ἄλλα ὄντα, ἀλλ' ὑπάρχει πανταχοῦ καὶ πληροῖ τὸ σύμπαν.

Ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ Ἱερά Παράδοσις διακηρύττουν τὴν πανταχοῦ παρουσίαν τοῦ Θεοῦ. Ἰδίως ἡ ἀλήθεια αὕτη περὶ τοῦ Θεοῦ ἐκφράζεται εἰς τὸν 138ον ψαλμὸν διὰ τῶν στίχων: «*Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν Ἄδην, πάρει· ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγάς μου κατ' ὄρθρον καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὀδηγήσει με καὶ καθέξει με ἢ δεξιὰ σου*». Ἐὰν δὲ ἡ Ἁγία Γραφή λέγῃ ὅτι ὁ Θεὸς κατοικεῖ εἰς τοὺς οὐρανοὺς (Ματθ. 5' 9) ἢ ὅτι κατοικεῖ ἐντὸς ἀπροσίτου φωτὸς (1 Τιμ. 5' 16), διὰ τῶν τοιούτων ποιητικῶν ἐκφράσεων ἐκφράζεται ἀπλῶς ἡ δόξα, διὰ τῆς ὁποίας περιβάλλεται οὗτος καὶ διαδηλοῦται πόσον ὑψηλότερον ὄλων τῶν γῆινων ὄντων ἴσταται.

β) Παντοδυναμία. — Ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ ἐμφαίνεται κατὰ πολλοὺς τρόπους καὶ μάλιστα μετὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ θαυμασίου τούτου κόσμου, μετὰ τὴν τάξιν καὶ ἀρμονίαν, τὰς ὁποίας ἔχει ἐπιβάλλει εἰς αὐτόν, ἔπειτα δὲ μετὰ τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ, διὰ τῶν ὁποίων διευθύνει τὴν πορείαν τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας καὶ τὴν ζωὴν ἐκάστου ἀνθρώπου. Δι' ὄλων τούτων βλέπομεν ὅτι ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησε καὶ ὅτι ἀδύνατον ἔργον δὲν ὑπάρχει δι' αὐτόν. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῆς Ἁγ. Γραφῆς ὡς Κύριος καὶ Βασιλεὺς τῶν ὄλων, ὡς παντοκράτωρ, ὡς μέγας καὶ ἰσχυρός: «*Οἶδα ὅτι πάντα δύνασαι, ἀδυνατεῖ δὲ σοι οὐδέν*», λέγει ὁ Ἰώβ, ἐξυμνῶν τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ (Ἰώβ 42, 2)· ὁμοίως ἐν Λουκ. Α' 37: «*οὐκ ἀδυνατήσῃ παρατῶ Θεῶ πάν ῥῆμα*».

γ) Αἰωνιότης. — Ὅταν λέγωμεν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι αἰώνιος, ἐννοοῦμεν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ὑπόκειται εἰς τοὺς περιορισμοὺς τοῦ χρόνου, μὴ ἔχων ἀρχὴν καὶ τέλος; μηδὲ ὑποκείμενος εἰς οἰανδήποτε μεταβολήν. Ὁ Θεὸς εἶναι ἀναρχος, ἀναλλοίωτος, ἀτρεπτος καὶ ἔχει ζωὴν ἀτελεύτητον. Αὐτός, κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν, εἶναι «*ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος*» (Ἀποκ. Α' 3) καὶ παρ' αὐτῷ «*οὐκ ἐνὶ παραλλαγῇ ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα*» (Ἰακ. Α' 17). Τὴν αἰωνιότητα τοῦ Θεοῦ ἐκφράζουν ποιητικῶς καὶ οἱ λόγοι τοῦ Ψαλμφοδοῦ εἰς τὸν 89ον Ψαλμόν: «*πρὸ τοῦ ὄρη γεννηθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην καὶ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ*».

Ι ΛΟΓΙΚΑΙ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ εἶναι αἱ κάτωθι:

α) Παγγνωσία. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μόνον ἀπόλυτον πνεῦμα, αἰώνιος, παντοδύναμος καὶ πανταχοῦ παρών, ἀλλ' εἶναι καὶ προσωπικὸν ὄν. Ὡς προσωπικὸν ὄν ὁ Θεὸς ἔχει θέλησιν καὶ συνείδησιν ἑαυτοῦ, ἐνεργεῖ ἐλευθέρως καὶ ἀποκαλύπτεται κατὰ τὸν νοῦν μὲν ὡς πάνσοφος καὶ παντογνώστης, κατὰ δὲ τὴν θέλησιν ὡς ἅγιος καὶ δικαίος καὶ ἀγαθός.

Εἰς τὰ λογικὰ προσόντα τοῦ Θεοῦ ἀνήκει καὶ ἡ παγγνωσία αὐτοῦ. Ὁ Θεός, ὡς παντογνώστης, γνωρίζει τὰ πάντα ἀπὸ πάσης πλευρᾶς καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ κατὰ τὰς σχέσεις αὐτῶν, ἀκόμη καὶ τὰ ἀόρατα καὶ τὰ μέλλοντα ὡς καὶ τοὺς κρυφίους διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων. «*Σὺ συνήκας τοὺς διαλογισμοὺς μου ἀπὸ μακρόθεν*», ἀναφωνεῖ ὁ Ψαλμῶδός πρὸς τὸν Θεὸν (138, 2). Ἡ πρόγνωσις δὲ καὶ τῶν μελλόντων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δὲν καταργεῖ τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν, διότι ἀπλῶς ὁ Θεὸς προγινώσκει πῶς θὰ κάμῃ ὁ ἄνθρωπος χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας του. Τὰ γεγονότα συμβαίνουν βεβαίως, ὅπως προγινώσκει αὐτὰ ὁ Θεός, ἀλλὰ δὲν ὀφείλονται εἰς τὴν θεϊάν πρόγνωσιν, ὅπως ἢ παρὰ τινος ἰατροῦ πρόγνωσις μιᾶς ἀσθενείας δὲν εἶναι αἰτία τῆς ἀσθενείας ταύτης.

β) Πανσοφία. Ἡ πανσοφία τοῦ Θεοῦ ἐκδηλοῦται ἰδίως εἰς τὴν τάξιν καὶ σκοπιμότητα καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ κόσμου, εἰς τὴν σταθερότητα τῶν φυσικῶν νόμων, εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῆς πορείας τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς ἐκάστου ἀνθρώπου. Αἱ λεπτομερεῖς ἔρευναι καὶ αἱ μεγάλαι πρόοδοι εἰς ὄλους τοὺς κλάδους τῶν ἐπιστημῶν μᾶς φανερῶνουν καθ' ἐκάστην καταπληκτικὰ πράγματα ὡς πρὸς τὴν θαυμασίαν σύστασιν καὶ λειτουργίαν τῆς φύσεως, καὶ εἰς αὐτὰ ὅλα φανερῶνεται εἰς ἡμᾶς λαμπρότερον ἢ ἄπειρος σοφία τοῦ Δημιουργοῦ. Ὁ Ψαλμῶδός, πλήρης θαυμασμοῦ πρὸς τὰ μεγαλεῖα τῆς φύσεως, ἀναφωνεῖ: «*Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας*» (Ψαλμ. 103, 24· πρβλ. καὶ Ρωμ. Α' 33). Ὁ δὲ ποιητὴς

Σίλλερ ἔγραφεν ὅτι « τὸ σύμπαν εἶναι σκέψις τοῦ Θεοῦ » καὶ αἱ ἐπιστῆμαι ὅλαι καθ' ἐκάστην πιστοποιοῦν τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Οἱ ἅγιοι ἄνδρες καὶ οἱ μεγάλοι ἐπιστῆμονες ἔμειναν ἐκθαμβοὶ καὶ ὑπεκλίθησαν μετ' εὐλαβείας καὶ σεβασμοῦ ἐνώπιον τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἐκδηλοῦται διὰ τῶν θαυμασίων τούτου τοῦ κόσμου.

Ὅσον βαθύτερον προχωρεῖ κανεὶς εἰς τὴν μελέτην τῆς φύσεως καὶ τῶν μυστικῶν τῆς, τόσοσιν καλύτερον ἀναγνωρίζει τὴν τελειότητα καὶ τὴν σοφίαν, μετὰ τὴν ὁποίαν ἔχουν δημιουργηθῆ ὅλα, καὶ εἰς τὰς ἐλαχίστας ἀκόμη λεπτομερείας. Πράγματι ὅλοι οἱ μεγάλοι καλλιτέχναι, οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ ἐξοχώτεροι μύσται τῶν ἐπιστημῶν ἐπίστευσαν καὶ πιστεύουν εἰς τὴν Πανσοφίαν τοῦ Θεοῦ. Παντοῦ κατὰ τὰς ἐρεῦνας τῶν διακρίνουν « τὸ πρῶτον κινοῦν », τὴν νόησιν τοῦ Σύμπαντος. Τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως, τὸ ἄφθαστον κάλλος τῆς καὶ οἱ αἰώνιοι καὶ ἀκατάλυτοι νόμοι τῆς ὁμιλοῦν εὐγλωττῶς διὰ τὴν ὑπαρξιν, τὴν σοφίαν καὶ τὴν πρόνοιαν τοῦ Δημιουργοῦ. Μόνον οἱ ἄφρονες, οἱ πνευματικῶς τυφλοὶ καὶ πεπωρωμένοι δὲν διακρίνουν τὸν Θεὸν καὶ δὲν τὸν ἀναγνωρίζουν ἀπὸ τὸ θαυμάσιον ἔργον του.

14. ΗΘΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Ι ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ, εἶναι:

α) Ἡ ἀ γ ι ό τ η ς. Ὁ Θεὸς εἶναι ἀπολύτως ἅγιος, δηλαδὴ δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὸ κακόν, καὶ εἶναι ἀπολύτως ἀγαθός, οὕτως ὥστε ἡ θέλησίς του ταυτίζεται πρὸς αὐτὴν τὴν ἀγαθότητα, χωρὶς νὰ δύναται νὰ θέλῃ ἄλλο τι παρὰ τὸ ἀγαθόν: « Ἄγιοι γίνεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι », λέγει ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς πρὸς τὸν ἄνθρωπον (Λευϊτ. ΙΘ' 2, 1 Πέτρ. Α' 16). Καὶ οἱ ἄγγελοι, κατὰ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν, διακηρύττουν τὴν ἀγιότητα αὐτοῦ, δοξάζοντες αὐτὸν οὕτως: « Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ » (Ἡσ. 6, 3).

β) Ἡ δ ι κ α ι ο σ ύ ν η. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μόνον ἅγιος,

ἀλλά καί δίκαιος, δηλαδή ἀπαιτεῖ τὴν τήρησιν τῶν ἠθικῶν νόμων καί τῆς ἠθικῆς τάξεως εἰς τὸν κόσμον, κρίνων ἀμερολήπτως καί τιμωρῶν τοὺς παραβάτας τῶν ἠθικῶν νόμων. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν χαρακτηρίζεται ὁ Θεός « πιστὸς καὶ δίκαιος πατήρ, ἀδέκαστος κριτὴς » (Ἰωάν. Α' 9, Ἰωάν. ΙΖ' 25, 2 Τιμ. Δ' 8). « *Ναί, Κύριε, ὁ Θεός, ὁ παντοκράτωρ, ἀληθινὰ καὶ δίκαιαι αἱ κρίσεις σου* », ἀναγινώσκομεν εἰς τὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως (Ις' 7). Ἡ δικαιοσύνη δὲ αὕτη τοῦ Θεοῦ ἐκδηλοῦται μὲν καί εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν, διὰ τῆς προστασίας τῶν ἐναρέτων ἀνθρώπων καί διὰ τῆς τιμωρίας τῶν φαύλων, ἀλλ' ὁ χρόνος τῆς ἐκδηλώσεώς της εἶναι κυρίως ἡ ἄλλη ζωὴ, ὁπότε θὰ γίνῃ ἡ μέλλουσα κρίσις καὶ ἀνταπόδοσις εἰς ἕκαστον κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

γ) Ἡ ἀ γ ἀ π η. Τὴν ἰδιότητα ταύτην τοῦ Θεοῦ βλέπομεν κατὰ τὴν μετάδοσιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῆς ἰδίας του ἀγαθότητος καὶ μακαριότητος πρὸς τὰ πλάσματά του καὶ μάλιστα πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Ἐπειδὴ ὁ Θεός εἶναι ὅλως ἀγάπη, μεταδίδει πάντοτε τὰ ἀγαθὰ του καὶ τὴν εὐτυχίαν του εἰς τὰ ἄλλα ὄντα, διὰ νὰ εἶναι καὶ αὐτὰ εὐτυχισμένα. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἀπὸ ὅλας τὰς θείας ἰδιοτήτας τονίζει ἰδιαιτέρως τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, διδάσκουσα ὅτι « ὁ Θεός ἀγάπη ἐστίν » (1 Ἰωάν. Δ' 8). Ἡ ἀπολύτρωσις τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὀφείλεται εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν ἁμαρτωλὸν ἀνθρωπότητα: « οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεός τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογεῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον » (Ἰωάν. Γ' 16, Ρωμ. Ε' 8). Ἐξ ἀγάπης ὁ Θεός συγχωρεῖ τοὺς ἁμαρτάνοντας, εἶναι πολυεὐσπλαγχνος πρὸς ὅλους, ἀναβάλλει τὴν τιμωρίαν τῶν κακῶν καὶ προνοεῖ δι' ὅλα τὰ πλάσματά του. Τόσον ἀγαπᾷ καὶ προνοεῖ ὁ Θεός διὰ τὰ ὄντα, ὥστε δὲν χάνεται οὔτε ἓν μικρὸν πτηνὸν χωρὶς τὸ θέλημα αὐτοῦ (Ματθ. Ι' 29).

ΠΙΣΤΙΣ εἰς ἓνα μὲν κατ' οὐσίαν Θεόν, ἀλλὰ τρισυπόστατον, δηλαδή τριαδικὸν κατὰ τὰς ὑποστάσεις, εἶναι ἓν δόγμα, τὸ ὁποῖον ἀπὸ ὅλας τὰς θρησκείας μόνον ὁ Χριστιανισμὸς ἔχει ἐξ ἀποκαλύψεως. Οἱ χριστιανοὶ πιστεύουν εἰς ἓνα μὲν κατὰ τὴν οὐσίαν Θεόν, ἀλλὰ τριαδικὸν κατὰ τὰς ὑποστάσεις, ἥτοι εἰς Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα. Τὸ δόγμα τῆς Ἁγίας Τριάδος εἶναι ἀκατάληπτον διὰ τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, διδάσκεται ὁμως τοῦτο σαφῶς εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν. Ὅταν ὁ Κύριος ἔδωκεν ἐντολήν εἰς τοὺς Ἀποστόλους, ἵνα πορευθοῦν εἰς τὰ ἔθνη, διὰ νὰ κηρύξουν τὸ Εὐαγγέλιον, εἶπεν εἰς αὐτούς: «*πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*» (Ματθ. ΚΗ' 19). Ὁμοίως ἐν Ἰωάν. Ε' 7 ἀναγινώσκομεν: «*τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ Πατήρ, ὁ Λόγος καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἓν εἰσιν*». Εἰς ἄλλα χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς βλέπομεν ὅτι ἀποδίδονται θεῖαι ἰδιότητες καὶ θεῖα ἔργα καὶ εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἐνῶ ἡ θεότης τοῦ Πατρὸς διακηρύσσεται εἰς πᾶσαν σελίδα τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου.

Κατὰ τὴν πίστιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία διευτυπώθη δι' ἀποφάσεων Οἰκουμενικῶν Συνόδων, τὰ τρία πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος δὲν ἀποτελοῦν ὅψεις μιᾶς θεότητος, ὅπως ἐδίδασκον οἱ αἰρετικοὶ Σαβελλιανοί, ἀλλ' εἰς αὐτὰ συνάπτεται ἅπασα ἡ θεότης ἀσυγχύτως καὶ ἀχωρίστως κατὰ ἀκατάληπτον τρόπον, οὕτως ὥστε οὔτε τρεῖς Θεοὶ ἀποτελοῦνται, ἀλλ' οὔτε συγχέονται εἰς ἓν πρόσωπον. Διακρίνονται δὲ ἀλλήλων τὰ πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι ἀγέννητος, ὁ Υἱὸς γεννᾶται αἰώνως ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς. Εἰς πᾶσαν ἐνέργειαν πρὸς τὰ ἐκτὸς τὰ τρία πρόσωπα συμμετέχουν μὲν, διότι πᾶσα τοιαύτη ἐνέργεια εἶναι ἐκδήλωσις τῆς βουλήσεως τῆς μιᾶς θεότητος, ἀλλ' ἕκαστον κατὰ τὴν ἰδίαν

τάξιν, ἤτοι, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Μ. Ἀθανασίου, «ὁ Πατὴρ δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ποιεῖ τὰ πάντα» (Ἐπιστ. πρὸς Σεραπ. Α' 28).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΠΕΡΙ ΚΟΣΜΟΥ

16. Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ. ΥΛΙΚΟΣ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

ΕΜΕΛΙΩΔΗΣ ἀλήθεια τῆς χριστιανικῆς θρησκείας εἶναι ὅτι τὸ σύμπαν ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς ἐξ ἀγαθότητος ἔπλασε τὸν κόσμον. Ἡ Ἁγία Γραφή ἀρχίζει ἀκριβῶς διὰ τῆς σημαντικῆς ταύτης φράσεως: «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν» καὶ εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴν ἀναγινώσκομεν: «πᾶς γὰρ οἶκος κατασκευάζεται ὑπὸ τινος, ὁ δὲ τὰ πάντα κατασκεύασας Θεὸς» (Ἑβρ. Γ' 4, πρβλ. 2 Μακ. Ζ' 28,

Σοφ. Σολ. ΙΑ' 17, Πράξ. ΙΖ' 24, Ι Κορ. Η' 6). Διὰ τοῦτο εἰς τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀορατῶν.

Ὁ θεόπνευστος Μωσῆς εἰς τὸ κεφ. α' τῆς Γενέσεως ἔχει μίαν μεγαλοπρεπῆ διήγησιν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, ἐκθέτων τὴν παράδοσιν καὶ τὴν πίστιν τοῦ εὐσεβοῦς τοῦ ἔθνους. Εἰς τὴν διήγησιν ἐκείνην βλέπομεν ὅτι ὁ Θεὸς προβαίνει εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ὄντων διὰ μόνου τοῦ λόγου αὐτοῦ καὶ κατὰ τάξιν. Δὲν ἐκτίσθησαν τὰ ὄντα ἐκ τινος ἀμόρφου ὕλης, ἀλλ' ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ διὰ τῆς δημιουργικῆς ἐκείνης προσταγῆς: «γενήθητω». Ἐπειτα εἰς τὴν διήγησιν ἐκείνην τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου βλέπομεν ὅτι ὁ Θεὸς προβαίνει εἰς τὴν δημιουργίαν, ἀρχίζων ἀπὸ τὰ ἀτελέστερα καὶ ἀπλούστερα καὶ προχωρῶν πρὸς τὰ τελειότερα καὶ συνθετώτερα, διὰ νὰ πλάσῃ τελευταῖον τὸν ἄνθρωπον, τὸ τελειότατον πάντων τῶν ὄντων.

Ὁ κόσμος αὐτός, ἀποτελούμενος ἐκ πάντων τῶν ὁρατῶν καὶ ἀοράτων, ἐμψύχων καὶ ἀψύχων ὄντων, διακρίνεται, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, εἰς ὕλικόν καὶ πνευματικόν κόσμον. Ὁ ὕλικός ἢ φυσικός κόσμος ὑποτάσσεται καὶ ὑπακούει εἰς μηχανικούς καὶ ἀναλλοιώτους νόμους, τοὺς λεγομένους φυσικοὺς νόμους.

Εἶναι δὲ ὁ φυσικός κόσμος ἄπας ἀντικείμενον τῆς μελέτης καὶ ἐρεύνης τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, ὡς εἶδομεν, καθ' ἐκάστην εἰσχωρεῖ βαθύτερον εἰς τὰ μυστικά τῆς φύσεως, ἀνακαλύπτει τοὺς νόμους τῆς ὑπάρξεώς της καὶ διὰ τῶν προόδων του εἰς τὰς ἐρεῦνας ταύτας καθίσταται ὄλον ἐκκυρίαρχος καὶ κατακτητὴς τῆς φύσεως, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς πρωτοπλάστους: *«Ἀυξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς»* (Γεν. Α' 28).

Ἡ πίστις ἡμῶν ὅτι ὁ θαυμάσιος αὐτός κόσμος ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δὲν ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὰ πορίσματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ὑπάρχουν καὶ σήμερον, ὅπως καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα, πολλοὶ ὕλισται, οἱ ὁποῖοι φρονοῦν ὅτι ὑπάρχει μόνον ὕλη καὶ δυνάμεις τῆς ὕλης καὶ συνεπῶς ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός, οὔτε πνευματικά ὄντα. Ἄλλὰ τὰς θεωρίας ταύτας μερικῶν ὕλιστῶν οὐδεὶς σοβαρὸς ἐπιστήμων παραδέχεται, διότι δι' αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξηγηθῇ ὁ πνευματικὸς καὶ ἠθικὸς καὶ ἐλεύθερος βίος τῶν ἀνθρώπων. Οὐδεὶς δύναται νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ διανόησις, ἡ βούλησις, ἡ ἠθικότης, ἡ ἐλευθερία εἶναι ἐκδηλώσεις τῆς ὕλης καὶ τῶν ἰδιοτήτων της. Ἡ ὕλη οὔτε σκέπτεται, οὔτε θέλει, οὔτε κινεῖται ποτέ, ἂν δὲν κινήθῃ ὑπὸ δυνάμεως τινος.

Ἡ διδασκαλία λοιπὸν τῆς Ἁγίας Γραφῆς ὅτι ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δὲν συγκρούεται πρὸς τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης. Γενικῶς δὲ μεταξὺ θρησκείας καὶ ἐπιστήμης οὐδεμίαν ἀσυμφωνίαν καὶ σύγκρουσιν ὑπάρχει, καθ' ὅσον ἡ ἐπιστήμη δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὰ ὑπὲρ αἴσθησιν καὶ ὑπερφυσικά, ὅπως ἡ θρησκεία, ἀλλὰ μόνον μὲ τὰ αἰσθητὰ καὶ μὲ τὰ ἐξ ἐμπειρίας γεγονότα καὶ φαινόμενα. Ἄλλο τὸ ἔδαφος τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν καὶ ἄλλο τὸ ἀντικείμενον τῆς θρησκείας. Αὕτη μὲν ἀναφέρεται εἰς τὰς σχέσεις ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν,

πρὸς τὸν ἀόρατον καὶ ὑπερφυσικὸν κόσμον, πρὸς τὸν ὅποιον ἐκ φύσεως τείνει ὁ ἄνθρωπος, αἱ δὲ ἔρευναι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἀναφέρονται μόνον εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον, εἰς τὰ ἐν αὐτῷ ὄντα καὶ φαινόμενα. Διὰ τοῦτο οἱ ἀληθεῖς ἐπιστήμονες, πλὴν τῆς ἐπιστημονικῆς τῶν ζωῆς, δύνανται νὰ ζῶσι καὶ ἀληθῶς θρησκευτικὴν ζωὴν. Ἐμπορεῖ πολὺ καλὰ νὰ εἶναι τις καὶ εὐσεβέστατος χριστιανὸς καὶ μέγας ἐπιστήμων συγχρόνως. Ὅταν ὁ Παστέρ ἀνέγνωσε τὴν ἐπιγραφὴν ἐνὸς γαλλικοῦ ἐργαστηρίου ζωικῆς βιολογίας « ἡ ἐπιστῆμη δὲν ἔχει οὔτε θρησκείαν οὔτε πατρίδα », ἀπήντησεν ὅτι « τοῦτο εἶναι ὀρθὸν διὰ τὴν ἐπιστῆμην, ἀλλ' οἱ ἐπιστήμονες ἔχουν καὶ θρησκείαν καὶ πατρίδα ».

17. Η ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

ΚΟΣΜΟΣ, ἀφοῦ ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δὲν ἐγκατελείφθη ὑπ' αὐτοῦ, ὥστε νὰ λειτουργῇ μόνος καὶ νὰ ἐξελίσσηται κατὰ τοὺς θεθέντας ἐν αὐτῷ φυσικοὺς νόμους. Οἱ Δεῖσται μόνον ἐφρόνουν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἐπεμβαίνει πλέον εἰς τὸν κόσμον μετὰ τὴν Δημιουργίαν του, διότι ὁ κόσμος κινεῖται καὶ ἐξελίσσεται κατὰ τοὺς ἀσαλεύτους νόμους, οἱ ὅποιοι ἐτέθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τοῦτον. Ὅπως ὁ ὠρολογοποιός, ἀφοῦ ρυθμίσῃ τὸ ὠρολόγιον, δὲν ἐπεμβαίνει πλέον, ἀλλὰ τοῦτο ἐργάζεται τοῦ λοιποῦ μόνον του, τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὸν κόσμον, κατὰ τοὺς Δεῖστάς.

Ἄλλ' ὁ κόσμος, καὶ μετὰ τὴν δημιουργίαν του, διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν καὶ διακυβέρνησιν τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐπίβλεψις αὕτη τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ κόσμου, ὅπως ἕκαστον πλάσμα χωρῆση κατὰ τοὺς σκοπούς, διὰ τοὺς ὁποίους προωρίσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καλεῖται **Θεῖα Πρόνοια**. Ἡ Πρόνοια τοῦ Θεοῦ ἐκδηλοῦται εἴτε ὡς πρόνοια πρὸς συντήρησιν τῶν ἤδη δημιουργηθέντων, εἴτε ὡς πρόνοια διὰ τὴν κυβέρνησιν καὶ καθοδήγησιν αὐτῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἀνθρώπων, διὰ νὰ φθάσουν εἰς τοὺς σκοπούς, διὰ τοὺς ὁποίους ἐπλάσθησαν.

α) *Συντήρησις τοῦ κόσμου.* — Ὁ κόσμος, μὴ δημιουργηθεὶς ἐξ ἑαυτοῦ, ἔχει ἀνάγκην τῆς συντηρητικῆς προνοίας τοῦ Θεοῦ,

ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξαρτᾶται. Ἡ συντήρησις τοῦ κόσμου εἶναι συνέχεια τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, διότι τοιοῦτοτρόπως συγκρατοῦνται εἰς τὴν ὑπαρξιν τὰ ἤδη κτισθέντα, ἐφ' ὅσον ἡ ὑπαρξις των εἶναι ἀκόμη ἀναγκαία διὰ τινὰ σκοπὸν καὶ μάλιστα διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου.

Τὴν Πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ κόσμου διδάσκει ἡ Ἁγία Γραφή σαφῶς. Οὕτως ὁ ψαλμῶδὸς ἀναφωνεῖ: « Ἐνοῖξαντός σου τὴν χεῖρα, τὰ σύμπαντα πλησθήσονται χρηστότητος, ἀποστρέψαντος δέ σου τὸ πρόσωπον, ταραχθήσονται ἀτιανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ ἐκλείψουσι καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν » (Ψαλ. ργ' 28). Ἐν δὲ τῇ Σοφίᾳ Σολομῶντος ἀναγινώσκωμεν: « Ἀγαπᾷς γὰρ τὰ ὄντα πάντα καὶ οὐδὲν βδελύσσει, ὧν ἐποίησας· οὐδὲ γὰρ ἂν μισῶν τι κατεσκεύασας. Πῶς δὲ ἔμεινεν ἄν τι, εἰ μὴ σὺ ἠθέλησας; ἢ τὸ μὴ κληθὲν ὑπὸ σοῦ διειρηθή; » Εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην ἀναφέρεται ὅτι τὰ πάντα συγκρατοῦνται διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ « ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν » (Ἐβρ. Α' 3, Κολ. Α' 17, Πράξ. ΙΖ' 18). Καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐξυμνοῦν πολλακίς τὴν Πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ πρὸς συντήρησιν τοῦ κόσμου. Εἷς ἐκ τούτων, ὁ Μ. Βασίλειος, λέγει: « Οὐδὲν ἀπρονόητον, οὐδὲ ἡμελημένον παρὰ τῷ Θεῷ πάντα σκοπεύει ὁ ἀκοίμητος ὀφθαλμὸς, πᾶσι πάρεστι σκορπίζων ἐκάστῳ τὴν σωτηρίαν. Πολλάκις γοῦν καὶ ἐν τοῖς μικροτάτοις ἡ σοφία αὐτοῦ καὶ ἡ πρόνοια διαφαίνεται » (Μ. Βασ. Migne 32, 1372· πρβλ. καὶ Χρυσ. Migne 52, 492-498).

β) *Κυβέρησις τοῦ κόσμου.* — Ὁ Θεὸς δὲν συντηρεῖ μόνον τὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ κυβερνεῖ καὶ κατευθύνει αὐτὸν πρὸς τὸν ὕψιστον σκοπὸν, διὰ τὸν ὁποῖον ἐκτίσθησαν καὶ ὑπάρχουν τὰ πάντα καὶ ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ πάντων καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ (1 Κορ. Γ' 22, ΙΕ' 28). Ἡ πίστις μας διὰ τὴν τοιαύτην πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ στηρίζεται εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Θεὸς ζῶν, Θεὸς πανάγαθος, θέλων καὶ φροντίζων διὰ τὸ καλὸν τῶν πλασματῶν του.

Ἡ Ἁγία Γραφή, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ καρδιά πάντων τῶν εὐσεβῶν ἀνθρώπων διακηρύττουν ὅτι ὁ ἀκοίμητος ὀφθαλμὸς τῆς θείας Προνοίας ἐπιβλέπει ἐπὶ τὴν ζωὴν πάν-

των τῶν ὄντων, καὶ τῶν ἐλαχίστων ἀκόμη. Ἐνευ τοῦ θείου του θελήματος οὔτε μικρὸν στρουθίον δύναται νὰ πάθῃ τι (Ματθ. Ι' 29, Λουκ. ΚΑ' 18). Ὅπως λέγει ὁ ἱερός Χρυσόστομος: « τὰ τοίνυν ἔργα φύσει τοιαῦτα, ὡς ἀπολάμπειν, ὡς ἀποστίλλειν, ὡς ἀνακηρύττειν τοῦ πεποιηκότος τὴν πρόνοιαν, τὴν κηδεμονίαν, τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν δικαιοσύνην, τὴν σοφίαν » (Migne 55, 471). Ἐνευ τῆς πίστεως εἰς τὴν θείαν Πρόνοιαν, δὲν ἔχει νόημα καὶ δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ. Προσευχαι πρὸς Θεὸν ἀδιάφορον καὶ ἀδρανῆ εἶναι ἄσκοποι. Ἀκόμη καὶ αὐτὴ ἡ σωτηρία μας διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δὲν θὰ ἦτο δυνατὴ, διότι ἡ σωτηρία αὕτη ἐκπηγάζει ἀπὸ Θεὸν ζῶντα, πανάγαθον καὶ πλήρη ἀγάπης καὶ εὐσπλαγχνίας διὰ τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον.

Ἡ θεία Πρόνοια, διευθύνουσα πανσόφως τὴν πορείαν τῆς ζωῆς τοῦ κόσμου, λαμβάνει μὲν ὑπ' ὄψιν τοὺς ὑπὸ τοῦ ἰδίου Θεοῦ τεθέντας φυσικοὺς νόμους καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου, εἰς ἐκτάκτους ὅμως περιστάσεις καὶ δι' εἰδικoὺς λόγους ἀνακόπτει τὴν λειτουργίαν τῶν φυσικῶν νόμων, ὅποτε γίνονται θαύματα, ἧτοι γεγονότα ὑπεράνω καὶ ἔξω τῆς ὑπαρχούσης φυσικῆς τάξεως.

Ἐπίσης ἡ θεία Πρόνοια, συνεργαζομένη μετὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου ἐνισχύει τοῦτον εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ, ὅταν παρὰ ταῦτα ὁ ἄνθρωπος προτιμᾷ νὰ πράττῃ τὸ κακόν, ὁ Θεὸς ἐπέχει, ἀλλὰ καὶ πάλιν φροντίζει νὰ κατευθύνῃ καταλλήλως καὶ τὰς κακὰς πράξεις καὶ τὰ ἀποτελέσματά των, ὥστε νὰ μὴ καταστρέφονται δι' αὐτῶν οἱ σκοποὶ τῆς δημιουργίας.

Ἄλλ' ἐὰν ὁ Θεὸς ἐν τῇ πανσοφίᾳ του ἐδημιούργησε τὰ πάντα « κ α λ ἄ λ ί α ν » καὶ προνοῇ περὶ τῆς ζωῆς αὐτῶν, διατὶ νὰ ὑπάρχῃ τὸ ἠθικὸν κακόν — ἔγκλημα, κακία, ἐγωϊσμός, ἀκολασία καὶ ἐξῆς — καὶ τὸ φυσικὸν κακόν, ἧτοι τὸ γῆρας, αἰ ἀσθένειαι, ὁ θάνατος, οἱ σεισμοί, τὰ δηλητήρια καὶ τὰ τοιαῦτα; Πολλοί, βλέποντες τὴν κακίαν καὶ ἀθλιότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰς ἀτελείας καὶ τὰς καταστρεπτικὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, ἀρνοῦνται τὴν ὑπαρξιν θείας Προνοίας.

Ἄλλὰ διὰ μὲν τὸ ἠθικὸν κακόν ὑπεύθυνος εἶναι μόνον ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος, τοῦ ὁποῦ ὁ Θεὸς σέβεται τὴν ἐλευθε-

ρίαν, διότι, ἂν ἐξηνάγκαζεν αὐτὸν νὰ πράττῃ μόνον τὸ καλόν, τὸ καλὸν αὐτὸ οὐδεμίαν ἀξίαν θὰ εἶχε καὶ θὰ ἔπαυεν ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶναι ἐλευθέρᾳ προσωπικότης· αἱ δὲ ἐν τῇ φύσει παρατηρούμεναι ἀτέλειαι ὀφείλονται, κατὰ τὴν πίστιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ἁμαρτίαν, ἢ ὁποία ἐπέσυρε τὴν κατάραν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τὸν κόσμον καὶ διετάραξε τὰς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν φύσιν (Γεν. Γ' 17, Ρωμ. Η' 20).

Ἐπειτα πολλὰ δεινὰ ἐκ τῆς φύσεως, ὅπως π.χ. οἱ πόνοι, εἶναι εὐεργετικοὶ καὶ φρουροὶ τῆς ζωῆς. Ἄν δὲν ὑπῆρχεν ὁ πόνος, ὁ ἄνθρωπος θὰ κατεστρέφετο ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν δι' οἰανδήποτε ἀσήμαντον αἰτίαν. Ὁ πόνος προειδοποιεῖ διὰ τὸν ἐπερχόμενον κίνδυνον, ὥστε νὰ σπεύσῃ ὁ ἄνθρωπος νὰ λάβῃ τὰ κατάλληλα μέτρα. Ἐὰν συνέβαινε κακὸν τι ἐν τῷ ὀργανισμῷ, οὐδέποτε θὰ ἐλαμβάνομεν γνῶσιν αὐτοῦ χωρὶς τὸν πόνον. Ὁ πόνος προφυλάσσει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ ἐπικίνδυνα σφάλματα εἰς τὴν ζωὴν καὶ καθιστᾷ αὐτὸν φρόνιμον καὶ προσεκτικόν.

Παρομοίως καὶ τὰ ἄλλα, τὰ ἐκ τῆς φύσεως ἐμπόδια, κεντρίζουν τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε νὰ ἐργάζεται δραστηρίως, διὰ νὰ γίνῃ κυρίαρχος τῆς φύσεως διὰ ποικίλων ἐφευρέσεων, διὰ τῶν ὁποίων προήγαγε τὸν πολιτισμὸν τοῦ καὶ ἐκαλυτέρευσε τὴν ζωὴν του. Συνεπῶς πολλαὶ ἀτέλειαι καὶ κακὰ τῆς φύσεως συντελοῦν διὰ τὴν τελειοποίησιν καὶ τὸ καλὸν τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος καὶ ἐν τῷ μέσῳ ἀκόμη τῶν θλίψεων καὶ δεινῶν τοῦ βίου ὀφείλει νὰ ἔχῃ πάντοτε ἀσάλευτον τὴν πίστιν του εἰς τὴν θείαν Πρόνοιαν, διότι, ὡς λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, «*τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν*» (Ρωμ. Η' 28).

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ θρησκεία διδάσκει την ύπαρξιν τῶν ἀγγέλων, ἤτοι πνευματικῶν, ἀσώματων καὶ ἐλευθέρων ὄντων, τὰ ὁποῖα καλοῦνται ἄγγελοι διότι ὡς κύριον ἔργον ἔχουν νὰ ἀναγγέλλουν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰ θελήματα τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ δοξάζουν αὐτὸν διαρκῶς ἐν τῷ οὐρανῷ. Ἡ πίστις αὕτη εἰς τὴν ὑπαρξιν ἀγγέλων στηρίζεται εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, εἰς τὴν ὁποῖαν πολλακίς γίνεται λόγος περὶ αὐτῶν. Τοιοῦτοτρόπως βλέπομεν

ὅτι κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ παρουσιάσθησαν ἄγγελοι εἰς τὸν Λῶτ, διὰ νὰ εἰδοποιήσουν αὐτὸν νὰ ἐγκαταλείψη μετὰ τῆς οἰκογενείας του τὰ Σόδομα (Γεν. ΙΘ' 22). Ὁ προφήτης Ἡσαΐας εἰς ἓν ὄραμά του λέγει ὅτι εἶδεν ἀγγέλους γύρω ἀπὸ τὸν Θεὸν εἰς τὸν οὐρανὸν ὑμνοῦντας καὶ δοξάζοντας τὸν Ὑψιστον μετὰ τὸν ὕμνον: «*Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ*» (Ἡσ. 6, 3). Ὁ ψαλμῶδὸς ἐπίσης λέγει, ἐξυμνῶν τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου: «*ἠλάττωσας αὐτὸν βοαχὺ τι παρ' ἀγγέλους· δόξη καὶ τιμὴ ἐστεφάνωσας αὐτὸν*» (Ψαλμ. Η' 6).

Εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην ὁμοίως βλέπομεν πολλακίς νὰ γίνηται λόγος περὶ ἀγγέλων. Ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ εὐαγγελίζεται εἰς τὸν Ζαχαρίαν τὴν γέννησιν τοῦ Προδρόμου καὶ εἰς τὴν Παρθένον Μαρίαν τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου. Ἄγγελος εἰδοποιεῖ τὸν Ἰωσήφ κατ' ὄναρ, διὰ νὰ φύγῃ μετὰ τῆς Μαρίας καὶ τοῦ θείου βρέφους εἰς Αἴγυπτον, διότι ὁ Ἡρώδης ἐπεζήτη νὰ φονεύσῃ αὐτό. Ἄγγελοι ὑπηρετοῦν τὸν Κύριον εἰς τὴν ἔρημον κατὰ τὸν πειρασμὸν καὶ ἐνισχύουν αὐτὸν καὶ κατὰ τὴν προσευχὴν του ἐν Γεθσημανῇ. Οἱ Ἀπόστολοι καὶ αἱ μυροφόροι ἀπὸ ἀγγέλους ἔμαθον ὅτι ἀνέστη ὁ Κύριος. Εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ἀναφέρεται ὅτι ἄγγελος ἐβοήθησε τὸν Πέτρον νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς φυλακῆς.

Ἐπὶ τῇ βάσει πάλιν τῆς Ἀγ. Γραφῆς ἡ Ἐκκλησία διδάσκει ὅτι οἱ ἄγγελοι κατὰ τὴν φύσιν των εἶναι ἀσώματα καὶ καθαρῶς πνευματικὰ ὄντα, ἀλλ' ἡ φύσις των δὲν εἶναι ἄτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος. Ἐπειδὴ εἶναι κτιστὰ ὄντα, τὰ ὁποῖα

ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὑπόκεινται εἰς μεταβολήν, προκόπτοντες εἰς τὸ ἀγαθὸν ἢ καὶ περιπίπτοντες εἰς ἀμαρτίαν: « ἔχοντες ἐξουσίαν καὶ μένειν καὶ προκόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον τρέπεσθαι », λέγει ὁ ἱερός Δαμασκηνός (Ἔκδ. Ὁρθοδ. Πίστεως II, 3).

Οἱ ἄγγελοι ὄχι μόνον ἀναγγέλλουν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κατ' ἐντολήν του προστατεύουν τὸν εὐσεβῆ καὶ εἶναι φύλακές του καὶ ὁδηγοὶ εἰς τὴν ζωὴν.

Πλὴν τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ, ὑπάρχουν καὶ πονηρὰ πνεύματα ἢ οἱ δ α ἰ μ ο ν ε ς, οἱ ὅποιοι ἦσαν πρῶτον καλοὶ ἄγγελοι, ἀλλ' ἀπὸ ἀλαζονείαν περιέπεσαν εἰς τὴν ἀρμαρτίαν καὶ ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὸν Θεόν. Μετὰ τὴν πτώσιν των οἱ δαίμονες διεξάγουν πόλεμον κατὰ τοῦ θείου θελήματος, παρακινούντες τὸν ἄνθρωπον ποικιλοτρόπως εἰς τὸ κακὸν καὶ εἰς τὴν ἀνταρσίαν κατὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ περὶ τῶν πονηρῶν τούτων πνευμάτων ἢ δαιμόνων λαμβάνομεν γνῶσιν ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Γραφήν (Ἰώβ Α' 6, Ἦσ. ΙΔ' 12, Ματθ. Δ' 3, Ἰωάν. Η' 44, 2 Κορ. Γ' 15, Ἀποκ. ΙΒ' 77). Εἰς τὴν Κ. Διαθήκην μάλιστα βλέπομεν ὅτι μὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου οἱ δαίμονες ταρασσονται καὶ κινούνται δραστηρίως νὰ ματαιώσουν τὸ σωτήριον ἔργον του. Εἰς αὐτὴν πολλάκις γίνεται λόγος περὶ θεραπείας δαιμονιζομένων ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν Μάρκον, περιήρχετο τὴν Γαλιλαίαν « κηρύσσων εἰς τὰς συναγωγὰς καὶ τὰ δαιμόνια ἐκβάλλων (Α' 40).

19. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

ΛΗΣΙΣΤΑΤΑ πρὸς τοὺς ἀγγέλους εἶναι ὁ ἄνθρωπος.

α) Φύσις καὶ προορισμὸς αὐτοῦ. — Μεταξὺ τοῦ ὕλικου καὶ πνευματικοῦ κόσμου εὐρίσκεται ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος μετέχει καὶ τῶν δύο, διότι ἀποτελεῖται ἀπὸ σῶμα καὶ ψυχὴν ἢ ἀπὸ ὕλην καὶ πνεῦμα. Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ἐπλάσθη τελευταῖος ἀπὸ ὅλα τὰ πλάσματα. Καὶ ἐνῶ ὅλα τὰ ἄλλα δημιουργήματα ἔγιναν μὲ τὸν

λόγον μόνον τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου ὁ Θεὸς λαμβάνει, κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ἰδιαιτέραν πρόνοιαν, διότι τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ ἐπλασεν, ἀφοῦ ἔλαβε χοῦν ἀπὸ τὴν γῆν, τὴν δὲ ψυχὴν, ἀφοῦ ἐνεφύσησεν εἰς αὐτὸ πνοὴν ζωῆς. Διὰ τῶν ἀνθρωπομορφικῶν αὐτῶν ἐκφράσεων ἡ Ἁγία Γραφή διδάσκει τὴν ὑψίστην ταύτην ἀλήθειαν, ὅτι κατὰ μὲν τὸ σῶμα συγγενεύομεν μὲ τὴν γῆν, μὲ τὸν ὑλικὸν κόσμον, κατὰ δὲ τὴν ψυχὴν πρὸς τὸν Θεόν.

Μολονότι δ' ἐπλάσθη τοιουτοτρόπως τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, δὲν εἶναι, ὅπως ἐφρόνουν οἱ Ὀρφικοί, ὁ Πλάτων καὶ ἄλλοι φιλόσοφοι καὶ πολλοὶ αἰρετικοὶ καὶ ἀσκηταὶ χριστιανοί, φυλακὴ τῆς ψυχῆς καὶ πηγὴ πάσης κακίας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' ὄργανον τῆς ψυχῆς καί, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, «*ναὸς τοῦ ἐν ἡμῖν ἁγίου Πνεύματος*» (1 Κορ. 5' 19).

Κατὰ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν (Γεν Α' 26), ἥτοι ἐπροικίσθη μὲ πνευματικὰς ἰδιότητας, αἱ ὁποῖαι προσιδιάζουσι εἰς τὸν Θεόν. Μὲ τὰς ἰδιότητας ταύτας, διαρκῶς τελειοποιούμενος ὁ ἄνθρωπος, τείνει νὰ ὁμοιωθῇ πρὸς τὸν Θεόν. Τὴν μεγάλην ἀξίαν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐτόνισε καὶ ὁ Κύριος εἰπὼν: «*τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος, ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδίσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν ζημιωθῇ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ;*» (Μαθ. 15' 26). Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐτόνιζον τὴν θείαν καταγωγὴν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ συνίσταν ἰδιαιτέρας νὰ ἐπιμελῶνται αὐτῆς οἱ χριστιανοί: «*Γνωθὶ σαντοῦ τὴν φύσιν, λέγει ὁ Μ. Βασίλειος, ὅτι θνητὸν μὲν τὸ σῶμα, ἀθάνατος δὲ ἡ ψυχὴ· ἐπιμελοῦ ψυχῆς, πράγματος ἀθανάτου*».

Ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖται ἀπὸ σῶμα καὶ ψυχὴν δέχεται καὶ ἡ ἐπιστήμη σήμερον. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς ὑλιστὰς ἐπιστήμονας ὑποστηρίζουσι ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μόνον ὕλη, δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀποδείξουσι τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν διανοητικὴν του ἰκανότητα καὶ τὴν βούλησίν του. Ἡ ὕλη οὔτε σκέπτεται, οὔτε θέλει, οὔτε εἶναι ἐλευθέρη, ἀλλ' ὑπόκειται εἰς αἰώνιους καὶ ὁμοιομόρφους φυσικοὺς νόμους. Ἐπειδὴ ἔχομεν ἐντὸς μας τὴν ψυχὴν, ἡ ὁποία εἶναι πνεῦμα, διὰ τοῦτο εἴμεθα

ἀθάνατοι καὶ τείνομεν πρὸς τὴν αἰωνίαν παρὰ τῷ Θεῷ ζωῆν.

β) Ἡ πρώτη κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ πιῶσις του εἰς τὴν ἁμαρτίαν. — Ὁ ἄνθρωπος, ἀφοῦ ἐπροικίσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δι' ἰδιαιτέρων φυσικῶν καὶ πνευματικῶν ἰδιοτήτων, ἠδύνατο μὲ αὐτάς νὰ τελειοποιῇ συνεχῶς ἑαυτὸν καὶ νὰ ζῆ εὐδαιμῶν εἰς τὸν βίον τουτον. Τὰ ἰδιαίτερα ταῦτα προσόντα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἐλευθερία, τὸ λογικόν του, ἡ ὁρμὴ πρὸς τὸ καλὸν καὶ τέλειον, ἡ κυριαρχία ἐπὶ τῆς φύσεως. Ἡ πρώτη λοιπὸν κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου, ὅτε ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἦτο μὲν ὑπέροχος, ἀλλ' ὅμως ὄχι τελεία καὶ ἀνεπίδεκτος προόδου καὶ περαιτέρω τελειοποιήσεως. Ὁ ἄνθρωπος, χρησιμοποιῶν τὰ θεῖα του χαρίσματα καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἔπρεπε διαρκῶς νὰ ἀσκῆται εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ νὰ προκόπῃ καὶ πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς. Διὰ νὰ ἀσκῆται εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ εἰς τὸ ἀγαθόν, ὁ Θεὸς ἐπέβαλεν εἰς τοὺς πρωτοπλάστους ὠρισμένας ἐντολάς, τὰς ὁποίας ὄφειλον νὰ τηροῦν καὶ νὰ ἐκτελοῦν πιστῶς, καθιστάμενοι ἄξιοι τῆς ἀγάπης καὶ προστασίας τοῦ Δημιουργοῦ των.

Κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τοὺς πρωτοπλάστους τὴν ἐντολήν νὰ μὴ φάγωσι καρποὺς ἀπὸ τὸ ἐν τῷ παραδείσῳ δένδρον τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἡ πιστὴ τήρησις τῆς ἐντολῆς ταύτης θὰ ἐσήμαινεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἤθελε νὰ συμμορφῶνῃται πάντοτε πρὸς τὸ θεῖον θέλημα καὶ νὰ ζῆ πάντοτε πλησίον τοῦ Θεοῦ, εἰς αὐτὸν μόνον καὶ εἰς τὸ ἅγιόν του θέλημα στηρίζων τὴν ζωὴν καὶ τὴν εὐτυχίαν του. Ὁ Ἀδὰμ ὅμως καὶ ἡ Εὐά, πειρασθέντες ὑπὸ τοῦ Διαβόλου καὶ ἀπὸ ἐγώισμὸν καὶ ἀλαζονείαν θελήσαντες νὰ ἐπιτύχουν τὴν τελειότητά των ἄνευ τῆς βοηθείας τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων των, παρήκουσαν εἰς τὴν ἐντολήν τοῦ Θεοῦ καὶ ἔφαγον ἀπὸ τοὺς καρποὺς τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἡ ἀνυπακοὴ αὕτη ἦτο περιφρόνησις πρὸς τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος τότε ἐγκαταλείπει τοὺς πρωτοπλάστους καὶ λέγει εἰς αὐτοὺς τὰς συνεπείας τῆς παρακοῆς των.

Ἡ ἀπομάκρυνσις καὶ ἀποστασία αὕτη ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐγένετο πρῶτον μυστῶν κακῶν διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ἡ παράβασις τῆς θείας ἐντολῆς ἀποτελεῖ τὸ λεγόμενον προπατορι-

κὸν ἀμάρτημα, τὸ ὁποῖον παρέσυρεν ὅλον τὸ ἐκ τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Εὕας καταγόμενον ἀνθρώπινον γένος εἰς τὴν ἀμαρτίαν. Αἱ ἀμαρτίαι τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν ἐπληθύνοντο καὶ τοιουτοτρόπως ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐξησθένησεν ἠθικῶς τόσον, ὥστε νὰ κλίνη αὕτη περισσότερον πρὸς τὸ κακὸν παρά πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ἡ κατάστασις αὕτη ἐχειροτέρευσε ἀκόμη περισσότερον, ὅταν οἱ ἄνθρωποι μέσα εἰς τὸν ἀμαρτωλὸν βίον των ἔχασαν βαθμιαίως κάθε ἰδέαν περὶ τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ περιέπεσαν εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν.

Ἀλλὰ μὲ τὴν κατάπτωσιν αὐτὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εἰς τὴν ἀμαρτίαν καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν ἐφαίνετο ὅτι ἐματαιώνετο πλεόν ὁ σκοπὸς τῆς δημιουργίας, νὰ γίνῃ ὁ ἄνθρωπος ὀλογὸν τελειότερος καὶ εὐτυχέστερος πλησίον τοῦ Θεοῦ καὶ μὲ τὴν βοήθειάν του. Ὁ πολυεὐσπλαγχνος ὁμοῦ Θεὸς δὲν ἀφῆκε τὰ ἰδικὰ του πλάσματα νὰ χαθοῦν ἐντελῶς μέσα εἰς τὰς κακίας μακρὰν ἀπὸ αὐτόν, ἀλλ' ἐπρονόησε διὰ τὴν σωτηρίαν των καὶ προεἶπεν εἰς αὐτοὺς τοὺς πρωτοπλάστους ὅτι διὰ τινος τῶν ἀπογόνων τῆς Εὕας, διὰ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἔμελλε νὰ σωθῇ ἡ ἀνθρωπότης. Τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἔχει ἀκριβῶς τὸν σκοπὸν νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸν ἀμαρτωλὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ κατάστασιν καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὸν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Οὐρανοῦ Πατρός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΑΠΟΛΥΤΡΩΣΕΩΣ

Ἀρθρα β'—ζ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως.

β) Καὶ εἰς ἓνα Κύριον, Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινόν, ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο.

γ) Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα.

δ') Σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα.

ε') Καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς.

ς') Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς.

ζ') Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς Βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.

20. Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΟΣ ΠΡΟΣ ΥΠΟΔΟΧΗΝ ΑΥΤΟΥ

ΙΑ ΤΗΣ παραβάσεως τῆς θείας ἐντολῆς ὑπὸ τῶν πρωτοπλάστων ἢ ἀνθρωπότης ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ εἰσῆλθεν ἡ ἁμαρτία καὶ ὁ θάνατος εἰς τὸν κόσμον (Ρωμ. Ε' 12). Τὰ θεῖα χαρίσματα ἐξησθένησαν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τοιουτοτρόπως ἀπέκτησεν οὗτος τὴν ἰσχυρὰν ροπὴν πρὸς τὸ κακόν. Ἡ διαφθορὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπῆρξε τόσοσιν μεγάλη, ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ σωθῆ πλεον ὁ ἄνθρωπος διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ δυνάμεων καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς ἀρμονικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Δημιουργοῦ του. Ἡ ἀπόστασις μετὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Θεοῦ ἐγένετο καθ' ἐκάστην μεγαλυτέρα. Ἡ ἀγάπη ὅμως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰ πλάσματά του ἐγεφύρωσε τὸ χάσμα τοῦτο μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐπενέβη, διὰ νὰ σώσῃ τὸν δυστυχῆ καὶ ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον. Τὸ μέσον τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου ἐκ τῆς ἁμαρτίας ὑπῆρξεν ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ (Ἰωάν. Γ' 16, Ρωμ. Η' 32).

Ἡ ἀνθρωπότης προπαρασκευάσθη ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας διὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Σωτῆρος. Ὁ ἄνθρωπος ἔπρεπε σὺν τῷ χρόνῳ νὰ συναισθανθῆ μόνος του τὴν βαρεῖαν πτώσιν του καὶ τὴν ἀνάγκην νὰ σωθῆ ἐκ τῆς ἁμαρτίας. Ὁ παντοδύναμος Θεὸς ἠδύνατο βεβαίως διὰ μόνου τοῦ λόγου αὐτοῦ, ὅπως ἐδημιούργησε τὸν ἄνθρωπον, τοιουτοτρόπως καὶ νὰ σώσῃ αὐτὸν καὶ νὰ τὸν κάμῃ καλὸν καὶ ἐνάρετον. Ἀλλὰ τὸ ἀγαθόν, ἔξωθεν καὶ διὰ τῆς δυνάμεως ἐπιβαλλόμενον εἰς τὸν ἄνθρωπον, δὲν εἶναι ἀγαθόν. Ἐπρεπε καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος νὰ συναισθανθῆ

τὴν πτώσιν του καὶ νὰ προπαρασκευασθῆ καταλλήλως, ὥστε νὰ γίνῃ ἱκανὸς διὰ τὴν σωτηρίαν, τὴν ὁποίαν ἡ θεία ἀγάπη προσέφευεν εἰς αὐτόν.

Ἰδοὺ μερικαὶ ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν ὁποίων οὗτος προελεῖανε τὸν δρόμον τῆς ἐλεύσεως τοῦ Σωτῆρος εἰς τὸν κόσμον καὶ προπαρασκεύασε τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὴν ὑποδοχὴν του.

Ἐν πρώτοις ὁ Θεὸς ἐξέλεξεν ἓνα λαόν, τὸν Ἰουδαϊκόν, ὡς περιούσιον λαόν του, διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὄργανον τῶν θείων του ἀποκαλύψεων πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα. Οἱ Ἰουδαῖοι προπαρασκευάσθησαν διὰ τῶν πατριαρχῶν, διὰ τοῦ Μωυσέως καὶ διὰ τῶν προφητῶν εἰς τὸ νὰ προσδοκῶσι τὸν Μεσσίαν, τὸν Σωτῆρα αὐτῶν καὶ ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀβραάμ, διὰ τὴν μεγάλην του πίστιν, τὴν ἐπαγγελίαν ὅτι ἐκ τῶν ἀπογόνων του θὰ ἔλθῃ ὁ Μεσσίας, ὁ ὁποῖος θὰ φέρῃ τὴν εὐλογίαν καὶ τὴν σωτηρίαν εἰς ὅλα τὰ ἔθνη. Ὁ Ἀβραάμ καὶ οἱ μετ' αὐτὸν πατριάρχαι τοῦ Ἰσραὴλ ἐπίστευον εἰς ἓνα ἀληθινὸν θεὸν καὶ ἐλάτρευον αὐτὸν μόνον καὶ τὴν ἀληθινὴν ταύτην πίστιν καὶ λατρείαν παρέδωκαν καὶ εἰς τὰ τέκνα των.

Κατόπιν ὁ Θεὸς, πλὴν τῶν ἐπαγγελιῶν αὐτοῦ πρὸς τοὺς πατριάρχας, ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἰουδαίους διὰ τοῦ Μωυσέως τὸν Νόμον, ὁ ὁποῖος ἐχρησίμευσεν ὡς παιδαγωγὸς καὶ ὁδηγὸς τῶν Ἰουδαίων, ὥστε νὰ ἐμμένουν οὗτοι εἰς τὴν πίστιν εἰς τὸν θεὸν τῶν πατέρων των καὶ νὰ ἐτοιμασθοῦν διὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ προεπηγγελμένου Μεσσοῦ.

Μετὰ ταῦτα ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τοὺς προφήτας, οἱ ὁποῖοι ἐδίδασκον αὐτοὺς πῶς νὰ ἐκτελοῦν τὸν Νόμον καὶ νὰ λατρεύουν τὸν Θεὸν πνευματικώτερον, ἡλεγχον μὲ θάρρος ὅλους, καὶ βασιλεῖς καὶ λαόν, ὅταν παρέβαινον τὸν Νόμον, καὶ γενικῶς συνεκράτουν τοὺς Ἰουδαίους εἰς τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἀρετὴν. Τοιοῦτοτρόπως ὑπῆρχεν εἰς λαὸς ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰδωλολατρικῆς ἀνθρωπότητος, ὁ ὁποῖος ἐπίστευε καὶ ἐλάτρευε τὸν ἀληθινὸν θεόν. Διὰ μέσου τῶν Ἰουδαίων, πρὸ πάντων δὲ διὰ τῶν διεισπαρμένων ἀνά πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, καὶ πολλοὶ ἔθνη ἐγνώρισαν τὴν Ἰσραηλιτικὴν θρη-

σκεϊαν, ἐθαύμαζον αὐτὴν καὶ τὴν ἠσπάζοντο, γινόμενοι προσήλυτοι.

Πλὴν ὁμως καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, παρὰ τὴν ἰδιαιτέραν εὖνοιαν τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτοὺς καὶ παρὰ τὴν δρᾶσιν τῶν προφητῶν, διέστρεψαν τὴν θρησκείαν των καὶ μετέβαλον αὐτὴν εἰς θρησκείαν ἐξωτερικῶν τύπων καὶ νομικῶν διατάξεων, ὥστε καὶ οὗτοι εἶχον ἀνάγκην τοῦ Σωτῆρος, διὰ νὰ σωθοῦν καὶ ἀναγεννηθοῦν διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν πίστεως.

Ἡ θεία Πρόνοια δὲν περιορίσθη μόνον εἰς τὸν Ἰσραηλιτικὸν λαόν, ἀλλ' ἐπεξετάθη καὶ εἰς τοὺς ἐθνικοὺς κατὰ ποικίλους τρόπους (Πράξ. ΙΔ' 16). Καὶ εἰς τοὺς ἐθνικοὺς παρουσιάσθησαν φιλόσοφοι καὶ μεγάλοι ἄνδρες, οἱ ὅποιοι κατῴρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς ὑψηλὰς καὶ καθαρὰς ἰδέας περὶ Θεοῦ καὶ κατεδείκνυον εἰς τοὺς ἐθνικοὺς τὴν πλάνην καὶ τὸ ψεῦδος τῆς πολυθεΐας. Ὅ,τι ἦτο διὰ τοὺς Ἰουδαίους ὁ Νόμος, ἦτο ἔν τι μέρῳ καὶ διὰ τοὺς ἐθνικοὺς ἡ φιλοσοφία, ἦτοι παιδαγωγὸς εἰς Χριστόν. Πολλοὶ δὲ φιλόσοφοι, ὅπως ὁ Σωκράτης, βλέποντες τὴν μεγάλην διαφθορὰν καὶ κατάπτωσιν τῆς ἀνθρωπότητος, ἐτόνιζον ὅτι, μόνον ἂν ἤρχετο εἰς θεὸς Σωτὴρ, θὰ ἠδύνατο νὰ ἀνορθώσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος. Πράγματι, ὅταν ἔφθασε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἦλθεν ὁ ἀναμενόμενος οὗτος Μεσσίας, γένηθεις ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ τῆς Παρθένου Μαρίας, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου καὶ εἰς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ὑπῆρξεν εἰς τὸν τότε γνωστὸν κόσμον μία ἀπέραντος αὐτοκρατορία, ἡ Ρωμαϊκὴ, καὶ μία γλῶσσα μόνον ὠμιλεῖτο πανταχοῦ, ἡ Ἑλληνικὴ.

Διὰ τῆς τοιαύτης ἐνότητος τοῦ ἀνθρώπινου γένους καθίστατο, κατὰ τὴν θεϊαν Πρόνοιαν, εὐκολωτέρα ἡ διάδοσις τῆς νέας καὶ παγκοσμίου θρησκείας, τὴν ὁποίαν ὁ Χριστὸς ἀπέκάλυψε καὶ ἐδίδαξεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

21. Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ

ΤΑΝ ὁ Κύριος ἤρχισε τὸ ἔργον του μετὰ τὸ βάπτισμα, διέτρεχε τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας τῆς Γαλιλαίας καὶ τῆς Ἰουδαίας κηρύττων τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου. Ὁ λόγος του ἦτο πλήρης δυνάμεως καὶ αὐθεντίας. Ἐκήρυττεν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀγάπη καὶ οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουσιν νὰ ἔχουσιν ἀγάπην πρὸς αὐτὸν καὶ πρὸς ἀλλήλους, ἀγάπην ἐξ ὅλης ψυχῆς. Ἐδίδασκεν ἐπίσης ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα καὶ ὀφείλουσιν καὶ αὐτοὶ νὰ λατρεύουσιν αὐτὸν πνευματικῶς. Ἀπῆτει ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἠκολούθουν καὶ ἐπίστευον εἰς αὐτόν, ταπεινοφροσύνην, μετάνοιαν, διαρκῆ προσευχὴν καὶ ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸν Οὐράνιον Πατέρα τῶν, αὐταπάρνησιν καὶ περιφρόνησιν πρὸς τὰ πλοῦτη καὶ πρὸς τὰ ἐγκόσμια. Τὴν ὑψηλὴν καὶ θεῖαν αὐτοῦ διδασκαλίαν ἐπεκύρωσε καὶ μὲ τὸν τέλειον κατὰ πάντα βίον του. Ὅπως ἐδίδασκε, τοιοῦτοτρόπως ἔζη, καὶ ὅπως ἔζη, ἐδίδασκεν. Ἦτο πλήρης συμπαθείας καὶ συγγνώμης πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ ἐβοήθει καὶ ἐθεράπευεν ὄλους τοὺς ἀσθενεῖς καὶ πάσχοντας, οἱ ὅποιοι κατέφευγον μετὰ πίστεως πρὸς αὐτόν. Ὁ βίος του καὶ ἡ διδασκαλία του κατέπληττε τοὺς ἀκροατὰς του, ὥστε οὗτοι ἔκθαμβοὶ ἄλλοτε ἔλεγον « οὐδέποτε οὕτως εἶδομεν » καὶ ἄλλοτε « οὐδέποτε ἐλάλησεν ἄνθρωπος, ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος ». Ὁρθῶς ὁ Προφῆτης προέλεγε περὶ αὐτοῦ ὅτι « ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ».

Τὸν ἅγιον αὐτοῦ βίον ὁ Κύριος ἐπεσφράγισε μὲ τὴν θυσίαν καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου.

22. Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΑΥΤΟΥ.
Η ΑΝΑΛΗΨΙΣ ΚΑΙ Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ

ΦΘΟΝΟΣ καὶ ἡ κακία τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τὸ μῖσος τῶν ὑποκριτῶν Φαρισαίων καὶ Γράμματέων πρὸς τὸ φῶς καὶ τὴν ἀλήθειαν ὠδήγησαν τὸν Σωτῆρα εἰς τὸν σταυρόν. Ἦτο ἀνάγκη νὰ παραδώσῃ ὁ Κύριος ἑαυτὸν εἰς τὰ φρικτὰ πάθη χάριν ἡμῶν τῶν ἀμαρτωλῶν. Περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς θυσίας τοῦ ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ καὶ περὶ τῆς σημασίας αὐτῆς διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων θὰ κάμωμεν λόγον κατωτέρω εἰς τὴν παράγραφον περὶ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Κυρίου.

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγ. Γραφῆς (1 Πέτρ. Γ' 19) καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Κύριος, ὅταν τὸ σῶμά του εὕρισκετο εἰς τὸν τάφον, κατέβη εἰς τὸν Ἄδην, διὰ νὰ κηρύξῃ καὶ πρὸς τοὺς ἐκεῖ καὶ συμπληρώσῃ τοιοῦτοτρόπως τὸ ἔργον αὐτοῦ τῆς σωτηρίας ὄλου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, διότι καὶ οἱ ἐν τῷ Ἄδῃ πιστεύοντες εἰς τὸν ζωοποιὸν λόγον του ἀπηλλάγησαν ἐκ τῶν ἀμαρτιῶν των καὶ ἐσώθησαν.

Τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ταφῆς τοῦ ὁ Κύριος ἀνέστη ἐκ νεκρῶν καὶ ἀνεδείχθη τοιοῦτοτρόπως κύριος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου. Τὴν ἀνάστασίν του, ὅπως ἄλλως τε καὶ τὸ πάθος του, εἶχε προείπει ὁ Κύριος πρὸς τοὺς μαθητὰς λέγων: «*Ἴδὸν ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ γραμματεῦσι, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτὸν εἰς θάνατον καὶ παραδώσουσιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν εἰς τὸ ἐμπαῖξαι καὶ μαστιγῶσαι καὶ σταυρῶσαι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθήσεται*» (Ματθ. Κ' 18 καὶ ΙΓ' 21).

Τὴν τριήμερον ταφὴν καὶ ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου προεικόνιζε καὶ τὸ πάθημα τοῦ Προφήτου Ἰωνᾶ, τὴν δὲ σταύρωσίν του ἡ ὕψωσις τοῦ ὄφεως ὑπὸ τοῦ Μωυσέως ἐπὶ ξύλου, ὅταν οἱ Ἰσραηλῖται περιεπλανῶντο εἰς τὴν ἔρημον (Ματθ. ΙΒ' 40, Ἰωάν. Γ' 14).

Ὁ Κύριος τεσσαράκοντα ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνάστασίν του ἀνελήφθη μὲ τὸ δεδοξασμένον καὶ ἀθάνατον σῶμά του εἰς οὐ-

ρανούς και ἐκάθησεν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, ἀναλαβὼν και πάλιν τὴν δόξαν, τὴν ὁποῖαν εἶχε πλησίον του, πρὶν ἔλθῃ εἰς τὸν κόσμον. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς και τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας πάλιν θὰ ἔλθῃ ὁ Κύριος, ἀλλ' ἐν δόξῃ και ἐν μέσῳ ἀγγέλων, κατὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου, διὰ νὰ κρίνῃ τοὺς πάντας.

Περὶ τούτων θὰ γίνῃ λόγος και κατωτέρω εἰς τὰς παραγράφους, εἰς τὰς ὁποῖας θ' ἀναπτυχθοῦν τὰ ια' και ιβ' ἄρθρα τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως.

23. ΑΙ ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΡΙΔΕΣ

Πι τῇ βάσει τῆς Ἁγίας Γραφῆς και τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως ἡ Ἐκκλησία διδάσκει ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι τέλειος Θεὸς και τέλειος ἄνθρωπος, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ μονογενῆς, δηλαδὴ ὁ μόνος, ὅστις δὲν ἐδημιουργήθη, ἀλλ' ἐγεννήθη ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, και ὅτι εἶναι συνεπῶς ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα, Θεὸς ἀληθινὸς ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς κατὰ μὲν τὴν θεότητα εἶναι ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα, κατὰ δὲ τὴν ἀνθρωπότητα ὁμοούσιος πρὸς τὸν ἄνθρωπον, και τέλειος κατὰ πάντα ἄνθρωπος, ἀλλ' ἄνευ ἁμαρτίας (Ἰωάν. Η' 46, 2 Κορ. Ε' 21, 1 Πέτρ. Β' 22). Συνεπῶς πιστεύομεν ὅτι ἐν τῷ Χριστῷ ἠνώθησαν αἱ δύο φύσεις, ἡ θεία και ἡ ἀνθρωπίνη, ἀλλὰ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε οὐδεμία ἐκ τούτων ὑπέστη ἀλλοίωσιν τινα. Ἐν τῷ Χριστῷ ἔχομεν ἓν πρόσωπον μὲ δύο φύσεις, αἱ ὁποῖαι ἠνώθησαν ἀσυγχύτως, ἀδιαιρέτως, ἀτρέπτως, ἀχωρίστως.

Ὅπως ὑπάρχουν ἐν αὐτῷ δύο φύσεις, τοιοῦτοτρόπως διακρίνονται και δύο θελήσεις, ἡ θεία και ἡ ἀνθρωπίνη, χωρὶς νὰ ἀντιτίθεται ἡ μία πρὸς τὴν ἄλλην, διότι ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις ὑποχωρεῖ και ὑποτάσσεται πάντοτε εἰς τὴν θείαν (Ματθ. ΚΓ' 39).

Διὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Κυρίου εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἔγιναν πολλαὶ ἔριδες και συζητήσεις, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὁ Προφήτης Συ-

μεῶν εἶχε προῖδει, ὅταν ἀπεκάλει τὸν Ἰησοῦν « σημεῖον ἀντιλεγόμενον » (Λουκ. Β' 35).

Αἱ ἔριδες αὗται ὀνομάζονται χριστολογικαὶ καὶ αἱ σπουδαιότεραι εἶναι ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ἀνέκυψαν ἐκ τῆς αἰρετικῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀρείου, πρεσβυτέρου εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν, τοῦ Νεστορίου, ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Εὐτυχοῦς, ἀρχιμανδρίτου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ τῶν Μονοθελητῶν.

Ὁ Ἄρειος ἐδίδασκεν ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι κτίσμα τοῦ Πατρὸς καὶ ὡς κτίσμα ὑπῆρχε καιρὸς, κατὰ τὸν ὁποῖον δὲν ἦτο ὁ Χριστὸς. Μὲ τὴν τριαύτην διδασκαλίαν του ἠρνεῖτο ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ καὶ αἰώνιος καὶ προσέδιδεν εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν εἰδωλολατρικὸν χαρακτήρα, διότι ἡ λατρεία τοῦ Χριστοῦ θὰ ἦτο κτισματολατρεία.

Ὁ Νεστόριος ἐχώριζε τὰς δύο ἐν τῷ Χριστῷ φύσεις καὶ ἐδίδασκεν ὅτι ἡ Παρθένος Μαρία ἐγέννησεν οὐχὶ τὸν Θεὸν Λόγον, ἀλλὰ τὸν ἀνθρωπίνην μόνον φύσιν ἔχοντα Χριστόν· διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἀπεκάλει Χριστοτόκον καὶ οὐχὶ Θεοτόκον.

Ὁ Εὐτυχεὺς ἐδίδασκεν ὅτι ἐν τῷ Χριστῷ ἀπέμεινε μόνον ἡ θεία φύσις, ἡ ὁποία ἀπερρόφησε τὴν ἀνθρωπίνην.

Τέλος ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Κύριλλος καὶ ἔπειτα πολλοὶ ἄλλοι, θελήσαντες καθ' ὑπόδειξιν τοῦ Αὐτοκράτορος Ἡρακλείου νὰ ἐλκύσουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοὺς Μονοφυσίτας τῆς Αἰγύπτου, παρεδέχοντο μίαν μόνον θέλησιν ἐν τῷ Χριστῷ.

Κατὰ τῶν τοιούτων πεπλανημένων διδασκαλιῶν, διὰ τῶν ὁποίων διεστρέφετο ἡ περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ διδασκαλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Παραδόσεως, ἀντετάχθη ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία, καθοδηγουμένη ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῇ ἐνοικοῦντος ἁγίου Πνεύματος, διετύπωσε τὴν περὶ Χριστοῦ πίστιν καὶ διδασκαλίαν τῆς διὰ τῶν ἀποφάσεων τῶν Α', Β', Γ', Δ' καὶ Ε' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἡ πίστις αὕτη, ἡ ὁποία διετυπώθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, περιλαμβάνεται συντόμως εἰς τὰ ἄρθρα β' — ζ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως, τὰ ὁποῖα ἀνεφέραμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ παρόντος κεφαλαίου.

Ὅπως βλέπομεν, αἱ περισσότεραι Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι ἀπησχολήθησαν μὲ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ καὶ μάλιστα μὲ

τὴν θεότητά του, διότι ἡ πίστις εἰς τὸν Χριστόν, ὡς Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸν μας, ἀποτελεῖ τὸν ἀκρογωνιαίον λίθον, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ στήριζεται ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία, τῆς ὁποίας καὶ « *πύλαι ἄδου οὐ κατισχύουσιν* » (Ματθ. ΙΓ΄ 18).

24. ΤΟ ΑΠΟΛΥΤΡΩΤΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ. ΤΑ ΤΡΙΑ ΑΞΙΩΜΑΤΑ ΑΥΤΟΥ

ΘΕΟΣ ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον ἐξ ἀγάπης πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα, διὰ νὰ σώσῃ ταύτην ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Ὁ Κύριος λοιπὸν ὡς ἔργον καὶ ἀποστολὴν εἶχε τὴν ἀπολύτρωσιν τῶν ἀνθρώπων ἐκ τοῦ ζυγοῦ τῆς ἁμαρτίας καὶ τὴν διαλλαγὴν τῶν μετὰ τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἔργον τοῦτο ὁ Κύριος ἐξεπλήρωσε τελείως διὰ τῆς διδασκαλίας του, διὰ τοῦ σταυρικοῦ του θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν ἵδρυσεν, διὰ νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον του.

Παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις οἱ Προφῆται, οἱ Ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Βασιλεῖς ἐχρίοντο μὲ ἡγιασμένον ἔλαιον καὶ διὰ τοῦτο ἐκαλοῦντο Χριστοὶ τοῦ Κυρίου. Καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καλεῖται Μεσσίας, δηλαδὴ Χριστός, διότι ἐχρίσθη διὰ Πνεύματος ἁγίου, καθὼς προελέχθη ὑπὸ τοῦ Προφήτου: « *Πνεῦμα ἅγιον ἐπ' ἐμέ, οὗ ἔνεκεν ἔχρισέ με* » (Λουκ. Δ΄ 18).

Ὡς τοιοῦτος ὁ Κύριος συνεκέντρωνε καὶ τὰ τρία προαναφερθέντα ἀξιώματα, τὸ τοῦ Προφήτου, τὸ τοῦ Ἀρχιερέως καὶ τὸ τοῦ Βασιλέως. Διὰ τοῦ τριπλοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος ἐξεπλήρωσε καὶ ἐκπληρώνει τὸ ἀπολυτρωτικὸν του ἔργον, γενόμενος διὰ τοὺς ἀνθρώπους « *σοφία ἀπὸ Θεοῦ δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις* » (1 Κορ. Α΄ 30). Καὶ ἡ μὲν σοφία του ἐξεδηλώθη εἰς τὴν ὑπέροχον διδασκαλίαν του, ἡ δικαιοσύνη του δὲ καὶ ὁ ἁγιασμός καὶ ἡ ἀπολύτρωσις εἰς ὅλον τὸν βίον του καὶ μάλιστα εἰς τὸν σταυρικὸν θάνατον, τὸν ὁποῖον ἐκουσίως ὑπέστη ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων.

α) Οἱ Προφῆται εἶχον ὡς ἔργον, ὡς ἀπεσταλμένοι τοῦ Θεοῦ, νὰ κηρύττουν καὶ νὰ διδάσκουν τὸν λαὸν καὶ νὰ προλέ-

γουν και τὰ μέλλοντα, φωτιζόμενοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Πολλάκις μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ ἔκαμνον και θαύματα. Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς προφήτης και ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ, ἐδίδασκε και ἐξακολουθεῖ νὰ διδάσκη διὰ τῆς Ἐκκλησίας του τοὺς ἀνθρώπους (Ἰωάν. Ζ' 16, Ι' 30, ΙΔ' 7). Μὲ τὰς ἀποκαλυφθείσας ὑπ' αὐτοῦ ἀληθείας ἠλευθέρωσε τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν πλάνην και τὸ σκότος. Ὡς προφήτης προεῖπε και τὰ μέλλοντα νὰ συμβοῦν εἰς αὐτὸν και εἰς τὴν Ἐκκλησίαν και εἰς τὸν κόσμον γενικῶς.

β) Ὁ Ἀρχιερεὺς τῶν Ἰουδαίων εἰσήρχετο ἅπαξ τοῦ ἔτους κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἐξιλασμοῦ εἰς τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων τοῦ ναοῦ και προσέφερε θυσίαν ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν και αὐτοῦ και τοῦ λαοῦ. Ἡ προσφορὰ τῆς θυσίας ταύτης ἦτο προτύπως τῆς θυσίας τοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως, ἦτοι τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος προσέφερεν ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν τοῦ κόσμου (Ἐβρ. Β' 17, Δ' 14). Ὁ ἄνθρωπος μόνος του ἦτο ἀνίκανος μὲ οἰανδήποτε θυσίαν νὰ ἐξαλείψῃ τὰς ἀμαρτίας του και νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν θείαν δικαιοσύνην. Ἡ παρὰ τοῦ Ἀρχιερέως προσφερομένη θυσία, ὅπως και ὅλαι αἱ θυσίαι τῶν ἀρχαίων λαῶν, εἶχον και αὐτὸ τὸ νόημα, τῆς ἱκανοποιήσεως δηλαδὴ και ἐξιλεώσεως τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Κύριος διὰ τῆς ἅπαξ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ προσφερθείσης θυσίας τοῦ ἑαυτοῦ του ἐπέτυχε και τὰ δύο. Μὲ τὸν Σταυρικὸν θάνατον τοῦ Σωτῆρος ἔπαθεν ἡ ἀνθρωπίνη του φύσις μόνη, διότι ἡ θεία φύσις εἶναι ἀπαθῆς. Ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία εἶχε καταπατηθῆ μὲ τὰ ἀμαρτήματα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἔπρεπε νὰ ἱκανοποιηθῆ, ἀλλὰ διὰ τῆς θυσίας ἀναμαρτήτου ὄντος, διότι ὁ ἀμαρτωλὸς δὲν δύναται νὰ σώσῃ τὸν ἑαυτὸν του, και ἐπομένως πῶς θὰ δυνηθῆ νὰ σώσῃ ἄλλους, θυσιάζων ἑαυτόν; Ἐπειδὴ τοιοῦτος ἀναμάρτητος ἄνθρωπος οὔτε ὑπῆρξέ ποτε, οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ, διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ὁ Θεὸς ἀπέστειλε τὸν μονογενῆ Υἱὸν του¹.

---

1. Λουκ. ΚΓ' 26, Κολ. Α' 22, Ἰωάν. Α' 29. Ὁμολογία Κριτοπούλου: « Καὶ τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον ὑπὲρ ἡμῶν ὑψίσταται — αὐτοῦ γὰρ τῷ μὶ-
λοπι ἡμεῖς πάντες λάθμεν — τῆς θεότητος αὐτοῦ παντελῶς ἀπαθοῦς μενούσης. . .
σταυρωθεὶς τοίνυν και πάντα τὰ τοῖς τέταρσιν Εὐαγγελιστοῖς ἐμπριεχόμενα διὰ

Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἐξιλαστηρίου θανάτου τοῦ Κυρίου ἐπεκτείνονται εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἀνεξαιρέτως, εἰς ὅλας τὰς ἁμαρτίας των καὶ καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας (1 Ἰωάν. Β' 2, Ἐβρ. Ι' 14, 1 Ἰωάν. Α' 7). Τοιουτοτρόπως ὁ Κύριος ἔγινεν ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου.

γ) Ὁ Κύριος ἡμῶν εἶναι ὄχι μόνον Προφήτης καὶ Ἀρχιερεὺς, ἀλλὰ καὶ Βασιλεὺς τῶν ἀνθρώπων, βασιλεύων εἰς τὰς καρδίας πάντων τῶν πιστευόντων εἰς αὐτόν. Ὁ Σωτὴρ βασιλεύει εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθεῖσαν Ἐκκλησίαν, τὴν ὁποίαν κυβερνᾷ ἀοράτως διὰ τῶν ποιμένων καὶ διδασκάλων, τοὺς ὁποίους ὠρισεν ἐν αὐτῇ (Ματθ. ΚΗ' 19 καὶ 20, Ἰωάν. ΙΕ' 12 καὶ 17). Τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα τοῦ Σωτῆρος συμπληρῶνει τὰ δύο ἄλλα, διότι διὰ τῆς διακυβερνήσεως ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας του ὁδηγοῦνται οἱ πιστοὶ εἰς τὴν προσοικείωσιν τῆς λυτρώσεως, τὴν ὁποίαν ἐπιτελεῖ διὰ τοῦ προφητικοῦ καὶ ἀρχιερατικοῦ του ἀξιώματος. Ἡ οἰκείωσις τῆς λυτρώσεως ἐνεργεῖται διὰ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τῆς ὁποίας ταμιοῦχος εἶναι ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία παρέχει ταύτην εἰς τοὺς πιστοὺς διὰ τῶν Μυστηρίων τῆς.

25. Η ΘΕΙΑ ΧΑΡΙΣ

ΧΑΡΙΣ εἶναι ἡ ἰδιότης ἐκείνη τοῦ Θεοῦ, μὲ τὴν ὁποίαν οὗτος συγχωρεῖ ἀπὸ ἀγάπην τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον καὶ ὁδηγεῖ αὐτόν εἰς τὴν σωτηρίαν. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος δέχεται τὴν εὐνοίαν ταύτην τοῦ Θεοῦ δωρεάν καὶ χωρὶς νὰ εἶναι ὁ ἴδιος ἄξιος αὐτῆς, διὰ τοῦτο καλεῖται αὕτη εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν χάρις. Ἀλλὰ καὶ ἡ κατάστασις, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται ὁ δεχθεὶς τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀναγεννηθεὶς δι' αὐτῆς, ὀνομάζεται χάρις. Εἰς τὴν θεῖαν ταύτην χάριν ὀφείλει ὁ Χριστιανὸς πᾶν ὅ,τι ἔχει καὶ πᾶν ὅ,τι εἶναι, διότι ἄνευ αὐτῆς,

---

τὴν ἡμῶν σωτηρίαν ὑποστάς, θνήσκει τὸ ἀνθρώπινον, τῆς ἐπεραγίας αὐτοῦ ψυχῆς διαιρεθείσης τῆς σωτηρίου σαρκός, τῆς θεότητος δὲ ἀδιαίρετου μεινάσης καὶ παντελῶς ἀπαθοῦς.»

ἐπειδὴ εἶναι ἀσθενῆς καὶ ἁμαρτωλός, δὲν δύναται νὰ κάμῃ τίποτε διὰ τὴν σωτηρίαν του : « *Τῇ γὰρ χάριτί ἐστε σεσωσμένοι διὰ πίστεως καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν, Θεοῦ τὸ δῶρον* » (Ἐφ. Β' 8, Ρωμ. Θ' 12).

Βεβαίως ἡ θεία χάρις δὲν ἐξαναγκάζει τὸν ἄνθρωπον νὰ κάμῃ τὸ καλόν, ἀλλ' ἐνισχύει καὶ ἐνδυναμώνει τὴν ἐλευθέραν του βούλησιν, ὥστε νὰ θέλῃ καὶ νὰ πράττῃ αὕτη τὸ ἀγαθόν. Τοιοῦτοτρόπως, κατὰ τὴν πίστιν καὶ διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας μας, ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀποτέλεσμα τόσο τῆς θείας χάριτος, ὅσον καὶ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄντιθετος πρὸς τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν εἶναι ἡ περὶ ἀπολύτου προορισμοῦ θεωρία, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Θεός, ὡς παντοδύναμος καὶ ἐξουσιαστής τῶν πάντων, ἄλλους προώρισεν εἰς σωτηρίαν καὶ ἄλλους εἰς ἀπώλειαν.

Ἡ τοιαύτη διδασκαλία, ἡ ὁποία καταργεῖ τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν, εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν ἀγάπην καὶ δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, διότι παρουσιάζει αὐτὸν ὡς αὐθαίρετον δεσπότην, ἄλλους σφάζοντα καὶ ἄλλους καταδικάζοντα κατὰ βούλησιν. Τοῦτο εἶναι ἄτοπον, διότι ὁ Θεός, ὡς Πανάγαθος πατὴρ ὄλων, θέλει τὸ καλόν καὶ τὴν σωτηρίαν ὄλων καὶ, ὅπως λέγει ἡ Ἁγία Γραφή, ὁ Θεός « *πάντας τοὺς ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν* » (1 Τιμ. Β' 4). Ὁ Θεός δὲν δύναται νὰ σφάζῃ τὸν ἄνθρωπον, ἐὰν δὲν θέλῃ ὁ ἴδιος, διότι δὲν βιάζει οὔτε ἐξαναγκάζει κανένα, ἀλλ' οὔτε ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ σωθῇ ἄνευ τῆς ἐνισχύσεως καὶ τοῦ φωτισμοῦ τῆς θείας χάριτος. Διὰ τοῦτο λέγομεν ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη σωτηρία εἶναι ἔργον καὶ τῶν δύο, τῆς θείας χάριτος καὶ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου.

ΠΕΡΙ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

Ἄρθρον ἡ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως

Καί εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλήσαν διὰ τῶν Προφητῶν.

26. ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΝΕΥΜΑ

Ο ΑΓΙΟΝ Πνεῦμα¹ εἶναι τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἰσότημον πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, μετ' αὐτῶν συμπροσκυνούμενον ὑπὸ τῶν πιστῶν. Ἡ διδασκαλία τοῦ Μακεδονίου, ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι κτίσμα τοῦ Πατρὸς, κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς Β' Οἰκουμένης Συνόδου (381), ὑπὸ τῆς ὁποίας διευτυπώθησαν καὶ συνετάχθησαν τὰ ἀπὸ τοῦ ἡ' μέχρι τοῦ ιβ' ἄρθρα τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως.

Εἰς τὸ ἡ' ἄρθρον διατυπῶνται ἡ περὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι κατὰ πάντα ὁμοούσιον πρὸς τὰ δύο πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἀπασχόλησε τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, εἶναι τὸ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως αὐτοῦ. Στηριζομένη εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν διδάσκει ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς (Ἰωάν. ΙΕ' 26). Ἐν τούτοις ἡ Παπικὴ Ἐκκλησία, διαστρέψασα τὴν διδασκαλίαν ταύτην, προσέθεσεν εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως τὸ *filioque* (=καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ) καὶ διδάσκει ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

1. Σημασία τῆς λέξεως πνεῦμα (Ὁμολογία Κριτοπούλου Κεφ. Α'): «Περὶ δὲ τῶν τοῦ πνεύματος σημάντικῶν οἶδαμεν ὅτι ποινσήμαντος ἡ λέξις· πνεῦμα γὰρ ὁ ἄνεμος λέγεται, πνεῦμα ἢ νοεῖα καὶ λογικὴ τοῦ ἀνθρώπου ψυχή, πνεῦμα ὁ ἄγγελος, ἀλλὰ δὲ καὶ αὐτὴ ἡ τριουπόσιτος θεότης.....».

Τὴν πεπλανημένην ταύτην διδασκαλίαν παρέλαβον ἐκ τῆς Ρώμης καὶ αἱ Ἐκκλησίαι τῶν Διαμαρτυρομένων, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῶν διαφορῶν μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ὁ ὄρος «ἐκπορεύεται» σημαίνει τὴν προαιώνιον ὕπαρξιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, περιπίπτομεν εἰς τὴν διαρχίαν, δεχόμενοι δύο πηγὰς τῆς Θεότητος.

Τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐφώτισε καὶ φωτίζει ὄλους τοὺς ἁγίους ἄνδρας τῆς Ἐκκλησίας (2 Πέτρ. Α' 21), οἱ ὅποιοι, ἐμπνεόμενοι ὑπ' αὐτοῦ, ἐδίδαξαν τὰς θείας ἀληθείας καὶ ἔζησαν βίον ἅγιον. Τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐπεφοίτησε καὶ ἐπὶ τοὺς Ἀποστόλους κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς καὶ ἀνέδειξεν αὐτοὺς ἀπὸ ἀλίεῖς ἀγραμμάτους εἰς θεοπνεύστους καὶ ἀτρομήτους κήρυκας τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου. Αὐτὸ ἐνοικεῖ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ὁδηγεῖ ταύτην εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, ἵνα ἐπιτελέσῃ τὸ θεῖον αὐτῆς ἔργον τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου. Ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἀγιότης τοῦ βίου τῶν πιστῶν εἶναι καρπὸς τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἡ ὁποία θεραπεύει τὰ ἀσθενῆ καὶ ἀναπληρῶνει πάντα τὰ ἐλλείποντα εἰς αὐτοὺς (Γαλ. Ε' 22).

27. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ. ΕΝΝΟΙΑ, ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΑΥΤΗΣ

Ἄρθρον θ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως

Εἰς μίαν, ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν.

ΛΕΞΙΣ ἐκκλησία γενικῶς σημαίνει συνάθροισιν ἀνθρώπων δι' ὠρισμένον σκοπὸν καὶ τὸν τόπον τῆς συγκεντρώσεως αὐτῶν. Εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν ἡ λέξις Ἐκκλησία σημαίνει τὴν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν του ἰδρυθεῖσαν θρησκευτικὴν κοινωσίαν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἀναγνωρίζουν ὡς ἀρχηγὸν καὶ σωτήρᾳ των τὸν Χριστὸν καὶ οἱ ὅποιοι συνδέονται πρὸς ἀλλήλους διὰ τῆς αὐτῆς ὀρθῆς πίστεως.

α) Ἡ Ἐκκλησία περιλαμβάνει τόσο τοὺς χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι ζοῦν τώρα καὶ ἀγωνίζονται κατὰ τοῦ κακοῦ, καὶ ὡς τοιαύτη καλεῖται ἀγωνιζομένη ἢ στρατευομένη Ἐκκλησία, ὅσον καὶ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἀπῆλθον ἤδη ἐκ τοῦ κόσμου τούτου εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ αὕτη εἶναι ἡ θριαμβεύουσα Ἐκκλησία (1 Κορ. ΙΕ΄ 25, Ἑβρ. ΙΒ΄ 22). Ἡ στρατευομένη Ἐκκλησία καλεῖται καὶ ὄρατή, διότι ἀποτελεῖται ἐκ τῶν εἰς τὴν γῆν ταύτην πιστῶν, οἱ ὁποῖοι διακρίνονται εἰς ποιμένοντας καὶ ποιμενομένους. Ἡ δὲ θριαμβεύουσα καλεῖται καὶ ἀόρατος, διότι ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς εἰς τὸν ἄλλον, τὸν ἀόρατον, κόσμον μεταστάντας Χριστιανούς. Ἡ μεταξὺ τῶν ζώντων καὶ τεθνεώτων Χριστιανῶν κοινωνία εἶναι διαρκῆς καὶ συνεχῆς. Ἐπὶ τῆς τοιαύτης πίστεως στηρίζεται ἡ διδασκαλία περὶ τῆς τιμητικῆς προσκυνήσεως τῶν ἁγίων καὶ τελέσεως μνημοσύνων ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων (Ἰακ. Ε΄ 16).

Ἡ ἁγία Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ εἶναι καὶ λέγεται καὶ ἀκαταλύτος, διότι οὐδεμία δύναμις ἢ βία ἢ πλάνη δύναται νὰ καταλύσῃ καὶ ἐξαφανίσῃ αὐτήν.

β) Τὴν Ἐκκλησίαν ἴδρυσεν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ μας διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ μάλιστα διὰ τῆς σταυρικῆς θυσίας του, ἀφοῦ ἐξέλεξε τὸ πρῶτον δώδεκα μαθητὰς ὡς πυρῆνα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς συνεχιστὰς τοῦ ἔργου του (Ματθ. ΚΗ΄ 18-20). Οἱ μαθηταὶ καὶ οἱ διάδοχοί των ἔλαβον τὴν ἐξουσίαν ἐκ τοῦ Σωτῆρος τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν (Ματθ. ΙΕ΄ 18-19, Κ΄ 18, Ἰωάν. Κ΄ 21-23) καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ τελοῦν τὸ Βάπτισμα καὶ τὰ λοιπὰ μυστήρια (Ματθ.ΚΗ΄ 19, Μάρκ. ΙΓ΄ 16), ὀδηγούμενοι εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος (Ἰωάν. ΙΔ΄ 16-26).

Ἡ Ἐκκλησία χαρακτηρίζεται εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην μὲ πολλὰς ἐκφράσεις καὶ εἰκόνας: Ναὸς τοῦ Θεοῦ καὶ κατοικία τοῦ ἁγίου Πνεύματος (1 Κορ. Γ΄ 16), σῶμα Χριστοῦ, διότι ἔχει κεφαλὴν αὐτὸν τὸν Σωτῆρα (Ρωμ. ΙΒ΄ 4-5), ἄμπελος, τῆς ὁποίας κλήματα εἶναι οἱ χριστιανοὶ καὶ γεωργὸς ὁ οὐράνιος Πατὴρ (Ἰωάν. ΙΕ΄ 1), καὶ οἰκοδομή, τῆς ὁποίας ἀκρογωνιαῖος λίθος εἶναι ὁ Χριστός, ὁ καὶ οἰκοδόμος αὐτῆς, θεμέλιον δὲ εἶναι οἱ

Προφήται καὶ οἱ Ἀπόστολοι, λίθοι δὲ ζῶντες οἱ πιστοὶ (Μαθ. 17' 18, 1 Κορ. Γ' 9-14. Ἐφεσ. Β' 20).

γ) Σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ συνέχισις τοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος, ἥτοι ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, τὴν ὁποίαν ἐπιτυγχάνει αὕτη μὲ τὸ κήρυγμα τοῦ θεοῦ λόγου καὶ μὲ τὴν παροχὴν τῆς θείας χάριτος διὰ τῶν ἱερῶν μυστηρίων (Μαθ. ΚΗ' 19). Ὅργανα πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ ἔργου τούτου ἔχει ἡ Ἐκκλησία τοὺς κληρικούς, δηλαδὴ τοὺς ἐπισκόπους, τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς διακόνους. Ὁ ἱερός κληρὸς διὰ τῆς χειροτονίας λαμβάνει τὴν θεῖαν χάριν καὶ ἐξουσίαν διὰ τὰ ποιμαντορικά του ἔργα, ἀνάγει δὲ τὴν ἀρχὴν του διὰ τῆς χειροτονίας εἰς αὐτοὺς τοὺς Ἀποστόλους, οἱ ὅποιοι ἐχειροτόνησαν τοὺς πρώτους ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους καὶ διακόνους τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Ἐκκλησία χαρακτηρίζεται εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως ὡς μία, ἅγια, καθολικὴ καὶ ἀποστολική.

Μία εἶναι ἡ Ἐκκλησία, διότι μία εἶναι ἡ ζωοποιοῦσα αὐτὴν δύναμις, τὸ ἅγιον Πνεῦμα, μία εἶναι ἡ κεφαλὴ τῆς, ὁ Χριστός, καὶ μία εἶναι ἡ πίστις καὶ ἡ διδασκαλία τῆς (Ἐφεσ. Δ' 8).

Ἄγια εἶναι ἡ Ἐκκλησία, διότι ἅγια εἶναι ἡ κεφαλὴ τῆς, ὁ Χριστός, ἅγια εἶναι ἡ ζωοποιοῦσα αὐτὴν δύναμις, τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἅγιος εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς, ἥτοι ὁ ἁγιασμὸς τῶν ἀνηκόντων εἰς αὐτὴν πιστῶν (1 Κορ. 5' 11). Δὲν ἔχει δὲ σημασίαν ὅτι μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας εἶναι καὶ πολλοὶ ἁμαρτωλοὶ καὶ δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ἀποκόπωνται καὶ νὰ ἀποχωρίζωνται τῆς Ἐκκλησίας οἱ ἁμαρτωλοὶ οὗτοι, ὅπως ἐδίδασκον οἱ Μοντανισταὶ καὶ ἄλλοι αἰρετικοί. Ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀποκόπωνται τῆς Ἐκκλησίας οἱ κακοὶ Χριστιανοὶ ἐδίδαξεν ὁ Κύριος διὰ τῶν παραβολῶν τῆς σαγήνης, τῶν ζιζανίων καὶ ἄλλων (Μαθ. Θ' 12, 18' 24, 13' 47).

Καθολικὴ ὀνομάζεται ἡ Ἐκκλησία, διότι ὡς προορισμὸν ἔχει νὰ περιλάβῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ὅλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου. Ὁ Σωτὴρ εἶπεν εἰς τοὺς μαθητάς του, πρὶν ἀναληφθῆ εἰς τοὺς οὐρανοὺς: «*Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα, ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν*» (Μαθ. ΚΗ' 19).

Ἐκκλησία, διότι ἐθεμελιώθη καὶ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ κηρύγματος τῶν Ἀποστόλων καὶ διὰ τῆς ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν διαδοχῆς τοῦ ἀποστολικοῦ ἀξιώματος, τὸ ὁποῖον λαμβάνουν οἱ ποιμένες αὐτῆς διὰ τῆς χειροτονίας, διατηρεῖ δὲ τοιοῦτοτρόπως ἀδιάρρηκτον καὶ συνεχῆ τὸν σύνδεσμον αὐτῆς πρὸς τὴν ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν.

28. Αἱ Χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι

ἩΜΕΡΟΝ, πλὴν τῆς ἰδικῆς μας Ἀνατολικῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας, ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι, αἱ ὁποῖαι ἐπίσης παραδέχονται ὡς ἀρχηγόν των τὸν Χριστόν. Ἄλλ' ἐξ ὄλων τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων μόνον ἡ ἡμετέρα Ἀνατολικὴ Ὁρθόδοξος εἶναι μία, ἀγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, διότι μόνη αὕτη διετήρησεν ἀναλλοίωτον τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως παρέλαβε ταύτην ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους καὶ τοὺς διαδόχους των καὶ ὅπως ἀνεπτύχθη αὕτη κατὰ τοὺς ἐννέα πρώτους αἰῶνας διὰ τῶν τοπικῶν καὶ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, καὶ μόνη αὕτη ἐπίσης διατηρεῖ διηνεκῶς κανονικὴν διαδοχὴν τοῦ ἀποστολικοῦ ἀξιώματος τῶν ἐπισκόπων. Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας, αἱ ὁποῖαι ἄλλαι ὀλιγώτερον καὶ ἄλλαι περισσότερον, ἠλλοίωσαν τὴν πίστιν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας.

Αἱ Ἐκκλησίαι αὗται, αἱ ὁποῖαι δὲν διετήρησαν ἀναλλοίωτον τὴν πίστιν καὶ παράδοσιν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας τῶν ἐννέα πρώτων αἰῶνων, εἶναι σήμερον ἡ Παπικὴ ἢ Ῥωμαιοκαθολικὴ, αἱ Προτεσταντικαὶ Ἐκκλησίαι ἢ τῶν Διαμαρτυρομένων, αἱ Ἐκκλησίαι τῶν Νεστοριανῶν, τῶν Μονοφυσιτῶν (Ἰακωβιτῶν, Κοπτῶν, Ἀρμενίων, Ἀβησσυνῶν) καὶ ἄλλαι μικρότερα. Αἱ Ἐκκλησίαι τῶν Διαμαρτυρομένων εἶναι περισσότεραι τῆς μιᾶς, σπουδαιότερα δὲ ὄλων μεταξὺ τούτων εἶναι ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐπισκοπικὴ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία καὶ πλησιάζει περισσότερον πρὸς τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν. Περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων ὁμιλεῖ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, περὶ δὲ τῶν διαφορῶν τῶν σπουδαιότερων ἐκ τούτων πρὸς τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν θὰ κάμωμεν λόγον κατωτέρω εἰς ἰδιαιτέρον κεφάλαιον.

29. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΜΥΣΤΗΡΙΩΝ ΓΕΝΙΚΩΣ

Ἄρθρον ἰ' τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως

Ὁμολογῶ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

ΕΚΚΛΗΣΙΑ, ὡς εἶπομεν, συνεχίζει τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Σωτῆρος, διδάσκουσα καὶ ποιμαίνουσα τὴν κοινωνίαν τῶν πιστῶν καὶ χορηγοῦσα εἰς αὐτοὺς τὴν θεῖαν χάριν διὰ τῶν Μυστηρίων τῆς.

Ἡ λέξις μυστήριον, παραγομένη ἐκ τοῦ μύω (= κλείω τὸ στόμα, ὥστε νὰ μὴ ἀποκαλύπτω θρησκευτικὴν τινα ἀλήθειαν εἰς τοὺς μὴ μεμυημένους, ἢ κλείω τοὺς ὀφθαλμούς, διότι ἐκλείοντο οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν ὑποψηφίων πρὸς μύησιν, διὰ νὰ μὴ βλέπουν τὰ τελούμενα), σημαίνει μυστικόν τι καὶ ἀπόρρητον οἰονδήποτε. Ἐν τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ Μυστήρια, κατὰ τὴν γενικωτέραν σημασίαν τῆς λέξεως, λέγονται αἱ ἀλήθειαι τῆς πίστεώς μας, αἱ ὁποῖαι ὑπερβαίνουν τὴν ἀνθρωπίνην ἀντίληψιν καὶ δὲν δύνανται νὰ γνωσθοῦν διὰ τοῦ λόγου, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς πίστεως, ὅπως εἶναι τὰ δόγματα τῆς Ἁγίας Τριάδος, τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τῶν δύο φύσεων ἐν τῷ Χριστῷ, τῆς διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου ἄρσεως τῆς ἁμαρτίας ἐκ τοῦ κόσμου καὶ ἄλλαι. Εἰδικώτερον εἰς τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν Μυστήρια λέγονται ὠρισμένοι ἱεραὶ τελεταί, αἱ ὁποῖαι συνεστήθησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων του καὶ διὰ τῶν ὁποίων μεταδίδεται εἰς τοὺς Χριστιανούς δι' ὀρατῶν σημείων ἡ ἀόρατος θεῖα χάρις.

Εἰς τὰ Μυστήρια διακρίνομεν τὸ ἐσωτερικὸν στοιχεῖον ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν. Καὶ ἐσωτερικὸν μὲν στοιχεῖον εἶναι ἡ θεῖα χάρις, ἡ ὁποία, μεταδομένη ἀοράτως εἰς τὸν πιστόν, ἐνεργεῖ τὴν ἀναγέννησιν καὶ τὸν ἁγιασμόν αὐτοῦ, ἐξωτερικὸν δὲ αἱ τελεταί καὶ τὰ ὑλικά, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν τέλεσιν τῶν Μυστηρίων.

Μεταξὺ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ ἐσωτερικοῦ στοιχείου τῶν Μυστηρίων ὑπάρχει στενὴ σχέσις καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς εἶναι καὶ πνευματικὸν καὶ σωματικὸν ὄν, ἔχει ἀνάγκην

ἀμφοτέρων. Ὁ Μογίλας εἰς τὴν ἐρώτησιν τί εἶναι Μυστήριον, ἀπαντᾷ ὡς ἑξῆς εἰς τὴν Ὁμολογίαν του: «Τὸ Μυστήριον εἶναι μία τελετὴ, ἡ ὁποία ὑποκάτω εἰς κάποιον εἶδος ὄρατὸν εἶναι αἰτία καὶ φέρει εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ πιστοῦ τὴν ἀόρατον χάριν τοῦ Θεοῦ, διαταχθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, δι' οὗ ἕκαστος τῶν πιστῶν τὴν θεῖαν χάριν λαμβάνει».

Ἀπαραίτητοι ὄροι διὰ τὴν μετάδοσιν τῆς θείας χάριτος διὰ τῶν Μυστηρίων εἶναι ἡ κανονικὴ καὶ παρὰ κανονικοῦ κληρικοῦ τέλεσις τοῦ Μυστηρίου καὶ ἡ κατάλληλος προπαρασκευὴ καὶ ἡ πίστις τοῦ μετέχοντος εἰς τὰ Μυστήρια Χριστιανοῦ.

Τὰ Μυστήρια εἶναι ἑπτὰ:

- 1) Τὸ Βάπτισμα.
- 2) Τὸ Χρῖσμα.
- 3) Ἡ θεία Εὐχαριστία ἢ θεία Μετάληψις.
- 4) Ἡ Μετάνοια ἢ Ἐξομολόγησις.
- 5) Ἡ Ἱερωσύνη.
- 6) Ὁ Γάμος.
- 7) Τὸ Εὐχέλαιον.

Διακρίνονται δὲ ταῦτα εἰς ὑποχρεωτικὰ καὶ προαιρετικὰ, ὡς καὶ εἰς ἐπαναλαμβανόμενα καὶ μὴ ἐπαναλαμβανόμενα. Ὑποχρεωτικὰ μὲν εἶναι: τὸ Βάπτισμα, τὸ Χρῖσμα, ἢ Μετάνοια καὶ ἡ Εὐχαριστία, προαιρετικὰ δὲ τὰ λοιπά. Ἐπαναλαμβανόμενα Μυστήρια εἶναι: ἡ Μετάνοια, ἡ Εὐχαριστία, ὁ Γάμος καὶ τὸ Εὐχέλαιον, μὴ ἐπαναλαμβανόμενα δὲ τὰ λοιπά.

30. ΤΟ ΒΑΠΤΙΣΜΑ

Ο ΒΑΠΤΙΣΜΑ εἶναι ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα Μυστήρια, διότι δι' αὐτοῦ εἰσέρχεται τις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ γίνεται μέλος αὐτῆς. Κατὰ τὸ Βάπτισμα ὁ βαπτιζόμενος διὰ τριττῆς ἀναδύσεως καὶ καταδύσεως εἰς τὸ ἡγιασμένον δι' ἰδιαιτέρας ἱεροτελεστίας ὕδωρ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀπαλλάσσεται καὶ ἀπὸ τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα καὶ ἀπὸ τὰς ἰδικὰς του προαιρετικὰς ἀμαρτίας (Πράξ. Β' 38, ΚΒ' 16) καὶ ἀναγεννᾶται, λαμβάνει τὴν θεῖαν χάριν.

Τὸ Βάπτισμα συνεστήθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος, ὅταν ἀπέστειλε τοὺς μαθητάς του εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, εἰπὼν: «*Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*» (Ματθ. ΚΗ' 19).

Τὴν ἀνάγκην τοῦ Βαπτίσματος διὰ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ Χριστιανοῦ ἐτόνισεν ὁ Κύριος εἰς τὴν ὁμιλίαν του πρὸς τὸν Νικόδημον μὲ τοὺς λόγους: «*Ἐὰν μὴ τις γεννηθῆ ἔξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*» (Ἰωάν. Γ' 5).

Οἱ βαπτιζόμενοι πρὸ τοῦ Βαπτίσματος κατηχοῦντο, δηλαδὴ ἐδιδάσκοντο πρῶτον τὰς ἀληθείας τῆς χριστιανικῆς Θρησκείας. Ἐπειδὴ ὅμως, ὡς εἶπομεν, τὸ Βάπτισμα εἶναι ἀπαραίτητον, ὅπως γίνῃ τις μέλος τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπαλλαγῆ τῶν ἁμαρτιῶν, διὰ τὰ μὴ μείνουν τὰ νήπια, ἀποθνήσκοντα, ἀβάπτιστα, εἰσήχθη ἀπὸ τοῦ Γ' αἰῶνος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὁ νηπιόβαπτισμός καὶ οἱ γονεῖς καὶ οἱ ἀνάδοχοι τοῦ νηπίου ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ διδάξουν βραδύτερον εἰς τὸν βαπτισθέντα τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας.

Ἡ τρίτη ἀνάδυσις καὶ κατάδυσις εἰς τὸ ὕδωρ συμβολίζει τὴν τριήμερον ταφὴν καὶ ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου. Κατὰ τὸ Βάπτισμα ὁ Χριστιανὸς θάπτει τὸν παλαιὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον καὶ ἀναγεννᾶται, ἀνίσταται καὶ γίνεται νέος ἄνθρωπος ἄνευ ἁμαρτιῶν (Ρωμ. 5' 4). Δι' αὐτὸ καλεῖται τὸ Μυστήριον τοῦτου λουτρὸν παλιγγενεσίας. Ὁ κανονικὸς λοιπὸν τύπος τοῦ Μυστηρίου τοῦτου εἶναι ἡ τρίτη ἀνάδυσις καὶ κατάδυσις εἰς ἡγιασμένον ὕδωρ ὑπὸ ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου. Μόνον εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις, ἂν ὁ μέλλων νὰ βαπτισθῆ εἶναι βαρῶς ἀσθενὴς καὶ δὲν ὑπάρχῃ κληρικός, ἐπιτρέπεται τὸ δι' ἐπιχύσεως ἢ διὰ ραντισμοῦ ἢ καὶ τὸ εἰς τὸν ἀέρα Βάπτισμα ὑπὸ οἰουδήποτε Χριστιανοῦ. Καὶ τὸ τοιοῦτον ὅμως Βάπτισμα πρέπει νὰ τελεῖται εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ο ΧΡΙΣΜΑ τελείται άμέσως μετά τὸ Βάπτισμα καί κατ' αὐτὸ μεταδίδονται εἰς τὸν χριόμενον τὰ χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διὰ τῶν ὁποίων ἐνισχύεται καὶ τελειοποιεῖται ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ Χριστιανοῦ, ἡ ὁποία ἤρχισε διὰ τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος. Ὅπως κατὰ τὴν βάπτισιν τοῦ Κυρίου άμέσως μετά τὸ Βάπτισμα καθῆλθεν ἐπ' αὐτοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τοιουτοτρόπως καὶ τὸ Χρίσμα πρέπει νὰ τελῆται άμέσως μετά τὸ Βάπτισμα πρὸς μετάδοσιν δι' αὐτοῦ τῶν χαρισμάτων τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Κατὰ τοὺς ἀποστολικούς χρόνους τὰ χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἱ Ἄποστολοι μετέδιδον διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἐπὶ τοὺς βαπτιζομένους (Πράξ. Η' 14-17, ΙΘ' 2-6). Βραδύτερον, ὅταν ὁ Χριστιανισμὸς μετεδόθη εἰς πλεῖστα μέρη καὶ δὲν ἦτο δυνατόν οἱ Ἄποστολοι καὶ οἱ διάδοχοί των νὰ μεταβαίγουν πανταχοῦ, διὰ νὰ ἐπιθέτουν τὰς χεῖρας, ἀντικατεστάθη ἡ ἐπιθεσις τῶν χειρῶν διὰ τῆς χρίσεως διὰ τοῦ ἁ γ ί ο υ Μ ύ ρ ο υ.

Τὸ ἅγιον Μύρον ἀποτελεῖται ἀπὸ ἔλαιον καὶ ἀπὸ τεσσαράκοντα περίπου ἄλλας ἀρωματώδεις οὐσίας, αἱ ὁποῖαι περιστάνουν τὸ πλῆθος τῶν χαρισμάτων τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Παρασκευάζεται δὲ τὸ ἅγιον Μύρον τὴν Μ. Τετάρτην καὶ καθαγιαζέται εἰς τὸν Πατριαρχικὸν ναὸν Κωνσταντινουπόλεως τὴν Μ. Πέμπτην, συλλειτουργούντων τοῦ Πατριάρχου καὶ ἄλλων ἀρχιερέων. Ἐκάστη Αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ καθαγιαζῆ τὸ Μύρον πρὸς ἰδίαν χρῆσιν, ἡ Αὐτοκέφαλος ὅμως Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος παραλαμβάνει τοῦτο ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον εἰς ἔνδειξιν τοῦ πρὸς αὐτὸ σεβασμοῦ.

Τὸ Μυστήριον τοῦ Χρίσματος τελεῖ ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος, χρίων σταυροειδῶς τὸ μέτωπον τοῦ βαπτισθέντος πρὸς ἁγιασμὸν τῆς ἔδρας τῆς διανοίας, τὰ αἰσθητήρια ὄργανα πρὸς ἁγιασμὸν τῶν αἰσθήσεών του, τὸ στήθος πρὸς ἁγιασμὸν τῶν αἰσθημάτων του καὶ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας πρὸς ἁγιασμὸν

των έργων του. Είς ἐκάστην τοιαύτην χρίσιν ὁ λειτουργὸς λέγει : « *Σφραγίς δωρεᾶς Πνεύματος ἁγίου, ἅμην* ».

Οἱ λόγοι οὗτοι στηρίζονται εἰς ὅσα λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐν 2 Κορ. Α' 21 : « *Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν καὶ χρίσας ἡμᾶς Θεός, ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς καὶ δὸς τὸν ἄρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν* » καὶ σημαίνουν οἱ λόγοι οὗτοι τὴν ἐπιβεβαίωσιν καὶ ἐπισφράγισιν τοῦ Βαπτίσματος καὶ τὴν μετάδοσιν τῶν χαρισμάτων τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

32. Η ΘΕΙΑ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ

ΘΕΙΑ Εὐχαριστία εἶναι σπουδαιότατον, ὅσον καὶ τὸ Βάπτισμα, καὶ ἀναγκαιότατον Μυστήριον. Κατ' αὐτὴν ὁ Χριστιανός, μεταλαμβάνων μὲ ἐλλικρινῆ μετόνοιαν τοῦ ἡγιασμένου ἄρτου καὶ οἴνου, μεταλαμβάνει αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Σωτῆρος εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον. Συνέστησε δὲ τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν κατὰ τὸν Μυστικὸν Δείπνον, κατὰ τὸν ὅποιον συνέφαγε διὰ τελευταίαν φορὰν μετὰ τῶν μαθητῶν Του. Τότε, κατὰ τοὺς Εὐαγγελιστάς : « *Λαβὼν ἄρτον καὶ εὐχαριστήσας — ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Μυστηρίου Θεία Εὐχαριστία — ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ καὶ εἶπε· λάβετε φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου· καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον καὶ εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων· πίνετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν* » (Ματθ. ΚΓ' 26 - 28, Μάρκ. ΙΔ' 25 - 27, Λουκ. Δ' 19, Ἰωάν. Γ' 48 - 58).

Ἡ Θεία Εὐχαριστία εἶναι Μυστήριον ἅμα καὶ σταυρικὴ θυσία. Μυστήριον μὲν, διότι κατ' αὐτὸ ὑπὸ τὰ εἶδη τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου μεταλαμβάνομεν αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου καὶ ἐνούμεθα τοιουτοτρόπως μετ' αὐτοῦ· θυσία δέ, διότι ἡ Θεία Εὐχαριστία εἶναι καὶ παράστασις ἀνάιμακτος τῆς ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ θυσίας τοῦ Σωτῆρος (1 Κορ. ΙΑ' 26).

Συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας εἶναι ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος. Ὁ ἄρτος πρέπει νὰ εἶναι ἐκ σίτου,

καθαρός και ἔνζυμος, διότι ὁ Σωτὴρ ἔφαγε τὸν μυστικὸν δεῖπνον πρὸ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Πάσχα, κατὰ τὸ ὅποιον ἔτρωγον οἱ Ἰουδαῖοι ἄζυμα, ὁ δὲ οἶνος πρέπει νὰ εἶναι ἐρυθρὸς καὶ ἀπὸ σταφυλᾶς ἀμπέλου. Μετὰ τοῦ οἴνου ἀναμειγνύεται καὶ ὀλίγον ὕδωρ, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος ὅτι, ὅταν ὁ στρατιώτης ἐκέντησε τὴν πλευρὰν τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ, ἐξῆλθεν ἐξ αὐτῆς αἷμα καὶ ὕδωρ (Ἰωάν. ΙΘ' 34).

Τὸ ἱερὸν τοῦτο Μυστήριον εἶναι σπουδαιότατον, διότι κατ' αὐτὸ ἐνούμεθα μετὰ τοῦ Κυρίου καὶ πρὸς ἀλλήλους ὅλοι οἱ Χριστιανοί, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου: «*ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἐν ἐμοὶ μένει καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ*» (Ἰωάν. 5' 37). Ὁμοίως καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει: «*τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, ὃ εὐλογοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία ἐστὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ; τὸν ἄρτον, ὃν κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστίν; ὅτι εἷς ἄρτος, ἐν σώμα οἱ πολλοὶ ἐσμεν· οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἐνὸς ἄρτου μετέχομεν*» (1 Κορ. Ι' 16).

Ἐκ τούτων εἶναι πρόδηλος ἡ ἀνάγκη νὰ μεταλαμβάνωσιν ὅλοι οἱ Χριστιανοί, καὶ μάλιστα πολλάκις, ἀλλ' ὀφείλουν οὗτοι νὰ εἶναι τελείως παρεσκευασμένοι δι' εἰλικρινοῦς μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως, ὥστε νὰ ἔχουν καθαρὰ χεῖλη καὶ καθαρὰν καρδίαν, διὰ νὰ δεχθοῦν ἐντός των τὸ ἄχραντον σῶμα καὶ τὸ τίμιον αἷμα τοῦ Κυρίου. Ὅσοι μεταλαμβάνουν τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἄνευ τοιαύτης προπαρασκευῆς διαπράττουν μέγα ἁμάρτημα καὶ ἐπισύρουν ἐναντίον των τὴν καταδικὴν τοῦ Θεοῦ· «*ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως κοῖμα ἐναντῶ ἐσθίει καὶ πίνει*», λέγει ὁ Παῦλος (1 Κορ. ΙΑ' 29).

Τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας ὀνομάζεται καὶ **Θεία Μετάληψις** καὶ **Θεία Κοινωνία**.

ΜΕΤΑΝΟΙΑ είναι Μυστήριο, κατά τὸ ὁποῖον ὁ ἄμαρτωλὸς Χριστιανὸς ἐξομολογεῖται τὰς ἁμαρτίας του, μετανοεῖ δι' αὐτὰς πικρῶς καὶ λαμβάνει τὴν συγχώρησιν ἀπὸ τὸν Θεὸν διὰ τοῦ ἱερέως, ἐπανακτῶν τοιοῦτοτρόπως τὴν θεῖαν χάριν.

Καὶ τὸ Μυστήριο τῆς Μετανοίας εἶναι ἀπαραίτητον εἰς τὴν θρησκευτικὴν ζωὴν τοῦ Χριστιανοῦ, διότι οὗτος, ὡς ἄνθρωπος, πολλακίς ἁμαρτάνει καὶ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἀνακουφισθῆ ἀπὸ τὸ βᾶρος τῆς ἁμαρτίας, ἐκφράζων τὸν πόνον του καὶ ζητῶν παρηγορίαν καὶ συγγνώμην ἀπὸ τὸν πολυέλεον Θεόν, τοῦ ὁποῖου μὲ τὴν ἁμαρτίαν του παρέβη τὸ ἅγιον θέλημα. Τὸ Μυστήριο τοῦτο καλεῖται Μετανοία, διότι δι' αὐτοῦ ὁ Χριστιανὸς μεταβάλλει φρόνημα, νοῦν, βίον καὶ ὑπόσχεται νὰ μὴ ἐπαναλάβῃ τὸν ἁμαρτωλὸν του βίον. Ἐξομολόγησις δὲ καλεῖται, διότι ὁ μετανοῶν ἐξομολογεῖται, ἦτοι ἀνακοινῶνει τὰ ἁμαρτήματά του ἐνώπιον τοῦ ἱερέως, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται Πνευματικός.

Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ ἐξομολόγησις αὕτη πρέπει νὰ εἶναι πραγματικὴ καὶ εἰλικρινής, διὰ νὰ διαγνώσῃ ὁ Πνευματικός, ὡς ἄλλος ἰατρός, τὴν ψυχικὴν ἀσθένειαν, ὥστε νὰ ὀρίσῃ τὴν ἀναγκαίαν θεραπείαν, τὴν πρέπουσαν διαγωγὴν εἰς τὸν ἐξομολογούμενον καὶ τὰ λεγόμενα ἐπιτίμια.

Τὰ ἐπιτίμια εἶναι ὀρισμέναι πράξεις, τὰς ὁποίας ἐπιβάλλει ὁ Πνευματικός εἰς τὸν μετανοοῦντα καὶ ἐξομολογούμενον πρὸς ἄσκησίν του, διὰ νὰ ἀποφεύγῃ τὸ κακὸν καὶ νὰ συνηθίζῃ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, ὅπως εἶναι π. χ. ἡ ἐλεημοσύνη, ἡ συχνὴ προσευχή, ἡ ἀνάγνωσις τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ ἄλλων ὠφελίμων βιβλίων, ἡ ἀποχὴ ἐπὶ ὀρισμένον χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τὴν Θεῖαν Εὐχαριστίαν καὶ ἄλλα.

Ὁ Πνευματικός, ἀναγινώσκων μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν τὴν συγχωρητικὴν εὐχὴν, παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ χαρίσῃ εἰς τὸν ἐξομολογηθέντα τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν του.

Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω καταφαίνεται, πόσον ὑψηλὸν εἶναι τὸ ἀ-

ξίωμα τοῦ Πνευματικοῦ, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ἔχη βαθεῖαν εὐσέβειαν, μὶσθωσιν καὶ πείραν τοῦ κόσμου, ὥστε νὰ δύναται νὰ δώσῃ εἰς τὸν μετανοήσαντα καὶ ἐξομολογούμενον ἐνίσχυσιν, παρηγορίαν καὶ σοφὰς συμβουλὰς.

Καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη συνιστοῦν πολυλάκις εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν μετάνοιαν. Τὸ βιβλίον τῶν Ψαλμῶν ἔχει πολλοὺς ὑπερόχους Ψαλμοὺς μετανοίας, ἐκ τῶν ὁποίων εἷς εἶναι ὁ γνωστός 50ὸς Ψαλμὸς: «*Ἐλέησόν με ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου*».

Οἱ Προφῆται διαρκῶς παρεκκινῶν τοὺς Ἰσραηλίτας εἰς μετάνοιαν, μὲ τὴν βεβαίαν ἐλπίδα ὅτι ὁ Θεὸς θὰ συγχωρήσῃ αὐτούς: «*Ἀποστραφήτω δὴ ἕκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς καὶ καλλίονα ποιήσατε τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν*», λέγει ὁ προφήτης Ἱερεμίας. Ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν ἤρχισαν τὸ κήρυγμά των μὲ τὴν προτροπὴν: «*μετανοεῖτε ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν*» (Ματθ. Γ' 2, Δ' 17). Ἐπίσης ὁ Κύριος ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἀποστόλους καὶ εἰς τοὺς ποιμένας τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἐξουσίαν νὰ συγχωρῶσι τὰς ἁμαρτίας τῶν ἀνθρώπων, λέγων: «*ἂν τινον ἀφήτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς, ἂν τινον κρατῆτε, κερράτηνται*» (Ἰωάν. Κ' 23).

34. Η ΙΕΡΩΣΥΝΗ

ΙΕΡΩΣΥΝΗ εἶναι Μυστήριον, κατὰ τὸ ὁποῖον διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ ἐπισκόπου ἐπὶ τὸν χειροτονούμενον καὶ διὰ τῆς ἐπικλήσεως ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατέρχεται ἐπὶ τὸν χειροτονούμενον ἡ θεία χάρις, διὰ τῆς ὁποίας λαμβάνει οὗτος τὴν ἐξουσίαν νὰ διοικῆ τὸ ποιμνίον του, νὰ διδάσκῃ αὐτὸ καὶ νὰ τελῆ τὰ ἱερά Μυστήρια.

Ἡ ἱερωσύνη ὑπῆρχεν ἤδη εἰς τοὺς Ἰουδαίους, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀρχιερεῖς καὶ πρεσβυτέρους καὶ λευῖτας, βοηθοὺς τῶν ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων. Εἰς τὸν Χριστιανισμόν ὁ ἴδιος ὁ Σωτὴρ, ἀφοῦ ἐξέλεξε τοὺς Ἀποστόλους, ἔδωκεν εἰς αὐτούς τὸ τρισσὸν ἀξίωμα του, διὰ νὰ συνεχίσουν ἐπὶ τῆς γῆς τὸ ἀπολυτρωτικὸν του ἔργον (Ἰωάν. Κ' 22-24). Οἱ Ἀπόστολοι ἔδωκαν τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν καὶ χάριν εἰς τοὺς δια-

δόχους των (Πράξ. 5' 6, ΙΓ' 3, 1 Τιμ. Δ' 14) και τοιουτοτρόπως σήμερα οι ποιμένες της 'Εκκλησίας, οι επίσκοποι, οι πρεσβύτεροι και οι διάκονοι, ανάγουν την αρχήν της εξουσίας των εις αυτόν τόν Κύριον.

Τό κύριον και δρατόν σημεῖον εις τό μυστήριον τῆς ἱερωσύνης εἶναι ἡ ἐπί τόν χειροτονούμενον ἐπίθεσις τῶν χειρῶν τοῦ ἐπισκόπου· διὰ τοῦτο καλεῖται τό Μυστήριον τοῦτο καί χειροτονία.

Ἀπό τῶν ἀποστολικῶν ἤδη χρόνων βλέπομεν ὅτι τρεῖς εἶναι οἱ βαθμοὶ τῆς ἱερωσύνης: τοῦ διακόνου, τοῦ πρεσβυτέρου καί τοῦ ἐπισκόπου. Ὁ ἐπίσκοπος, ὡς διάδοχος τῶν Ἀποστόλων, ἔχει, ὅπως ἐκεῖνοι, τήν ἐξουσίαν νά χειροτονῇ αὐτός ὁ μόνος, νά διοικῇ τήν Ἐκκλησίαν, νά διδάσκη τόν λόγον τοῦ Θεοῦ καί νά τελῇ τὰ Μυστήρια.

Ὁ ἱερεὺς τελεῖ πάντα τὰ Μυστήρια καί ὅλας τὰς ἱεράς τελετάς, πλὴν τοῦ Μυστηρίου τῆς ἱερωσύνης καί πλὴν τῆς τελείης τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ Μύρου καί τῶν ἐγκαινίων τῶν ναῶν, κηρύττει τόν λόγον τοῦ Θεοῦ καί διοικεῖ τήν ἐνορίαν, τήν ὁποίαν ἔχει ἐμπιστευθῆ εἰς αὐτόν ὁ ἐπίσκοπος.

Ὁ διάκονος δὲν τελεῖ ὁ μόνος οὐδὲν Μυστήριον καί οὐδεμίαν τελετήν, ἀλλὰ βοηθεῖ ὁ μόνος εἰς αὐτὰ τόν πρεσβύτερον καί τόν ἐπίσκοπον.

Ὁ ἱερεὺς καί ὁ διάκονος χειροτονοῦνται ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου, δύνανται νά εἶναι ἔγγαμοι, ἀλλὰ μετὰ τήν χειροτονίαν ἀπαγορεύεται εἰς αὐτοὺς ὁ γάμος.

Ὁ ἐπίσκοπος χειροτονεῖται ὑπὸ δύο ἢ τριῶν ἐπισκόπων καί εἶναι πάντοτε ἄγαμος.

Εἰς τήν ἱερωσύνην ἔχομεν τοὺς τίτλους τοῦ Πατριάρχου, Ἀρχιεπισκόπου, Μητροπολίτου, Ἀρχιμανδρίτου, Πρωτοσυγκέλλου, Οἰκονόμου, Ἀρχidiaκόνου κ. ἄ., ἀλλ' οἱ τίτλοι οὗτοι εἶναι ἀπλᾶ γνωρίσματα τιμητικῆς καί διοικητικῆς διακρίσεως καί δὲν ἐκφράζουν βαθμοὺς ἱερωσύνης.

Κατὰ τήν Ἀγίαν Γραφήν καί κατὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνας τῆς Ἐκκλησίας ὁ ὑποψήφιος πρὸς χειροτονίαν πρέπει νά εἶναι πεπρωκισμένος μὲ πολλὰ προσόντα, μὲ πίστιν, μὲ εὐσέβειαν, μὲ μόρφωσιν, μὲ ἦθος χρηστόν, μὲ ἰκανότητος διδακτικῆς, μὲ

υγείαν σωματικήν, ὥστε νά εἶναι ἄξιος καθ' ὅλα ποιμὴν καὶ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας (1 Τιμ. Δ' 12, Γ' 2).

35. Ο Γ Α Μ Ο Σ

ΓΑΜΟΣ εἶναι Μυστήριον, κατὰ τὸ ὅποιον ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι μέλλουν νά συζευχθοῦν, λαμβάνουν διὰ τοῦ ἱερέως τὴν θεῖαν χάριν, διὰ τῆς ὁποίας ἀγιάζεται ἡ ἔνωσις των πρὸς ἀμοιβαίαν σωματικήν καὶ πνευματικήν βοήθειαν καὶ πρὸς τεκνογονίαν. Τὸ Μυστήριον τοῦτο εἶναι μέγα καὶ ἀπὸ θρησκευτικῆς καὶ ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπόψεως καὶ καθιερώθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν δημιουργίαν μὲ τοὺς θεῖους ἐκεῖνους λόγους: «οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτὸν» (Γεν. Β' 18) καὶ «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς» (Γεν. Α' 28). Ἐπίσης ὁ Κύριός μας, ὅταν συμμετέσχε μετὰ τῶν μαθητῶν του εἰς τὸν ἐν Κανᾶ γάμον καὶ ἔλαβε μάλιστα ἐνεργὸν μέρος, καθηγίασε μὲ τὸ παράδειγμά του τὸν γάμον, διὰ τοῦ ὁποίου ἱδρύεται ἡ οἰκογένεια, τὸ θεμέλιον τοῦτο τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὡσαύτως, ὀνομάζων τὸ Μυστήριον τοῦ γάμου μέγα, παρομοιάζει τὴν ἔνωσιν τοῦ ἀνδρός καὶ τῆς γυναικὸς πρὸς τὴν ἔνωσιν τοῦ νυμφίου Χριστοῦ πρὸς τὴν νύμφην Ἐκκλησίαν καὶ ἀναφέρει καὶ τὰ ἀμοιβαῖα καθήκοντα τῶν συζύγων πρὸς ἑαυτοὺς καὶ πρὸς τὰ τέκνα των (Ἐφ. Ε' 22-33).

Ἡ Ἐκκλησία ἐπιτρέπει καὶ ἀγιάζει τὸν γάμον ὑπὸ ὀρισμῆνας προϋποθέσεις, αἱ ὁποῖαι ὀρίζονται λεπτομερῶς ὑπὸ διαφόρων κανόνων καὶ διατάξεων. Τούτων αἱ σπουδαιότεραι εἶναι ὅτι οἱ μέλλοντες νά νυμφευθοῦν δὲν πρέπει νά ἔχουν στενὴν συγγένειαν ἐξ αἵματος ἢ ἐξ ἀγχιστείας ἢ πνευματικὴν συγγένειαν ἀναμεταξύ των καὶ νά ἔχουν τὴν νόμιμον ἡλικίαν.

Ὁ γάμος μεταξὺ Χριστιανοῦ καὶ μὴ Χριστιανοῦ ἀπαγορεύεται, ὁ δὲ μεταξὺ Ὁρθοδόξου Χριστιανοῦ καὶ αἰρετικοῦ ἢ σχισματικοῦ ἐπιτρέπεται, ὑπὸ τὸν ὅρον νά τελεσθῇ ὁ γάμος ὑπὸ Ὁρθοδόξου ἱερέως, τὰ τέκνα νά βαπτισθοῦν ὀρθοδόξως καὶ νά ἀνατραφοῦν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον πίστιν καὶ διδασκαλίαν.

Οί μεταξύ Ὁρθοδόξων καί μὴ Ὁρθοδόξων γάμοι λέγονται μ ε ι κ τ ο ί . Ὑπάρχει εἰς μερικά χριστιανικά κράτη καί ὁ π ο λ ι τ ι κ ὸ ς γάμος, κατὰ τὸν ὁποῖον κύριον στοιχεῖον εἶναι ἡ διὰ ληξιαρχικῆς πράξεως τῆς Δημαρχίας ἀναγνώρισις του καὶ οὐχὶ ἡ ἱεροτελεστία, ἀλλ' ὁ πολιτικός γάμος δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ πρὸς τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ὁ διὰ τῆς θείας χάριτος κατὰ τὴν τέλει τοῦ Μυστηρίου καθαγιασθεὶς γάμος εἶναι ἀδιάλυτος, συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου « *ὁ οὖν ὁ Θεὸς συνέζησεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω* » (Ματθ. ΙΘ' 6) καὶ « *Μωσοῦς πρὸς-τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν ὑμῖν ἀπολῦσαι τὰς γυναῖκας ὑμῶν, ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτως* » (Ματθ. ΙΘ' 8). Σήμερον ὅμως τὰ ἦθη τῶν Χριστιανῶν ἔχουν χαλαρωθῆ καὶ τὰ διαζύγια εἶναι πολλὰ καὶ συνήθη διὰ διαφόρους λόγους. Ἡ Ἐκκλησία, ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τοὺς λόγους τοῦ Σωτῆρος, ὁ ὁποῖος ἐπέτρεψε τὸ διαζύγιον διὰ λόγους ἀπιστίας (Ματθ. Ε' 32), ἐπιτρέπει εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις, ὅταν ἡ συμβίωσις εἶναι ἀδύνατος, τὸ διαζύγιον. Διὰ τοῦτο, ἂν διαλυθῆ ὁ γάμος διὰ διαζυγίου ἢ ἀποθάνῃ εἷς τῶν συζύγων, ἐπιτρέπεται καὶ δεύτερος γάμος, σπανιώτατα δὲ καὶ εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις καὶ τρίτος.

36. ΤΟ ΕΥΧΕΛΑΙΟΝ

Ο ΕΥΧΕΛΑΙΟΝ ἢ Ἄγιον Ἐλαίον εἶναι τὸ ἱερὸν Μυστήριον, κατὰ τὸ ὁποῖον χορηγεῖται εἰς τὸν χριόμενον δι' ἡγιασμένου ἐλαίου ἢ θεία χάρις, ἡ ὁποία θεραπεύει καὶ τὰς σωματικὰς καὶ τὰς ψυχικὰς ἀσθενείας τοῦ Χριστιανοῦ.

Τὸ Μυστήριον τοῦτο εἶναι θεοσύστατον, διότι οἱ ἴδιοι Ἀπόστολοι, ἀκολουθοῦντες παραγγελίαν τοῦ Σωτῆρος, « *ἤλειπον ἐλαίῳ πολλοὺς ἀρρώστους καὶ ἐθεράπευον* » (Μάρκ. Γ' 13). Ἐπίσης καὶ ὁ Ἰάκωβος ὁ Ἀδελφόθεος σαφῶς λέγει : « *Ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν ; προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, καὶ ἡ εὐχὴ*

τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ Κύριος, κἂν ἁμαρτίας ἢ πεπονηκώς, ἀφεθήσεται αὐτῷ» (Ίακ. Ε' 14).

Διὰ τῆς θείας χάριτος, ἡ ὁποία μεταδίδεται εἰς τὸ Μυστήριον τοῦτο, πραγματοποιεῖται ἡ σωματικὴ καὶ μάλιστα ἡ ψυχικὴ θεραπεία, ὅταν ὁ χριόμενος προσέρχεται εἰς τὸ Μυστήριον με πίστιν πραγματικὴν καὶ μετανοῆ εἰλικρινῶς διὰ τὰς ἁμαρτίας του.

Τὸ Μυστήριον τοῦ Εὐχελαίου τελεῖται ὄχι μόνον ἐπὶ ἀσθενῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ὑγιῶν Χριστιανῶν, συνήθως δὲ ὅταν πρόκειται οὗτοι νὰ κοινωνήσουν. Διὰ τοῦ Εὐχελαίου προπαρασκευάζεται ὁ πιστός, διὰ νὰ μεταλάβῃ, καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης θεωρεῖται τὸ Εὐχέλαιον ὡς συμπληρωματικὸν τοῦ Μυστηρίου τῆς Μετανοίας. Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας τὸ Εὐχέλαιον τελεῖται συνήθως κατὰ τὴν Μ. Τετάρτην ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ, διότι πολλοὶ Χριστιανοὶ συνηθίζουν νὰ μεταλαμβάνουν τὴν Μ. Πέμπτην.

Τὸ Εὐχέλαιον, ἐκ τοῦ εὐχῆ καὶ ἔλαιον, ὡς κύριον συστατικὸν καὶ ὄρατὸν σημεῖον ἔχει τὴν εὐχὴν, ἡ ὁποία ἀναγινώσκεται, καὶ τὸ ἔλαιον, διὰ τοῦ ὁποίου χρίονται οἱ Χριστιανοὶ σταυροειδῶς εἰς διάφορα μέλη τοῦ σώματός των.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΕΛΛΟΥΣΗΣ ΖΩΗΣ

Ἄρθρα ια΄ καὶ ιβ΄ τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως

ια΄) Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν.

ιβ΄) Καὶ ζῶην τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.

37. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΕΛΛΟΥΣΗΣ ΖΩΗΣ ΓΕΝΙΚΩΣ

ΤΑ ΔΥΟ ταῦτα ἄρθρα τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως ἀναφέρονται εἰς τὸ τέλος τοῦ κόσμου τούτου καὶ εἰς τὴν πέραν τοῦ τάφου ζῶην. Ἡ σημασία τῆς διδασκαλίας ταύτης εἶναι μεγίστη, διότι ὅλοι γνωρίζομεν ὅτι ἡ παρούσα ζῶη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι προσωρινή καὶ ὅλοι αἱ ἐλπίδες καὶ οἱ πόθοι μας στηρίζονται εἰς τὴν μέλλουσαν αἰωνίαν ζῶην. Πρὸς τὴν μέλλουσαν αἰωνίαν ζῶην οἱ χριστιανοὶ ἠτένισαν πάντοτε ἢ μὲ ἐλπίδα καὶ χαρὰν διὰ τὰ ἀγαθὰ, τῶν ὁποίων θὰ τύχουν ἐκεῖ, ὅταν ζοῦν ἐδῶ ὡς καλοὶ Χριστιανοί, καὶ περὶ τῶν ὁποίων ἀγαθῶν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος γράφει: «*ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν*» (1 Κορ. Β΄ 9), ἢ μὲ φόβον διὰ τὰς ποινάς, αἱ ὁποῖαι ἐπαπειλοῦνται εἰς τὸν Ἄδην ἐναντίον τῶν κακῶν Χριστιανῶν.

Τὸ μέρος τῆς ἱερᾶς Κατηχήσεως, τὸ ὁποῖον κάμνει λόγον περὶ τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ κόσμου τούτου ἢ περὶ τῶν ἐσχάτων καὶ περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς, ὀνομάζεται ἐσχάτολογία ἢ καὶ τελείωσις τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Διαιρεῖται δὲ τοῦτο εἰς δύο μέρη, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον καλεῖται μερικὴ κρίσις καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν μετὰ θάνατον τύχην ἐκάστου ἀνθρώπου, τὸ δὲ δεύτερον καλεῖται καθολικὴ κρίσις καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν τύχην τῶν ἀνθρώπων μετὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου τούτου, ὅταν θὰ ἔλθῃ ἡ δευτέρα παρουσία τοῦ Κυρίου, διὰ νὰ κριθοῦν ὅλοι ἀναλόγως τοῦ βίου των εἰς τὸν κόσμον αὐτόν. Εἰς τὸ πρῶτον μέρος γίνεται λόγος καὶ περὶ τῆς σχέσεως τῶν ζῶντων ἀκόμη ἐν τῇ ζῶῃ αὐτῇ

μετὰ τῶν τεθνεώτων, καὶ μάλιστα μετὰ τῶν Ἀγίων, τοὺς ὁποίους μὲ τόσῃ τιμῇ καὶ μὲ τόσον σεβασμὸν περιβάλλει ἢ ἡμετέρα Ἐκκλησία.

α) *Μερικὴ κρίσις.* — Ἐν ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, κατὰ τὴν πίστιν ἡμῶν, εἶναι καὶ ὁ θάνατος, ὁ ὁποῖος εἶναι θάνατος μόνον τοῦ σώματος (Γεν. Γ' 19) καὶ οὐχὶ τῆς ψυχῆς, διότι αὕτη εἶναι ἀθάνατος. Ἡ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς διδασκαλία ἀποτελεῖ θεμελιώδη ἀλήθειαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Ἡ ἀνάστασις τοῦ Κυρίου εἶναι ἀπόδειξις καὶ ἐπισφράγισις τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: « εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσιν ἐν ὑμῖν τινες ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν; εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται » (1 Κορ. ΙΕ' 12, 1 Θεσ. Δ' 14).

Ἄλλ' αἱ ψυχαὶ τῶν ἀνθρώπων δὲν κρίνονται ὀριστικῶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον, διότι ἡ τελικὴ κρίσις θὰ εἶναι καθολικὴ, ἤτοι κρίσις ὅλων τῶν ἀνθρώπων, καὶ θὰ γίνῃ αὕτη μετὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου τούτου. Ἡ ἀμέσως μετὰ θάνατον κρίσις θὰ εἶναι μερικὴ μόνον. Αἱ ψυχαὶ τῶν ἀποθνησκόντων εὐρίσκονται εἰς μίαν μέσην κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπολαύουν μέρος μόνον τῶν ἀμοιβῶν ἢ τῶν ποινῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐπιβληθοῦν εἰς αὐτοὺς κατὰ τὴν καθολικὴν κρίσιν. Κατὰ τὴν μέσην ταύτην κατάστασιν αἱ μὲν ψυχαὶ τῶν ἀγαθῶν ὁδηγοῦνται εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐκεῖ πλήρεις χαρᾶς καὶ ἱκανοποιήσεως ἀναμένουν τὴν τελικὴν κρίσιν, διὰ νὰ ἀξιωθοῦν τῆς αἰωνίας καὶ εὐδαίμονος ζωῆς πλησίον τοῦ Θεοῦ, αἱ δὲ ψυχαὶ τῶν κακῶν μεταβαίνουν εἰς τὸν Ἅδην, ὅπου διάγουν ἐν θλίψει καὶ στενοχωρίᾳ ἀναμένουσαι τὴν αἰωνίαν καταδίκην των (2 Κορ. Θ' 6, Ρωμ. Β' 6).

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως εἶπομεν, ὑπάρχει στενὴ ἐπικοινωνία μεταξύ τῶν ζώντων καὶ τῶν τεθνεώτων. Διὰ τοῦτο δι' ἀποφάσεως τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἢ Ἐκκλησία καθιέρωσε τὴν πρὸς τοὺς Ἀγίους τιμῇ καὶ τὰ μνημόσυνα ὑπὲρ τῶν νεκρῶν. Τιμῶντες τοὺς Ἀγίους, τοὺς εὐαρεστήσαντας τῷ Θεῷ διὰ τοῦ ἁγίου των βίου, ἰκετεύομεν συγχρόνως αὐτοὺς νὰ μεσιτεύσουν παρὰ τῷ Θεῷ ὑπὲρ ἡμῶν.

Κατά τὰ μνημόσυνα, δεικνύοντες τὴν πίστιν μας πρὸς τὸν πολυεύσπλαγγχον Θεὸν καὶ τὴν πρὸς τοὺς προαποθανόντας ἀγάπην μας, ἱκετεύομεν τὸν Θεόν, ἵνα δείξῃ πᾶσαν ἐπιείκειαν πρὸς τοὺς ἀγαπημένους μας νεκροὺς καὶ συγχωρήσῃ αὐτούς.

β) *Καθολικὴ κρίσις.*—Ἡ καθολικὴ κρίσις τῶν ἀνθρώπων συνδέεται μὲ τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυρίου. Ἡ δευτέρα παρουσία τοῦ Κυρίου θὰ εἶναι τελείως διάφορος ἀπὸ τὴν πρώτην παρουσίαν του ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὴν ἐνανθρώπησίν του. Κατὰ τὴν πρώτην παρουσίαν ἦλθεν ὑπὸ πολὺ πτωχικὰς συνθήκας, διὰ νὰ διδάξῃ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἐλκύσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν πίστιν. Κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν του θὰ ἔλθῃ, ὅπως λέγει ἡ Ἁγία Γραφή, ἐν δόξῃ περιστοιχούμενος ὑπὸ τῶν ἀγγέλων, διὰ νὰ κρίνῃ πάντας κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν (Ματθ. ΚΕ' 31).

Κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυρίου θὰ ἀναστηθοῦν τὰ σώματα τῶν ἀποθανόντων (Ἰωάν. Ε' 28) καὶ θὰ ἐνωθοῦν μὲ τὰς ψυχάς, μὲ τὰς ὁποίας συνέζησαν εἰς τὸν κόσμον αὐτόν, τὰ δὲ σώματα τῶν ζώντων θὰ μεταβληθοῦν καὶ αὐτὰ καὶ θὰ γίνουιν, ὅπως λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, οὐράνια, ὅπως ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα θὰ ἔχουν ὅσοι ἀναστηθοῦν ἐκ νεκρῶν (1 Κορ. ΙΕ' 36-51). Εἶναι ὀρθὸν καὶ λογικόν, ὅπως τὰ σώματα, μὲ τὰ ὁποῖα αἱ ψυχαὶ ἔδρασαν εἰς τὸν κόσμον αὐτόν τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ κακόν, μετάσχουν καὶ αὐτὰ τῶν ἰδίων ἀμοιβῶν ἢ ποινῶν μὲ τὰς ψυχάς.

Ὁ χρόνος τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Κυρίου εἶναι ἄγνωστος. Πολλάκις διεψεύσθησαν αἰρετικοὶ τινες, οἱ ὁποῖοι, παρερμηνεύοντες χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἠθέλησαν νὰ προσδιορίσουν τὸν χρόνον τοῦτον. Ὁ Κύριος ἡμῶν ρητῶς εἶπεν: «*περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἢ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι ἐν οὐρανῷ, οὐδὲ ὁ Υἱός, εἰ μὴ ὁ Πατήρ*» (Μάρκ. ΙΓ' 32). Ἡ Ἁγία Γραφή ἀναφέρει μόνον προμηνύματα καὶ γνωρίσματά τινα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ τέλος τοῦ κόσμου καὶ ἡ δευτέρα παρουσία τοῦ Κυρίου εἶναι ἐγγύς (Ματθ. ΚΔ' 19). Διὰ τοῦτο ὀφείλομεν πάντοτε νὰ ἀγρυπνώμεν καὶ νὰ εἴμεθα ἕτοιμοι διὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Κυρίου καὶ διὰ νὰ παρουσιασθῶμεν ἐνώπιον τοῦ φοβεροῦ βήματος, ἐκ τοῦ ὁποίου θὰ κρίνῃ ὄλους κατὰ τὰ ἔργα των: «*ροηροεῖτε οὖν*, λέγει ὁ

Κύριος, *ὅτι οὐκ οἴδατε ποία ἡμέρα ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται*» (Ματθ. ΚΔ' 42).

Ἡ ἡμέρα τῆς κρίσεως ὄλων χαρακτηρίζεται εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν «*ἡμέρα τοῦ Κυρίου, ἡμέρα κρίσεως, ἡμέρα ὀργῆς*» ἢ ἀπλῶς «*ἡμέρα ἐκείνη*» (1 Κορ. Α' 8, 2 Κορ. Α' 14, Φιλ. Α' 6, Ρωμ. Β' 16, 1 Θεσ. Ε' 2, 2 Θεσ. Α' 10). Κατ' αὐτὴν θὰ κριθοῦν ὑπὸ τοῦ Κυρίου τελικῶς οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ μὲν δίκαιοι θὰ κληρονομήσουν τὴν ἡτοιμασμένην δι' αὐτοὺς βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ θὰ μεταβοῦν εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ, τὸ ἡτοιμασμένον διὰ τὸν διάβολον καὶ τοὺς ἀγγέλους του (Ματθ. ΚΕ' 31-46). Εἰκόνα τινὰ τῶν πραγμάτων τούτων παρέχει ὁ Κύριος μὲ τὴν γνωστὴν παραβολὴν τῆς μελλούσης κρίσεως (Ματθ. ΚΕ' 31-46). Τότε οἱ μὲν δίκαιοι θὰ ἀπολαύσουν τὴν ὑψίστην μακαριότητα καὶ γαλήνην πλησίον τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν Ἀγγέλων καὶ τῶν Ἁγίων, οἱ δὲ κακοὶ θὰ αἰσθάνωνται τὰς φοβερὰς τύψεις τῆς συνειδήσεως καὶ τὸν πόνον, διότι μὲ τὰς ἁμαρτίας των εἰς τὸν προσωρινὸν αὐτὸν βίον ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ ὑποφέρουν διὰ τοῦτο αἰώνιως. Καὶ αἱ τιμωρίαι, ὅπως καὶ αἱ ἀμοιβαί, θὰ εἶναι αἰώνιοι· διὰ τοῦτο καὶ κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὡς αἰρετικὴ ἡ γνώμη ὅτι, ἀφοῦ τιμωρηθοῦν ἐπὶ τινὰ μακρὸν χρόνον οἱ κακοὶ καὶ καθαρισθοῦν τοιουτοτρόπως ἀπὸ τὰς ἁμαρτίας των, θὰ ἐπανέλθουν καὶ οὗτοι εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Θεοῦ, ὥστε νὰ γίνῃ ἀποκατάστασις τῶν πάντων.

Αἱ ἀμοιβαὶ αὐταὶ καὶ ποιναὶ θὰ εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὰ ἔργα ἐκάστου. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει ὅτι ὁ δίκαιος Κριτῆς «*ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ*» (Ρωμ. Β' 6). Ὁ Κύριος ἡμῶν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο εἶπεν: «*Ἐκεῖνος ὁ δοῦλος ὁ γνοὺς τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου ἑαυτοῦ καὶ μὴ ἐτοιμάσας μηδὲ ποιήσας πρὸς τὸ θέλημα αὐτοῦ, δαρήσεται πολλὰς· ὁ δὲ μὴ γνοὺς, ποιήσας δὲ ἄξια πληγῶν, δαρήσεται ὀλίγας*» (Λουκ. ΙΒ' 47).

Μετὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυρίου καὶ τὴν καθολικὴν κρίσιν θὰ ἐπέλθῃ ἡ ἀνακαίνισις καὶ τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ὅπως λέγει ἡ Ἁγία Γραφή: «*καὶ ἡ γῆ καὶ ἡ θάλασσα ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς*» καὶ ἀλλαχοῦ «*καινὸς οὐρανὸς καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κα-*

τοιμῆ» (Ματθ. Ε' 18, ΚΔ' 35, 1 Κορ. Ζ' 31, Ρωμ. Η' 21, 2 Πέτρ. Γ' 13). Τὸ γεγονός τοῦτο καλεῖται ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ «Παλιγγενεσία» (Ματθ. ΙΘ' 28).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'

ΑΙ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΔΟΓΜΑΤΙΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΑΙ

38. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΓΕΝΙΚΩΣ

ΗΜΕΡΟΝ, ὅπως προείπομεν, ὑπάρχουν πολλαὶ χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι, αἱ ὁποῖαι ζοῦν βίον καὶ δροῦν κεχωρισμένως καὶ διαφέρουν ἀναμεταξύ των ὄχι μόνον κατὰ τὴν τυπικὴν λατρείαν καὶ κατὰ τὰ ἔθιμά των, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν δογματικὴν των διδασκαλίαν. Μεταξύ των πολλῶν τούτων Ἐκκλησιῶν αἱ σπουδαιότεραι εἶναι ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ καὶ ἡ Προτεσταντικὴ.

Αἱ διαφοραὶ μεταξύ των Ἐκκλησιῶν τούτων εἶναι πολλαί, ἀλλ' ἐνταῦθα θὰ ἀναφέρωμεν τὰς βασικωτέρας μόνον ἐξ αὐτῶν.

Πρὸ τοῦ Θ' αἰῶνος ὑπῆρχε μία, ἐνιαία καὶ ἀδιαίρετος χριστιανικὴ Ἐκκλησία εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ δὲν ὑπῆρχον σημαντικαὶ διαφοραὶ μεταξύ των ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ Δύσει Ἐκκλησιῶν. Ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ μετὰ ταῦτα αἱ διαφοραὶ αὗται ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἀνεφέροντο εἰς σπουδαῖα σημεῖα τῆς πίστεως· διὰ τοῦτο ἐπέφερον αὗται πρῶτον μὲν τὸ σχίσμα μεταξύ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα, ἔπειτα δὲ προεκάλεσαν τὴν δημιουργίαν κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα τῶν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν.

Εἰς τὴν Ἱερὰν Κατήχησιν ἕως τώρα ἐξεθέσαμεν τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου Μητρὸς ἡμῶν Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία διετήρησε ταύτην γνησίαν καὶ ἀνόθευτον διὰ μέσου των αἰῶνων, ὅπως παρέλαβεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ Κυρίου καὶ των Ἀπο-

στόλων. Εἰς τὰς ἐπομένους παραγράφους θὰ ἐκθέσωμεν διδασκαλίας τινὰς βασικὰς τῆς πίστεως, εἰς τὰς ὁποίας διαφέρουν ἀναμεταξύ των αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ.

α) *Αἱ πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας.*—Ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας μας, εἶναι αἱ πηγαὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἐπέβαλεν εἰς ὄλους τοὺς λαοὺς, οἱ ὅποιοι ἀνήκουσιν εἰς αὐτήν, τὸ λατινικὸν κείμενον τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἀπαγορεύουσα τὴν μετάφρασιν αὐτῆς εἰς τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν ἐκάστου λαοῦ καὶ τὴν χρησιμοποίησιν τῆς μεταφράσεως ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις τῶν Ἐκκλησιῶν των. Εὐρέθησαν μάλιστα Πάπαι, οἱ ὅποιοι ἀπηγόρευσαν εἰς τὸν λαὸν καὶ αὐτὴν τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἐπὶ τῷ λόγῳ δῆθεν ὅτι ὁ λαὸς δὲν δύναται νὰ ἐννοῇ ταύτην. Τὸ τοιοῦτον ἀντίκειται πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἀπὸ τῶν πρώτων ἀκόμη αἰῶνων ἐπέτρεψε τὰς μεταφράσεις εἰς τὴν γλῶσσαν ἐκάστου λαοῦ, διὰ νὰ δύναται οὗτος νὰ ἀναγινώσκῃ τὴν Ἁγίαν Γραφήν. Ἐὰν συναντᾷ δυσερμήνευτα καὶ δυσνόητα μέρη ἐν αὐτῇ, ἔχει ὁ λαὸς τοὺς ποιμένας καὶ διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας του, διὰ νὰ βοηθήσουν αὐτὸν εἰς τὴν κατανόησιν τῶν ἀναγινωσκομένων.

Οἱ Διαμαρτυρόμενοι, ἀφοῦ ἀπέρριψαν τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν, ἀποδέχονται τὴν Ἁγίαν Γραφήν ὡς τὴν μόνην πηγὴν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἐρμηνεύουσιν ὅμως ταύτην ἕκαστος κατὰ τὴν γνώμην του· διὰ τοῦτο κατέληξαν εἰς πολλὰς περερμηνείας αὐτῆς, αἱ ὁποῖαι συνετέλεσαν εἰς τὴν δημιουργίαν πλήθους μικρῶν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν. Τὴν μετάφρασιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἐπιτρέπουν οἱ Διαμαρτυρόμενοι· ὁ ἴδιος ὁ Λούθηρος μάλιστα μετέφρασε ταύτην καὶ ἡ μετάφρασις του ἀποτελεῖ τὸ ἐπίσημον κείμενον τῆς Ἁγίας Γραφῆς διὰ τὰς Γερμανικὰς Προτεσταντικὰς Ἐκκλησίας.

Τὴν δευτέραν πηγὴν τῆς πίστεως, τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν, ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία διηύρυνε καὶ διέστρεψεν, ἄλλοτε μὲν ἐκ πλάνης καὶ παρεξηγήσεως τῆς διδασκαλίας τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἄλλοτε δὲ ἐσκεμμένως, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ δικαιολογήσῃ πολλὰς καινοτομίας τῆς, ὅπως θὰ ἴδωμεν εἰς τὰς ἐπομένας

παραγράφους. Ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τὴν Παπικὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἐπειδὴ ἔβλεπον πολλὰς πλάνας αὐτῆς οἱ Προτεστάνται ἀπέρριψαν, ὡς εἶπομεν, τελείως τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν, ἡ ὁποία ὅμως εἶναι ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ ἰσόκυρος πρὸς αὐτὴν, ἀπαραίτητος δὲ ὁδηγὸς καὶ διὰ τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν τῆς.

β) Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου.— Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας μας ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς θείας χάριτος καὶ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἄνευ τῆς συνεργασίας τῶν δύο τούτων παραγόντων δὲν δύναται νὰ σωθῇ ὁ ἄνθρωπος. Πρὸς τὴν διδασκαλίαν ταύτην συμφωνεῖ γενικῶς καὶ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία.

Ἐναντιῶνται οἱ Προτεστάνται, ἐπειδὴ δέχονται τὴν πεπλανημένην θεωρίαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὴν ἁμαρτίαν διεφθάρη τελείως καὶ ἀπώλεσε τὴν ἐν ἑαυτῷ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ κατέστη διὰ τοῦτο ἀνίκανος πρὸς πᾶν ἀγαθόν, ἀρνοῦνται πᾶσαν συνεργασίαν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας του. Οὗτοι διδάσκουν ὅτι δικαιοῦνται τις ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ σφύζεται μόνον διὰ τῆς πίστεως εἰς τὸν Χριστόν, τὰ δὲ καλὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατόν νὰ ἐπακολουθήσουν τὴν πίστιν, οὐδὲν προσθέτουν εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ πιστεύοντος, οὔτε λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ μελλούσῃ σωτηρίᾳ μας εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν. Ἡ πίστις εἶναι ἡ ἀρχὴ ἅμα καὶ τὸ μόνον μέσον τῆς σωτηρίας, τὰ δὲ καλὰ ἔργα οὐδεμίαν ἐπίδρασιν ἀσκοῦν ὡς πρὸς αὐτὴν. Ἡ τοιαύτη διδασκαλία ἀντίκειται πρὸς τὴν Ἁγίαν Γραφὴν καὶ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν, αἱ ὁποῖαι πολλακίς διδάσκουν τὴν σπουδαιότητα τῶν καλῶν ἔργων διὰ τὴν σωτηρίαν μας καὶ ὅτι ἡ πίστις ἄνευ καλῶν ἔργων δὲν ὠφελεῖ : « *Τί τὸ ὄφελος, ἀδελφοί μου, λέγει ὁ Ἰακώβος, ἐὰν πίστιν λέγῃ τις ἔχειν, ἔργα δὲ μὴ ἔχῃ ; μὴ δύναται ἡ πίστις σῶσαι αὐτόν ; . . . ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα χωρὶς πνεύματος νεκρὸν ἐστίν, οὕτω καὶ ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρὰ ἐστίν* » (Ἰακ. Β' 14-26). Καὶ ὁ Κύριος τὴν ἀναγκαιότητα τῶν καλῶν ἔργων ἐτόνιζεν εἰς πᾶσαν περίστασιν διὰ τῶν λόγων του : « *Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς* » (Ματθ. Ζ' 21).

Αί περισσότεραι τῶν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν ἀπορρίπτουν ὡς ἀνωφελῆ διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου τὴν νηστείαν καὶ τὸν μοναχικὸν βίον.

γ) Ἡ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καινοτομία τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας.— Μία σπουδαία καινοτομία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ διδασκαλία αὐτῆς περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ἡ διδασκαλία, αὕτη περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδαχθεῖσα τὸ πρῶτον κατὰ τὸν 5' αἰῶνα παρά τινων εἰς τὴν Δύσιν καὶ καταπολεμηθεῖσα ὑπὸ Παπῶν τινων, ὅπως ὑπὸ Λέοντος τοῦ Γ' καὶ Ἰωάννου τοῦ Η', ἀνεγνωρίσθη ἐπισήμως ὡς δόγμα ὑπὸ τοῦ Πάπα Βενεδίκτου τοῦ Η', τὸ 1014, καὶ ἔκτοτε ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν Δυτικῶν καὶ εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως.

Ἡ πλάνη αὕτη τῶν Δυτικῶν ὀφείλεται πιθανόν εἰς τὴν προσπάθειάν των, ὅπως ἀποκρούσουν τὴν αἵρεσιν τῶν Ἀρειανῶν, οἱ ὅποιοι ἐδίδασκον, ὡς γνωστόν, ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι κτίσμα τοῦ Πατρὸς. Διὰ τῆς διδασκαλίας ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐνόμιζον οἱ Δυτικοὶ ὅτι ἐξησφάλιζον τὸ ὁμοούσιον τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα.

Ἄλλ' ἡ προσθήκη τοῦ *filioque* (= καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ) ἀντίκειται καὶ πρὸς τὴν Ἁγίαν Γραφήν καὶ πρὸς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν. Ἡ μὲν Ἁγία Γραφή ρητῶς λέγει: «*Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμπω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται...*» (Ἰωάν. ΙΕ' 26). Εἰς δὲ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν βλέπομεν ὅτι οὐδεὶς ἐκκλησιαστικὸς Πατὴρ, διδάσκων περὶ ἁγίου Πνεύματος, περιέλαβε καὶ τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἡ δὲ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος διετύπωσε τὸ δόγμα ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς. Τὸ *filioque* παρέλαβον ἐκ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ οἱ ἀποσπασθέντες ἐξ αὐτῶν Προτεστάνται.

δ) Ἡ Ἐκκλησία.— Εἰς τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα, τὸ τῆς Ἐκκλησίας, ὑπάρχουν μεγάλαι διαφοραὶ μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐν πρώτοις οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ, ἐμπνεόμενοι ὑπὸ ἀπολυταρχικοῦ πνεύματος, διδάσκουν ὅτι ὅλαι αἱ Ἐκκλησίαι ὀφείλουν νὰ ἀναγνωρίζουν τὸν Πάπαν ὡς κεφαλὴν καὶ

ἀρχηγὸν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐδημιούργησαν τοιοῦτοτρόπως τὸ περιφθιμον Πρωτεῖον τοῦ Πάπα, περὶ τοῦ ὁποῖου, πῶς ἀνεκινήθη καὶ διὰ ποίων ἐπιχειρημάτων ὑπεστηρίχθη, γίνεται λόγος ἐκτενῆς εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν. Συναφῆς εἶναι καὶ ἡ ἄλλη πλάνη τῶν Δυτικῶν, τὸ δόγμα περὶ τοῦ ἀλαθήτου τοῦ Πάπα, τὸ ὁποῖον ὠρίσθη κατὰ τὴν Σύνοδον τοῦ Βατικανοῦ τὸ 1870 ἐν Ρώμῃ καὶ ἐπὶ Πάπα Πίου τοῦ Θ'. Κατὰ τὸ δόγμα τοῦτο, τὸ ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία καθοδηγεῖται ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, ἀποδίδεται εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Πάπα, ὁ ὁποῖος τάσσεται τοιοῦτοτρόπως ὑπεράνω καὶ αὐτῶν τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἡ μόνη ἀλαθῆτως ἀποφαινόμενη Ἀρχὴ εἰς τὰ ζητήματα τῆς πίστεως καὶ τοῦ βίου τῶν Χριστιανῶν.

Οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἐξ ἄλλου ἔχουν ἀπολέσει πᾶσαν ἰδέαν περὶ Ἐκκλησίας καὶ περὶ ἱερατείου, διδάσκοντες ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν ἔχει ἀνάγκην ἰδιαιτέρων ὀργάνων, τὰ ὁποῖα νὰ λαμβάνουν διὰ τῆς χειροτονίας τὴν ἐξουσίαν νὰ διοικοῦν, νὰ διδάσκουν καὶ νὰ τελοῦν τὰ ἱερά Μυστήρια. Τὴν ἱερωσύνην δὲν δέχονται οὗτοι ὡς ἱερὸν Μυστήριον καὶ ἀποκρούουν τὴν ἰδέαν τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς, διδάσκοντες ὅτι πᾶς Χριστιανός, ἔχων τὴν προσήκουσαν θεολογικὴν μόρφωσιν καὶ ἐνάρετον βίον, δύναται νὰ τύχῃ οἰουδήποτε ἐκκλησιαστικοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος. Διὰ τοῦτο οἱ Διαμαρτυρόμενοι δὲν ἔχουν μίαν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' εἶναι διηρημένοι εἰς ἀναριθμήτους ἀνεξαρτήτους Ἐκκλησίας, ἐκάστη ἀπὸ τὰς ὁποίας ἔχει ἰδίαν δογματικὴν διδασκαλίαν καὶ ἰδίους τρόπους λατρείας. Ἡ διοίκησις δὲ τῆς Ἐκκλησίας διεξάγεται παρ' αὐτῆς ποικιλοτρόπως παρ' ἐπιτροπῶν ἐκ λαϊκῶν καὶ κληρικῶν, αἱ ὁποῖαι εἰς μὲν τὰς Λουθηρανικὰς Ἐκκλησίας διορίζονται ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων καὶ τῆς Πολιτικῆς Ἀρχῆς, εἰς δὲ τὰς Καλβινικὰς ἐκλέγονται ὑπὸ τῶν κοινοτήτων. Παρὰ τῇ Ἀγγλικανικῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν διοίκησιν ἀσκοῦν οἱ ἐπίσκοποι, διοριζόμενοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Πολλοὶ τῶν διαμαρτυρομένων ταυτίζουσιν Ἐκκλησίαν καὶ Κράτος, ὑποτάσσοντες τὴν Ἐκκλησίαν εἰς αὐτό, ἐνῶ ἡ μὲν Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι ὑπὲρ τῆς συνεργασίας Κράτους καὶ Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ ἐπιτρέπη εἰς τὸ Κράτος τὴν ἐπέμβασιν εἰς τὰ καθαρῶς ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα,

ἡ δὲ Δυτικὴ Ἐκκλησία διδάσκει καὶ ἀπαιτεῖ τὴν ὑποταγὴν τοῦ Κράτους εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν.

ε) *Τὰ Μυστήρια*.— Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία παραδέχεται, ὡς καὶ ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία, ἑπτὰ Μυστήρια, ἀλλὰ δίδει περισσοτέραν σημασίαν διὰ τὸ κῦρος τοῦ Μυστηρίου εἰς τὴν τυπικὴν τέλεσίν του παρὰ εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν εὐσεβῆ διάθεσιν τοῦ πιστοῦ. Ἐκ τῶν Διαμαρτυρομένων οἱ πλεῖστοι οὐδεμίαν σημασίαν ἀποδίδουν εἰς τὴν ἱεροτελεσίαν τοῦ Μυστηρίου, φρονούντες ὅτι ἡ θεία χάρις μεταδίδεται διὰ μόνου τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι σφύζεται τις μόνον διὰ τῆς πίστεως. Ἀπὸ τὰ ἑπτὰ Μυστήρια οἱ Διαμαρτυρόμενοι δέχονται μόνον τὰ δύο, τὸ Βάπτισμα καὶ τὴν Θεῖαν εὐχαριστίαν, τὰ λοιπὰ δὲ πέντε ἢ ἀπορρίπτουν τελείως ἢ, ὅπως οἱ Ἀγγλικανοί, δέχονται αὐτὰ ὡς ἀπλᾶς ἐκκλησιαστικὰς τελετὰς καὶ ὡς Μυστήρια δευτέρας τάξεως. Μερικαὶ παραφυάδες τῶν Διαμαρτυρομένων οὐδὲν Μυστήριον ἔχουν, δεχόμεναι μόνον τὸ κήρυγμα τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ.

Ὡς πρὸς ἕκαστον Μυστήριον ὑπάρχουν αἱ ἀκόλουθοι διαφοραὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν.

α) *Τὸ Βάπτισμα*.— Καὶ οἱ Δυτικοὶ καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι, πλὴν μερικῶν παραφυάδων τούτων, συμφωνοῦντες εἰς τοῦτο πρὸς ἡμᾶς, ἀναγνωρίζουν τὸ Βάπτισμα ὡς ἀναγκαιότατον Μυστήριον εἰς πάντα Χριστιανόν, διὰ νὰ γίνῃ μέλος τῆς Ἐκκλησίας. Ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τοῦ Βαπτίσματος, καὶ καθ' ἡμᾶς καὶ κατὰ τοὺς Δυτικούς ἐξαλείφεται δι' αὐτοῦ ἡ οὐσία τοῦ προπατορικοῦ καὶ τῶν προαιρετικῶν ἁμαρτημάτων, παραμενούσης μιᾶς ἀπλῆς κλίσεως πρὸς τὸ κακὸν ἐν τῷ Χριστιανῷ, ἡ ὁποία δὲν λογίζεται ὡς ἁμαρτία. Κατὰ τοὺς Διαμαρτυρομένους αἴρεται μὲν ἡ ἐνοχὴ διὰ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα, παραμένει ὅμως ἡ ρίζα αὐτοῦ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ μὲν ἁμαρτίαν, ἀλλὰ μετὰ τὸ Βάπτισμα δὲν λογίζεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὡς τοιαύτη.

Παρὰ τοῖς Δυτικοῖς καὶ τοῖς Διαμαρτυρομένοις δὲν τελεῖται τὸ Βάπτισμα διὰ τριπλῆς καταδύσεως καὶ ἀναδύσεως, ὅπως παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ διὰ ραντισμοῦ ἢ δι' ἐπιχύσεως. Τὸ παρ' ἡμῖν « *Βαπτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ . . .* » οἱ Δυτικοὶ μετέτρεψαν

εις ενεργητικόν: «*Βαπτίζω σε . . .*», διὰ νὰ προσδώσουν μεγαλυτέραν σημασίαν καὶ δύναμιν εἰς τὸν τελουντα τὸ μυστήριον κληρικόν.

β) Τὸ Χρῖσμα.— Καὶ οἱ Δυτικοὶ καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι δὲν τελοῦν τὸ Χρῖσμα, ὅπως ἡμεῖς, ἀμέσως μετὰ τὸ Βάπτισμα, ἀλλ' ἐχώρισαν αὐτά, τελουντες τὸ Χρῖσμα εἰς μὲν τὰ ἄρρενα τὸ 14ον ἔτος τῆς ἡλικίας των, εἰς δὲ τὰ θήλεα τὸ 12ον ἔτος. Ὡς λόγον τῆς τοιαύτης ἀναβολῆς τοῦ Χρίσματος φέρουν ὅτι πρέπει ὁ Χριστιανός, πρὶν δεχθῆ τοῦτο, νὰ διδαχθῆ προηγουμένως τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας, διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας μὲ πλήρη ἐπίγνωσιν τῶν ὑποχρεώσεων του. Ἐν τοιαύτῃ ὁμως περιπτώσει καὶ τὸ Βάπτισμα ἔπρεπε νὰ ἀναβληθῆ, ἕως ὅτου φθάσῃ ὁ πιστὸς εἰς ὄριμον ἡλικίαν. Παρ' ἡμῖν, ὡς εἶδομεν, οἱ ἀνάδοχοι ἀναλαμβάνουν τὴν ὑποχρέωσιν νὰ διδάξουν βραδύτερον τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας εἰς τὸν ἕν μικρᾷ ἡλικίᾳ βαπτισθέντα καὶ χρισθέντα. Ἔπειτα ὁ χωρισμὸς τοῦ Χρίσματος ἀπὸ τοῦ Βαπτίσματος εἶναι ἀδικαιολόγητος, διότι, ὡς γνωρίζομεν, ἀμέσως μετὰ τὸ Βάπτισμα κατῆλθε τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐν εἰδὲι περισσεῶς εἰς τὸν Κύριον. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι, ὡς εἶπομεν, δὲν θεωροῦν τὸ Χρῖσμα ὡς Μυστήριον.

Παρὰ τοῖς Δυτικοῖς τὸ ἅγιον μῦρον δὲν ἀποτελεῖται, ὅπως παρ' ἡμῖν, ἀπὸ ἔλαιον καὶ ἀπὸ πολλὰς εὐώδεις οὐσίας, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ ἔλαιον καὶ βάλαμον. Ἐν τῇ Ἀγγλικανικῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ Χρῖσμα τελεῖται ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου, ὅπως καὶ παρὰ τοῖς Δυτικοῖς, παρὰ τοῖς ὁποίοις εἶναι δυνατόν νὰ τελεσθῆ καὶ παρὰ πρεσβυτέρου, κατόπιν εἰδικῆς ἐπισκοπικῆς ἀδείας.

γ) Ἡ θεία Εὐχαριστία.— Ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία καὶ ἡ Δυτικὴ δέχονται ὅτι ἡ Θεία Εὐχαριστία εἶναι Μυστήριον καὶ θυσία καὶ ὅτι διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μεταβάλλονται πραγματικῶς εἰς αὐτὸ τὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἀποδέχονται ταύτην μόνον ὡς μυστήριον καὶ οὐχὶ ὡς θυσίαν καὶ ὅτι ἡ μεταβολὴ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου δὲν εἶναι πραγματικὴ, ἀλλὰ μυστηριακὴ, ἢ ὅτι ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος ἀπλῶς συμβολίζουν τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου.

Καὶ ὡς πρὸς τὰ συστατικὰ τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας καὶ τὴν

κοινωνίαν τούτων υπάρχουν διαφοραὶ μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ μὲν ἡμετέρα Ἐκκλησία, ἀκολουθοῦσα τὴν Ἁγίαν Γραφήν καὶ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν, μεταχειρίζεται ἔνζυμον ἄρτον, ἐνῶ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι μεταχειρίζονται ἄζυμον. Ὡς πρὸς τὸν οἶνον οἱ Δυτικοὶ καὶ ἡμεῖς μεταχειρίζομεθα οἶνον μεμειγμένον μὲ ὕδωρ, οἱ δὲ Διαμαρτυρόμενοι οἶνον ἄκρατον. Ὡς πρὸς τὴν μετάληψιν τῶν τιμῶν τῶν Δώρων οἱ μὲν Ὁρθόδοξοι καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι μεταλαμβάνουν πάντες καὶ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου, ἐνῶ παρὰ τοῖς Δυτικοῖς μόνον τοῦ ἄρτου μεταλαμβάνουν πάντες, παρὰ τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου «*Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες*» τοῦ οἴνου κοινωνοῦν παρὰ τοῖς Δυτικοῖς μόνον οἱ λειτουργοῦντες κληρικοί. Παρ' ἡμῖν μεταλαμβάνουν τῆς θείας Κοινωνίας καὶ τὰ βρέφη, ἐνῶ παρὰ τοῖς Δυτικοῖς καὶ Διαμαρτυρομένοις παρέχεται ἡ θεία Κοινωνία εἰς τὰ παιδιά μόνον μετὰ τὸ Χρῆσμά των. Γενικῶς ἐκ τῶν Διαμαρτυρομένων οἱ Ἀγγλικοὶ προσεγγίζουν πολὺ πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν των περὶ τῆς Θείας Εὐχαριστίας.

δ) Ἡ Μετάνοια.—Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, τὰ ἐπιτίμια, ἤτοι αἱ ποιναί, αἱ ὁποῖαι ἐπιβάλλονται ὑπὸ τοῦ ἱερέως εἰς τὸν μετανοοῦντα πιστὸν μετὰ τὴν τέλει τοῦ Μυστηρίου τῆς Μετανοίας, ἀποβλέπουν μόνον εἰς τὴν ἠθικὴν ἄσκησιν καὶ ψυχικὴν βελτίωσιν τοῦ μετανοήσαντος, ὥστε νὰ μὴ ἐπαναλάβῃ οὗτος τὸν αὐτὸν ἁμαρτωλὸν βίον. Παρὰ τοῖς Δυτικοῖς, ἀντιθέτως, τὰ ἐπιτίμια θεωροῦνται ὡς ἀποβλέποντα εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῆς θείας δικαιοσύνης. Συναφεῖς πρὸς τὴν τοιαύτην ἀντίληψιν τῶν Δυτικῶν εἶναι καὶ αἱ πεπλανημέναι δογματικαὶ τῶν διδασκαλίαι περὶ τοῦ θησαυροῦ τῶν ἀξιομισθίων τῶν Ἁγίων, περὶ ἀφέσεων καὶ συγχωροχαρτίων καὶ περὶ καθαρτηρίου πυρός, περὶ τῶν ὁποίων θὰ κάμωμεν λόγον κατωτέρω.

Οἱ Διαμαρτυρόμενοι δὲν δέχονται τὴν Μετάνοιαν ὡς Μυστήριον, θεωροῦντες ταύτην ὡς ὠφέλιμον μόνον διὰ τὴν ἠθικὴν ἐνίσχυσιν καὶ παρηγορίαν τῶν Χριστιανῶν.

ε) Ἡ Ἱερωσύνη.—Οἱ Ὁρθόδοξοι, οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ ἐκ τῶν Διαμαρτυρομένων οἱ Ἀγγλικοὶ ἔχουν τρεῖς βαθ-

μούς Ἱερωσύνης, οἱ δὲ λοιποὶ Διαμαρτυρόμενοι ἔχουν μόνον τοὺς βαθμοὺς τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ διακόνου. Κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν δογματικῶν διαφορῶν ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω τὰς διαφορὰς τῶν ὡς πρὸς τὴν σημασίαν καὶ τὸ κῦρος τῆς Ἱεραρχίας.

Παρὰ τοῖς Ὁρθόδοξοις ἐπιτρέπεται ὁ γάμος εἰς τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς διακόνους, ἀλλ' οὐχὶ μετὰ τὴν χειροτονίαν, οἱ δὲ ἐπίσκοποι ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος εἶναι πάντοτε ἄγαμοι, ἐνῶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἐπετρέπετο νὰ χειροτονῶνται ἐπίσκοποι καὶ ἔγγαμοι κληρικοί. Παρὰ τοῖς Δυτικοῖς ὅλοι οἱ κληρικοί εἶναι ἄγαμοι, παρὰ δὲ τοῖς Διαμαρτυρομένοις ὁ γάμος ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς κληρικούς ὄλων τῶν βαθμῶν καὶ πρὸ καὶ μετὰ τὴν χειροτονίαν τῶν, διότι ἡ χειροτονία δὲν θεωρεῖται παρ' αὐτῶν ὡς Μυστήριον.

Ὡς πρὸς τὸ ἔγκυρον τῆς χειροτονίας τῶν αἰρετικῶν καὶ σχισματικῶν κρατεῖ παρὰ τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ ἡ γνώμη νὰ ἀναγνωρίζωνται ὡς ἔγκυροι αἱ χειροτονίαι ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἀναγνωρίζουν τὴν Ἱερωσύνην ὡς Μυστήριον, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅμως οἱ τοιοῦτοι κληρικοί νὰ λάβουν νέαν χειροθεσίαν καὶ νὰ ἐπιδώσουν ἔγγραφον ἀποδοκιμασίαν τῶν καινοδοξιῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἐκ τῆς ὁποίας προέρχονται.

ς) Ὁ Γάμος.— Οἱ Ὁρθόδοξοι καὶ οἱ Δυτικοὶ θεωροῦν τὸν γάμον ὡς Μυστήριον, οἱ δὲ Διαμαρτυρόμενοι οὐχί, μολοντί ἀναγνωρίζουν τὸν γάμον ὡς θεῖον θεσμόν.

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπιτρέπει κατὰ συγκατάβασιν καὶ δεύτερον καὶ τρίτον γάμον, ἡ δὲ Δυτικὴ Ἐκκλησία καὶ αἱ τῶν Διαμαρτυρομένων ἐπιτρέπουν καὶ τέταρτον γάμον. Ὡς πρὸς τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου οἱ Ὁρθόδοξοι ἐπιτρέπουν τὸ διαζύγιον μόνον διὰ λόγους συζυγικῆς ἀπιστίας, τελευταίως ὅμως ἤρχισε νὰ ἐπιτρέπηται τὸ διαζύγιον καὶ διὰ λόγους, οἱ ὅποιοι καθιστοῦν ἀδύνατον τὴν συμβίωσιν τῶν συζύγων. Παρὰ τοῖς Διαμαρτυρομένοις ἐπιτρέπεται τὸ διαζύγιον καὶ διὰ τὴν ἐλαχίστην αἰτίαν καὶ διὰ τοῦτο τὰ διαζύγια παρ' αὐτοῖς εἶναι συνήθη καὶ ὁ οἰκογενειακὸς βίος ἔχει κλονισθῆ πολὺ. Ὡς πρὸς τὰ κωλύματα τοῦ γάμου οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἀναγνωρίζουν μόνον τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς συγγενείας ἐξ αἵματος. Οἱ Δυτικοὶ δὲν ἐπιτρέπουν ἐν οὐδεμίᾳ περιπτώσει τὸ διαζύγιον, μολοντί αὐ-

τὸς ὁ Κύριος ἐπέτρεψε τοῦτο διὰ λόγους ἀπιστίας καὶ μολονό-
τι τοιαύτη ἀπόλυτος ἀπαγόρευσις ἔχει κάκιστον ἀντίκτυπον
καὶ ὀλεθρίας συνεπειάς εἰς τὸν βίον τῶν πιστῶν.

ζ) Τὸ Εὐχέλαιον.— Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, παρὰ τὴν
κρατήσασαν παράδοσιν τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας μέχρι τοῦ ΙΒ΄
αἰῶνος, ὥρισεν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὅπως τὸ Μυστήριον
τοῦ Εὐχελαίου τελεῖται κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ Χρι-
στιανοῦ, ὡς τελευταῖόν του ἐφόδιον διὰ τὴν μετὰ θάνατον ζωὴν
του. Ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία, ὡς τελευταῖον ἐφόδιον εἰς τοὺς
ἐτοιμοθανάτους, ὥρισε τὴν ἐξομολόγησιν καὶ τὴν μετάληψιν
τῆς θείας Κοινωνίας. Οἱ Δυτικοὶ ἐκαινοτόμησαν καὶ εἰς ἄλλα
πράγματα ὡς πρὸς τὸ Μυστήριον τοῦτο. Οὕτως, ἐπειδὴ θεω-
ροῦν τὸ Εὐχέλαιον ὡς τὸ τελευταῖον ἐφόδιον, δὲν ἐπιτρέπου
τὴν ἐπανάληψιν του, ἂν ὁ ἀσθενὴς θεραπευθῇ μετὰ τὴν τέλει-
στον τοῦ Εὐχελαίου. Ἐπίσης ἐθέσπισαν ὅτι μόνον οἱ ἐπίσκοποι πρέ-
πει νὰ τελοῦν τοῦτο. Ταῦτα πάντα ἀντίκεινται πρὸς τοὺς λό-
γους τοῦ Ἰακώβου ἐν Ε΄ 14-16 καὶ πρὸς τὴν πρᾶξιν τῆς Ἐκ-
κλησίας.

Οἱ Διαμαρτυρόμενοι δὲν δέχονται τὸ Εὐχέλαιον ὡς Μυστή-
ριον. Ἀντὶ τούτου συνιστοῦν νὰ μεταβαίῃ ὁ ἱερεὺς παρὰ τὴν
κλίνην τοῦ ἐτοιμοθανάτου καὶ νὰ ἀναγινώσκῃ πλησίον του
διαφόρους εὐχὰς καὶ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ἐνισχύων αὐτὸν καὶ
διὰ λόγων.

ς) Αἱ ἔσχαται ἡμέραι.— α) Ὁ θησαυρὸς τῶν ἀξιο-
μισθίων τῶν Ἀγίων. Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία διδάσκει
ὅτι, διὰ νὰ σωθῇ ὁ Χριστιανός, ἀπαιτεῖται ὠρισμένον ποσὸν ἀ-
γαθῶν ἔργων. Οἱ ἅγιοι ὁμῶς ὑπερβαίνουν τὰ ἐπιβεβλημένα εἰς
αὐτοὺς καθήκοντα καὶ πράττουσιν περισσότερα ἀγαθὰ ἔργα πα-
ρὰ ὅσα χρειάζονται διὰ τὴν σωτηρίαν των. Τὰ τοιαῦτα περισ-
σεύοντα ἀγαθὰ ἔργα ἀποταμιεύονται καὶ ἀποτελοῦν τὸν θη-
σαυρὸν τῶν ἀξιομισθίων τῶν Ἀγίων. Εἰς τὸν θη-
σαυρὸν τοῦτον τῶν ἀξιομισθίων τῶν Ἀγίων προστίθεται καὶ ἡ
μεγάλῃ ἀξιομισθία τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου. Ἐν
συνεχείᾳ διδάσκουσιν οἱ Δυτικοὶ ὅτι οἱ Πάπαι δύνανται νὰ δια-
θέτουν μερικὰ ἀγαθὰ ἔργα ἐκ τοῦ θησαυροῦ τούτου τῶν ἀγα-
θῶν ἔργων τῶν Ἀγίων ὑπὲρ ἄλλων Χριστιανῶν πρὸς ἄφεσιν

των ἁμαρτιῶν των. Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθη τὸ ζήτημα τῆς πωλήσεως ἀφέσεων ἢ συγχωροχαρτίων ὑπὸ τοῦ Πάπα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον προεκάλεσε τόσον σάλον καὶ τόσας καταχρήσεις εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν. Τὰ περιλάλητα αὐτὰ συγχωροχάρτια (indulgentia), δηλαδή ἡ γραπτὴ ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν, ὑπῆρξαν σκάνδαλον καὶ ἐξήγειραν ὄλους τοὺς γνησίους Χριστιανούς. Ὁ Πάπας Λέων ὁ Ι΄ μάλιστα ἔφθασεν εἰς τὸ σημεῖον νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς Γερμανικῆς πόλεως Μαγεντίας τὴν πώλησιν συγχωροχαρτίων ἐπὶ 8 ἔτη, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μοιρασθοῦν τὰ κέρδη. Τοῦτο ἐξήγειρε τὸν γνωστὸν θρησκευτικὸν μεταρρυθμιστὴν τῆς Δύσεως Μαρτίνον Λούθηρον.

Αἱ τοιαῦται διδασκαλαίαι τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας εἶναι τελείως ἀντίθετοι πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ἀγ. Γραφῆς. Κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, οὐδεὶς δύναται νὰ πράττῃ περισσότερα ἀγαθὰ ἔργα παρὰ ὅσα χρειάζεται διὰ τὴν σωτηρίαν του. Καὶ ὁ μέγιστος τῶν Ἀγίων ἔχει ἀνάγκην τοῦ ἐλέους καὶ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ σωθῆ, καὶ δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου: «*ὅταν ποιήσητε πάντα τὰ διαταχθέντα ὑμῖν, λέγετε ὅτι δοῦλοι ἁχρεῖοί ἐσμεν, ὅτι ὃ ὀφείλομεν ποιῆσαι πεποιήκαμεν*» (Λουκ. ΙΖ΄ 10). Ἡ περὶ συγχωροχαρτίων διδασκαλία δύναται νὰ διαστρέψῃ εὐκόλως τὴν ἠθικότητα τῶν Χριστιανῶν, διότι, ὅταν οὗτοι πιστεύουν ὅτι δύνανται μὲ χρήματα νὰ ἐξαγοράζουν τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν των, τότε οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει νὰ κοπιάζουν καὶ νὰ ἀγωνίζωνται ἠθικῶς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας των.

β) Τὸ καθαρτήριο πῦρ.—Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία διδάσκει ὅτι πρέπει νὰ διακρίνωμεν 1) Χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ περιέπεσαν εἰς ἁμαρτήματα, μετενόησαν καὶ ἐξωμολογήθησαν, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασαν νὰ ἐκτελέσουν τὸν κανόνα, ὁ ὁποῖος ἐπεβλήθη εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Πνευματικοῦ, ἢ εἶχον τὴν διάθεσιν νὰ μετανοήσουν καὶ νὰ ἐξομολογηθοῦν, ἀλλὰ, λόγῳ αἰφνιδίου θανάτου ἢ ἄλλων κωλυμάτων, δὲν ἐπρόφθασαν νὰ μετανοήσουν καὶ νὰ τύχουν τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν· 2) Χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν κατὰ πάντα ἀγαθοί, καὶ τούτων αἱ ψυχαὶ μεταβαίνουν κατ' εὐθείαν εἰς τὸν παράδεισον

καί 3) τούς κακοὺς Χριστιανοὺς, τῶν ὁποίων αἱ ψυχαὶ μετὰ θάνατον μεταβαίνουν κατ' εὐθείαν εἰς τὴν κόλασιν. Μόνον αἱ ψυχαὶ τῆς πρώτης κατηγορίας μεταβαίνουν εἰς μέσην κατάστασιν, εἰς τὸ καθαρθήριον πῦρ, διὰ τοῦ ὁποίου αὐταὶ καθαρίζονται ἀπὸ τὰς ἀμαρτίας των, ἄλλαι βραδύτερον καὶ ἄλλαι ἐνωρίτερον, ἀναλόγως τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἔργων των. Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία περαιτέρω διδάσκει ὅτι διὰ τῶν δεήσεων τῶν λειτουργῶν της, καὶ μάλιστα διὰ τῶν ἀφέσεων, δύναται νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς ἀνωτέρω Χριστιανοὺς ἀπὸ τοῦ καθαρτηρίου πῦρ καὶ νὰ συντελέσῃ, ὥστε νὰ μεταβοῦν καὶ τούτων αἱ ψυχαὶ εἰς τὸν παράδεισον.

Ἡ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς διδασκαλία τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, διατυπωθεῖσα ὑπὸ τῶν Συνόδων Φλωρεντίας (1439) καὶ Τριδέντου (1545), ἀντίκειται ἀπολύτως καὶ πρὸς τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων, διότι γίνεται μὲν λόγος ἐν τῇ Ἀγ. Γραφῇ καὶ παρὰ τοῖς Πατράσι τῆς Ἐκκλησίας περὶ πυρὸς πρὸς καθαρισμόν, ἀλλ' οὐχὶ κατὰ τὴν ἀνωτέρω διδασκαλίαν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας περὶ καθαρτηρίου πυρὸς καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀπαλλαγῆς ἐξ αὐτοῦ.

Καὶ ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία καὶ αἱ τῶν Διαμαρτυρομένων ἀπέκρουσαν καὶ ἐπολέμησαν σφοδρῶς τὰς ἀστηρίκτους καὶ ἐσφαλμένας ἰδέας τῶν Παπικῶν περὶ θησαυροῦ τῶν ἀξιομισθίων τῶν Ἀγίων καὶ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς. Δὲν ἔχουν δὲ οὐδεμίαν σχέσιν αἱ ἰδέαι των αὐταὶ πρὸς τὰ μνημόσυνα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, περὶ τῶν ὁποίων εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον ἔγινε λόγος προηγουμένως.

ζ) Ἡ λατρεία.— Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία εἰσήγαγε πολλὰς καινοτομίας καὶ εἰς τὴν θείαν λατρείαν. Ὁ λαὸς ἐξ ἀμαθείας ἀπέδιδε μαγικὴν δύναμιν εἰς τὰς τελετὰς τῆς θείας λατρείας καὶ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ὑπέθαλψε τὴν τοιαύτην πίστιν τοῦ λαοῦ, ἀποδίδουσα εἰς τὰς εἰκόνας, εἰς τὰ λειψάνα τῶν Ἀγίων καὶ εἰς πολλὰς τελετὰς δύναμιν, τὴν ὁποίαν δὲν ἔχουν κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ κατὰ τὰς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, καὶ μάλιστα τῆς Ζ', ἡ ὁποία ἀπεφάνθη περὶ τῶν εἰκόνων. Ὁ ἀμαθὴς καθολικὸς Χριστιανὸς ἐπίστευεν ὅτι ἀρκεῖ ἡ θαυματουργὸς δύναμις τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἱερῶν λειψάνων,

διὰ νὰ τὸν σώσῃ ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὸ πῦρ τῆς κολάσεως.

Ἐκδήλωσιν τῶν τοιούτων ἐσφαλμένων ἰδεῶν καὶ τάσεων τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἀποτελοῦν καὶ αἱ κατὰ τὸν ἸΔ' αἰῶνα καὶ ἐπὶ Πάπα Βονιφατίου τοῦ Η' τὸ πρῶτον καθιερωθεῖσαι ἱεραὶ ἀποδημίαι εἰς Ρώμην. Οἱ λαμβάνοντες μέρος εἰς τὰς ἱεράς ταύτας ἀποδημίας εἰς τὴν Ρώμην ἐλάμβανον, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, πλήρη ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν τῶν. Γενικῶς ἡ θεία λατρεία ἔχει προσλάβει παρὰ τοῖς Δυτικοῖς πολὺ θεατρικὸν καὶ ἐπιδεικτικὸν χαρακτῆρα καὶ ἔχει καταντήσῃ εἰς λατρείαν ἐξωτερικῶν τύπων, ἐνῶ ὁ Κύριος ἀπήτησε πρὸ παντὸς πνευματικῆν λατρείαν τοῦ Θεοῦ, εἰπὼν εἰς τὴν Σαμαρεΐτιδα: « *πνεῦμα ὁ Θεὸς καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν* » (Ἰωάν. Δ' 24).

Οἱ Προτεστάνται ἐξ ἀντιδράσεως καὶ ἀντιθέσεως πρὸς τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν περιέπεσαν εἰς ἄλλας ἀκρότητας καὶ τελείως ἐσφαλμένας ἀντιλήψεις, διότι οὗτοι κατήργησαν ὅλας τὰς ἑορτάς, πλὴν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ, ἀπεγύμνωσαν τοὺς ναοὺς τῶν σχεδὸν παντὸς διακόσμου καὶ τῶν εἰκόνων, ἀπέρριψαν τὴν διδασκαλίαν περὶ μεσιτείας τῶν Ἁγίων παρὰ τῷ Θεῷ καὶ τὴν τιμητικὴν προσκύνησιν αὐτῶν καὶ περιώρισαν τὴν θεϊὰν λατρείαν εἰς ὕμνους τινάς, εἰς τὴν ἀνάγνωσιν περικοπῶν ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ εἰς τὸ κήρυγμα, εἰς τὸ ὁποῖον βεβαίως πολὺ ὀρθῶς ἀποδίδουν μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν θρησκευτικὴν ἀναγέννησιν τῶν πιστῶν. Τοιοῦτοτρόπως καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι καὶ οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὴν ὁδόν, τὴν ὁποῖαν ἠκολούθει ἡ ἀρχαία καὶ ἀδιαίρετος Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ὁποῖαν μόνον ἡ ἡμετέρα Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀκολουθεῖ πιστῶς ἀπ' ἀρχῆς.

39. Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΙ ΑΛΛΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑΙ
ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ. ΣΥΓΚΡΙΣΙΣ ΑΥΤΩΝ

ΕΤΑ την έκθεσιν τῶν ἀληθειῶν τῆς ἀγίας πίστεώς μας καὶ τῆς μυστηριακῆς ζωῆς τῶν Χριστιανῶν, ἔχοντες συνάμα ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὴν μέχρι τοῦδε ἐπίδρασιν τοῦ ἐπὶ τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος, δυνάμεθα εὐκολώτερον τώρα νὰ κατανοήσωμεν τὴν τελειότητα τῆς θρησκείας μας καὶ τὴν ἀνυπέβλητον καὶ ἀσυναγώνιστον ὑπεροχὴν τῆς ὑπὲρ τὰς ἀρχαίας καὶ τὰς συγχρόνους Θρησκείας, περὶ τῶν ὁποίων ἐκάμαμεν λόγον εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως. Διὰ νὰ νικήσῃ ὁ Χριστιανισμὸς τὰς ἀρχαίας θρησκείας καὶ νὰ θριαμβεύσῃ καὶ σήμερον ἔναντι τῶν λοιπῶν θρησκειῶν τοῦ κόσμου, σημαίνει ὅτι ἔχει κάτι διάφορον καὶ ἰδιαιτέρον, διὰ τοῦ ὁποίου καὶ διακρίνεται ἀπὸ τὰς ἄλλας θρησκείας καὶ ἐλκύει εἰς ἑαυτὸν τοὺς ἀνθρώπους πάσης ἐποχῆς. Ποῦ ἔγκειται λοιπὸν ἡ δύναμις καὶ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ;

Ἐν πρώτοις ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Πατὴρ ὄλων, πλήρης ἀγάπης καὶ στοργῆς πρὸς ὅλα τὰ πλάσματα τοῦ ἀνεξαίρετως, καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ πάσχοντας, πρὸς τοὺς διωκομένους καὶ περιφρονουμένους τοῦ κόσμου τούτου. Ὁ Θεὸς «ἀγάπη ἐστὶ», λέγει τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον, καὶ τόσον ἠγάπησε τὸν κόσμον, ὥστε τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἀπέστειλε, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἵνα διὰ τοῦ βίου καὶ τῆς θυσίας τοῦ ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ σώσῃ τὴν ἁμαρτωλὸν ἀνθρωπότητα. Ἡ ἀνθρωπότης διὰ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῆς ἤγετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν καταστροφὴν, αἱ ἁμαρτίαι καὶ ἡ κατάπτωσις ἠῤῥξανον, οὕτως ὥστε, ὅπως διδάσκει πάλιν ἡ Ἁγία Γραφή, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἁμαρτωλός, καὶ ἂν ἀκόμη μίαν μόνον ἡμέραν ζήσῃ ἐπὶ τῆς γῆς. Τόσον ἡ φύσις αὐτοῦ ἔρρεπε πρὸς τὸ κακόν, τόσον ἡ δύναμις τῆς ἁμαρτίας ἦτο τεραστία καὶ καταστρεπτικὴ! Ἡ δύναμις τοῦ κακοῦ ἠδύνατο μόνον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ ὑπερνικηθῇ καὶ μόνος ὁ Θεὸς ἠδύνατο

νά απολυτρώση τὴν ἁμαρτωλὸν ἀνθρωπότητα. Πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς ὁ Θεὸς γίνεται ἄνθρωπος, ζῆ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀνθρώπων, πάσχει καὶ τελικῶς θυσιάζεται ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ, ἀφοῦ ἀνέλαβε καὶ ὑπέστη αὐτὸς τὴν ποινὴν καὶ τιμωρίαν διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Ὁ βίος καὶ ἡ θυσία τοῦ Κυρίου δεικνύουν, ἀφ' ἑνός, πόσον μεγάλη ἦτο ἡ πτώσις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀφ' ἑτέρου, πόσον ἄπειρος εἶναι ἡ ἀγάπη καὶ ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ. Οὐδεμία ἄλλη θρησκεία λαμβάνει ὑπὸ τόσον σοβαρὰν ἔποψιν τὴν ἁμαρτίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ οὐδεμία διδάσκει πίστιν εἰς τοιοῦτον Θεόν, ὁ ὁποῖος θυσιάζεται ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τείνει χεῖρα προστασίας καὶ σπεύδει πρὸς τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον αὐτὸς πρῶτος καὶ ὄχι ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἀπολύτρωσις μαρτυρεῖ πράγματι ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει τὴν πρωτοβουλίαν καὶ αὐτὸς ὡς εὐσπλαγχνος Πατὴρ σπεύδει εἰς συνάντησιν τοῦ ἀσώτου υἱοῦ καὶ εἰς ἀναζήτησιν τοῦ ἀπολωλότου προβάτου. Οὔτε ὁ Ἄλλᾳ τῶν Μουσουλμάνων, οὔτε ὁ Βράχμα τοῦ Ἰνδικοῦ πανθεϊσμοῦ εἶναι τόσο ἐγγὺς πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ πλήρεις ἀγάπης πρὸς αὐτόν, οἷος εἶναι ὁ Θεός, εἰς τὸν ὁποῖον πιστεύουν καὶ προσεύχονται οἱ Χριστιανοί.

Ἄλλ' ὅσον ἡ θυσία καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς πάντας εἶναι ἄπειρος καὶ ἄρρητος, τόσο εἶναι αὐστηραὶ καὶ βαρεῖαι αἱ ἠθικαὶ ἀπαιτήσεις αὐτοῦ. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει σαφῶς καὶ ἀπεριφράστως ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ εἶναι τέλειος ὡς αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ ἐσωτερικῶς καθαρὸς καὶ ἅγιος, διότι ἅγιος εἶναι ὁ Θεός. Διὰ τῆς βαθείας πίστεως καὶ διὰ τῆς θείας χάριτος δύναται ὁ πιστὸς νὰ φθάσῃ εἰς τὴν τελειότητα ταύτην. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἀδιαφορήσῃ πρὸς τὴν τοιαύτην θυσίαν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς, ἡ χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει ὅτι αἰωνία θά εἶναι ἡ τιμωρία του ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ, ὅταν θά γίνῃ ἀποκατάστασις τῶν πάντων καὶ θά ἀνταποδοθῇ εἰς ἕκαστον κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Οὐδεμία ἄλλη θρησκεία προβάλλει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοιοῦτον ἀπόλυτον ἰδεῶδες διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἂν φιλοσοφικά τινα συστήματα ἐπλησίασαν τὸ ἰδεῶδες τοῦτο τῆς ὁμοιώσεως πρὸς τὸν Θεόν, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ χορηγήσουν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἀπαιτου-

μένην δύναμιν πρὸς πραγματοποιήσιν του. Εἰς τὸν Χριστιανισμόν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔχει τις τὴν δύναμιν νὰ πράξῃ τὸ πᾶν, ἐὰν ἀπολύτως πιστεύῃ εἰς αὐτόν : « πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ », λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Φιλ. Δ' 13). Καὶ ὁ ὑπέροχος βίος τῶν πρώτων Χριστιανῶν καὶ τὸ πλῆθος τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ δι' ἀνθρώπων ἀγραμμάτων καὶ ἀσήμων μαρτυροῦν ὅποια θεῖα δύναμις καὶ θεῖα ζωὴ εἰσέδυσαν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἀπαιτεῖ μόνον τελειότητα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, ὅστις τὰ πάντα, καὶ τὸν κόσμον ὅλον ἀκόμη ὀφείλει νὰ θυσιάσῃ, διὰ νὰ σώσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ προβάλλει ὡς ἰδεῶδες καὶ μίαν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἱστορία ἔχει νόημα καὶ κατεύθυνσιν. Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸν τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Τοιοῦτον ὑψηλὸν κοινωνικὸν ἰδεῶδες οὐδεμία θρησκεία διανοήθη, οὔτε ἐδίδαξέ ποτε.

Ἄλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ κέντρον καὶ τὴν δύναμιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, τὸ πρόσωπόν του τὸ ἀπολύτως ἅγιον καὶ ὑπερφυσικόν, ἐκ τοῦ ὁποῦ, ὡς ἀπὸ τινος ζωογόνου ἐστίας, ἀπέρρευσαν καὶ ἐκπέμπονται αἱ ἀκτῖνες τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ζωῆς. Ὁ ἄνθρωπος φύσει προσκολλᾶται καὶ ἀφοσιοῦται εἰς πρόσωπα, παρὰ εἰς ἰδέαν τινά. Καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ πίστις εἰς αὐτόν — οὐχὶ ἀπλῶς εἰς τὴν διδασκαλίαν του — εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐνίσχυσαν τοὺς Ἀποστόλους καὶ τοὺς Ἀγίους πάντων τῶν αἰώνων νὰ ἀναδειχθοῦν ἥρωες τῆς πίστεως καὶ εἰς τὸν βίον ἄμεμπτοι. Ὁ Χριστιανός, ὅστις ἐνοῦται διὰ τῆς πίστεως μὲ τὸν Κύριον, μορφοῦται καὶ ἀναπτύσσεται κατὰ τὸ πρότυπόν του καὶ κατὰ τὴν ζωὴν αὐτοῦ, οὕτως ὥστε δύναται νὰ λέγῃ μετὰ τοῦ Ἀποστόλου « ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός ». Ποία ἄλλη θρησκεία ἔχει τοιοῦτον ἰδρυτὴν καὶ θεμελιωτὴν; Τίς ἰδρυτὴς θρησκείας συνήρπασε τοὺς ὀπαδοὺς του τόσον, ὅσον ὁ Ἰησοῦς Χριστός; Ἄλλ' ἡ ἀπόστασις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τὰς ἄλλας θρησκείας εἶναι τοσαύτη, ὅσον ἀπέχουν ἡ

Ἱστορία ἀπὸ τὸν μῦθον, ἢ ἀλήθεια καὶ πραγματικότης ἀπὸ τὸ ψεῦδος καὶ τὴν πλάνην. Καὶ αἱ ἄλλαι βεβαίως θρησκεῖαι ἔχουν σπινθηράς τινὰς τῆς ἀληθείας κατὰ θεῖαν πρόνοιαν, ὡς εἵπομεν ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτῶν, ἀλλ' ὁ Χριστιανισμὸς περιέχει πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, εἶναι ἀπόλυτος θρησκεῖα, ἱκανοποιούσα ὅλας τὰς βαθυτέρας ἀπαιτήσεις τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πάσης ἐποχῆς, εἰς οἰονδήποτε βαθμὸν ἀναπτύξεως καὶ ἂν εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Διὰ τῆς οἰκειώσεως τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν καὶ ἔχουσα ὡς κέντρον τῆς ζωῆς αὐτῆς τὸν Χριστὸν μόνον θά δυνηθῆ ἡ ἀνθρωπότης νὰ φθάσῃ τὴν ὑψίστην εὐδαιμονίαν. Οὐ μόνον δὲ αἱ μὴ χριστιανικαὶ θρησκεῖαι οὐδόλως ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸν ὑψηλὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ πᾶσα προσπάθεια τῶν ἀνθρώπων πρὸς βελτίωσιν καὶ ὀργάνωσιν τῆς παρούσης ζωῆς ἄνευ τοῦ Χριστοῦ εἶναι καθαρὰ ματαιοπονία : « *χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν* », εἶπεν ὁ Κύριος (Ἰωάν. ΙΕ' 5).

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΛΑΤΡΕΙΑ

ΑΝΘΡΩΠΟΣ, ὡς δημιουργημα τοῦ πλάστου, αἰσθάνεται βαθύτατα τὴν ἀνάγκη νὰ εὐρίσκηται εἰς ἐπικοινωνίαν μετ' αὐτοῦ. Καὶ ἀκόμη ἐπιθυμεῖ ζωηρῶς νὰ ἐξωτερικεῖ τὴν τοιαύτην μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐπικοινωνίαν. Ἡ τοιαύτη ἐξωτερικεὺς τῆς εὐσεβείας τοῦ ἀνθρώπου δι' ὕμνων καὶ τελετῶν καὶ διαφόρων συμβολικῶν πράξεων λέγεται λατρεία.

Ἡ λατρεία εἶναι ἀρχαιοτάτη, τόσο ἀρχαία, ὅσον καὶ ἡ θρησκεία. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ θρησκεία ἄνευ ἐξωτερικῆς ἐκδηλώσεως, ἄνευ τύπων, ἄνευ λατρείας. Μόνον ὅταν εἶναι τις ξένος πρὸς τὴν θρησκευτικότητα καὶ δὲν αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἐξηρημένον ἀπὸ τοῦ Ἀνωτάτου ὄντος, εἶναι δυνατόν νὰ ἀρνηθῇ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς λατρείας. Εἰς τὴν θείαν λατρείαν ἐκφράζομεν καὶ παριστάνομεν τὰ πνευματικὰ καὶ ἀόρατα δι' ἐξωτερικῶν καὶ ὄρατῶν σημείων καὶ αἰρόμεθα ἀπὸ τὰ ἐπίγεια πρὸς τὰ οὐράνια, πρὸς τὸν Θεόν.

Διὰ τῆς λατρείας δοξάζομεν ἀπὸ κοινοῦ τὸν Θεόν, ἐπικαλούμεθα τὴν βοήθειαν καὶ ἐνίσχυσίν του καὶ ἐκφράζομεν τὰ κατέχοντα τὴν ψυχὴν μας αἰσθήματα πίστεως, ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς αὐτόν.

Εἰς τὸν Χριστιανισμόν ἡ λατρεία ὑπῆρχεν ἀπὸ τῶν πρώτων ἀκόμη χρόνων. Αὐτὸς ὁ Σωτὴρ μεταβαίνει εἰς τὸν ναὸν καὶ μετέχει τῶν διαφόρων τελετῶν. Οἱ πρώτοι Χριστιανοὶ ἐπίσης ὠργάνωσαν λατρευτικὰς τελετάς.

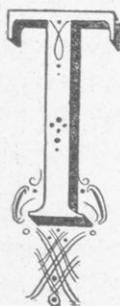
Ἐναγινώσκομεν εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ὅτι οἱ πιστεύσαντες εἰς τὸν Χριστὸν « ἦσαν προσκατεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς » (Πράξ. Β' 42).

Σὺν τῷ χρόνῳ καθιερώθησαν πλέον ὠρισμένοι τόποι καὶ ὠρισμένοι ἡμέραι, ὅπως καὶ σύμβολα καὶ τύποι καὶ τελεταί, διὰ τῶν ὁποίων ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ τῶν πιστῶν διαθερμαίνεται καὶ διατηρεῖται ἀκμαία καὶ ἐντατικῆ.

Μικρὸν κατὰ μικρὸν, καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἡ χριστιανικὴ λατρεία ἐτελειοποιήθη διὰ τῶν μεγάλων Πατέρων καὶ Ὑμνογράφων τῆς Ἐκκλησίας. Δι' αὐτῶν ἡ θεία λατρεία εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν πρὸ πάντων ἀνήχθη εἰς ὕψος καὶ μεγαλοπρέπειαν, ἀνταξίαν τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ἀγιότητος τοῦ Θεοῦ, τὸν ὁποῖον λατρεύομεν. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκφράσῃ τις διὰ λόγων τὴν θείαν γοητείαν καὶ δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἠσκησε πάντοτε καὶ ἀσκεῖ ἐπὶ τοῦ Χριστιανοῦ ἡ θεία λατρεία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἐν αὐτῇ πραγματικῶς ὁ εὐσεβὴς Χριστιανὸς αἴρεται ἀπὸ τὰ ἐπίγεια εἰς τὰ οὐράνια, διὰ νὰ ὑμνῇ καὶ δοξάζῃ μετὰ τῶν ἀγγέλων τὸν ἄπειρον Θεόν.

2. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΕΝΝΟΙΑ—ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΑΥΤΗΣ

Τὸ ΜΑΘΗΜΑ, τὸ ὁποῖον ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἔρευναν καὶ τὴν ἐρμηνείαν παντός, τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ τὴν θείαν λατρείαν τῶν Χριστιανῶν, καλεῖται Λειτουργικὴ. Ἡ λέξις «λειτουργικὴ» παράγεται ἀπὸ τὴν λέξιν λειτουργία (ἐκ τοῦ λείτος-λεῖτος = λαός), ἡ ὁποία σημαίνει δημοσίαν ἐργασίαν ἢ ὑπηρεσίαν, καὶ μάλιστα ἐκκλησιαστικὴν ὑπηρεσίαν ἢ ἱερουργίαν. Θεία δὲ λειτουργία λέγεται σήμερον κυρίως ἡ ἱεροτελεστία τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἡ ὁποία τελεῖται καθ' ἐκάστην Κυριακὴν καὶ κατ' ἄλλας ἐορτάς καὶ ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τῆς Θείας λατρείας. Διὰ τοῦτο περὶ τὴν θείαν λειτουργίαν κατ' ἐξοχὴν ἐνδιατρίβει καὶ τὸ μάθημα τῆς Λειτουργικῆς.

Ἡ Λειτουργικὴ, ἐπειδὴ ἀσχολεῖται περὶ τὴν ἐξέτασιν καὶ

ἐρμηνείαν τῆς θείας λατρείας, εἶναι μάθημα χρησιμώτατον, διότι ὁ Χριστιανὸς δὲν πρέπει νὰ συμμετέχη μηχανικῶς εἰς ὅσα τελοῦνται εἰς τὰς διαφόρους χριστιανικὰς τελετάς, ἀλλ' ὀφείλει νὰ παρακολουθῇ αὐτὰ ἐνσυνειδήτως καὶ μὲ προσοχὴν καὶ εὐλάβειαν, γνωρίζων καὶ ἀίσθανόμενος βαθύτατα τὸ νόημα παντὸς σημείου τῶν ἱερῶν τελετῶν. Εἰς τὸ μάθημα τῆς Λειτουργικῆς θὰ ἐκτεθοῦν ὁ κύκλος τῶν χριστιανικῶν ἑορτῶν καὶ ἡ ἐξέλιξις τόσον τῆς χριστιανικῆς τέχνης, ἥτοι τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς ζωγραφικῆς, τῆς ἀγιογραφίας, ὅσον καὶ τῆς χριστιανικῆς ποιήσεως καὶ ὕμνογραφίας. Εἰς τὸ μάθημα τοῦτο θὰ μάθωμεν ἐπίσης ποῖα τὰ μέρη τοῦ ἱεροῦ ναοῦ, ποῖα τὰ ἐν αὐτῷ ἱερά σκευὴ καὶ ἄμφια καὶ ποῖα ἡ χρῆσις καὶ ἡ συμβολικὴ σημασία αὐτῶν. Ἡ γνῶσις ὅλων τῶν ἀνωτέρω καταδεικνύει τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς θείας λατρείας τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας καὶ ἐθίζει τοὺς Χριστιανοὺς εἰς τὴν εὐσεβῆ παρακολούθησιν αὐτῆς καὶ εἰς τακτικὸν ἐκκλησιασμόν. Τὴν ἄγνοιαν ἐκείνων, τὰ ὅποια τελοῦνται καὶ λέγονται εἰς τὴν θείαν λατρείαν, πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἕνα ἀπὸ τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους καὶ οἱ Χριστιανοὶ δὲν φοιτοῦν τακτικῶς εἰς τοὺς ναοὺς καὶ ἡ θεία λατρεία μικρὰν μόνον ἐπίδρασιν ἀσκεῖ ἐπὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν.

Τὸ περιεχόμενον τῆς Λειτουργικῆς δυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν εἰς τέσσαρα μέρη. Τὸ πρῶτον ἀναφέρεται εἰς τὸν τ ὀ π ο ν τῆς θείας λατρείας καὶ ἐκθέτει τὰ περὶ ναοῦ, ρυθμῶν τῶν ναῶν, ἱερῶν σκευῶν καὶ ἀμφίων, τὸ δεῦτερον εἰς τὸν χ ρ ό ν ο ν τῆς θείας λατρείας καὶ περιλαμβάνει τὰ περὶ χριστιανικῶν ἑορτῶν, τὸ τρίτον ἀναφέρεται εἰς τὸν τ ρ ό π ο ν τῆς θείας λατρείας καὶ ἐκθέτει τὰ περὶ ἱερῶν ἀκολουθιῶν, καὶ μάλιστα τὰ περὶ τῆς ἀκολουθίας τῆς Θείας Εὐχαριστίας, καὶ τὸ τέταρτον περιλαμβάνει τὰ περὶ Ὑ μ ν ω ν καὶ περὶ ἐ κ κ λ η σ ι α σ τ ι κ ῆ ς Ὑ μ ν ο γ ρ α φ ί α ς.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ, τὰ ὁποῖα περιέχουν τὰς διαφόρους ἱεράς ἀκολουθίας, καὶ μάλιστα τὴν θείαν λειτουργίαν, λέγονται **λειτουργικά**. Τοιαῦτα εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν εἶναι ἐν χρήσει τὰ ἀκόλουθα:

1. Ἡ **Θεία Λειτουργία**. Τὸ βιβλίον τοῦτο περιέχει τὴν ἀκολουθίαν τοῦ μικροῦ καὶ μεγάλου Ἑσπερινοῦ καὶ τὰς λειτουργίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ τῶν Προηγιασμένων Δώρων.

2. Τὸ **Εὐαγγέλιον**. Τοῦτο περιέχει περικοπὰς ἀπὸ τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια, αἱ ὁποῖαι ἀναγινώσκονται κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς τοῦ ἔτους.

3. Ὁ **Ἀπόστολος**. Περιέχει περικοπὰς ἀπὸ τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων καὶ ἀπὸ τὰς Ἐπιστολὰς αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι ἀναγινώσκονται πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς ἑορτὰς.

4. Τὰ **Μηναιῖα**. Ταῦτα εἶναι δώδεκα βιβλία, ὅσοι εἶναι καὶ οἱ μῆνες τοῦ ἔτους, καὶ περιέχουν τὰς ἀκολουθίας τῶν ἐν ἐκάστη ἡμέρᾳ ἑορταζομένων Ἁγίων, καθὼς καὶ τοὺς βίους αὐτῶν.

5. Τὸ **Τριψῆδιον**. Περιέχει τὴν ἀκολουθίαν τῶν κινητῶν ἑορτῶν ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου μέχρι τοῦ Μ. Σαββάτου. Ὀνομάζεται Τριψῆδιον, διότι κατ' ἀρχὰς οἱ ὕμνοι τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου ἀποτελοῦντο ἀπὸ τρεῖς ᾠδὰς· σήμερον οὗτοι ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἐννέα ᾠδὰς.

6. Τὸ **Πεντηκοστάριον**. Μετὰ τὴν λήξιν τοῦ Τριψηδίου ἀρχίζει τὸ Πεντηκοστάριον, τὸ ὁποῖον περιέχει τὰς ἀκολουθίας τῶν κινητῶν ἑορτῶν ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν Ἁγίων Πάντων.

7. **Παρακλητικὴ ἢ Ὁκτώηχος**. Τὸ βιβλίον τοῦτο περιέχει διαφόρους παρακλητικoὺς κανόνας καὶ ὕμνους, οἱ ὁποῖοι ψάλλονται ἢ ἀναγινώσκονται καθ' ἐκάστην Κυριακὴν καὶ καθ' ὅλας τὰς ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος, πρὸς τὸν Χριστόν, τὴν Θεοτόκον καὶ ἄλλους Ἁγίους. Οἱ ὕμνοι οὗτοι ἐκάστης Κυ-

ριακής και τῶν ἐπομένων αὐτῇ ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος ψάλλον-
ται εἰς ὄρισμένον τρόπον ἢ ἤχον, ὅλοι δὲ οἱ ἤχοι τῆς Βυζαντι-
νῆς μουσικῆς εἶναι ὀκτώ, ἐξ οὗ καὶ καλεῖται τὸ βιβλίον τοῦτο
Ὁ κ τ ὡ η χ ο ς. Συντάκτης τούτου εἶναι ὁ ὕμνογράφος Ἰωάν-
νης ὁ Δαμασκηνός.

8. Τὸ Εὐχολόγιον. Περιέχει τὰς ἐν χρῆσει λειτουργίας
καὶ τὰς ἀκολουθίας τῶν Μυστηρίων καὶ τῶν διαφόρων τελε-
τῶν, ἐγκαινίων ναῶν καὶ ἄλλων, καθὼς καὶ διαφόρους εὐχάς.

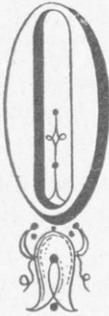
9. Τὸ Ὁρολόγιον. Περιέχει τὰς ἀκολουθίας τῶν Ὁρῶν,
ἤτοι ψαλμοὺς καὶ ὕμνους, οἱ ὅποιοι ἀναγινώσκονται κατὰ τὴν
πρώτην, τρίτην, ἕκτην καὶ ἐνάτην ὥραν, συμφώνως πρὸς τὴν
συνήθειαν τῆς Ἑβραϊκῆς Συναγωγῆς. Πλὴν τούτων, περιέχει
καὶ ἄλλους ὕμνους, ὡς τοὺς χαιρετισμοὺς τῆς Θεοτόκου, τοῦ
Ἑσπερινοῦ, τοῦ Ὁρθρου κ.ἄ., καθὼς καὶ ἀπολυτικά καὶ κον-
τάκια τῶν διαφόρων ἑορτῶν.

10. Τὸ Τυπικόν. Βιβλίον χρησιμώτατον, τὸ ὅποιον περιέ-
χει τὴν σειρὰν καὶ τὴν διάταξιν τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν ἐκάστης
ἑορτῆς καὶ πάσης ἱεροτελεστίας.

11. Τὸ Ψαλτήριον. Τοῦτο περιέχει τοὺς Ψαλμοὺς, οἱ
ὅποιοι περιλαμβάνονται εἰς τὸ βιβλίον τῶν Ψολμῶν τῆς Πα-
λαιᾶς Διαθήκης. Ἐξ αὐτοῦ ἀναγινώσκονται εἰς μεγάλας ἰδίως
ἑορτάς καὶ διαφόρους τελετὰς ὄρισμένοι Ψαλμοί. Ποιητῆς τῶν
περισσότερων Ψαλμῶν εἶναι ὁ βασιλεὺς Δαβίδ.

ΜΕΡΟΣ Α'
ΠΕΡΙ ΝΑΟΥ

4. Ο ΝΑΟΣ

ΘΕΟΣ, ὡς πνεῦμα ἀπόλυτον καὶ πανταχοῦ παρόν, δύναται νὰ λατρεύηται παρὰ τῶν ἀνθρώπων εἰς πᾶν μέρος τῆς γῆς, ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι ἀνέκαθεν εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ λατρεύουν τοῦτον εἰς ὠρισμένους τόπους, οἱ ὅποιοι ἐθεωροῦντο ἱεροὶ καὶ ἀπαραβίαστοι καὶ εἰς τοὺς ὁποίους ἔκτιζον βωμόν τινα ἢ ναὸν ἢ ἀπλῆν σκηνήν, ὅπου ἐπιστεύετο ὅτι κατοικεῖ ὁ Θεός.

Οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ δὲν ἔκτισαν ἀμέσως ἰδίους ναοὺς πρὸς κοινὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ συνήρχοντο ἢ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος ἢ εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν, ὅπου εἰς ὠρισμένον δωμάτιον ἐτέλουν τὴν Θείαν Εὐχαριστίαν, μετελάμβανον αὐτῆς, ἀνεγίνωσκον τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ ἔψαλλον διαφόρους ὕμνους. Τὰ δωμάτια ταῦτα ὠνόμαζον κατ' οἶκον Ἐκκλησίας, συναγωγὰς, οἴκους προσευχῆς, εὐκτηρίους οἴκους ἢ Ἐκκλησίας (Ρωμ. 7' 4, 1 Κορινθ. 7' 19, Ἐβρ. Α' 25, Ἰακ. Β' 1-3). Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως, λόγῳ τοῦ πλήθους τῶν πιστευόντων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ εἰς τοιαῦτα περιωρισμένα δωμάτια καὶ διὰ τοῦτο οἱ Χριστιανοὶ ἤρχισαν νὰ κτίζουν ἰδιαίτερα κτίρια διὰ τὴν θείαν λατρείαν. Τὰ κτίρια ταῦτα ἔκτιζον κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος καὶ τῶν Ἑβραϊκῶν Συναγωγῶν.

Ἡ οἰκοδόμησις τῶν ἱερῶν ναῶν δὲν ἦτο πάντοτε ἐλευθέρα. Πολλάκις διδῶνται τῶν Χριστιανῶν, Ἑβραῖοι καὶ Ἐθνικοί, παρεκάλουν τὴν ἀνέγερσιν ναῶν, ἀλλ' ἡ εὐσέβεια τῶν Χριστιανῶν εὔρισκε τὸν τρόπον νὰ κτίσῃ ναοὺς πρὸς λατρείαν τοῦ Θεοῦ. Ἐν ἀνάγκῃ οἱ Χριστιανοὶ κατέφευγον εἰς τὰς κατακόμβας, ὅπου, κάτω ἀπὸ τὴν γῆν καὶ μακρὰν ἀπὸ τὰ δμ-

ματα τῶν διωκτῶν αὐτῶν, ἐλάτρευον τὸν Θεόν. Εἰς τὰς κατὰ κόμβους ταύτας ἐχρησιμοποιοῦν συνήθως ὡς Ἁγίαν Τράπεζαν τοὺς τάφους τῶν μαρτύρων καὶ ἐκόσμου τὰ τοιχώματα μὲ διαφόρους συμβολικὰς εἰκόνας ἀπὸ τὴν Παλαιάν Διαθήκην καὶ ἀπὸ τὸν βίον τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων. Εἰς τοιαῦτα ἀπλᾶ σκηνώματα ἐλάτρευετο ὁ Θεὸς ἀπὸ τοὺς πρῶτους Χριστιανούς, ἀλλ' ὅσον τὸ περιβάλλον ἦτο ἀπλοῦν καὶ ἀπέριττον, τόσο ἡ εὐσέβεια αὐτῶν ἦτο βαθεῖα καὶ εἰλικρινῆς καὶ τόσο ἀπροσεuchaί των ἦσαν εὐπρόσδεκτοι εἰς τὸν οὐράνιον Πατέρα.

5. Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΩΝ ΝΑΩΝ

ΠΟ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ἀνακηρυχθεῖσα ἐπίσημος θρησκεία τοῦ Κράτους, ἀπέκτησε ναοὺς μεγαλοπρεπεῖς, οἱ ὅποιοι ἐκτίζοντο κατὰ τὰς νέας ἀπαιτήσεις τῆς θείας λατρείας καὶ μὲ τὴν λαμπρότητα, ἡ ὁποία ἤρμοζεν εἰς τὴν δόξαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ναῶν τούτων κατ' ἀρχὰς δὲν ἦτο πρωτότυπος, ἀλλ' ἠκολούθει τὸν ρυθμὸν τῶν Ρωμαϊκῶν δημοσίων κτιρίων ἢ τῶν Ἐθνικῶν ναῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ πλεῖστοι, μετὰ τὴν ἐξάλειψιν τῆς εἰδωλολατρείας, μετετράπησαν εἰς χριστιανικοὺς ναοὺς. Οἱ Χριστιανοὶ ἀρχιτέκτονες ἀπεμιμήθησαν ἢ τὰ ρωμαϊκὰ Μαυσωλεῖα, ἢ τοὺς μεγαλοπρεπεῖς τάφους ἐπισημῶν Ρωμαίων, ἢ τὰ ρωμαϊκὰ δικαστήρια, τὰ ὁποῖα ἦσαν κατὰ τὸ σχῆμα ἐπιμήκη ὀρθογώνια κτίρια, ἀπολήγοντα εἰς ἡμικυκλικὴν ἀψίδα καὶ διηρημένα ἐσωτερικῶς διὰ κιονοστοιχιῶν. Ὁ ρυθμὸς οὗτος τῶν χριστιανικῶν ναῶν ὠνομάσθη βασιλικὸς καὶ οἱ ναοὶ ἐλέγοντο δρομικοί, διότι διὰ τῶν κιονοστοιχιῶν ἐχωρίζοντο εἰς τρία ἢ πέντε κλίτη ἢ δρόμους, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μέσον κλίτος ἦτο εὐρύτερον. Ἐκατέρωθεν τοῦ ἐπιμήκου καὶ ὀρθογωνίου ναοῦ προσετίθεντο ἐνίοτε εἰς τὰς πλευρὰς αὐτοῦ πτέρυγες καὶ τοιουτοτρόπως ὁ ναὸς ἐλάμβανε σχῆμα σταυροειδὲς ἀντὶ τετραγώνου.

Ὁ μεγαλύτερος ναὸς ρυθμοῦ Βασιλικοῦ εἶναι ὁ ναὸς τοῦ

Ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὁ ὁποῖος ἐκτίσθη κατὰ τὸν Ε΄ αἰῶνα καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ πέντε κλίτη· ὁ ναὸς οὗτος ἐκάη κατὰ τὴν μεγάλην πυρκαϊάν τῆς Θεσσαλονίκης (1917) κατὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον — εἶχε καὶ πρὶν πολλάκις πυρποληθῆ καὶ πάλιν ἀνοικοδομηθῆ — καὶ ἀνεστηλώθη καὶ πάλιν τελευταίως (κατὰ τὸ παλαιὸν σχέδιον). Τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἀναστηλωθέντος ναοῦ ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπέστατα τὴν 26ην

1. Ὁ Ἁγιος Δημήτριος Θεσσαλονίκης.

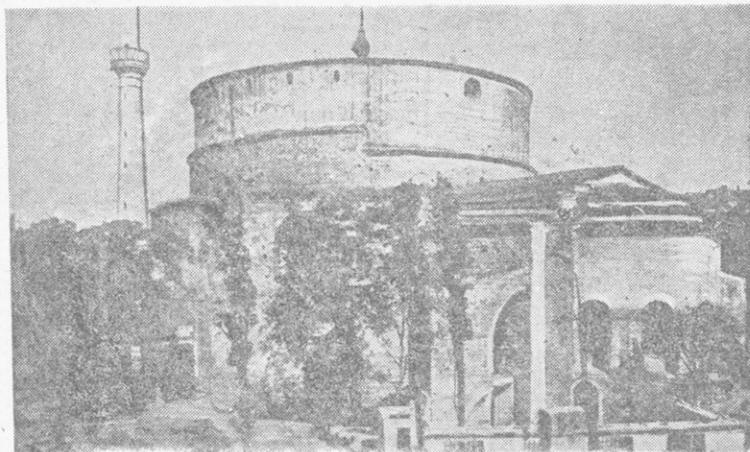
Ὀκτωβρίου 1948. Ὁ μεγαλομάρτυς Δημήτριος, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὡς προστάτης ἅγιος τῆς Θεσσαλονίκης, συνδέεται στενῶς μὲ τὴν ἱστορίαν αὐτῆς.

Ὁ κυκλοτερὴς τύπος τῶν ναῶν (rotunda), ὁ ὁποῖος διεμορφώθη κατ' ἀπομίμησιν τῶν Μαυσαλαίων, ἦτο ἐν χρήσει πολὺ σπανίως. Ὁ ναὸς τοῦ ρυθμοῦ τούτου ἦτο μίᾳ ἀπέραντος κυκλικῆ αἵθουσα, ἡ ὁποία ἐστεγάζετο διὰ τρούλλου καὶ εἶχεν εἰς τὸ βάθος τὴν ἡμικυκλικὴν κόγχην τοῦ ἁγίου βήματος. Τοιοῦτος ναὸς εἶναι ἐν Θεσσαλονίκῃ πάλιν ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωρ-

γίου, τοῦ ὁποῖου οἱ τοῖχοι καὶ ὁ τροῦλλος διακοσμούνται ἀπὸ ψηφιδωτὰ ἐξόχου συνθέσεως καὶ ποικίλων χρωμάτων.

Ἦδη ἀπὸ τῶν παλαιοχριστιανικῶν χρόνων ἔγινεν ἐλαφρὰ τροποποιήσις τοῦ Βασιλικοῦ ρυθμοῦ διὰ τῆς προσθήκης ἑνὸς τροῦλλου κυλινδρικοῦ ἄνωθεν τοῦ μέσου κλίτους τοῦ ναοῦ χάριν περισσοτέρου φωτισμοῦ. Ὁ ρυθμὸς οὗτος εἶναι ὁ τῆς Βασιλικῆς μετὰ τροῦλλου, ἐχρησίμευσε δὲ ὡς βάσις καὶ μετά-βασις εἰς τὸν Βυζαντινὸν ρυθμὸν.

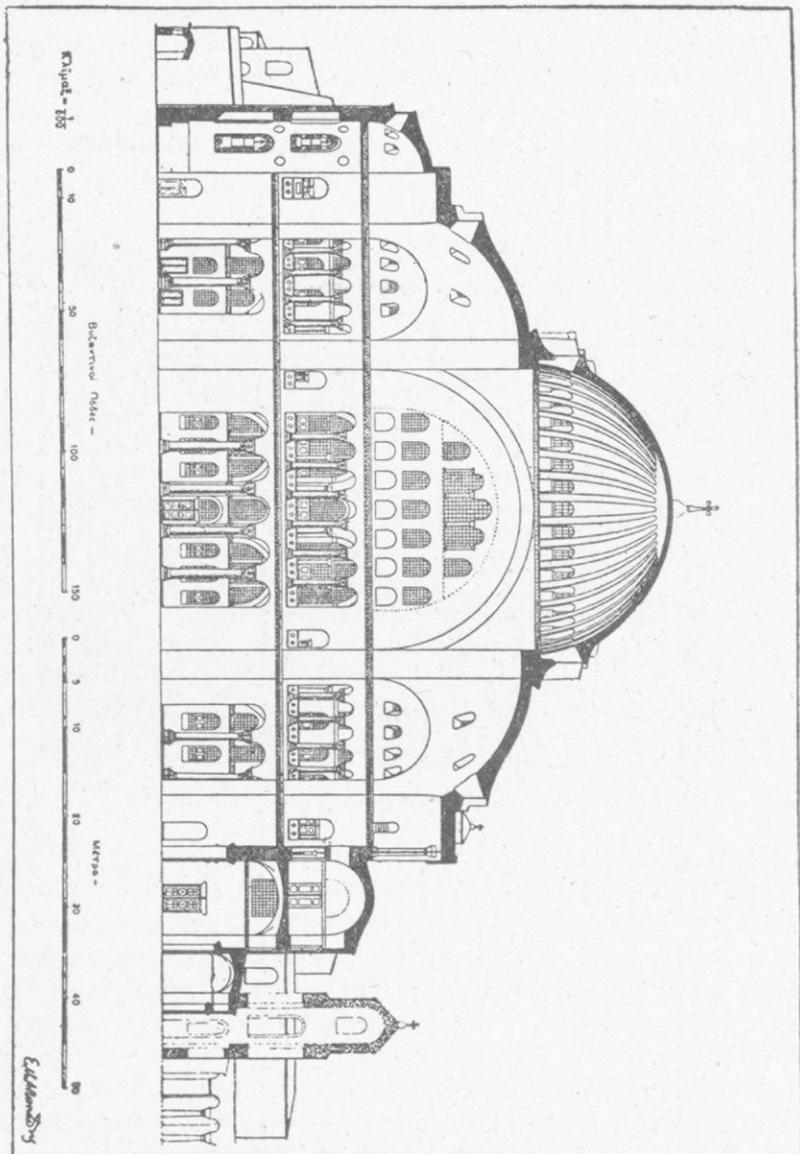
Κατὰ τὴν ἑνδοξὸν ἐποχὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ ἀνεφάνησαν δύο μεγαλοφυεῖς ἀρχιτέκτονες, ὁ Τραλλιανὸς Ἄν-

2. Ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης (rotonda).

θέμιος καὶ ὁ Μιλήσιος Ἰσίδωρος, οἱ ὁποῖοι ἐπενόησαν νέον πρωτότυπον καὶ περικαλλῆ ρυθμὸν, τὸν Βυζαντινὸν, τοῦ ὁποῖου κύριον γνώρισμα εἶναι ὁ τροῦλλος. Εἰς τοὺς ναοὺς τοῦ Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ ὅλη ἡ στέγη ἀποτελεῖται ἀπὸ τινὰ κεντρικὸν θόλον, ὁ ὁποῖος ὑποβαστάζεται ἀπὸ ἄλλα ἡμιθόλια, τὰ ὁποῖα διὰ σειρᾶς μικρῶν κίωνων στηρίζονται ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ.

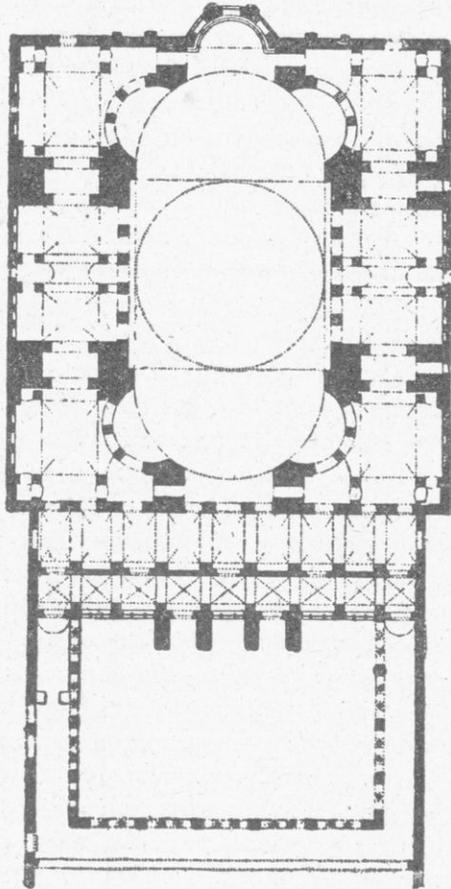
Τοῦ Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ ὑπέροχον πρότυπον εἶναι ὁ ὑπὸ τῶν δύο προαναφερθέντων ἀρχιτεκτόνων ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ 532 οἰκοδομηθεὶς ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὁ ὁποῖος καὶ

3. Ο ναός της Αγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως.

σήμερον κινεῖ τὸν θαυμασμόν τοῦ κόσμου καὶ θεωρεῖται ὡς εἷς ἀπὸ τοὺς λαμπροτέρους ναοὺς τῆς Χριστιανοσύνης. Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐπερατώθη ἐντὸς ἑξ ἐτῶν περίπου, ἐκτίσθη ἀπὸ λαμπρότατον μάρμαρον, τὸ ὁποῖον προσεκομίσθη ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ Κράτους, καὶ ἐπλουτίσθη διὰ πλουσιωτάτων δωρεῶν καὶ προσφορῶν ὄλων τῶν Χριστιανῶν τοῦ Βυζαντίου.

Εἰς τὸ προαύλιον αὐτοῦ ἐκτίσθη κομψὴ φιάλη (κρήνη), ἡ ὁποία ἔφερε τὴν περίφημον καρκινικὴν ἐπιγραφήν «*νίψον ἀνομήματα μὴ μόναν ὄψιν*». Ὁ ἱστορικὸς Κ. Παπαρρηγόπουλος, ἀναφερόμενος εἰς τὸ κάλλος τοῦ ναοῦ τούτου, γράφει τὰ ἑξῆς: «Τὸ ἐσωτερικὸν εἶναι σχεδὸν ἀπλοῦστατον. Μεγάλα καὶ εὐρέα ἡμιθόλια, ἐκφυόμενα ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, προσαναβαίνουσιν εὐπετῶς δι' ἄλλων μικροτέρων πρὸς τὸν κορυφαῖον θόλον, τὸν συνάπτοντα περὶ ἑαυτὸν ἅπαντα τὰ λοιπὰ τοῦ οἰκοδομήματος μέρη καὶ συναποτελοῦντα μετ' αὐτῶν ἐν σύνολον, ὅπερ φαίνεται τῆς φύσεως μᾶλλον προῖδν ἢ τῆς τέχνης ἔργον. Τὸ φῶς,

4. Κάτοπις τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγ. Σοφίας.

τὸ ὁποῖον ἐκ τῶν εἴκοσι καὶ τεσσάρων παραθύρων τοῦ γιγαντιαίου ἐκείνου θόλου ἐξακοντίζεται ἐφ' ἅπασαν τὴν Ἐκκλησίαν, εἶναι τοσοῦτον, ὥστε νομίζεις ὅτι ἔχεις ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν αὐτὸ

τὸ στερέωμα ὑπὸ τοῦ ἡλίου καταυγαζόμενον... Φῶς λοιπὸν καὶ ἑλαφρότης καὶ ἄρμονία εἶναι αἱ τρεῖς κυριώταται ἐντυπώσεις, αἵτινες καταπλήττουσιν ἡμᾶς, ὅταν, εἰσελθόντες ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ, σταθῶμεν ὑποκάτω τοῦ μεγάλου θόλου καὶ περιβλέψωμεν περὶ ἡμᾶς, φῶς, ἑλαφρότης καὶ ἄρμονία, τὰ τρία προσόντα τῆς ὠραίας φύσεως, τὰ ὁποῖα μόνῃ ἢ μεγαλοφυστέρᾳ τέχνῃ ἤξεύρει νὰ ἀπομιμηθῆται» (Ἱστορία Κ. Παπαρρηγοπούλου τόμ. Γ', σελ. 128). Καὶ θρῦλοι καὶ λαϊκὰ τραγούδια καὶ ἄπειροι παραδόσεις ἀναφέρονται εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας (τῆς Ἀγία-Σοφίας). Οὐδεὶς ἄλλος ναὸς κατέχει εἰς τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατέχει ὁ ναὸς οὗτος.

Αὐτοὶ οἱ ρυθμοὶ ναῶν, ἀνάλογοι πρὸς τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν μεγάλην θρησκευτικότητα, ἢ ὁποῖα διέκρινε τοὺς Βυζαντινοὺς, διεμορφώθησαν εἰς τὴν χριστιανικὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν.

Εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν ἐπεκράτησαν ἄλλοι ρυθμοί, σύμφωνοι πρὸς τὸ πνεῦμα, πρὸς τὸν πολιτισμὸν, ἀκόμη καὶ πρὸς τὸ κλίμα τῶν χριστιανικῶν χωρῶν τῆς Δύσεως.

Κυριώτεροι ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ὁ Γοτθικὸς ρυθμὸς καὶ ὁ τῆς Ἀναγεννήσεως. Κύριον γνώρισμα τοῦ Γοτθικοῦ ρυθμοῦ εἶναι τὸ τεθλασμένον τόξον, τὸ ὁποῖον ἀπολήγει εἰς ὀξεῖαν γωνίαν. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν οἱ ναοὶ Γοτθικοῦ ρυθμοῦ εἶναι μᾶλλον σκοτεινοὶ καὶ ἐμπνέουσιν εἰς τοὺς εἰσερχομένους διὰ τοῦ μυστηριώδους αὐτῶν σκότους καὶ τῆς σχετικῆς ἐπιβλητικότητος βαθεῖαν μυστικοπάθειαν καὶ κατάνυξιν. Τὸ σχῆμα τῶν ναῶν τούτων εἶναι σταυροειδὲς ἢ τὸ τῆς θολωτῆς Βασιλικῆς, διακοσμοῦνται δὲ ἀπὸ πολυάριθμα τεθλασμένα τόξα, τὰ ὁποῖα, ὡς τινα βέλη ἐστραμμένα πρὸς τὰ ἄνω, προσδίδουν εἰς αὐτοὺς τὴν ὄψιν ὅτι ἔχουν κατεύθυνσιν πρὸς τὸν Οὐρανόν, καὶ συμβολίζουν τὰς προσευχὰς τῶν πιστῶν, αἱ ὁποῖαι ἀναπέμπονται πρὸς τὸν Ὑψιστον. Οἱ πλεῖστοι ἀπὸ τοὺς ναοὺς τῆς Δύσεως, καὶ τῶν Καθολικῶν καὶ τῶν Προτεστάντων, εἶναι Γοτθικοῦ ρυθμοῦ, οἱ σπουδαιότεροι δὲ ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁ ναὸς τῆς Παναγίας ἐν Παρισίοις, τοῦ Ἁγίου Παύλου ἐν Λονδίῳ καὶ ὁ καθεδρικός ναὸς τῆς Κολωνίας.

Ὁ ρυθμὸς τῆς Ἀναγεννήσεως προῆλθεν ἀπὸ τὰς τάσεις

καί τὸ πνεῦμα τῆς Ἀναγεννήσεως τοῦ ἸΕ' αἰῶνος εἰς τὴν Δύσιν καὶ πρὸ παντὸς εἰς τὴν Ἱταλίαν. Οἱ ναοὶ ρυθμοὶ Ἀναγεννήσεως διακρίνονται διὰ τὴν χάριν αὐτῶν καὶ τὴν ἄρμονίαν, ἔχουν πολλὰ ἀνάγλυφα διακοσμήματα εἰς τὴν κάτοψιν καὶ ἐπιστεγάζονται ἀπὸ θόλους ὑψηλοὺς καὶ κομψοὺς, οὕτως ὥστε ὁ ρυθμὸς αὐτῶν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς κρᾶμα τοῦ Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ καὶ τῆς Βασιλικῆς. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ρυθμοῦ τούτου ἐκτίσθη ὁ ἐν Ρώμῃ μεγαλοπρεπῆς ναὸς τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ὁ μέγιστος ναὸς τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας. Ζωγράφοι καὶ ἀρχιτέκτονες τοῦ ναοῦ τούτου ἦσαν ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος, ὁ Ραφαήλ καὶ ὁ Βραμάντης.

6. ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

ΕΡΗ τοῦ ναοῦ εἶναι :

α) Ὁ *νάρθηξ*.—Ὁ χριστιανικὸς ναὸς διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, συμφώνως πρὸς τὴν διαίρεσιν τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος, διότι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἀπεμιμήθη εἰς πολλὰ σημεῖα τὴν ὀργάνωσιν τῆς θείας λατρείας παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις. Τὰ μέρη ταῦτα εἶναι ὁ *νάρθηξ* ἢ *πρόναος*, ὁ *κυρίως ναὸς* καὶ τὸ *ἅγιον βῆμα*.

Νάρθηξ ἢ πρόναος λέγεται τὸ πρὸ τοῦ κυρίως ναοῦ μέρος, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τρόπον τινα τὴν εἴσοδον εἰς τὸν ἱερὸν ναόν. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους εἰς τὸν νάρθηκα ἴσταντο οἱ κατηχούμενοι καὶ παρηκολούθουν ἐκεῖθεν τὰς ἱεράς ἀκολουθίας κεχωρισμένως ἀπὸ τοὺς πιστοὺς. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας ὁ νάρθηξ ἐχρησίμευεν ὡς «τὸ κρυφὸ σχολεῖδ» τῶν δούλων Ἑλληνοπαίδων· εἰς τὰς ἱεράς μονὰς τοῦ Ἁγίου Ὄρους χρησιμοποιεῖται καὶ τώρα διὰ τὴν τέλεσιν ὀρισμένων ἱερῶν ἀκολουθιῶν. Πολλοὶ ναοὶ σήμερον στεροῦνται νάρθηκος.

Πρὸ τῆς εἰσόδου τῶν ἱερῶν ναῶν εὕρισκετο ἄλλοτε ἡ κρήνη (ἢ φιάλη, λεοντάριον, κολυμβεῖον), εἰς τὴν ὅποσον οἱ πιστοί, πρὶν εἰσελθῶν εἰς τὸν ναόν, ἔνιπτον τὰς χεῖρας, διὰ νὰ δείξουν τοιοῦτοτρόπως ὅτι, ἀφοῦ ἐκαθαρίσθησαν σωματικῶς, εἰσέρχονται εἰς τὸν ναόν, διὰ νὰ καθαρισθοῦν καὶ ψυ-

χικῶς ἀπὸ τὸν ρύπον τῶν ἁμαρτιῶν. Ἡ κρήνη τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ ἀναλογεῖ πρὸς τὸν χάλκινον λουτήρα τῶν Ἰουδαίων, εἰς τὸν ὁποῖον οἱ ἱερεῖς ἐλούοντο πρὸ καὶ μετὰ τὴν τέλει τῶν θυσιῶν.

Εἰς τὸ προαύλιον τοῦ ναοῦ ἐκτίζοντο ἐπίσης τὰ βαπτιστήρια (αἱ κολυμβήθραι), τὰ ὁποῖα ἦσαν σχήματος ὀκταγώνου καὶ διηροῦντο συνήθως εἰς δύο διαμερίσματα· ἀπὸ αὐτὰ τὸ ἐν ἐλέγετο φωτιστήριον, διότι εἰς αὐτὸ ἐβαπτίζοντο ἐντὸς δεξαμενῆς ὕδατος οἱ Χριστιανοί, πρὶν εἰσαχθῆ ὁ νηπιοβαπτισμός, τὸ δὲ ἕτερον ἐλέγετο ἀποδυτήριον, διότι ἐν αὐτῷ ἐξεδύοντο τὰ ἐνδύματά των, διὰ νὰ βαπτισθοῦν. Μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ τὸ βαπτιστήριον ἀντικατεστάθη ἀπὸ τὴν κολυμβήθραν, ἡ ὁποία σήμερον εἶναι ἐν χρήσει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας.

β) Ὁ κυρίως ναός.—Κυρίως ναός ἡ καθολικὸν λέγεται τὸ μεταξὺ τοῦ νάρθηκος καὶ τοῦ ἁγίου βήματος μέρος τοῦ ναοῦ, ὅπου ἴστανται οἱ πιστοὶ καὶ παρακολουθοῦν τὰς ἀκολουθίας, αἱ ὁποῖαι τελοῦνται εἰς τὸν ἱερὸν ναόν. Ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ ὑπάρχουν τὰ στασίδια, ὁ ἱερὸς ἄμβων, τὸ δεσποτικόν, τὰ ἀναλόγια, τὸ εἰκονοστάσιον, ἡ σολέα καὶ πλῆθος εἰκόνων φορητῶν, τοιχογραφιῶν, πολυελαίων, τὰ ὁποῖα πάντα συμβάλλουν εἰς τὸν διάκοσμον καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ ναοῦ.

1. Τὰ στασίδια. Ταῦτα χρησιμεύουν πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν πιστῶν, ὅταν ψάλλωνται ὠρισμένα μέρη τῆς θείας λειτουργίας, τὰ ὁποῖα διὰ τὸν λόγον τοῦτον λέγονται συνήθως καθίσματα.

2. Ὁ ἱερὸς ἄμβων (ἐκ τοῦ ἀναβαίνω). Οὗτος ὑψοῦτο ἄλλοτε εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ, τώρα δὲ κεῖται ὀλίγον ἀριστερώτερον καὶ ἀπέναντι τοῦ δεσποτικοῦ. Ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἄμβωνος, ὡς ἀπὸ τινος ὑψηλοῦ καὶ κεντρικοῦ μέρους, ἀνεγίνωσκον οἱ ἀναγνώσται καὶ οἱ διάκονοι περικοπὰς ἀπὸ τὰς Ἁγίας Γραφάς, ἔψαλλον οἱ ψάλται, ἐκήρυττον οἱ ἱεροκήρυκες καὶ ἐτελεῖτο, κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἡ στέψις τῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἡ ἀνακήρυξις τῶν Πατριαρχῶν. Σήμερον ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἄμβωνος ἀναγινώσκειται τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ὑπὸ τοῦ διακόνου καὶ κηρύττεται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ.

3. Τὸ δεσποτικὸν ἢ ὁ δεσποτικὸς θρόνος, ἐνθα ἴσταται ὁ χοροστατῶν κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν ἀρχιερέυς. Εἰς τὸν δεσποτικὸν θρόνον εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστός, τοῦ ὁποίου ἀντιπρόσωπος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἶναι ὁ ἀρχιερέυς.

4. Τὰ ἀναλόγια ἢ ἀναλογεῖα. Κεῖνται δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ ἱεροῦ ναοῦ καὶ χρησιμεύουν εἰς τοὺς ἱεροψάλτας νὰ τοποθετοῦν τὰ βιβλία των. Εἰς τὴν θέσιν τῶν ἀναλογίων ἴσταται ὁ ἀριστερός καὶ δεξιὸς χορὸς τῶν ψαλτῶν. Ἄλλοτε ὑπῆρχεν ἐν ἀναλόγιον καὶ εἰς μόνον χορὸς ψαλτῶν.

5. Τὸ εἰκονοστάσιον (τέμπλον). Τοῦτο χωρίζει τὸν κυρίως ναὸν ἀπὸ τὸ ἱερὸν βῆμα. Κατ' ἀρχὰς ἦτο χαμηλὸν διάφραγμα κιγκλιδωτὸν ἀπὸ ξύλον ἢ μάρμαρον. Βραδύτερον ὑψώθη περισσότερον καὶ τοιοῦτοτρόπως καλύπτει ἀπὸ τὰ ὄμματα τῶν πιστῶν τὰ ὑπάρχοντα καὶ τελούμενα εἰς τὸ ἅγιον βῆμα. Τὸ εἰκονοστάσιον ἔχει τρεῖς θύρας ἢ βημόθυρα, διὰ τῶν ὁποίων εἰσέρχεται τις εἰς τὸ ἱερὸν βῆμα, τὴν μεσαίαν ἢ Ὁραία ν Πύλην καὶ δύο πλαγίας ἐκατέρωθεν αὐτῆς. Εἰς τὴν Ὁραίαν Πύλην κρέματα παραπέτασμα, τὸ ὁποῖον ἀνασύρεται εἰς ὠρισμένας στιγμὰς τῆς τελέσεως τῆς θείας λειτουργίας. Ἐπὶ τοῦ εἰκονοστασίου, ὡς δεικνύει καὶ τὸ ὄνομά του, ὑπάρχουν διάφοροι εἰκόνες. Ἐκατέρωθεν τῆς Ὁραίας Πύλης εἶναι αἱ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας, ἐπὶ τῶν πλαγίων δὲ θυρῶν εἰκονίζονται ἀρχάγγελοι, ὡς φρουροὶ τῆς εἰσόδου τοῦ ἱεροῦ βήματος. Πλὴν τῶν εἰκόνων, ὑπάρχουν εἰς τοὺς ναοὺς καὶ διάφορα σύμβολα. Τὸ ἱερώτερον διὰ τοὺς Χριστιανοὺς σύμβολον εἶναι ὁ σταυρός, ὁ ὁποῖος παριστᾷ τὴν σταύρωσιν τοῦ Σωτῆρος. Ἄλλα συνήθη σύμβολα εἶναι ὁ ἀμνὸς καὶ τὸ σύμπλεγμα τοῦ καλοῦ ποιμένου, ἀμφότερα σύμβολα τοῦ Σωτῆρος.

6. Ἡ σολέα. Προεξοχὴ τοῦ ἱεροῦ βήματος, πρὸ τοῦ εἰκονοστασίου, ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ δάπεδον τοῦ λοιποῦ ναοῦ. Ἀπὸ τούτου κοινωνοῦν σήμερον οἱ Χριστιανοί· κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐπὶ τῆς σολέας, ἢ ὁποία ἦτο πολὺ εὐρυτέρα τότε, ἔκειτο ἡ ἔδρα τοῦ αὐτοκράτορος, καθὼς καὶ αἱ ἔδραι τῶν ἀρχόντων καὶ ἄλλων ἐπισήμων τοῦ Κράτους.

γ) Τὸ ἱερὸν βῆμα. — Τὸ ἱερώτερον μέρος τοῦ ναοῦ εἶναι τὸ

ἅγιον βῆμα, τὸ ὁποῖον λέγεται καὶ ἄδυτον, ἄβατον, ἅγια ἅγιων, θυσιαστήριον καὶ ἀπλῶς ἱερόν. Κεῖται ἐπὶ ὑψηλοτέρου ἀπὸ τὸν λοιπὸν ναὸν ἐπιπέδου, στεγάζεται διὰ κυκλοτεροῦς ἀψίδος καὶ χωρίζεται ἀπὸ τὸν κυρίως ναὸν διὰ τοῦ εἰκονοστασίου. Τὸ ἅγιον βῆμα ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων τῆς Σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου ἢ τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος καὶ συμβολίζει, κατὰ τὸν Συμεῶνα τὸν Θεσσαλονικέα, τὰ ἐπουράνια, ἐνῶ ὁ κυρίως ναὸς συμβολίζει τὸν Οὐρανὸν καὶ ὁ νάρθηξ τὴν γῆν. Εἰς τὸ ἅγιον βῆμα ὑπάρχουν:

- α) Ἡ Ἅγία Τράπεζα.
- β) Ἡ Πρόθεσις ἢ Προσκομιδὴ.
- γ) Τὸ Σκευοφυλάκιον καὶ
- δ) Τὸ Σύνθρονον.

7. ΤΑ ΕΝ Τῷ ΑΓΙῷ ΒΗΜΑΤΙ

ΝΤΟΣ τοῦ ἁγίου βήματος ὑπάρχουν:

α) Ἡ Ἅγία Τράπεζα καὶ τὰ ἐπ' αὐτῆς ἱερά καλύμματα καὶ σκεύη.—Ἡ Ἅγία Τράπεζα κεῖται εἰς τοὺς ναοὺς τῶν Ὁρθοδόξων εἰς τὸ μέσον τοῦ ἁγίου βήματος, ἐνῶ εἰς τοὺς ναοὺς τῶν Δυτικῶν τοποθετεῖται εἰς τὴν κεντρικὴν κόγχην καὶ παρὰ τὸν τοῖχον. Συνήθως λέγεται καὶ θυσιαστήριον, διότι ἐπ' αὐτῆς τελεῖται ἡ Θεία Εὐχαριστία, ἥτοι ἡ ἀναίμακτος τοῦ Κυρίου ἡμῶν θυσία, κατὰ τὴν ὁποῖαν μεταλαμβάνομεν τοῦ ζωποιοῦ αὐτοῦ σώματος καὶ αἵματος. Ὅπως ἐλέχθη ἀλλαχοῦ, εἰς τὰς κατακόμβας ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς Ἅγία Τράπεζα ὁ τάφος τῶν Μαρτύρων τῆς πίστεως, ὡς ἐκ τούτου δὲ προήλθεν ἡ συνήθεια σήμερον νὰ τοποθετοῦν κάτω ἀπὸ τὴν Ἅγιαν Τράπεζαν λειψανα μαρτύρων.

Ἡ Ἅγία Τράπεζα κατασκευάζεται συνήθως ἀπὸ ξύλον ἢ λίθον ἢ μάρμαρον, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀπὸ πολύτιμον λίθον καὶ μέταλλον, στηρίζεται δὲ ἢ ἐπάνω εἰς ἓνα κίονα, ὁ ὁποῖος συμβολίζει τὸν θεμελιωτὴν τῆς Ἐκκλησίας Ἰησοῦν Χριστόν, ἢ ἐπάνω εἰς τέσσαρας, ὅσοι εἶναι καὶ οἱ Εὐαγγελισταί, ἢ, σπανιώτερον, καὶ ἐπάνω εἰς περισσοτέρους κίονας.

Ἐπί τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς ὑπάρχουν τὰ ἐξῆς ἱερὰ καλύμματα:

1. Τὸ εἰλητόν, τεμάχιον ὑφάσματος, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ εἰκονίζεται ὁ τάφος τοῦ Σωτῆρος.

2. Τὸ κατασάρκιον, λευκὴ σινδὼν, ἣ ὁποία καλύπτει ὄλην τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν. Τοῦτο εἰκονίζει τὰ νεκρικὰ σάβανα, μὲ τὰ ὁποία περιετύλιξαν τὸ σῶμα τοῦ Σωτῆρος, ὅταν κατεβίβασαν τοῦτο ἀπὸ τὸν σταυρόν.

3. Τὸ ἀντιμήνσιον. Τὸ κάλυμμα τοῦτο χρησιμοποιεῖται ἐπὶ κοινῆς Τραπεζῆς ἀντὶ τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς (ἀντὶ καὶ

5. Χρυσοκέντητος ἐπιτάφιος μετὰ παραστάσεως τῆς Κοιμήσεως.
(Ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου)

mensa = τράπεζα), διὰ νὰ τελεσθῆ κανονικὴ θεία λειτουργία εἰς στρατόπεδα ἢ πλοῖα ἢ ἀλλαχοῦ, ὅπου δὲν ὑπάρχει ἐγκαινισμένος ναός. Τὸ ἀντιμήνσιον καθιεροῦται κατὰ τὰ ἐγκαινία τοῦ ναοῦ καὶ ἔχει γύρω του ἐρραμμένα ἅγια λείψανα.

4. Ὁ Ἐπιτάφιος. Τετράγωνον τεμάχιον ὑφάσματος, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ εἰκονίζεται ὁ Χριστὸς νεκρὸς καὶ τοῦ ὁποῦ γίνεται χρῆσις σήμερον μόνον τὴν Μ. Παρασκευὴν, ὅταν προ-

βάλληται εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ εἰς τοὺς πιστοὺς πρὸς προσκύνησιν.

5. Ὁ ἄηρ. Τεμάχιον ὑφάσματος, διὰ τοῦ ὁποῦ καλύπτονται τὰ Τίμια Δῶρα, ἐπὶ τῶν ὁποίων σείεται ὑπὸ τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως εἰς ἀνάμνησιν τοῦ σεισμοῦ, ὁ ὁποῖος συνέβη κατὰ τὴν σταύρωσιν τοῦ Κυρίου. Ὅταν λειτουργῇ ἄρχιερέως, ὁ ἄηρ ἐπισείεται ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ἐνῶ οὗτος, κεκλιμένος ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης, καλύπτει διὰ τῶν χειρῶν τὰ Τίμια Δῶρα. Ὁ ἄηρ συμβολίζει τὴν καθαρὰν σινδόνα, μὲ τὴν ὁποῖαν ὁ Ἰωσήφ περιετύλιξε τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου κατὰ τὸν ἐνταφιασμόν αὐτοῦ.

Ἱερὰ Σκεύη καλοῦνται ὅλα τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται εἰς τὰς τελετὰς τῆς Ἐκκλησίας καὶ πρὸ παντὸς εἰς τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας.

Ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης ὑπάρχουν τὰ ἑξῆς ἱερὰ σκεύη :

1. Τὸ ἅγιον ποτήριον. Τὸ ἱερώτερον ἀπὸ τὰ λειτουργικὰ σκεύη, διότι ἐξ αὐτοῦ μεταλαμβάνομεν τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. Συμβολίζει τὸ ποτήριον, τὸ ὁποῖον μετεχειρίσθη ὁ Σωτὴρ κατὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον. Κατασκευάζεται ἀπὸ χρυσόν, ἄργυρον ἢ καὶ κασσίτερον, ἔχει δὲ ἐπ' αὐτοῦ συνήθως ἐξωγραφισμένα τὸν Καλὸν Ποιμένα ἢ ρητὰ τῆς Γραφῆς.

2. Ὁ ἅγιος δίσκος. Καὶ οὗτος κατασκευάζεται ἀπὸ χρυσόν, ἄργυρον ἢ κασσίτερον. Ἐπ' αὐτοῦ ἐναποτίθεται κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς προσκομιδῆς ὁ ἅγιος ἄρτος, ὁ ὁποῖος μεριζόμενος εἰς μικρὰ τεμάχια ρίπτεται εἰς τὸ ἅγιον ποτήριον κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἀναμειγνυόμενος τοιοῦτοτρόπως μετὰ τοῦ οἴνου. Συμβολίζει τὴν φάτνην τῆς Βηθλεέμ, ὅπου ἐγεννήθη ὁ Σωτὴρ, ἢ τὸν Οὐρανόν.

3. Ἡ λόγχη. Μαχαιρίδιον, τὸ ὁποῖον χρησιμεύει, διὰ νὰ κόπητῃ ὁ ἱερεὺς τὸν ἄρτον κατὰ τὴν προσκομιδὴν, ὅταν λέγῃ τοὺς λόγους τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου « καὶ εἰς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ ἔνυξε » (Ἰωάν. ΙΘ' 34). Συμβολίζει τὴν λόγχην, μὲ τὴν ὁποῖαν εἷς στρατιώτης ἐκέντησε τὴν πλευρὰν τοῦ ἐσταυρωμένου Κυρίου.

4. Ἡ λαβίς. Μικρὸν κοχλιάριον, διὰ τοῦ ὁποῦ ὁ ἱερεὺς

μεταδίδει τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου εἰς τοὺς κοινω-
νοῦντας.

5. Ὁ ἀστερίσκος. Ἔχει σχῆμα ἀστέρος, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ἀστέρος, ὁ ὁποῖος ἀνεφάνη κατὰ τὴν Γέννησιν τοῦ Σωτή-
ρος, καὶ ἐπικαλύπτει τὸν δίσκον, διὰ νὰ συγκρατήσῃ τὸ ἐπ' αὐ-
τοῦ κάλυμμα ἐξ ὑφάσματος, ὥστε νὰ μὴ ἐγγίξῃ τοῦτο τὸν ἐν
τῷ δίσκῳ ἅγιον ἄρτον. Ὅταν τοποθετῆ ὁ ἱερεὺς τὸν ἀστερίσκον
ἐπὶ τοῦ δίσκου, λέγει: « καὶ ἔσται ὁ ἀστήρ ἐπάνω, οὗ ἦν τὸ παι-
δίον » (Ματθ. Β' 9).

6. Ὁ σ π ό γ γ ο ς. Συμβολίζει τὸν σπόγγον, μὲ τὸν
ὁποῖον ἐπότισαν τὸν Κύριον χολὴν καὶ ὄξος κατὰ τὴν σταύρω-
σίν του, χρησιμεύει δὲ πρὸς καθαρισμόν τοῦ ἁγίου ποτηρίου.

7. Τὸ ζέον. Εἶναι μικρὸν δοχεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον θερμαί-
νεται τὸ ὕδωρ, τὸ ὁποῖον χύνεται εἰς τὸν οἶνον τοῦ ἁγίου πο-
τηρίου κατὰ τὴν τέλει τῆς Θείας Εὐχαριστίας, εἰς ἀνάμνησιν
τοῦ γεγονότος ὅτι ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ
Κυρίου, ὅταν ἐκεντήθη διὰ λόγχης ὑπὸ στρατιώτου.

8. Τὸ ἀρτοφόριον. Μικρὸν σκεῦος (ἢ πυξίς), εἰς τὸ
ὁποῖον διατηρεῖται προηγιασμένος ἄρτος, ὁ ὁποῖος χρησιμο-
ποιεῖται πρὸς μετάληψιν τῶν πιστῶν εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις.

β) Ἡ Προσκομιδὴ ἢ Προθέσεις.— Αὕτη εἶναι μικρὰ τράπεζα,
ἐπὶ τῆς ὁποίας προσκομίζονται, τίθενται, τὰ Τιμια Δῶρα, ἡτοι-
μὸς ἄρτος καὶ ὁ οἶνος, πρὶν μεταφερθοῦν εἰς τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν
πρὸς τέλει τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ἐπ' αὐτῆς τελεῖ ὁ
ἱερεὺς τὴν θεῖαν προσκομιδὴν. Συμβολίζει τὸ σπήλαιον τῆς Βη-
θλεέμ, ὅπου ἐγεννήθη ὁ Σωτὴρ, καὶ διὰ τοῦτο ἀντὶ τραπέζης
χρησιμοποιεῖται συνήθως σήμερον κόγχη μικρά, ἐκτισμένη ἐν-
τὸς τοῦ τοίχου ἐν εἴδει σπηλαίου. Ἡ Πρόθεσις ἀντιστοιχεῖ
πρὸς τὴν Χρυσὴν Τράπεζαν τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος, ἐπάνω
εἰς τὴν ὁποῖαν ἐτοποθετοῦντο παρὰ τῶν Ἑβραίων οἱ ἄρτοι τῆς
προθέσεως (Ἐξόδ. ΚΔ' 23). Εἰς τὴν πρόθεσιν ἐφυλάσσετο
ὡσαύτως βιβλίον, τὸ ὁποῖον ἐκαλεῖτο δίπτυχον, διότι ἀπε-
τελεῖτο ἀπὸ δύο πτυχᾶς καὶ περιεῖχεν ὀνόματα ζώντων εἰς
τὴν μίαν πτυχὴν καὶ ὀνόματα τεθνεώτων εἰς τὴν ἄλλην, διὰ
νὰ μνημονευσθοῦν ὑπὸ τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν τέλει τῆς θείας
προσκομιδῆς. Ἀντὶ διπτύχων ὑπῆρχον ἐνίοτε τρίπτυχα ἢ

πολύπτυχα, τὰ ὅποια περιεῖχον ὀνόματα κληρικῶν ἢ ἄλλων προσώπων, διακριθέντων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Πολιτείαν.

γ) *Τὸ Σκευοφυλάκιον*.— Τοῦτο εἶναι μικρὸν δωμάτιον ἢ ἐρμάριον ἢ κιβώτιον, τὸ ὁποῖον καταλαμβάνει τὴν δεξιὰν κόγχην τοῦ ἱεροῦ βήματος, πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς Ἁγίας Τραπέζης, καὶ χρησιμεύει, διὰ νὰ φυλάσσωνται εἰς αὐτὸ τὰ ἱερὰ σκεύη, τὰ ἄμφια καὶ λοιπὰ κειμήλια τῆς Ἐκκλησίας. Σκευοφύλαξ ἦτο συνήθως ὁ διάκονος τῆς Ἐκκλησίας καὶ διὰ τοῦτο ἐλέγετο ἄλλοτε τὸ σκευοφυλάκιον καὶ «δι ακονικόν».

δ) *Τὸ σύνθρονον*.— Τοιοιουτρόπως ὀνομάζεται σειρὰ στασιδίων ἢ θρόνων, κειμένων ὀπισθεν τῆς Ἁγίας Τραπέζης πρὸς ἀνάπαυσιν τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν συλλειτουργῶν αὐτοῦ, ὅταν ἀναγινώσκωνται Ψαλμοί, προφητεῖαι, ὁ Ἀπόστολος, ἢ καὶ εἰς ἄλλας στιγμὰς τῆς θείας λειτουργίας. Τὸ σύνθρονον εὑρίσκεται εἰς τὴν κεντρικὴν κόγχην τοῦ ἁγίου βήματος, ἢ πρόθεσις, ὅπως εἶπομεν, κεῖται εἰς τὴν ἀριστερὰν κόγχην καὶ τὸ σκευοφυλάκιον εἰς τὴν δεξιὰν. Κατὰ ταῦτα τὸ ἅγιον βῆμα ἔχει συνήθως τρεῖς κόγχας καὶ διὰ τοῦτο οἱ τοιοῦτοι ναοὶ λέγονται *τρίκογχοι*.

8. ἈΛΛΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

ΙΑ τὰς ἀνάγκας τῆς θείας λατρείας καὶ διὰ τὸν διάκοσμον, ὡς καὶ τὸν φωτισμὸν τῶν ἱερῶν ναῶν χρησιμοποιοῦνται διάφορα ἀντικείμενα, ἀπὸ τὰ ὅποια τὰ κυριώτερα εἶναι :

1. Ἡ *κολυμβήθρα*. Χρησιμοποιεῖται διὰ τὸ μυστήριον τοῦ Βαπτίσματος καὶ εἰκονίζει τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐβαπτίσθη ὁ Σωτὴρ, ἢ τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ, εἰς τὴν ὁποίαν ἐθεραπεύοντο οἱ πάσχοντες.

2. Τὸ *μυροδοχεῖον*. Μικρὸν δοχεῖον, τὸ ὁποῖον περιέχει τὸ ἅγιον μύρον.

3. Ὁ *ἀετός*. Στρογγύλον τεμάχιον ὑφάσματος, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου εἰκονίζεται ἀετὸς με ἀνοικτὰς τὰς πτέρυγας ἐπάνω ἀπὸ μίαν πόλιν. Κατὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ ἐπισκόπου ὁ χειροτονούμενος πατεῖ ἐπάνω εἰς τὸν ἀετὸν καὶ ἀπαγγέλλει τὸ Σύμβολον

της Πίστεως. Ὁ αἰετός παριστάνει τὸν ἐπίσκοπον, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ἔχη πάντοτε τὸν νοῦν του προσηλωμένον εἰς τὰ θεῖα, ἡ δὲ πόλις παριστάνει τὴν ἐπισκοπὴν, τὴν ὁποίαν πρόκειται νὰ ποιήσῃ.

4. Τὰ ἑξάπτερυγα καὶ τὰ λάβαρα προηγούνται πάσης ἐκκλησιαστικῆς πομπῆς.

5. Τὰ δικηροτρύχηρα. Εἶναι δύο, τὸ ἓν μὲ δύο καὶ τὸ ἄλλο μὲ τρία κηρία. Τὸ πρῶτον παριστάνει τὰς δύο φύσεις τοῦ Σωτῆρος, τὴν θεῖαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, καὶ τὸ δεύτερον τὴν Ἁγίαν Τριάδα.

6. Τὸ θυμιατήριον. Ἐντὸς τούτου καίεται ἀρωματῶδες θυμίαμα, μὲ τὸ ὅποιον οἱ ἱερεῖς θυμιοῦν τοὺς πιστοὺς καὶ τὰ ἱερά ἀντικείμενα τοῦ ναοῦ. Τὸ θυμίαμα ἦτο ἐν χρήσει καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Οἱ Ἑβραῖοι εἶχον εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος ἰδιαίτερον θυσιαστήριον τοῦ θυμιάματος, γνωρίζομεν δὲ ὅτι οἱ Μάγοι τῆς Ἀνατολῆς προσέφεραν εἰς τὸν νεογέννητον Σωτῆρα τοῦ Κόσμου λίβανον καὶ σμύρναν. Τὸ εὐῶδες θυμίαμα συμβολίζει τὴν ἀγνὴν προσευχὴν τῶν πιστῶν, ἡ ὁποία ἀνέρχεται πρὸς τὸν Ὑψιστον, ὅπως ὁ ἀρωματώδης καπνὸς ἀναβαίνει πρὸς τὰ ἄνω, καθ' ἃ λέγει εἰς τὸν θεῖον Ψαλμὸν τοῦ καὶ Ὁ Προφητὰναξ Δαβὶδ : « *Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου* » (Ψαλμ. 140, 2).

7. Αἱ κανδήλαι καὶ αἱ λαμπάδες. Καὶ οἱ Ἐθνικοὶ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ἐφώτιζον καταλλήλως τοὺς ναοὺς των. Εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος περίφημος ἦτο ἡ ἐπτάφωτος χρυσὴ λυχνία. Καὶ ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἡ θεῖα λειτουργία ἐτελεῖτο ἄλλοτε περὶ ὄρθρον βαθύν, πολλαὶ δὲ ἱεραὶ ἀκολουθίαι τελοῦνται καὶ σήμερον ἐν καιρῷ νυκτός, φωτίζει τοὺς ναοὺς, χρησιμοποιοῦσα λυχνίας μετ' ἐλαίου καὶ κηρία (ἦτοι κανδήλας καὶ λαμπάδας).

Τοιαῦται λυχνίαὶ ὑπάρχουν ὀπισθεν τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς (ἀκοίμητος λυχνία), πρὸ τῆς Ὁραίας Πύλης καὶ πρὸ τῶν εἰκόνων τῶν Ἁγίων.

Αἱ ἐκ κηροῦ λαμπάδες ἦσαν ἐν χρήσει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τοῦ Χριστιανισμοῦ (Πράξ. Κ' 7-8), ὁ εὐπλαστος δὲ κηρὸς αὐτῶν συμβολίζει τὴν εὐπλαστον καὶ κα-

θαράν καρδίαν τῶν πιστῶν, ἡ ὁποία διαπλάσσεται ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διὰ νὰ γίνῃ ἁγία καὶ ἄμωμος. Τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον περιχύνεται εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν διὰ λαμπάδων καὶ κανδηλῶν, εἰκονίζει τὸ πνευματικόν φῶς τῶν πιστῶν, οἱ ὅποιοι μὲ τὰ καλὰ ἔργα των λάμπουν εἰς τὸν κόσμον.

Διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν κηρίων χρησιμεύουν τὰ κηροπήγια ἢ μανουάλια.

Ἐκ τινῶν ἐτῶν τελευταίως γίνεται χρῆσις πρὸς φωτισμὸν τῶν ναῶν καὶ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός.

8. Οἱ κώδωνες. Οὗτοι χρησιμεύουν, διὰ νὰ προσκαλῶνται οἱ Χριστιανοὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἢ διὰ νὰ ἀναγγέλλωνται διάφορα χαρμόσυνα ἢ πένθημα γεγονότα τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ Ἰουδαῖοι προσεκαλοῦντο εἰς τὸν ναὸν διὰ σαλπίγγων, οἱ δὲ πρῶτοι Χριστιανοὶ εἶχον ὠρισμένους ἀνθρώπους, ἐντεταλμένους νὰ καλοῦν τοὺς πιστοὺς εἰς σύναξιν. Μετὰ ταῦτα εἰσῆχθη τὸ σήμαντρον, ἥτοι ξυλίνη ἢ σιδηρὰ πλάξ, ἡ ὁποία κρούεται μὲ ρόπτρον ὑπὸ τοῦ ἐκκλησιάρχου. Ἀπὸ τὴν Δύσιν, ὅπου τὸ πρῶτον ἐχρησιμοποιήθησαν, εἰσῆχθησαν καὶ παρ' ἡμῶν οἱ κώδωνες ἢ καμπάναι (ἡ πρώτη κατασκευὴ των ἔγινεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἰταλίας Καμπανίαν) καὶ ἡ συνήθεια νὰ κτίζωνται τὰ κωδωνοστάσια ἐπὶ τινος γωνίας τοῦ ἱεροῦ ναοῦ, ἐνῶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἐκτίζοντο ταῦτα εἰς τὸ προαύλιον πλησίον τῶν ναῶν.

9. ΤΑ ΙΕΡΑ ΑΜΦΙΑ

ἘΡΑ ἄμφια λέγονται αἱ ἐνδυμασίαι τῶν λειτουργῶν τῆς θρησκείας, αἱ ὁποῖαι χρησιμοποιοῦνται κατὰ τὴν τέλει τῆς Θείας Εὐχαριστίας καὶ ἄλλων ἱεροπραξιῶν. Ταῦτα διαφέρουν ἀπὸ τὴν καθημερινὴν ἐνδυμασίαν καὶ κατὰ τὸ σχῆμα καὶ κατὰ τὸν χρωματισμὸν, διακρίνονται δὲ διὰ τὴν λαμπρότητα καὶ σοβαρότητα αὐτῶν, ἀνάλογον πρὸς τὴν ἱερότητα τῶν στιγμῶν τῆς θείας λατρείας καὶ πρὸς τὸ ἀξίωμα τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου. Ἰδιαιτέραι ἱερατικαὶ στολαὶ ὑπῆρχον ἐν χρήσει καὶ εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν καὶ ἐκ ταύτης παρελήφθησαν τὰ πλεῖστα τῶν ἱερῶν ἀμ-

φίων της Ἐκκλησίας μας. Δι' ἕκαστον τῶν ἱερῶν βαθμῶν τῆς ἱεροσύνης ὑπάρχει καὶ ἰδιαιτέρα περιβολὴ διὰ τὰς ἱεροτελεστίας καὶ τοιουτοτρόπως ἔχομεν ἱερά ἄμφια τῶν διακόνων, τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν ἐπισκόπων. Ὅταν οἱ κληρικοὶ ἐνδύονται τὰ ἱερά ἄμφια, λέγουν δι' ἕκαστον ἰδιαιτέραν εὐχὴν, ἀφοῦ προηγουμένως τὰ σφραγίσουν μὲ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ τὰ ἀσπασθοῦν. Ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας οἱ κληρικοὶ φοροῦν ἄλλην στολὴν, μαύρην, λόγῳ σοβαρότητος καὶ ἀξιοπρεπείας, τὸ ρᾶσο. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φέρουν ἰδιαιτέρον κάλυμμα, τὸ καλυμμαύχιον, ἢ ἐπανώκαλύμμαυχον, ἢ ἐπιρριπτάριον, τὸ ὅποιον φέρει τὸ ὄνομα τοῦτο, διότι κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους ἐξετείνετο πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἐκάλυπτε τὸν αὐχένα. Συμβολίζει τὴν αὐτοθυσίαν τῶν κληρικῶν.

α) Ἱερά ἄμφια τοῦ διακόνου :

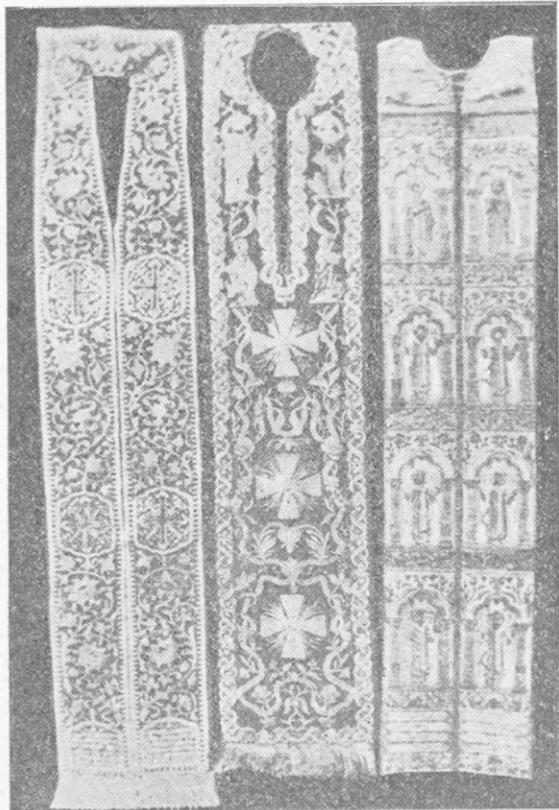
1. Τὸ στιχάριον. Τοῦτο εἶναι χιτῶν ποδήρης, συνήθως λευκός, κοινός δὲ καὶ διὰ τοὺς τρεῖς βαθμούς. Εἶναι τὸ ἐσώτατον ἀπὸ τὰ ἄμφια, διακεκοσμημένον διὰ στίχων ἐρυθρῶν. Τὸ στιχάριον συμβολίζει τὴν καθαρότητα τῆς ψυχῆς τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου, οἱ ὅποιοι, ὅταν περιβάλλονται τοῦτο, λέγουν : « Ἀγαλλιάσεται ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ· ἐνέδυσε γὰρ με ἱμάτιον σωτηρίου καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης περιέβαλέ με . . . ».

2. Τὸ ὄράριον. Τὸ κύριον διακριτικὸν ἄμφιον τοῦ διακόνου κατὰ τὰς ἱεράς τελετάς. Εἶναι ταινία ἐπιμήκης, τὴν ὁποῖαν οὗτος φέρει περὶ τὸν ἀριστερὸν ὄμων μὲ τὰ ἄκρα πίπτοντα ἐκατέρωθεν τοῦ σώματος. Τὸ ὄράριον ὑπενθυμίζει τὰς πτέρυγας τῶν ἀγγέλων.

3. Τὰ ἐπιμάνικα ἢ ἐπιμανίκια. Χειρῖδες (ἢ ἐπιχειρῖδες, ἐκ τοῦ ἐπὶ + manus = χεῖρ), τὰς ὁποίας φέρουν περὶ τὰς χεῖρας οἱ ἱεουργοῦντες. Συμβολίζουν τὴν θεῖαν δύναμιν, ἢ ὁποία καταβάλλει τοὺς ἐχθρούς· διὰ τοῦτο, ὅταν ὁ λειτουργὸς φορῇ τὸ δεξιὸν ἐπιμάνικον εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα, λέγει : « Ἡ δεξιὰ σου χεῖρ, Κύριε, δεδόξασται ἐν ἰσχύει, ἡ δεξιὰ σου χεῖρ, Κύριε, ἔθρανσεν ἐχθρούς καὶ τῷ πλήθει τῆς δόξης σου συνέτριψας τοὺς ὑπεναντίους », ὅταν δὲ φορῇ τὸ ἀριστερόν, λέγει : « Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με, συνέτισόν με καὶ μαθήσομαι τὰς ἐντολάς σου ». Τὰ ἐπιμάνικα εἶναι κοινὰ καὶ διὰ τοὺς τρεῖς βαθμούς.

β) Ἱερά ἄμφια τοῦ πρεσβυτέρου.— Πλὴν τοῦ στιχαρίου καὶ τῶν ἐπιμανικίων, τὰ ἱερά ἄμφια τοῦ πρεσβυτέρου εἶναι καὶ τὸ ἐπιτραχήλιον, ἡ ζώνη καὶ τὸ φαινόλιον, διὰ τοὺς κατέχοντας δὲ ἐκκλησιαστικόν τι ἀξίωμα καὶ τὸ ἐπιγο-

νάτιον καὶ ὁ ἐπιστήθιος σταυρός.

6. Ἐπιτραχήλια.

(Ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου)

1. Ἐπιτραχήλιον ἢ περιτραχήλιον. Τοῦτο εἶναι πλατεῖα ταινία, ἡ ὁποία ἔχει ἄνοιγμα εἰς τὸ ἐν ἄκρον αὐτῆς, ἀπὸ τοῦ ὁποίου κρέμαται ἀπὸ τοῦ τραχήλου καὶ πίπτει πρὸς τὰ ἔμπρός. Συμβολίζει τὸν ζυγὸν τοῦ Χριστοῦ ἢ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἱερεὺς, ὅταν ἐνδύηται τοῦτο, λέγει: «*Ἐδόξητός ὁ Θεός, ὁ ἐκχέων τὴν χάριν ἐπὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτοῦ . . .*».

2. Ἡ ζώνη. Συμβολίζει τὴν δύναμιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁ ἱε-

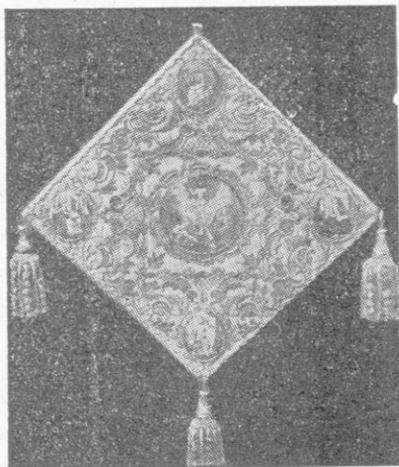
ρεὺς περιβάλλει διὰ τῆς ζώνης τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ καὶ τοιοῦτοτρόπως εἶναι ἔτοιμος νὰ διακονῇ ἀμώμως τὸν Θεόν, συμφῶνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Χριστοῦ: «*Ἔστωσαν ὑμῖν αἱ ὀσφύες περιεζωσμένα καὶ οἱ λύχνοι καιόμενοι καὶ ὑμεῖς ὅμοιοι ἀνθρώποις*

προσδεχομένοις τὸν κύριον ἑαυτῶν» (Λουκ. ΙΒ' 35). «Ὅταν ὁ ἱερεὺς φορῇ τὴν ζώνην, λέγει: «*Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὁ περιζωννύων με δύναμιν . . .*».

3. Τὸ Φαινόλιον ἢ φαιλόνιον. Ποδήρης χιτῶν, σχήματος κώνου, ἄνευ χειρίδων καὶ μὲ ἄνοιγμα πρὸς τὴν κορυφήν, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἱερεὺς φορεῖ αὐτό. Τὸ φαινόλιον ἦτο ἄλλοτε κοινὸν καὶ διὰ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διὰ τοὺς ἐπισκόπους, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἐπισκόπου ἔφερε πολλοὺς σταυροὺς (πολυσταύρια φαινόλια). Συμβολίζει τὴν δικαιοσύνην, ἡ ὁποία πρέπει νὰ διακρίνη τοὺς ἱερεῖς, οἱ ὅποιοι, ὅταν φοροῦν αὐτό, λέγουν: «*Οἱ ἱερεῖς σου, Κύριε, ἐνδύσονται δικαιοσύνην καὶ οἱ ὄσιοί σου ἀγαλλιάσονται . . .*». Ἡ ὀνομασία του προέρχεται ἀπὸ τὴν λατινικὴν λέξιν *raepula*, ἡ ὁποία σημαίνει ὀδοιπορικὸν σάκκον.

4. Τὸ ἐπιγονάτιον. Τετράγωνον τεμάχιον ὑφάσματος, τὸ ὁποῖον ἀναρτᾶται ὡς ρομφαία ἀπὸ τῆς ζώνης καὶ φθάνει μέχρι τῶν γονάτων. Ἐπ' αὐτοῦ εἰκονίζεται ὁ Σωτὴρ ἢ σταυρὸς ἢ ἄγγελος. Κατ' ἀρχὰς ἔφερον ἐπιγονάτιον μόνον οἱ ἐπίσκοποι, κατόπιν δὲ ἐπετράπη νὰ φέρουν τοῦτο καὶ οἱ ἱερεῖς, οἱ ὅποιοι κατέχουν ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα (ἀρχιμανδρῆται, οἰκονόμοι, πρωτοπρεσβύτεροι κ. ἄ.). Ὁ ἱερεὺς, ὅταν φορῇ τοῦτο, λέγει: «*Περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ . . .*». Τὸ ἐπιγονάτιον συμβολίζει τὸ λέντιον, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίησεν ὁ Κύριος κατὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον, ὅταν ἔνιψε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν.

5. Ὁ ἐπιστήθιος σταυρὸς. Συμβολίζει τὴν αὐταπάρνησιν, ἡ ὁποία πρέπει νὰ χαρακτηρίσῃ τοὺς κληρικούς.

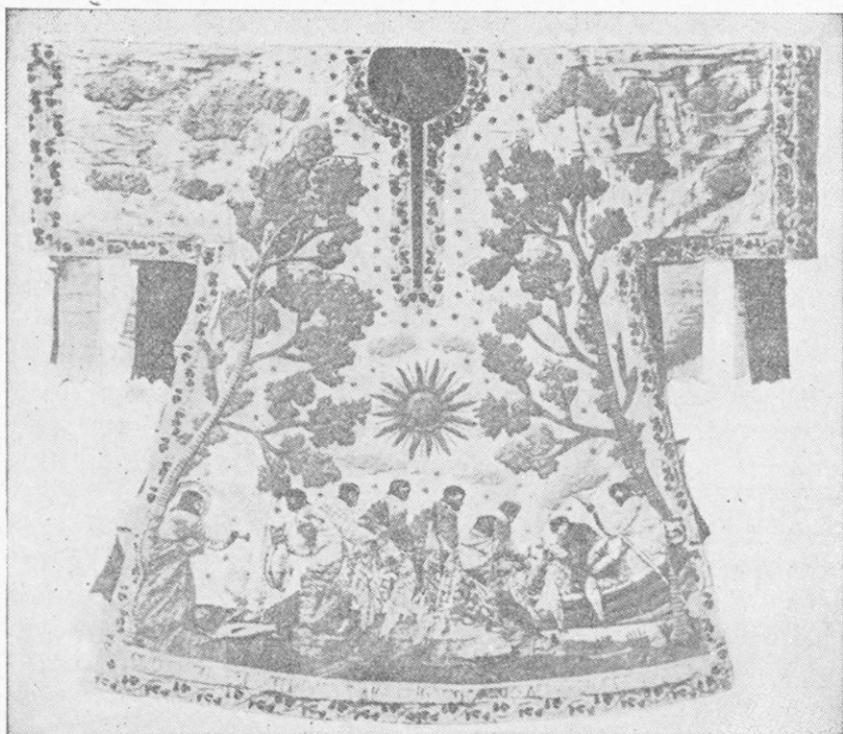

7. Χρυσοκέντητον ἐπιγονάτιον.

(Ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τοῦ Ὀικουμενικοῦ Πατριαρχείου)

γ) Ἱερά ἄμφια τοῦ ἐπισκόπου.— Τὴν στολὴν τοῦ ἀρχιερέως, ὅταν λειτουργῇ ἢ χοροστατῇ, ἀποτελοῦν ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄμφια τοῦ πρεσβυτέρου — πλὴν τοῦ φαινολίου — καὶ τὰ ἀκόλουθα :

1. Ὁ σάκκος. Ἐνδυμα πλατὺ μὲ βραχίαιας χειρίδας. Ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη, τὰ ὁποῖα συνάπτονται πρὸς τὸ μέ-

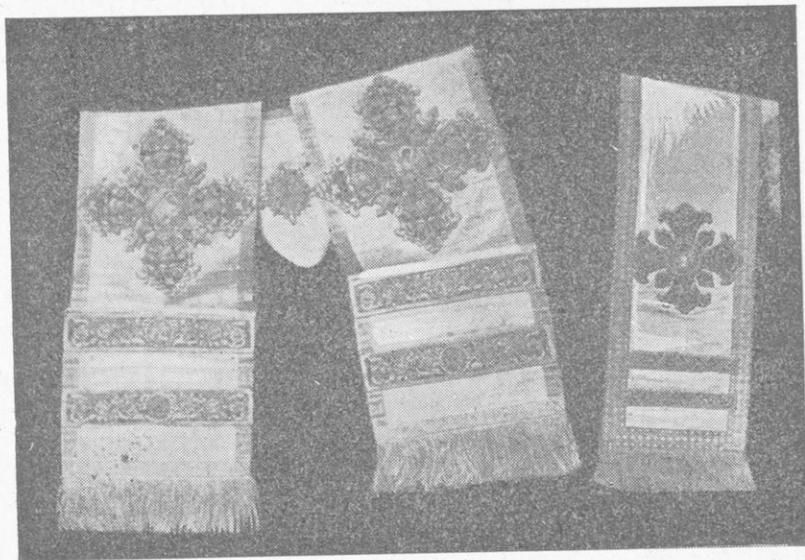
8. Πατριαρχικὸς σάκκος μετὰ κεντητῶν ἀργυρεπιχρῦσων παραστάσεων τοῦ θαύματος τῆς Τιβεριάδος, ὁ καλούμενος διὰ τοῦτο « Τιβεριάδος θάλασσα », ἔργον τοῦ ἔτους 1810, ἐπισκευασθὲν τῷ 1888.

(Ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου)

ρος τῶν πλευρῶν διὰ μικρῶν ταινιῶν ἢ κωδωνίσκων. Εἶναι κυρίως ἔνδυμα αὐτοκρατορικόν, τὸ ὁποῖον κατ' ἀρχὰς ἐφόρου μόνον οἱ πατριάρχαι, μεταγενεστέρως δὲ ἐπετράπη ἢ χρῆσις αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς ἐπισκόπους. Ὁ σάκκος εἰκονίζει τὸ πορφυ-

ροῦν ἱμάτιον, τὸ ὁποῖον πρὸς ἐμπαιγμόν, ὡς δῆθεν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων, ἐνέδυσαν οἱ στρατιῶται τὸν Σωτῆρα κατὰ τὸ πάθος αὐτοῦ, συμβολίζει δὲ τὴν δικαιοσύνην, τὴν ὁποῖαν πρέπει νὰ ἔχη ὁ λειτουργὸς τῆς Ἐκκλησίας.

2. Τὸ ὠμοφόριον. Τὸ ἄμφιον τοῦτο φορεῖ ὁ ἐπίσκοπος ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ καὶ ἄνωθεν τοῦ σάκκου. Ὁ ἐπίσκοπος κατὰ τὴν λειτουργίαν χρησιμοποιεῖ δύο ὠμοφόρια, ἓν μέγα καὶ ἓν μικρόν. Τὸ μέγα φέρει ἀπ' ἀρχῆς τῆς λειτουργίας μέχρι

9. Ὠμοφόρια.

(Ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου)

τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, τὸ δὲ μικρόν μέχρι τέλους τῆς λειτουργίας. Τὸ ὠμοφόριον ἀποτελεῖ τὸ διακριτικὸν γνῶρισμα τῆς ἐπισκοπικῆς ἐξουσίας.

3. Ὁ σταυρὸς καὶ τὸ ἐγκόλπιον. Ταῦτα κρέμονται ἀπὸ τὸν τράχηλον ἐπὶ τοῦ στήθους· καὶ ὁ μὲν σταυρὸς συμβολίζει τὴν αὐτοθυσίαν τῶν φερόντων αὐτόν, τὸ δὲ ἐγκόλπιον, τὸ ὁποῖον εἶναι μικρὰ εἰκὼν τοῦ Σωτῆρος ἢ τῆς Θεοτόκου, δηλοῖ τὴν καθαρότητα καὶ εὐθύτητα τῆς ψυχῆς τοῦ λειτουργοῦ, ὁ

ὁποῖος διὰ τοῦτο, ὅταν φορῆ αὐτό, λέγει : « *Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ Θεὸς καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαινίσον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου* ».

4. Ἡ μίτρα. Εἶναι στέμμα χρυσοκέντητον, κεκοσμημένον διὰ πολυτίμων λίθων καὶ ἐπέχον θέσιν βασιλικῷ διαδήματος. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἔχει σταυρὸν καὶ κύκλωθεν αὐτοῦ τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστάς. Συμβολίζει τὸν ἀκάνθινον στέφανον τοῦ

10. Μίτρα μετὰ τοῦ πατριαρχικοῦ ἐμβλήματος τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ.

(Ἐκ τοῦ Σκευοφυλακίου τοῦ
Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου)

Σωτῆρος. Οἱ Ρῶσοι ἀρχιμανδρίται φέρουν ὡσαύτως μίτραν, ἀλλ' ἄνευ σταυροῦ. Τὴν μίτραν φορεῖ ὁ ἐπίσκοπος κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν, οὐχὶ ὅμως καὶ κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν Μυστηρίων.

5. Ποιμαντορικὴ ράβδος (πατερίτσα). Σύμβολον τῆς ποιμαντορικῆς ἐξουσίας τοῦ ἐπισκόπου. Εἶναι συνήθως ἀπὸ μέταλλον καὶ εἰς τὴν κορυφὴν ἔχει δικέφαλον ὄφιν μὲ μικρὸν σταυρὸν εἰς τὸ μέσον. Οἱ ὄφεις εἶναι τύπος τοῦ χαλκίνου ὄφεως, τὸν ὁποῖον ὁ Μωυσῆς ὕψωσεν εἰς τὴν ἔρημον, καὶ συμβολίζουν τοὺς ἐσωτερικοὺς καὶ ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς τῆς Ἐκκλησίας, ὁ δὲ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν σταυρὸς τὴν δύναμιν, μὲ τὴν ὁποίαν καταπολεμοῦνται οὗτοι νικηφόρως παρὰ τοῦ ἐπισκόπου.

6. Ὁ μανδύας. Ἐνδυμα ποδηγερῆς ἄνευ χειρίδων καὶ διακεκοσμημένον μὲ διαφόρους συμβολικὰς παραστάσεις· εἶναι πολὺ εὐρὺ, περιδένεται περὶ τὸν τράχηλον καὶ κρατεῖται παρὰ τοῦ διακόνου. Ὁ ἀρχιερεὺς φορεῖ τοῦτον, ὅταν χοροστατῆ.

10. ΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

ΟΙ ΑΙ ΗΜΕΡΑΙ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΔΙΕΡΧΩΝΤΑΙ ΕΝ ΕΥΣΕΒΕΙΑ ΚΑΙ ΝΑ ΑΦΙΕΡΩΝΩΝΤΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΑΤΡΕΙΑΝ ΤΟΥ ΎΨΙΣΤΟΥ. Ἐν τούτοις ἡ ἀγία Ἐκκλησία μας, χάριν τῆς καλυτέρας ὀργανώσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τῶν Χριστιανῶν, ἔταξεν ὠρισμένας ἡμέρας, κατὰ τὰς ὁποίας παύουν οὗτοι τὰς ἐργασίας των, διὰ νὰ παρακολουθοῦν τὴν θείαν λειτουργίαν εἰς τοὺς ναοὺς καὶ διὰ νὰ ἐπιδίδονται εἰς διάφορα θεάρεστα ἔργα. Αἱ ἡμέραι αὗται λέγονται ἑορταί. Τοιαῦται δὲ εἶναι ἡ Κυριακή, ἡ ὁποία ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ ὠρίσθη εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου καὶ ἀντικατέστησε τὸ Σάββατον τῶν Ἰουδαίων, αἱ ἄλλαι ἑορταί τοῦ Σωτῆρος, αἱ πρὸς τιμὴν τῆς Παρθένου Μαρίας καὶ ἄλλων ἱερῶν προσώπων, τὰ ὁποία διεκρίθησαν διὰ τὴν ἀρετὴν των καὶ διὰ τὴν εἰς τὸν Σωτῆρα πίστιν των, διὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἔμαρτύρησαν. Ὁρισμένα ἄλλαι ἑορταί ἀναφέρονται εἰς ἀνάμνησιν σπουδαίων γεγονότων τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπὸ τὰς τελευταίας διεκρίθησαν αἱ δυο ἡμέραι τῆς ἑβδομάδος, ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευή, ἡ πρώτη λόγῳ τῆς κατ' αὐτὴν προδοσίας τοῦ Ἰούδα καὶ ἡ δευτέρα λόγῳ τῆς σταυρώσεως τοῦ Σωτῆρος.

Καὶ οἱ Ἐθνικοὶ εἶχον ἐπίσης ἑορτάς, ἀλλ' αὗται προήρχοντο ἀπὸ τὴν γεωργικὴν ζωὴν των, συμφώνως πρὸς τὸν φυσιολατρικὸν χαρακτήρα τῆς θρησκείας τῶν ἀρχαίων.

Οἱ Ἰουδαῖοι εἶχον πολλὰς ἑορτάς εἰς ἀνάμνησιν διαφόρων σπουδαίων γεγονότων τοῦ θρησκευτικοῦ βίου των, ἰδιαιτέρως δὲ ἐτίμων τὴν ἑβδόμην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος, τὸ Σάββατον, ὁπότε ἀπέιχον αὐστηρῶς ἀπὸ πάσαν ἐργασίαν καὶ ἐλάτρευον τὸν Θεὸν συμφώνως πρὸς τὴν τετάρτην ἐντολὴν τοῦ Δεκαλόγου. Μερικαὶ ἑορταί τῶν Ἰουδαίων διετηρήθησαν καὶ ἀπὸ τὴν

Ἐκκλησίαν μας, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλην ἐντελῶς μορφήν καὶ σημασίαν τοιαῦται εἶναι τὸ Πάσχα, ἡ Πεντηκοστή καὶ ἄλλαι.

Αἱ χριστιανικαὶ ἑορταὶ διαίρουνται εἰς Δεσποτικάς, Θεομητορικάς καὶ εἰς ἑορτάς Ἀγίων.

11. ΔΕΣΠΟΤΙΚΑΙ ΕΣΡΤΑΙ

ΟΝΟΜΑΖΟΝΤΑΙ τοιουτοτρόπως αἱ ἑορταί, αἱ ὁποῖαι εἶναι καθιερωμέναι διὰ τὴν λατρείαν τοῦ Δεσπότου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ αἱ ὁποῖαι διακρίνονται εἰς κινήτας καὶ ἀκινήτους. Κινηταὶ εἶναι αἱ ἑορταί, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὡς βάσιν τὸ Πάσχα, τὸ ὁποῖον δὲν ἑορτάζεται πάντοτε κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμερομηνίαν, καὶ δὲν συμπίπτουν κατὰ τὰς ἰδίας ἡμέρας τοῦ μηνός. Τούναντίον αἱ ἀκίνητοι ἑορταί, ἐπειδὴ ἔχουν βάσιν τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὁποία ἑορτάζεται πάντοτε τὴν 25ην Δεκεμβρίου, συμπίπτουν πάντοτε εἰς τὰς ἰδίας ἡμέρας τοῦ μηνός καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάσθησαν ἀκίνητοι.

α) Ἀκίνητοι δεσποτικάι ἑορταί.— 1. Τὰ Χριστοῦγεννα. Ταῦτα κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας συνεωρτάζοντο μὲ τὰ Θεοφάνεια· ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος ἐχωρίσθησαν ἀπ' αὐτῶν, πρῶτον εἰς τὴν Δύσιν καὶ κατόπιν παρ' ἡμῖν, καὶ ἑορτάζονται τὴν 25ην Δεκεμβρίου, ἑννέα μῆνας μετὰ τὴν 25ην Μαρτίου, ἡμέραν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου. Τὰ Χριστοῦγεννα εἶναι ἡ λαμπροτέρα ἡμέρα τῆς Χριστιανοσύνης, διότι κατ' αὐτὴν ἑορτάζομεν τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου· κατ' αὐτὴν τὰ οὐράνια ἐνώνονται μὲ τὰ ἐπίγεια, ὁ Θεὸς καταβαίνει, διὰ νὰ ἀναβῆ ὁ ἄνθρωπος. Τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστοῦγεννῶν προηγεῖται τεσσαρακονθήμερος νηστεία.

2. Ἡ περιτομὴ τοῦ Κυρίου (1 Ἰανουαρίου). Κατ' αὐτὴν ἑορτάζομεν τὴν περιτομὴν τοῦ Κυρίου, ἡ ὁποία, συμφῶνως πρὸς τὸν Μωσαϊκὸν Νόμον, ἔγινεν ὀκτῶ ἡμέρας μετὰ τὴν Γέννησιν. Ἡ Ἰουδαϊκὴ περιτομὴ ἀντικατεστάθη εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν ἀπὸ τὸ Βάπτισμα, τοῦ ὁποίου ἦτο τύπος.

3. Τὰ Θεοφάνεια ἢ Ἐπιφάνεια (6 Ἰανουαρίου).

Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἐορτάζεται εἰς ἀνάμνησιν τῆς βαπτίσεως τοῦ Κυρίου ὑπὸ τοῦ Προδρόμου εἰς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν καὶ τῆς ἐνάρξεως τοῦ δημοσίου βίου αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν τελεῖται καὶ ὁ μέγας ἀγιασμός. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας οἱ κατηχούμενοι ἐβαπτίζοντο τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων προσήρχοντο εἰς τὸν ναὸν μὲ λευκὰ ἐνδυμασίας ὡς νεοφώτιστοι (ἐορτὴ τῶν Φώτων).

4. Ἡ Ὑπαπαντὴ τοῦ Κυρίου (2 Φεβρουαρίου). Τεσσαράκοντα ἡμέρας μετὰ τὴν Γέννησιν ἢ Παρθένος Μαρία ἦλθε — συμφώνως πρὸς τὴν διάταξιν τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου — εἰς τὸν ναὸν μὲ τὸ βρέφος, διὰ νὰ προσφέρῃ τὴν κεκανονισμένην θυσίαν. Τότε ὑπήντησε (ὑπαπήντησε = ὑπεδέχθη) τὸν Σωτῆρα ὁ γέρον Συμεὼν, ἐδόξασε τὸν Θεόν, διότι ἐδέχθη εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτοῦ τὸν Μεσσίαν Χριστόν, καὶ εἶπε τὸ γνωστὸν : « *Nūn ἀπολύεις τὸν δοῦλον σου, Δέσποτα . . .* ».

5. Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Κυρίου (6 Αὐγούστου). Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐορτάζομεν τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους Θαβώρ, ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ πάθους, μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἐορτάζετο κατ' ἀρχὰς πρὸ τοῦ Πάσχα' ἐπειδὴ ὁμοῦς ἢ Ἁγία Ἐλένη ἐτέλεσε τὴν 6ην Αὐγούστου τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως, τὸν ὁποῖον ἔκτισεν ἐπὶ τοῦ ὄρους Θαβώρ, ὠρίσθη ἔκτοτε ἡ 6η Αὐγούστου ὡς ἡμέρα ἐορτασμοῦ τῆς Μεταμορφώσεως.

6. Δεσποτικά ἐορταὶ εἶναι καὶ ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς τὸν Τίμιον Σταυρόν, ὁ ὁποῖος εἶναι διὰ τοὺς Χριστιανοὺς ἱερὸν σύμβολον, ὑπενθυμίζον τὸν Σταυρικὸν θάνατον τοῦ Κυρίου. Εἶναι δὲ αὗται :

α) Ἡ ὕψωσις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου). Ἡ ἑορτὴ αὕτη ὠρίσθη εἰς ἀνάμνησιν τῆς πανηγυρικῆς ἀνυψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ὑπὸ τῆς ἁγίας Ἐλένης πρὸς προσκύνησιν εἰς τὸν τότε ἐγκαινιασθέντα ναὸν τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου ἐπανακτίσεως αὐτοῦ (628 μ.Χ.) ἀπὸ τῶν Περσῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀρπάσει τοῦτον. Πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τούτου, τῆς νίκης τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τῶν Περσῶν, ψάλλεται ὁ γνωστὸς ὕμνος « *Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου καὶ ἐδλόγησον τὴν κληρονομίαν σου...* ».

β) Ἡ Σταυροπροσκύνησις. Ἡ τρίτη Κυριακή τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ὅτε προβάλλεται ὁ Τίμιος Σταυρὸς πρὸς προσκύνησιν παρὰ τῶν Χριστιανῶν, διὰ νὰ ἐνισχυθοῦν οὗτοι εἰς τὴν νηστείαν.

γ) Ἡ εὐρεσις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (6 Μαρτίου). Εἰς ἀνάμνησιν τῆς παρὰ τῆς ἀγίας Ἑλένης εὐρέσεως τούτου.

β) **Κινηταὶ δεσποτικαὶ ἑορταί.** — *Ι. Τὸ Πάσχα.* Τὸ Πάσχα εἶναι ἡ ἑορτὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν πανηγυρίζομεν τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἡ ὁποία συμβολίζει καὶ τὴν ἀνάστασιν καὶ ἀνάπλασιν ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος. Πρὸ τοῦ Πάσχα τηρεῖται νηστεία, γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Μεγάλη Τεσσαρακοστή*, εἰς τὴν ὁποίαν, πλὴν τῶν 40 ἡμερῶν, προσετέθη καὶ ἡ Μεγάλη Ἑβδομάς. Σκοπὸς τῆς νηστείας εἶναι νὰ προετοιμάζωνται οἱ Χριστιανοὶ δι' ἐγκρατείας καὶ ἐναρέτου βίου εἰς τὴν καλυτέραν ὑποδοχὴν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου.

Τὸ Πάσχα, ὡς ἡμέρα χαρᾶς καὶ νίκης τῆς ζωῆς κατὰ τοῦ θανάτου (*Λαμπρὴ* διὰ τὸ χαρμόσυνον τῆς ἡμέρας), ἑορτάζεται πανηγυρικῶς παρὰ τῶν Χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι κατ' αὐτὴν φέρουν λαμπάδας καὶ χαιρετίζουν ἀλλήλους μετὸν χαρμόσυνον χαιρετισμὸν «*Χριστὸς Ἄνεστη*».

Τὸ Πάσχα, μέχρι τῆς ἐν Νικαίᾳ Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (325) δὲν ἑορτάζετο καθ' ὠρισμένην ἡμέραν, ἀλλ' εἰς διαφόρους ἡμερομηνίας εἰς τὰς ἐπὶ μέρους Ἑκκλησίας. Ἡ Σύνοδος αὕτη ὥρισε τὸν χρόνον τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα δι' ὅλας τὰς Ἑκκλησίας. Συμφώνως πρὸς τὴν ἀπόφασιν ταύτης τὸ Πάσχα δὲν πρέπει νὰ συμπίπτῃ μετὸ ἑβραϊκόν, ἀλλὰ νὰ ἑορτάζηται ἀπαραιτήτως κατόπιν ἀπὸ αὐτό, διότι ὁ Κύριος ἀνέστη μετὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Πάσχα, ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἔπρεπε νὰ ἑορτάζηται τὴν 14ην τοῦ μηνὸς Νισάν, ἡμέραν Σάββατον καὶ εἰς πανσέληνον, ὥρισθη ὡς ἡμέρα ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα ἡ πρώτη Κυριακὴ μετὰ τὴν πανσέληνον, ἡ ὁποία παρουσιάζεται μετὰ τὴν ἑαρινὴν Ἰσημερίαν. Ἐὰν ἡ μετὰ τὴν ἑαρινὴν Ἰσημερίαν πανσέληνος συμπίπτῃ Κυριακῆν, τὸ Πάσχα ἀναβάλλεται διὰ τὴν ἐπομένην Κυριακῆν.

Ἡ πρώτη μετὰ τὸ Πάσχα ἑβδομάς λέγεται *δικαίνησις*.

μος, διότι από ταύτης αρχίζει ή ανάκαινις και ή ανάπλασις τῶν χριστιανῶν.

II. *Κινηταί εορταί πρὸ τοῦ Πάσχα.*—1. Κυριακή τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου. Κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην ἀναγινώσκεται ἀπὸ τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἡ περικοπή, ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου (Λουκ. IB' 10-14), ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ μιμῶνται οἱ χριστιανοὶ εἰς τὰς προσευχὰς τῶν τὴν ταπεινοφροσύνην τοῦ Τελώνου, ν' ἀποφεύγουν δὲ τὴν ὑποκρισίαν καὶ τὴν ἀλαζονείαν τοῦ Φαρισαίου. Ἀπὸ τῆς Κυριακῆς ταύτης ἀρχίζει τὸ τριῶδιον, τὸ ὁποῖον διαρκεῖ μέχρι τοῦ Σαββάτου.

2. Κυριακή τοῦ Ἀσώτου. Κατ' αὐτὴν ἀναγινώσκεται ἡ παραβολὴ τοῦ ἀσώτου υἱοῦ (Λουκ. IB' 11-32). Μὲ τὴν παραβολὴν ταύτην προτρεπόμεθα νὰ ἐπανέλθωμεν, ὅταν ἀμαρτήσωμεν, διὰ τῆς μετανοίας εἰς τοὺς κόλπους τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς.

3. Κυριακή τῆς Ἀπόκρεω. Ὀνομάζεται τοιουτοτρόπως, διότι ἡ Κυριακή αὕτη εἶναι ἡ τελευταία τῆς κρεοφαγίας, ἔπειτα δὲ ἀπὸ αὐτὴν ἀπέχομεν ἀπὸ τὸ κρέας μέχρι τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα. Ἀναγινώσκεται ἡ εὐαγγελικὴ περικοπή, ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τὴν μέλλουσαν κρίσιν, διὰ νὰ διδαχθῶμεν ὅτι τότε μόνον θὰ δικαιωθῶμεν καὶ θὰ τύχωμεν τῆς οὐρανοῦ βασιλείας, ὅταν θὰ βοηθῶμεν τοὺς ἐνδεεῖς καὶ τοὺς πᾶσχοντας (Ματθ. ΚΓ' 31-46). Τὸ πρὸ τῆς Κυριακῆς τῆς Ἀπόκρεω Σάββατον εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὴν μνήμην τῶν κεκοιμημένων (Σάββατον τῶν ψυχῶν).

4. Κυριακή τῆς Τυροφάγου. Καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν καὶ κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἑβδομάδα γίνεται χρῆσις τυροῦ, ῥῶν, γάλακτος καὶ ἄλλων καὶ διὰ τοῦτο ἡ Κυριακὴ αὕτη λέγεται τῆς Τυροφάγου. Ἀπὸ τῆς μετ' αὐτὴν Δευτέρας (Καθαρὰ Δευτέρα) ἀρχίζει ἡ Μεγάλῃ Τεσσαρακοστή. Ἡ περικοπή, ἡ ὁποία ἀναγινώσκεται, ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀποφυγὴν θησαυρισμοῦ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον (Ματθ. Ζ' 14).

5. Ἀ' Κυριακὴ τῶν νηστειῶν ἢ Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἡ Κυριακὴ αὕτη εἶναι ἀφιερωμένη εἰς τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ἀγῶνος κατὰ τῶν εἰκονομάχων καὶ τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας

(842 μ.Χ.), καθώς και όλων των νικηφόρων αγώνων της 'Εκκλησίας κατά των αίρετικών και των άλλων έχθρων της. 'Αναγινώσκεται από μὲν τὸν 'Απόστολον ἡ περικοπὴ ἐκείνη, εἰς τὴν ὁποῖαν ἐξυμνοῦνται τὰ κατορθώματα τῆς πίστεως ('Εβρ. ΙΑ' 24-40), ἀπὸ δὲ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἡ διήγησις περὶ τῆς κλήσεως τοῦ Ναθαναήλ, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν φαίνεται ἡ πίστις τοῦ καλοῦ τούτου 'Ισραηλίτου. Διὰ τῶν περικοπῶν τούτων τοῦ 'Αποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου προτρέπονται οἱ Χριστιανοὶ νὰ μὴ μῶνται τὴν πίστιν καὶ τὴν ὑπομονὴν τῶν ἁγίων τῆς 'Εκκλησίας.

6. Β' Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. Κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην ἐορτάζεται ἡ μνήμη Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀρχιεπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα καὶ διεκρίθη διὰ τὴν εὐσέβειαν καὶ διὰ τοὺς ἀγῶνάς του ἐναντίον τῶν αἱρέσεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. 'Αναγινώσκεται ἡ εὐαγγελικὴ περικοπὴ Μάρκ. Β' 1-12.

7. Γ' Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν ἡ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως. Οἱ Χριστιανοὶ εὐρίσκονται πλέον εἰς τὸ μέσον τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ἡ ὁποία εἶναι περίοδος νηστείας καὶ προσευχῆς. Διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τούτους ἡ 'Εκκλησία, προβάλλει πρὸς προσκύνῃσιν τὸν Τιμιὸν Σταυρόν, τὸ σύμβολον αὐτὸ τῆς νίκης καὶ τῆς δυνάμεως εἰς ὅλους τοὺς ἀγῶνας τῆς 'Εκκλησίας. Διὰ τῆς περικοπῆς, ἡ ὁποία ἀναγινώσκεται (Μάρκ. Η' 34-38), παρακινούμεθα νὰ ἄρωμεν τὸν σταυρὸν καὶ ν' ἀκολουθήσωμεν τὸν Χριστόν, διὰ νὰ σώσωμεν τοιοῦτοτρόπως τὴν ψυχὴν μας, πολυτιμότερον ἀπὸ τὴν ὁποῖαν τίποτε δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον.

8. Δ' Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν. 'Η 'Εκκλησία κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην τιμᾷ τὴν μνήμην τοῦ εὐσεβοῦς μοναχοῦ 'Ιωάννου, συγγραφέως τῆς Κλίμακος, βιβλίου, τὸ ὁποῖον εἶναι διηρημένον εἰς 33 κεφάλαια· εἰς τὰ κεφάλαια ταῦτα περιγράφεται ἡ βαθμιαία ἀνάπτυξις τοῦ χριστιανικοῦ βίου καὶ ἡ ὥς διὰ τινος κλίμακος ἀνάβασις εἰς τὴν τελειότητα. 'Ο μοναχὸς οὗτος τοῦ ὄρους Σινᾶ ἐγεννήθη τὸ 525 καὶ ἔζησε βίον ἀσκητικὸν καὶ εὐσεβῆ πλέον τῶν 90 ἐτῶν.

9. Ε' Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν ἡ τῆς Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας. Κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην μνεῖαν ποιούμεθα

τῶν ἀγώνων τῆς ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας, ἡ ὁποία, ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ἦτο ἀμαρτωλή, κατόπιν μετενόησε καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὰ περὶχωρα τοῦ Ἰορδάνου, ὅπου ἔζησε βίον ἀσκητικὸν καὶ εὐσεβῆ ἐπὶ 47 περιπίου ἔτη.

Κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς Παρασκευῆς τῆς ἑβδομάδος ταύτης ψάλλεται ὅλος ὁ ἱστορικὸς Ἀκάθιστος ὕμνος (χαίρεισμοὶ τῆς Θεοτόκου)· τοῦ ὕμνου τούτου μία στάσις ψάλλεται τὸ ἑσπέρας ἐκάστης Παρασκευῆς τῶν προηγουμένων ἑβδομάδων τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς.

10. Κυριακὴ τῶν Βαΐων. Ἡ Κυριακὴ αὕτη εἶναι ἀφιερωμένη εἰς τὴν ἀνάμνησιν τῆς θριαμβευτικῆς εἰσόδου τοῦ Σωτῆρος εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα (Ἰωάνν. ΙΒ' 1-18).

III. Ἡ Μεγάλῃ Ἑβδομάς.—Ἀπὸ τὸ ἑσπέρας τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων ἀρχίζει ἡ Μεγάλῃ Ἑβδομάς, κατὰ τὴν ὁποίαν μὲ εὐλάβειαν καὶ εὐγνωμοσύνην τιμῶμεν τὰ ἅγια πάθη τοῦ Κυρίου, τὰ ὁποῖα οὗτος ὑπέστη ἐκουσίως, διὰ νὰ σώσῃ τὴν ἀμαρτωλὸν ἀνθρωπότητα.

Κατὰ τὴν Μ. Δευτέραν μνημονεύομεν τὴν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ξηρανθεῖσαν συκῆν, ἡ ὁποία συμβολίζει τὸν ἄκαρπον, ἀπὸ ἀπόψεως χριστιανικῶν ἔργων, βίον τοῦ ἀμαρτωλοῦ.

Τὴν Μ. Τρίτην ἀναγινώσκονται αἱ διδακτικώταται παραβολαὶ τῶν δέκα παρθένων, τῶν ταλάντων καὶ τῆς μελλούσης κρίσεως.

Τὴν Μ. Τετάρτην γίνεται μνεία τῆς ἀμαρτωλοῦ γυναικός, ἡ ὁποία ἤλειψε μὲ μύρον τοὺς ἀχράντους πόδας τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐσπόγγισε τούτους μὲ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς της. Κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τῆς Μ. Τετάρτης (ἑσπέρας Μ. Τρίτης) ψάλλεται τὸ ὠραῖον τροπάριον τῆς Κασσιανῆς: «*Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή...*».

Τὴν Μ. Πέμπτην μνήμην ποιούμεθα τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου. Τὸ ἑσπέρας τῆς Μ. Πέμπτης ἀναγινώσκονται τὰ Δώδεκα Εὐαγγέλια, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὰ πάθη τοῦ Κυρίου. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ πέμπτου Εὐαγγελίου ἐξάγεται ἐν ἐπιβλητικῇ πομπῇ παρὰ τοῦ ἱερέως ἀπὸ τὸ ἅγιον βῆμα ὁ Τίμιος Σταυρὸς καὶ περιφέρεται ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ἐνῶ ψάλ-

λεται τὸ συγκινητικώτατον τροπάριον «*Σήμερον κοιμᾶται ἐπὶ ξύλου...*».

Ἡ Μ. Παρασκευὴ εἶναι ἡμέρα πένθους καὶ λύπης, διότι κατ' αὐτὴν τιμῶμεν τὴν καταδίκην, τὴν σταύρωσιν καὶ τὴν ταφὴν τοῦ Σωτῆρος. Κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς ἡμέρας ταύτης ψάλλονται οἱ ἐπιτάφιοι θρῆνοι καὶ γίνεται ἡ περιφορὰ τοῦ Ἐπιταφίου.

Κατὰ τὸ Μ. Σάββατον τιμῶμεν τὴν ἐν τῷ τάφῳ τριήμερον ἀνάπαυσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν κάθοδον αὐτοῦ εἰς τὸν ᾅδην, διὰ νὰ κηρύξῃ τὴν μετάνοιαν εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἀπέθανον πρὸ τῆς ἐλεύσεώς του εἰς τὸν κόσμον τοῦτον.

IV. Κινητὰ ἑορτὰ μετὰ τὸ Πάσχα.—1. Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ (Ἰωάνν. IB' 19-31). Κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην γίνεται μνεῖα τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Σωτῆρος, ὀκτῶ ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνάστασίν του, εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ὅποτε ἐπίστευσεν ὁ Θωμᾶς, ἀφοῦ ἐψηλάφησε τὸ σῶμα του· τοιοῦτοτρόπως ἐδόθη ἀπὸ τῆς ἀπόδειξις τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

2. Κυριακὴ τῶν Μυροφόρων (Μάρκ. IB' 43 καὶ Γ' 8). Κατ' αὐτὴν τιμῶμεν τὰς ἀγίας ἐκείνας γυναῖκας, αἱ ὁποῖαι ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν Σωτῆρα ἐτόλμησαν νὰ μεταβοῦν ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς τὸν τάφον του μὲ μύρα, διὰ νὰ ἀλείψουν μὲ αὐτὰ τὸ σῶμά του. Μὲ τὸ παράδειγμα τῶν Μυροφόρων γυναικῶν παρακινοῦνται οἱ χριστιανοὶ νὰ δεικνύουν τὴν ἰδίαν ἀφοσίωσιν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς πίστεώς των.

3. Κυριακὴ τοῦ Παραλύτου (Ἰωάνν. Ε' 1-15). Κατὰ ταύτην μνημονεύεται τὸ εἰς τὴν προβατικὴν κολυμβήθραν θαῦμα τῆς θεραπείας τοῦ ἐπὶ 38 ἔτη παραλυτικοῦ. Διὰ τοῦ θαύματος τούτου, καθὼς καὶ διὰ τῶν ἄλλων θαυμάτων, κατεδείχθη ἡ θεότης τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Σωτῆρος τοῦ κόσμου.

4. Ἡ Μεσοπεντηκοστή. Τὴν Τετάρτην μετὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ Παραλύτου, ὅποτε εἶναι ἀκριβῶς τὸ μέσον τοῦ ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς διαστήματος, ἑορτάζεται ἡ Μεσοπεντηκοστή εἰς ἀνάμνησιν τῆς ὁμιλίας, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν ὁ Σωτῆρ «*μεσοῦσης τῆς ἑορτῆς*» (τῆς Σκηνοπηγίας) πρὸς τοὺς Ἰουδαίους περὶ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

5. Κυριακή τῆς Σαμαρείτιδος (Ίωάνν. Δ' 5-24). Κατὰ ταύτην ἀναγινώσκεται ἡ εὐαγγελικὴ περικοπή, ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τὴν διάλεξιν τοῦ Σωτῆρος μὲ τὴν Σαμαρείτιδα· εἰς τὴν ὁμιλίαν ταύτην τονίζεται ἡ πνευματικότης καὶ ὁ παγκόσμιος χαρακτήρ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

6. Κυριακὴ τοῦ Τυφλοῦ (Ίωάνν. Θ' 1-14). Εἰς ἀνάμνησιν τῆς θεραπείας τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ. Καὶ τὸ θαῦμα τοῦτο καταδεικνύει τὴν θεότητα τοῦ Κυρίου καὶ ἐνισχύει τὴν πίστιν ἡμῶν.

7. Ἡ Ἀνάληψις τοῦ Κυρίου. (Λουκ. ΚΔ' 50-52, Πράξ. Α' 9-12). Τεσσαράκοντα ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα καὶ ἡμέραν Πέμπτην ἑορτάζομεν τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος, ὅτε ὁ διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων ἐνσάρκωθείς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πρώτην δόξαν αὐτοῦ.

8. Κυριακὴ τῶν Ἀγίων Πατέρων. Κατὰ ταύτην τιμῶμεν τὴν μνήμην τῶν 318 Πατέρων, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν πρώτην ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (325 μ. Χ.) διεκήρυξαν ἐναντίον τῶν Ἀρειανῶν διὰ τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως τὴν θεότητα τοῦ Σωτῆρος, ἡ ὁποία μαρτυρεῖται διὰ τῆς ἀναστάσεώς του, διὰ τῶν θαυμάτων του καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας του.

9. Πεντηκοστή. Κατ' αὐτὴν ἑορτάζομεν τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς Ἀποστόλους, οἱ ὅποιοι, ἀφοῦ ἐφωτίσθησαν καὶ ἐνισχύθησαν ὑπ' αὐτοῦ, ἤρχισαν τὸ κήρυγμα τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ἡ Πεντηκοστὴ θεωρεῖται ὡς ἡ γενέθλιος ἡμέρα τῆς Ἐκκλησίας, διότι κατὰ ταύτην ἐπίστευσαν εἰς τὸ κήρυγμα τῶν Ἀποστόλων περίπου τρεῖς χιλιάδες καὶ ἐσχηματίσθη τοιοῦτοτρόπως ἡ πρώτη χριστιανικὴ Ἐκκλησία.

10. Κυριακὴ τῶν ἁγίων Πάντων. Ἡ Κυριακὴ αὕτη εἶναι ἀφιερωμένη εἰς τὴν μνήμην ὅλων τῶν ἁγίων τῆς πίστεώς μας, οἱ ὅποιοι διὰ τοῦ βίου, διὰ τῆς διδασκαλίας, διὰ τῶν ἀγώνων καὶ διὰ τοῦ μαρτυρίου των συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐξάπλωσιν καὶ εἰς τὴν στήριξιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

12. ΘΕΟΜΗΤΟΡΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τιμᾷ ἰδιαίτερώς μεταξύ τῶν ἱερῶν προσώπων τῆς θρησκείας τὴν Παρθένον Μαρίαν, τὴν πάναγνον μητέρα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν, ὑπὲρ τῆς ὁποίας ἔχουν καθιερωθῆ πολλὰ ἑορταί, αἱ ὁποῖαι λέγονται Θεομητορικά. Τοιαῦται εἶναι:

1. Ἡ Γέννησις τῆς Θεοτόκου. Ταύτην ἑορτάζομεν τὴν 8ην Σεπτεμβρίου.

2. Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου (21 Νοεμβρίου). Οἱ γονεῖς τῆς Θεοτόκου, Ἰωακείμ καὶ Ἄννα, ἐπειδὴ δὲν εἶχον τέκνα, ἔταξαν ν' ἀφιερῶσουν εἰς τὸν Θεὸν τὸ τέκνον, τὸ ὁποῖον θ' ἀπέκτων. Διὰ τοῦτο καὶ ἔφεραν τὴν Παρθένον Μαρίαν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος, ὅπου, κατὰ τὴν παράδοσιν, παρέμεινεν αὕτη καὶ ὑπῆρέτησε μέχρι τοῦ 12ου ἔτους.

3. Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου. Κατὰ τὴν 25 Μαρτίου ἑορτάζομεν τὴν χαρμῶσον ἀγγελίαν εἰς τὴν Θεοτόκον ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ ὅτι θὰ γεννήσῃ ἐκ Πνεύματος ἁγίου τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἑορτάζομεν καὶ τὴν ἔθνικὴν μας ἑορτήν.

4. Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Αὕτη ἑορτάζεται τὴν 15 Αὐγούστου, προηγείται δὲ τῆς πενθίμου ταύτης ἡμέρας τοῦ θανάτου τῆς Παναγίας δεκαπενθήμερος νηστεία.

Πλὴν τῶν Θεομητορικῶν τούτων ἑορτῶν, ἔχομεν καὶ τὴν Σὺναξιν τῆς Θεοτόκου καὶ ἄλλας ὀλιγώτερον σπουδαίας.

13. ΕΟΡΤΑΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ἡμῶν τιμᾷ μετ' εὐλαβείας τὰ ἱερά ἐκεῖνα πρόσωπα, τὰ ὁποῖα διὰ τῆς εὐσεβείας, διὰ τῶν καλῶν ἔργων καὶ διὰ τῆς σοφίας αὐτῶν, μερικὰ δὲ καὶ διὰ τοῦ μαρτυρίου των, ἐδόξασαν αὐτὴν καὶ συνετέλεσαν νὰ διαλάμψῃ περισσότερο ἀνὰ τὸν κόσμον ἡ δύναμις τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Τὰ ἱερά ταῦτα πρόσωπα ὀνομάζονται συνήθως Ἅγιοι, δηλαδὴ ἄμωμοι, κεχωρισμένοι ἀπὸ τὸ πολὺ πλῆθος καὶ ἀφιερῶμένοι εἰς τὰ θεῖα· πρὸς τιμὴν αὐτῶν ἔχομεν ἑορ-

τάς, ἀπὸ τὰς ὁποίας μερικὰς ἀναφέρομεν κατωτέρω. Διὰ τῶν ἑορτῶν τούτων οἱ Χριστιανοὶ ἀναπολοῦν τὸν βίον τῶν ἁγίων, μελετοῦν ὅλα ὅσα ἀναφέρονται εἰς αὐτοὺς καὶ κινοῦνται εἰς θαυμασμὸν καὶ μίμησίν των. Ἐπικαλούμεθα ἀκόμη κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας τὴν μεσιτείαν τῶν ἁγίων παρὰ τῷ Θεῷ ὑπὲρ ἡμῶν, διότι οὗτοι, ἐπειδὴ εὐηρέστησαν εἰς τὸν Θεὸν μετὰ τὸν ἅγιον βίον αὐτῶν, ἔχουν πλησίον αὐτοῦ περισσοτέραν ἀπὸ ἡμᾶς παρησίαν.

Πρὸς τιμὴν τῶν ἁγίων ἀνεγείρονται ἐνίοτε ἐπ' ὀνόματί των ναοί, οἱ ὅποιοι κτίζονται συνήθως ἐπὶ τῶν τάφων αὐτῶν, ὅπου βεβαίως περιεσώθησαν τοιοῦτοι. Εἶναι αὐτονόητον ὅτι ἡ πρὸς τοὺς ἁγίους τιμὴ αὕτη δὲν πρέπει νὰ καταντᾷ εἰς λατρείαν καὶ προσκύνησιν αὐτῶν, ὅπως συνέβη πολλάκις εἰς τὸ παρελθόν καὶ ἐδημιουργήθησαν ἀρκεταὶ ἔριδες καὶ διαμάχαι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Τὸ τοιοῦτον συμβαίνει δυστυχῶς καὶ σήμερον ἐνίοτε ἐξ ἀμαθείας. Λατρεία καὶ προσκύνησις ἀνήκει μόνον εἰς τὸν Θεόν. Διὰ τῆς τιμῆς ταύτης πρὸς τοὺς ἁγίους ἐκδηλοῦμεν ἀπλῶς τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ἀγάπην ἡμῶν πρὸς πρόσωπα, τὰ ὅποια ἐφάνησαν εὐάρεστα εἰς τὸν Θεόν καὶ εἶναι διὰ τοῦτο ἄξια μιμήσεως ἀπὸ ἡμᾶς.

Αἱ σπουδαιότεραι ἑορταὶ τῶν ἁγίων εἶναι αἱ ἀκόλουθοι :

Τὸν Ἰανουάριον : Τοῦ ἁγίου Βασιλείου τὴν 1, Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ τὴν 7, τῶν Πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου καὶ Κυρίλλου τὴν 18, τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τὴν 30.

Τὸν Φεβρουάριον : Τοῦ ἱερομάρτυρος Χαλαλάμπους τὴν 10.

Τὸν Ἀπρίλιον : Τοῦ ἁγίου Γεωργίου τὴν 23.

Τὸν Μάϊον : Τῆς ἁγίας Εἰρήνης τὴν 5, τῶν βασιλέων καὶ ἰσαποστόλων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης τὴν 21.

Τὸν Ἰούνιον : Τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου τὴν 29, τῶν 12 Ἀποστόλων τὴν 30.

Τὸν Ἰούλιον : Τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ τὴν 20.

Τὸν Αὐγουστον : Τῆς ἀποκεφαλίσσεως τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου τὴν 29.

Τὸν Ὀκτώβριον: Τοῦ μεγαλομάρτυρος Δημητρίου
τὴν 26.

Τὸν Νοέμβριον: Τῶν ἀρχαγγέλων Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ
τὴν 8, τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης τὴν 25, τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου
τοῦ Πρωτοκλήτου τὴν 30.

Τὸν Δεκέμβριον: Τοῦ ἁγίου Νικολάου τὴν 6, τοῦ
ἁγίου Σπυρίδωνος τὴν 12, τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου τὴν 27.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΑΚΟΛΟΥΘΙΩΝ

14. ΑΙ ΙΕΡΑΙ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙ

ΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑΙ ἀκολουθίαι εἶναι οἱ διάφοροι τύποι λατρείας, οἱ καθωρισμένοι ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τῶν ὁποίων δοξολογοῦμεν τὸν Θεὸν διὰ τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ, παρακαλοῦμεν αὐτὸν νὰ μεριμνᾷ περὶ ἡμῶν καὶ εὐχαριστοῦμεν διὰ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ὑπὲρ τοῦ κόσμου γενικῶς πρόνοιάν του. Αἱ λεπτομέρειαι τῶν ἀκολουθιῶν τούτων ἀναφέρονται εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία.

Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἀκολουθίαι διακρίνονται εἰς τακτικὰς καὶ ἐκτάκτους. Καὶ τακτικαὶ μὲν εἶναι αἱ ὄραι, ὁ ἔσπερινός, τὸ ἀπόδειπνον, τὸ μεσονυκτικόν, ὁ ὄρθος καὶ ἡ θεία λειτουργία, ἔκτακτοι δὲ τὰ Μυστήρια, τὰ ἐγκαίνια τῶν ναῶν, ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία ἢ κηδεία, ὁ ἀγιασμός (μικρὸς καὶ μέγας) καὶ ἡ παράκλησις ἢ παρακλητικὸς κανὼν (μικρὸς καὶ μέγας) κ. ἄ.

I. ΤΑΚΤΙΚΑΙ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙ

15. ΑΙ ΩΡΑΙ

Ι ΩΡΑΙ εἶναι σύντομοι ἀκολουθίαι, τὰς ὁποίας παρέλαβεν ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους, προσέθεσε δὲ εἰς τοὺς Ψαλμούς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους συνίσταντο αὐταὶ παρ' ἐκείνοις, μερικὰ τροπάρια καὶ εὐχὰς. Ἐχομεν τέσσαρας ὥρας, τὴν πρώτην, τρίτην, ἔκτην καὶ ἑνάτην. Συμφώνως πρὸς τὸν παρ' ἡμῖν ὑπολογισμόν τῶν ὥρῶν, αὐταὶ εἶναι ἡ 7η π.μ., ἡ 9η, ἡ 12η (μεσημβρία) καὶ ἡ 3η μ.μ. Αἱ ὄραι ὑπενθυμίζουν εἰς ἡμᾶς τὰ γεγονότα, τὰ ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὰ πάθη τοῦ Σωτῆρος. Τὰς τρεῖς πρώτας ὥρας ἀναγινώσκει ὁ ἱερεὺς εἰς τὴν οἰκίαν του, ἡ δὲ τετάρτη ἀναγινώσκεται εἰς τὸν

ναόν πρὸ τοῦ ἑσπερινοῦ. Ὅλαι αἱ ὄραι ἀναγινώσκονται τακτικῶς εἰς τὰς ἱεράς μονάς.

Ἐξαιρετικῶς αἱ ὄραι τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων, καθὼς καὶ τῆς Μ. Παρασκευῆς, ἀναγινώσκονται ὄλαι εἰς τὸν ναόν καὶ καλοῦνται με γ ά λ α ι, ἐπειδὴ εἶναι ἐκτενέστεραι ἀπὸ τὰς ἄλλας, διότι κατ' αὐτὰς ψάλλονται περισσότεραι περικοπαὶ ἀπὸ τοὺς Προφῆτας, τοὺς Ψαλμοὺς καὶ τὸ Εὐαγγέλιον.

16. Ο ΕΣΠΕΡΙΝΟΣ

ΕΣΠΕΡΙΝΟΣ, σύντομος ἑσπερινὴ ἱεροτελεστία, προοίμιον τῆς ἐπομένης ἡμέρας, διακρίνεται εἰς μικρὸν καὶ μέγαν. Ὁ μικρὸς τελεῖται καθ' ἑκάστην, ὁ δὲ μέγας τὸ ἑσπέρας τοῦ Σαββάτου καὶ τῆς παραμονῆς τῶν ἐπισήμων ἑορτῶν.

Ἡ ἀκολουθία τοῦ ἑσπερινοῦ τελεῖται ὡς ἐξῆς:

Ἄφου ὁ ἱερεὺς ἐκφωνήσῃ: « *Εὐλόγητός ὁ Θεὸς ἡμῶν πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.*

Ἄμην », ἀναγινώσκειται ὁ μεγαλοπρεπέστατος 103ος

Ψαλμός, ὁ ὁποῖος λέγεται προοιμιακός¹ καὶ ὁ ὁποῖος ἀρχίζει ἀπὸ τὴν φράσιν: « *Εὐλόγει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον, Κύριε ὁ Θεός μου, ἐμεγαλύνθης σφόδρα* ». Ὁ διάκονος δέεται κατόπιν τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου γενικῶς, ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου, τοῦ κλήρου, τοῦ λαοῦ κλπ. Αἱ δεήσεις αὗται τοῦ διακόνου λέγονται με γ ά λ η σ υ ν α π τ ῆ. Οἱ ψάλλται ψάλλουν διάφορα τροπάρια, σχετικὰ πάντοτε πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τοὺς Ψαλμοὺς 140, 141, 129 καὶ 116. Τὰ τροπάρια ταῦτα ὀνομάζονται σ τ ι χ η ρ ά. Τελεῖται κατόπιν ἡ εἴ σ ο δ ο ς τοῦ ἑσπερινοῦ, ὁπότε ὁ ἱερεὺς ἐξέρχεται ἀπὸ τὸ ἅγιον βῆμα καὶ ἐκφωνεῖ: « *Σοφία, ὀρθοί* ». Τότε ψάλλεται ὁ ἀρχαῖος ὕμνος: « *Φῶς ἱλαρὸν ἀγίας δόξης ἀθανάτου Πατρός, οὐρανόθεν, ἀγίου, μάκαρος, Ἰησοῦ Χριστέ, ἐλθόντες ἐπὶ τὴν ἥλιον δύσιν, ἰδόντες φῶς ἑσπερινόν, ὑμνοῦμεν Πατέρα, Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦ-*

1. Ὀνομάζεται προοιμιακός, διότι ἀποτελεῖ τὸ προοίμιον τοῦ ἑσπερινοῦ.

μα, Θεόν. "Αξιόν σε ἐν πᾶσι καιροῖς ὑμνεῖσθαι φωναῖς αἰσίαις, Υἱὲ Θεοῦ, ζωὴν ὁ διδούς· διὸ ὁ κόσμος σὲ δοξάζει».

Κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τῶν ἐπισήμων ἑορτῶν ἀναγινώσκονται μετὰ τὸν ὕμνον τοῦτον περικοπαὶ ἀπὸ τὴν Π. Διαθήκην. Ὁ διάκονος ἀπαγγέλλει μερικὰς δεήσεις καὶ ὁ ψάλτης ψάλλει μερικά τροπάρια, τὰ ὁποῖα λέγονται ἀπόστιχα. Ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς ἡμέρας. Μετὰ ταῦτα ἀκολουθεῖ ἡ ἀπόλυσις, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἀπαγγέλλεται ἡ εὐχὴ τοῦ Συμεῶνος: «*Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ὄημά σου ἐν εἰρήνῃ, ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἤτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ*» (Λουκ. Β' 29-32). Ἐκφωνεῖται τὸ «*Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός...*» καὶ ἡ Κυριακὴ προσευχή. Εἶτα ψάλλεται τὸ ἀπολυτικίον τῆς ἡμέρας καὶ ὁ ἱερεὺς εὐχεται, ἵνα ὁ Χριστός, ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν... ἐλεήσῃ καὶ σώσῃ ἡμᾶς ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος καὶ ἐλεήμων Θεός.

Τὰς ἡμέρας, κατὰ τὰς ὁποῖας τελεῖται ἡ λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου ἢ τῶν Προηγιασμένων (Μ. Δευτέραν, Τρίτην καὶ Τετάρτην), ἀναγινώσκεται κατὰ τὸν μέγαν ἑσπερινὸν καὶ ἀποστολικὴ καὶ εὐαγγελικὴ περικοπή.

Αἱ λεπτομέρειαι τοῦ ἑσπερινοῦ περιέχονται εἰς τὸ εὐχολόγιον καὶ Τυπικόν. Ἡ ἀκολουθία τοῦ ἑσπερινοῦ συμβολίζει τὴν ἀποκαθήλωσιν τοῦ Σωτῆρος.

17. ΤΟ ΑΠΟΔΕΙΠΝΟΝ

ΤΟ ΑΠΟΔΕΙΠΝΟΝ εἶναι ἀκολουθία, ἡ ὁποία ὀνομάζεται τοιοῦτοτρόπως, διότι ἀναγινώσκεται καθημερινῶς ὑπὸ τοῦ ἱερέως κατ' οἶκον μετὰ τὸ δεῖπνον. Κατὰ τὴν ἀκολουθίαν ταύτην παρακαλεῖ ὁ ἱερεὺς τὸν Θεόν, ἵνα προφυλάξῃ ἡμᾶς κατὰ τὴν νύκτα καὶ διέλθωμεν ταύτην καλῶς. Τὸ ἀπόδειπνον ἀποτελεῖται ἀπὸ Ψαλμοῦς, τροπάρια καὶ εὐχὰς καὶ διακρίνεται εἰς μικρὸν καὶ μέγα. Μικρὸν εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀναγινώσκεται καθημερινῶς, μέγα δὲ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀναγινώσκεται κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν Νηστειῶν καὶ

πρὸ πάντων τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς· τὸ μέγα περιέχει περισσότερους Ψαλμούς.

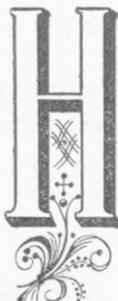
Ἡ ἀκολουθία τοῦ ἀποδείπνου συμβολίζει τὴν ὥραν τῆς ταφῆς τοῦ Κυρίου παρὰ τοῦ εὐσχήμονος Ἰωσήφ καὶ τοῦ Νικοδήμου.

18. ΤΟ ΜΕΣΟΝΥΚΤΙΚΟΝ

ΤΟ ΜΕΣΟΝΥΚΤΙΚΟΝ εἶναι ἀκολουθία, ἡ ὁποία τελεῖται κυρίως τὸ μεσονύκτιον καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ Ψαλμούς, τροπάρια, εὐχὰς καὶ δεήσεις. Τὸ μεσονυκτικὸν τῶν καθημερινῶν εἶναι διάφορον ἀπὸ τὸ μεσονυκτικὸν τῶν Σαββάτων, τῶν Κυριακῶν καὶ τῶν ἑορτῶν. Ἐπειδὴ εἶναι δύσκολον ν' ἀναγινώσκεται ἡ ἀκολουθία αὕτη περὶ τὸ μεσονύκτιον, ὠρίσθη νὰ ψάλληται πρὸ τοῦ ὄρθρου, διὰ ν' ἀναμινησκώμεθα διὰ ταύτης τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, ἡ ὁποία ἐγένετο λίαν πρῶν.

19. Ο ΟΡΘΡΟΣ

Ἡ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ αὕτη ὠνομάσθη τοιουτοτρόπως, διότι τελεῖται κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ὄρθρου, τὰ χαράγματα, καὶ κατ' αὐτὴν εὐχαριστοῦμεν τὸν Θεόν, διότι προεφύλαξεν ἡμᾶς κατὰ τὴν νύκτα καὶ παρακαλοῦμεν αὐτὸν νὰ μᾶς προστατεύσῃ καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν. Ὅταν ψάλληται ἡ ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου ὁ ἱερεὺς ἐτοιμάζει τὰ Τίμια Δῶρα, τελῶν τὴν προσκομιδὴν, διὰ τὴν ὁποίαν θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω.

Τὰ κυριώτερα σημεῖα τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου εἶναι: Ὁ ἱερεὺς δοξολογεῖ τὴν Ἁγίαν Τριάδα, λέγων: « Δόξα τῇ ἀγίᾳ καὶ ὁμοουσίῳ καὶ ζωοποιῷ καὶ ἀδιαιρέτῳ Τριάδι πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων ». Ἀναγινώσκει κατόπιν ὁ Ἑξάψαλμος (3ος, 37ος, 62ος, 87ος, 102ος, καὶ 142ος), ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ προοιμιακὸς τοῦ ὄρθρου, ἐνῶ ἀπαγγέλλεται πρὸ τούτου τρις τό:

« Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.

Κύριε τὰ χεῖλή μου ἀνοίξεις καὶ τὸ στόμα μου ἀναγγελεῖ τὴν αἴνεσίν σου ».

Ἐπαγγέλλεται ἡ μεγάλη συναπτὴ δέησις, σειρά δηλαδὴ δεήσεων πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ὁ ψάλτης ἐπαναλαμβάνει τετράκις τό :

« Θεὸς Κύριος καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου ».

Τότε ὁ ναὸς φωτίζεται διὰ λαμπάδων καὶ κηρίων, διὰ τὴν ἐκφρασθῆ τοιουτοτρόπως συμβολικῶς ἡ ἐπιφάνεια τοῦ Κυρίου, καὶ ἀναγινώσκεται τὸ ἑωθινὸν Εὐαγγέλιον. Μετὰ τοῦτο ἀναγινώσκεται τό : « Ἀνάστασιν Χριστοῦ θεασάμενοι προσκυνήσωμεν ἅγιον Κύριον Ἰησοῦν . . . » καὶ ὁ 50ὸς Ψαλμὸς, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ βασιλεὺς Δαβὶδ ζητεῖ συγχώρησιν ἀπὸ τὸν Θεόν, διότι παρέβη τὰς ἐντολάς του καὶ ἡμάρτησεν. Ὅταν ἀναγινώσκεται ὁ 50ὸς Ψαλμὸς, ὁ ἱερεὺς ἐξέρχεται ἀπὸ τὸ ἅγιον βῆμα κρατῶν τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, τὸ ὁποῖον καὶ προσφέρει εἰς τοὺς πιστοὺς πρὸς ἀσπασμόν.

Μετὰ ταῦτα ψάλλεται ὁ κανὼν, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐννέα ᾠδῶν, ἐκάστη τῶν ὁποίων σύγκειται ἀπὸ ὠρισμένον ἀριθμὸν τροπαρίων. Τὸ πρῶτον ἀπὸ τὰ τροπάρια ταῦτα ἀναφέρεται εἰς τὸν Χριστόν, τὰ δὲ ἄλλα εἰς τὴν ἑορταζομένην ἑορτήν. Μετὰ τὸν κανόνα ψάλλονται οἱ αἱ ν ο ι καὶ στίχοι ἀπὸ τοὺς καταλυκτικούς Ψαλμοὺς 148, 149 καὶ 150 : « Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τοῖς ὑψίστοις . . . ». Οἱ στίχοι οὗτοι συνδέονται μὲ τροπάρια ἀφιερωμένα εἰς τὴν ἑορτήν. Ψάλλεται κατόπιν ἡ Μεγάλῃ Δοξολογία, ἡ ὁποία εἶναι ἡ ἐξῆς :

« Δόξα σοι ᾧ δείξαντι τὸ φῶς, δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῶν, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.

Ἐγμουῖμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, προσκυνοῦμέν σε, δοξολογοῦμέν σε, εὐχαριστοῦμέν σοι διὰ τὴν μεγάλην σου δόξαν.

Κύριε βασιλεῦ, ἐπουράνιε Θεέ, Πάτερ παντοκράτορ, Κύριε Υἱὲ μονογενές, Ἰησοῦ Χριστέ καὶ ἅγιον Πνεῦμα.

Κύριε ὁ Θεός, ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἐλέησον ἡμᾶς.

Ὁ αἴρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου πρόσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν.

Ὁ καθήμενος ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς ἐλέησον ἡμᾶς.

“Οτι σὺ εἶ μόνος ἅγιος, σὺ εἶ μόνος Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Ἀμήν.

Καθ’ ἐκάστην ἡμέραν εὐλογῶ σε καὶ αἰνέσω τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.

Καταξίωσον, Κύριε, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἀναμαρτίτους φυλαχθῆναι ἡμᾶς.

Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν καὶ αἰνετὸν καὶ δεδοξασμένον τὸ ὄνομά σου εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Γένοιτο, Κύριε, τὸ ἔλεός σου ἐφ’ ἡμᾶς, καθάπερ ἠλπίσαμεν ἐπὶ σέ.

Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου.

Κύριε, καταφυγὴ ἐγεννήθης ἡμῖν ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ.

Ἐγὼ εἶπα, Κύριε, ἐλέησόν με, ἴασον τὴν ψυχὴν μου, ὅτι ἤμαρ τὸν σοί.

Κύριε, πρὸς σέ κατέφυγον, δίδαξόν με τοῦ ποιεῖν τὸ θέλημά σου, ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεός μου.

“Οτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς.

Παράτεινον τὸ ἔλεός σου τοῖς γινώσκουσί σε ».

Λέγεται κατόπιν ὁ τρισάγιος ὕμνος καὶ ἀκολουθεῖ ἡ ἀπόλυσις, κατὰ τὴν ὁποῖαν παρακαλοῦμεν τὸν Σωτῆρα Χριστόν, ὅπως δι’ εὐχῶν τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν ἐλεήσῃ καὶ σώσῃ ἡμᾶς.

Η ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

20. ΣΗΜΑΣΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

Ο ΚΕΝΤΡΟΝ ὄλων τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, καθὼς καὶ ἡ ἱερωτέρα ἀπὸ ὅλας εἶναι ἡ θεία λειτουργία, διότι κατὰ ταύτην τελεῖται τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, περὶ τοῦ ὁποῦλου λεπτομερῶς ἐγίνε λόγος εἰς τὴν Κατήχησιν.

Κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς ἀκόμη χρόνους οἱ Χριστιανοὶ ἐτέλουν τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἐν συνδυασμῷ μὲ συμπόσιον, τὸ ὁποῖον ἐκαλεῖτο ἀ γ ά π η (Πράξ. Β' 46-47). Μικρὸν κατὰ μικρὸν τὸ συμπόσιον ἐχωρίσθη ἀπὸ τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ὁ Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς

(† 165), περιγράφει τὴν τότε τελουμένην ἱεροτελεστίαν τῆς Θείας Εὐχαριστίας ὡς ἑξῆς :

Ἦρχιζον, γράφει, δι' εὐχῆς τινος, ἠκολούθει ὁ κοινὸς ἀσπασμὸς, προσέφερον ἄρτον, οἶνον καὶ ὕδωρ εἰς τὸν ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον, ὁ ὁποῖος καὶ εὐχαριστῶν τὸν Θεὸν καθηγίαζε τὰ προσφερόμενα δῶρα καὶ προσέφερε πρὸς μετάληψιν εἰς τοὺς πιστούς, « *εὐχαριστήσαντος δὲ τοῦ προεσιῶτος καὶ εὐφημήσαντος παντὸς τοῦ λαοῦ, οἱ καλούμενοι παρ' ἡμῖν διδάσιν ἐκάστῳ τῶν παρόντων μεταλαβεῖν ἀπὸ τοῦ εὐχαριστηθέντος ἄρτου καὶ οἴνου καὶ ὕδατος καὶ τοῖς οὐ παροῦσιν ἀποφέρουσιν* ».

Ἡ Θεία Εὐχαριστία εἶχε τότε ἀπλουστάτην μορφήν, σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως προσετέθησαν εἰς ταύτην ὕμνοι καὶ δεήσεις πρὸς τὸν Θεόν, ἀνάγνωσις ἀποστολικῶν καὶ εὐαγγελικῶν περικοπῶν. Τοιουτοτρόπως διεμορφώθησαν οἱ διάφοροι τύποι τῆς θείας λειτουργίας.

Ἐποὶ διερρυθμίσθησαν ἐν τῷ μεταξύ καὶ οἱ ναοί, ἡ τέλεισις τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἔλαβε τὴν μορφήν παραστάσεως δράματος. Εἰς τὴν τοιαύτην παράστασιν λαμβάνουν μέρος ὁ κληρὸς καὶ ὁ λαός· καὶ ὁ μὲν κληρὸς προσφέρει τὴν ἀναίμακτον θυσίαν ἀναπέμπων καὶ σχετικὰς εὐχὰς, ὁ δὲ λαὸς διὰ τῶν ψαλτῶν, πρὸς ἀποφυγὴν χασμωδίας, ἀπαντᾷ εἰς τὰς προσφωνήσεις τῶν ἱερέων καὶ ὕμνεῖ τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος πάντοτε περιέβαλε τὸν ἄνθρωπον μὲ ἀπεριόριστον ἀγάπην, δεῖγμα τῆς ὁποίας εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ θυσία τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

21. ΑΙ ΣΗΜΕΡΟΝ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΙ.
ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

ΣΦΑΛΩΣ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα θὰ ὑπῆρχον περισσότεροι τύποι λειτουργιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων διεσώθησαν τέσσαρες, ἡ τοῦ Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου, ἡ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, ἡ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ἡ τῶν Προηγιασμένων.

Ἀρχαιότερα ἀπὸ τὰς λειτουργίας εἶναι ἡ τοῦ Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου, πρώτου ἐπισκόπου τῶν Ἱεροσολύμων. Ἡ λειτουργία αὕτη τελεῖται εἰς μερικὰς μόνον Ἐκκλησίας, πάντοτε δὲ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, τὴν 23ην Ὀκτωβρίου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐορτάζεται ἡ μνήμη τοῦ Ἰακώβου.

Ἐπειδὴ ἡ λειτουργία αὕτη ἦτο πολὺ ἐκτενής, τὴν ἐσυντόμεισαν ὁ Μέγας Βασίλειος (378) καὶ ἀκόμη περισσότερον Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (407).

Ἡ λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου τελεῖται δεκάκις τοῦ ἔτους, τὰς πέντε πρώτας Κυριακὰς τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, τὴν Μ. Πέμπτην, τὸ Μ. Σάββατον, τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων καὶ τὴν 1ην Ἰανουαρίου. Ὅλας τὰς ἄλλας ἡμέρας, ἐκτὸς ἐκείνων, κατὰ τὰς ὁποίας τελεῖται ἡ λειτουργία τῶν Προηγιασμένων, διὰ τὴν ὁποίαν θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω εἰς ἰδιαιτέραν παράγραφον, τελεῖται ἡ λειτουργία τοῦ Χρυσοστόμου.

Ἡ λειτουργία τοῦ Χρυσοστόμου ἀποτελεῖ θαυμάσιον τύπον θείας λατρείας, ἀνυψώνουσα τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τῶν πιστῶν εἰς τὰ οὐράνια μὲ τὰς ἐμπνευσμένας εὐχὰς καὶ ὕμνους καὶ μὲ τὰ ὑψηλὰ νοήματά της. Ἴδου πῶς ἀποφαίνεται εἰς ξένος περὶ τῆς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου, τὴν ὁποίαν παρηκολούθησεν εἰς ὀρθόδοξον ναόν:

«Ἀναγνώσας ὅλην τὴν λειτουργίαν τοῦ ἁγίου Χρυσοστόμου, ἀνεκάλυψα περίλαμπρον θησαυρὸν λατρείας. Ἀποτελεῖ αὕτη ἕν ἐκ τῶν λατρευτικῶν ἀριστουργημάτων. Ὅποια ποιήσις ἐκφράσεως, ὁποία σειρὰ ἀνθρωπίνων συγκινήσεων, ὁποῖον πλήθος φιλοσοφικῶν ἰδεῶν, ὁποία μυστικοπαθῆς ἔκστασις, ὁ-

ποῖον μεγαλεῖον μορφῆς περιέχονται ἐν τῇ κλασσικῇ ταύτῃ λατρευτικῇ τελετῇ! Θὰ ἐπεθύμουν νὰ προτείνω τὰ ἐξῆς διὰ τὴν διαφώτισιν τῆς διανοίας καὶ διὰ τὸ καλὸν τῆς ψυχῆς: Νὰ ἀναγινώσκωμεν δηλαδὴ καθ' ἐκάστην διὰ τὴν ἰδιωτικὴν μας προσευχὴν ἐν μέρος τῆς ἀγγλικῆς μεταφράσεως τῆς λειτουργίας τοῦ ἁγίου Χρυσοστόμου» (Περιοδικὸν «Ἐκκλησία» 1 Μαΐου 1948, ἀριθ. 17-18, σελ. 137).

Εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τὴν Κατήχησιν ὅτι οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι, πρὶν βαπτισθοῦν, νὰ κατηχηθοῦν, νὰ διδαχθοῦν δηλαδὴ τὴν διδασκαλίαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάζοντο κατηχοῦμενοι. Οἱ κατηχούμενοι δὲν ἠδύναντο νὰ παραμείνουν κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἀλλ' ἀπήρχοντο τοῦ ναοῦ τὴν στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ διάκονος (ἢ, ἐν ἐλλείψει τούτου, ὁ ἱερεὺς) ἐκφωνεῖ: «Ὅσοι κατηχούμενοι προέλθετε (ἐξέλθετε). Οἱ κατηχούμενοι προέλθετε, ὅσοι κατηχούμενοι -προέλθετε· μὴ τις τῶν κατηχουμένων (μείνη)».

Τὸ μέχρι τῆς ἐκφωνήσεως ταύτης μέρος τῆς λειτουργίας καλεῖται λειτουργία τῶν κατηχουμένων καὶ τὸ μετὰ ταύτην λειτουργία τῶν πιστῶν. Σήμερον δὲν ὑπάρχουν κατηχούμενοι καὶ διὰ τοῦτο, ἀντὶ τῆς διαιρέσεως ταύτης, προτιμᾶται παρὰ τινῶν ἢ διαίρεσις ταύτης εἰς προοίμιον, κυρίως λειτουργίαν καὶ ἐπίλογον. Εἰς τὴν θεῖαν λειτουργίαν ἀνήκει καὶ ἡ προσκομιδὴ τῶν Τιμίων Δώρων, ἡ ὁποία τελεῖται κατὰ τὸν ὀρθρον καὶ ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ὡς τὸ κυρίως προοίμιον τῆς λειτουργίας.

Ἐπειδὴ ἡ θεία λειτουργία εἶναι ἔργον ἱερῶν ἀνδρῶν, παρεδόθη δὲ εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ ἐτηρήθη διὰ μέσου τῶν αἰώνων μετ' εὐλαβείας ὡς ἔχει, διὰ τοῦτο τηροῦμεν καὶ σήμερον ταύτην ἀμετάβλητον, χωρὶς νὰ παραλείπωνται τὰ ὅσα ἀναφέρονται εἰς τοὺς κατηχουμένους, ἂν καὶ σήμερον δὲν ὑπάρχουν πλέον, ὡς ἐλέχθη, κατηχούμενοι.

22. Η ΠΡΟΣΚΟΜΙΔΗ

Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ὑπὸ τοῦ ἱερέως τῶν Τιμίων Δώρων κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ὄρθρου, διὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν ταῦτα διὰ τὴν Θεῖαν Εὐχαριστίαν, καλεῖται προσκομιδὴ. Τὰ κύρια στοιχεῖα τῆς Θεῖας Εὐχαριστίας εἶναι ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίησεν αὐτὸς ὁ Κύριος κατὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον καὶ τὰ ὁποῖα καὶ κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους καὶ σήμερον προσφέρουν οἱ Χριστιανοί. Ὁ ἱερεὺς κατὰ τὴν προσκομιδὴν τὸν μὲν ἄρτον, τὸν ὁποῖον κόπτει διὰ τῆς λόγχης, θέτει ἐπὶ τοῦ ἁγίου δίσκου, τὸν δὲ οἶνον χύνει εἰς τὸ ἅγιον ποτήριον, ἀφοῦ δὲ θέσῃ ἐπὶ τοῦ ἁγίου δίσκου τὸν ἀστερίσκον, καλύπτει καὶ τὸν ἅγιον δίσκον καὶ τὸ ἅγιον ποτήριον μὲ κάλυμμα, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται ἁ ἦ ρ.

Ἐπὶ τοῦ χρησιμοποιουμένου διὰ τὴν Θεῖαν Εὐχαριστίαν ἄρτου, ὑπάρχει σφραγίς, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας εἰκονίζεται τετράγωνον, διηρημένον εἰς τέσσαρα μικρότερα τετραγωνίδια.

Δ Δ Δ
 Δ Δ Δ
 Δ Δ Δ

Ι Σ	Χ Ρ
Ν Ι	Κ Α

Δ

Εἰς τὰ τετραγωνίδια ταῦτα εἶναι γεγραμμένον: ΙΣ, ΧΡ, ΝΙ, ΚΑ (Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ). Πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ τετραγώνου ὑπάρχει ἓν μικρὸν τρίγωνον, τὸ ὁποῖον παριστάνει τὴν Θεοτόκον, πρὸς τὰ ἀριστερὰ δὲ ἄλλα ἑννέα, τὰ ὁποῖα παριστάνουν τοὺς Ταξιάρχας καὶ Ἀγγέλους, τὸν Πρόδρομον καὶ τοὺς Προφήτας, τοὺς Ἀποστόλους, τοὺς Μεγάλους Διδασκάλους καὶ Ἱεράρχας, τοὺς Μάρτυρας, τοὺς Ἀσκητάς, τοὺς Ἀναργύρους, τοὺς Θεοπάτορας καὶ τὸν Ἅγιον, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποίου τελεῖται ἡ λειτουργία.

Ὁ ἱερεὺς κάμνει διὰ τῆς λόγχης τρεῖς φορές τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τοῦ ἄρτου, ὁ ὁποῖος λέγεται π ρ ο σ φ ο ρ ᾶ,

καὶ ἐξάγει τὸ τετράγωνον, τὸ ὁποῖον παριστᾷ τὸν Χριστόν, καὶ τὸ θέτει ἐπάνω εἰς τὸν ἅγιον δίσκον, ἐνῶ λέγει λόγους, οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονται εἰς τὴν ἡρεμίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ Σωτήρ, ὅταν, ὡς ἀμνός, ὠδηγήθη εἰς τὸν σταυρὸν καὶ ὑπέμεινε τὸ φρικτὸν πάθος. Ἐξάγει ἔπειτα τὰ τριγωνίδια. Κατόπιν κάτω ἀπὸ ὅλας αὐτὰς τὰς μερίδας θέτει ὁ ἱερεὺς δύο ἀκόμη ὑπὲρ τῶν ζώντων καὶ τεθνεώτων. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας ταύτης ὁ ἱερεὺς ἀναπέμπει ἀναλόγους εὐχὰς καὶ εἰς τὸ τέλος παρακαλεῖ τὸν Σωτῆρα Χριστόν νὰ ἐλεήσῃ καὶ σώσῃ ἡμᾶς διὰ τῆς Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν Ἁγίων.

Ἡ προσκομιδὴ τελεῖται εἰς ἰδιαιτερόν μέρος τοῦ ἱεροῦ βήματος, τὸ ὁποῖον καλεῖται Πρόθεσις ἢ προσκομιδὴ, εἰς τὰ ἀριστερὰ τῆς Ἁγίας Τραπέζης.

23. Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΗΧΟΥΜΕΝΩΝ

ΕΙΣ ΤΗΝ λειτουργίαν τῶν κατηχουμένων τηρεῖται ἡ ἐξῆς τάξις :

a) Προοίμιον.— Ἡ θεία λειτουργία ἀρχίζει διὰ τῆς εὐλογίας τῆς Ἁγίας Τριάδος. Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ διακόνου ἐκφώνησιν τοῦ παραγγέλματος : « *Εὐλόγησον, δέσποτα* », ὁ ἱερεὺς λέγει : « *Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων* ». Ὁ λαὸς (διὰ τῶν ψαλτῶν) ψάλλει τὸ « *Ἀμήν* » (εἴθε νὰ εἶναι εὐλογημένος ὁ ἐν Τριάδι Θεός). Ὁ διάκονος (ἢ, ὅταν δὲν ὑπάρχῃ διάκονος, ὁ ἱερεὺς) λέγει τὴν ἐκτενῆ δέησιν ἢ μεγάλην συναπτὴν, ἢ ὁποία καλεῖται καὶ εἰρηνικά, διότι διὰ ταύτης προσκαλεῖται ὁ λαὸς νὰ παρακαλέσῃ ἐν εἰρήνῃ τὸν Θεὸν καὶ δι' ἄλλα καὶ διὰ νὰ παράσχη τὴν εἰρήνην εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

Ἡ μεγάλη συναπτὴ ἔχει ὡς ἐξῆς :

Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν

Ἐπεὶ τῆς ἄνωθεν εἰρήνης καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν...

Ἐπεὶ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου, εὐσταθείας τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν, καὶ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως...

Ἐπεὶ τοῦ ἁγίου οἴκου τούτου καὶ τῶν μετὰ πίστεως, εὐλαβείας καὶ φόβου Θεοῦ εἰσιόντων ἐν αὐτῷ...

Ἐπεὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν..., τοῦ τιμίου προεσβυτερίου, τῆς ἐν Χριστῷ διακονίας, παντὸς τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ...

Ἐπεὶ τῶν εὐσεβεστάτων καὶ θεοφυλάκτων βασιλέων ἡμῶν, παντὸς τοῦ παλατίου, τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ κατὰ ξηρὰν, ἀέρα καὶ θάλασσαν φιλοχρίστου ἡμῶν στρατοῦ...

Ἐπεὶ τοῦ συμπολεμῆσαι καὶ ὑποτάξαι ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν πάντα ἐχθρὸν καὶ πολέμιον...

Ἐπεὶ τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας ταύτης, πάσης πόλεως, χώρας καὶ τῶν ἐν πίστει οἰκούντων ἐν αὐταῖς...

Ἐπεὶ εὐκρασίας ἀέρων, εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς καὶ καιρῶν εἰρηρικῶν...

Ἐπεὶ πλεόντων, ὀδοιπορούντων, νοσούντων, καμνόντων, αἰχμαλώτων καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν...

Ἐπεὶ τοῦ ἰουσιθῆναι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὀργῆς, κινδύνου καὶ ἀνάγκης...¹

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς ὁ Θεὸς τῆ σῆ χάριτι.

Τῆς Παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας μετὰ πάντων τῶν ἁγίων μνημονεύσαντες, ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παραδώμεθα ».

Ἄφοῦ δηλαδὴ μνημονεύσωμεν — καὶ ζητήσωμεν ἐπομένως τὴν μεσιτείαν — τὴν Παναγίαν κ.λ.π., καθὼς καὶ ὄλους τοὺς Ἁγίους, πᾶσαν δι' ἡμᾶς φροντίδα, ὡς καὶ ὄλην τὴν ζωὴν μας, εἰς τὸν Χριστὸν ἅς ἀναθέσωμεν.

Εἰς πάντα τὰ ἀνωτέρω ὁ χορὸς (τῶν ψαλτῶν) ἀπαντᾷ « Σοί, Κύριε », δηλαδὴ εἰς σέ, Κύριε, καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ ἀλλήλους καὶ τὴν ζωὴν ἡμῶν ἀναθέτομεν. Ὁ ἱερεὺς συμπληρώνει « ὅτι πρόπει σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων » (ἀπευθύνομεν πρὸς σέ τὰς δεήσεις μας, διότι εἰς σέ ἀρμό-

1. Ὅλοι αἱ ἀνωτέρω δεήσεις λήγουν εἰς τὴν φράσιν: « τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν ».

ζει πᾶσα δόξα, τιμή...). Ὁ χορὸς προσθέτει : « Ἀμήν ».

Κατόπιν οἱ χοροὶ ψάλλουν κατὰ μὲν τὰς Κυριακὰς καὶ ἄλλας μικρὰς ἑορτὰς Ἀγίων τὰ τυπικὰ καὶ ἀντίφωνα, ἦτοι τὸν 120ὸν Ψαλμὸν «*Εὐλόγει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον καὶ πάντα τὰ ἐντός μου τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ...* », κατὰ δὲ τὰς Δεσποτικὰς ἢ ἄλλας Θεομητορικὰς ἑορτὰς ἄλλα ἀντίφωνα, δηλαδὴ μερικοὺς στίχους ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς.

Ἐπειτα ἀπὸ ἕκαστον ἀντίφωνον ἀκολουθεῖ τὸ ἐφύμνιον : «*Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, Σῶτερ, σῶσον ἡμᾶς* ».

Ὁ διάκονος ἀναπέμπει ἄλλας δεήσεις (μικρὰν συναπτὴν) : «*Ἐτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν, ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς ὁ Θεὸς τῇ σῆ χάριτι. Τῆς Παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης...* ». Ἀφοῦ ὁ χορὸς ἀπαντήσῃ μὲ τὸ «*Σοί, Κύριε* », ὁ ἱερεὺς προσθέτει : «*Ὅτι σὸν τὸ κράτος καὶ σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος νῦν...* » (κάμνομεν τὴν δέξιν πρὸς σέ, διότι σὺ ἔχεις τὴν ἐξουσίαν...).

Εἶτα ψάλλεται ὁ 145ος Ψαλμὸς ἢ τὸ β' ἀντίφωνον μὲ τὸ ἐφύμνιον «*Σῶσον ἡμᾶς, Υἱὲ Θεοῦ, ὁ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν ἢ — ἀναλόγως πάντοτε τῆς ἑορτῆς — ὁ ἐν ἁγίοις θαυμαστός ἢ ὁ ἐν τῷ ὄρει τῷ Θαβώρ μεταμορφωθείς ἢ ὁ ἐν σπηλαίῳ γεννηθεὶς (ἢ ἄλλα), ψάλλοντάς σοι, Ἀλληλούϊα*». («*Ἀλληλούϊα*» εἶναι ἑβραϊκὴ λέξις καὶ σημαίνει : Δόξα σοὶ ὁ Θεός).

Μετὰ τὴν μικρὰν Δοξολογίαν (*Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι...*) ψάλλεται ὁ εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανὸν ἀποδιδόμενος καὶ εἰς τὸν Σωτῆρα ἀναφερόμενος ὕμνος : «*Ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀθάνατος ὑπάρχων καὶ καταδεξάμενος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθῆναι ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ἀτρέπτως ἐνανθρωπήσας, σταυρωθεὶς τε, Χριστὲ ὁ Θεός, θανάτῳ θάνατον πατήσας, εἰς ὧν τῆς Ἀγίας Τριάδος, συνδοξαζόμενος τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι σῶσον ἡμᾶς* » (σὺ, ὁ ὁποῖος εἶσαι ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος εἶσαι ἀθάνατος καὶ κατεδέχθης, διὰ νὰ σώσῃς ἡμᾶς, νὰ λάβῃς σάρκα ἀπὸ τὴν ἁγίαν Θεοτόκον καὶ ἀειπαρθένον Μαρίαν, νὰ γίνῃς ἄνθρωπος, χωρὶς νὰ μεταβληθῆς, χωρὶς δηλ. νὰ παύσῃς νὰ εἶσαι καὶ Θεός, σὺ, Χριστὲ Θεέ μας, ὁ ὁποῖος

έσταυρώθης και διά τοῦ θανάτου σου ἐνίκησες τόν θάνατον, σύ, ὁ ὁποῖος εἶσαι εἷς ἐκ τῆς ἁγίας Τριάδος και δοξάζεσαι μαζί μέ τόν Πατέρα και τὸ ἅγιον Πνεῦμα, σῶσέ μας).

Όταν ψάλλωνται τὰ ἄνω, ὁ ἱερεὺς ἀναγιώσκει ἐντός τοῦ ἁγίου βήματος μυστικήν εὐχήν, διά τῆς ὁποίας ἐπικαλεῖται τήν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ διάκονος ἐπαγγέλλει και πάλιν τήν μικράν συναπτήν και ὁ ἱερεὺς λέγει μεγαλοφῶνως: « Ὅτι ἀγαθός και φιλόανθρωπος Θεός ὑπάρχεις, και σοὶ τήν δόξαν ἀναπέμπομεν τῷ Πατρὶ και τῷ Υἱῷ και τῷ ἁγίῳ Πνεύματι νῦν και ἀεί...». Ὁ χορὸς ψάλλει ὡς τρίτον ἀντίφωνον τὸ ἀπολυτικίον τῆς ἡμέρας (τὸ ὁποῖον εἶναι τροπάριον ἀναφερόμενον εἰς τήν ἑορτήν τῆς ἡμέρας) ἢ τοὺς Μακαρισμοὺς (Ματθ. Ε΄ 2-12) μέ ὠρισμένα τροπάρια.

β) Ἡ μικρὰ εἴσοδος ἢ ἡ εἴσοδος τοῦ Εὐαγγελίου.—Τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς θείας λειτουργίας λέγεται εἴσοδος, διότι κατά ταύτην παλαιότερον μετεφέρετο τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἀπὸ τὸ σκευοφυλάκιον εἰς τήν Ἁγίαν Τράπεζαν, μικρὰ εἴσοδος δέ, διά νὰ διακρίνηται ἀπὸ τῆς μεγάλης, περί τῆς ὁποίας θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω.

Όταν ψάλληται ἀπὸ τὸν χορὸν τὸ τελευταῖον τροπάριον, ὁ ἱερεὺς και ὁ διάκονος ἐξέρχονται ἀπὸ τὸ Ἱερόν, ἐνῶ προηγούνται λαμπάδες, και ἴστανται ἀμφοτέρω εἰς τὸ μέσον τοῦ μέσου κλίτους τοῦ ναοῦ, ὅποτε ὁ διάκονος, ὑψῶνων τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ ὁποῖον κρατεῖ, λέγει: « Σοφία, ὀρθοί » (ἐγερθῆτε δηλ. ὀρθοὶ πρὸς τιμὴν τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον εἶναι σοφία ἢ φράσις αὐτὴ σημαίνει ἀκόμη ὅτι πρέπει νὰ ὑποδεχθῶμεν μέ εὐλαβῆ ψυχικὴν ἀνάτασιν τὸν Μεσσίαν, τὸν ὁποῖον αὐτὴν τήν στιγμὴν παριστάνει τὸ Εὐαγγέλιον). Ἀμέσως τότε ψάλλεται: « Δεῦτε προσκυνήσωμεν και προσπέσωμεν Χριστῷ. Σῶσον ἡμᾶς, Υἱὲ Θεοῦ, ὁ ἀναστάς ἐκ νεκρῶν, ψάλλοντάς σοι Ἀλληλουῖα ». Ἐνῶ ψάλλεται τοῦτο, οἱ κληρικοὶ εἰσέρχονται εἰς τὸ ἅγιον βῆμα.

Ὁ διάκονος δέεται και πάλιν και ὁ ἱερεὺς λέγει: « Ὅτι ἅγιος εἶ ὁ Θεός ἡμῶν και σοὶ τήν δόξαν ἀναπέμπομεν τῷ Πατρὶ και τῷ Υἱῷ και τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. . . » (δεόμεθα πρὸς σέ, διότι σὺ εἶσαι ἅγιος). Μεθ' ὃ ὁ χορὸς ψάλλει τὸν τρισάγιον ὕμνον: « Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς ». Κα-

τά τὰς ἑορτάς τῶν Χριστουγέννων, τῶν Θεοφανείων, ὡς καὶ κατ' ἄλλας ὠρισμένας ἑορτάς, ἀντὶ τοῦ τρισαγίου ὕμνου ψάλλεται τό: «*Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Ἀλληλοῦτα*», διότι οἱ πλεῖστοι ἀπὸ τοὺς κατηχομένους κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν ἑορτῶν τούτων ἐβαπτίζοντο ἢ προητοιμάζοντο, διὰ νὰ βαπτισθοῦν. Ὅταν μετέχη τῆς θείας λειτουργίας καὶ ἀρχιερέυς, τότε οὗτος μετὰ τὸ τελευταῖον τρισάγιον, ἰστάμενος ἐπὶ τῆς ἄνω βαθμίδος τῆς σολέας, λέγει τὴν εὐχὴν: «*Κύριε, Κύριε, ἐπέβλεπον ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἴδε καὶ ἐπίσκεψαι τὴν ἄμπελον ταύτην καὶ κατάρτισαι αὐτήν, ἣν ἐφύτευσεν ἡ δεξιὰ σου*». Ἄμπελος εἶναι ἡ Ἐκκλησία, κλήματα δὲ οἱ πιστοί.

γ) Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ *Εὐαγγελίου*.—Μετὰ τὸν τρισάγιον ὕμνον ὁ διάκονος καλεῖ τὸν λαὸν εἰς τροσοχὴν, λέγων: «*Πρόσχωμεν, σοφία, πρόσχωμεν*» (ἅς προσέξωμεν, διότι αὐτό, τὸ ὅποῖον θ' ἀκούσωμεν, εἶναι σοφόν) καὶ ἀναγινώσκειται ἡ ἀποστολικὴ περικοπὴ. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ταύτης ὁ διάκονος θυμιᾷ, ὁ χορὸς ψάλλει τρεῖς τὸ Ἀλληλοῦτα καὶ ὁ ἱερεὺς λέγει: «*Εἰρήνη σοι τῷ ἀναγινώσκοντι*» (καὶ ἐννοεῖ τὸν ἀναγνώσαντα τὴν ἀποστολικὴν περικοπὴν) καὶ παντὶ τῷ λαῷ». Μεθ' ὃ ἀκολουθεῖ ἡ ἀνάγνωσις τῆς εὐαγγελικῆς περικοπῆς. Κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἰεροῦ Εὐαγγελίου ὄλοι ἴστανται ὄρθιοι καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἀποβάλλει τὸ ὠμοφόριον, δεικνύων τοιοῦτοτρόπως τὴν εἰς τὸν Χριστὸν ὑποταγὴν, καὶ ἴσταται εἰς τὴν Ὁραϊὰν Πύλην ὡς εἰς ἄλλος πιστός. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς εὐαγγελικῆς περικοπῆς ὁ μὲν ἱερεὺς εὐχεται εἰς τὸν ἀναγνώσαντα ταύτην διάκονον εἰρήνην, λέγων: «*Εἰρήνη σοι τῷ εὐαγγελιζομένῳ*», ὁ δὲ χορὸς δοξολογεῖ τὸν Θεόν, ψάλλων «*Δόξα σοι, Κύριε, δόξα σοι*».

Ἡ λαμπάς, ἡ ὁποία καίει κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς εὐαγγελικῆς περικοπῆς, συμβολίζει τὸν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου φωτισμὸν τῶν πιστῶν.

Εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν ἀμέσως μετὰ τὴν εὐαγγελικὴν περικοπὴν ἠκολούθει κήρυγμα, σχετικόν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, πρὸς τὴν ἀποστολικὴν ἢ εὐαγγελικὴν περικοπὴν, ἡ ὁποία ἀνεγνώσθη. Ἡ δύναμις τοῦ ἄμβωνος εἶναι μεγάλη καὶ διὰ τοῦτο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὀρθῶς ἐδόθη τόση σημασία εἰς τὸ κήρυγμα.

ἐπεβάλλετο δὲ καὶ σήμερον νὰ καταλάβῃ τοῦτο τὴν προσήκουσαν θέσιν εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν, ἀλλὰ σήμερον δυστυχῶς εἰς ὀλίγους μόνον ναοὺς κηρύττεται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ.

δ) Ἡ ἐκτενὴς δέησις καὶ αἱ ὑπὲρ τῶν κατηχομένων δεήσεις.— Μετὰ τὸ κήρυγμα ὁ διάκονος ἐκφωνεῖ μακρὰν δέησιν, ἡ ὁποία καὶ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καλεῖται ἐκτενὴς ἢ ἐκτενεῖς δεήσεις. Ἡ δέησις αὕτη εἶναι ἡ ἐξῆς :

« Εἴπωμεν πάντες ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας ἡμῶν εἴπωμεν.

Κύριε Παντοκράτορ, ὁ Θεὸς τῶν Πατέρων ἡμῶν, δεόμεθά σου, ἐπάκουσον καὶ ἐλέησον.

Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου δεόμεθά σου, ἐπάκουσον καὶ ἐλέησον.

Ἐτι δεόμεθα ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων Χριστιανῶν.

Ἐτι δεόμεθα ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν . . .

Ἐτι δεόμεθα ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, τῶν ἱερέων, ἱερομονάχων, ἱεροδιακόνων καὶ μοναχῶν καὶ πάσης τῆς ἐν Χριστῷ ἡμῶν ἀδελφότητος.

Ἐτι δεόμεθα ὑπὲρ τῶν μακαρίων καὶ ἀειμνήστων κτιτόρων τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας ταύτης καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν προαναπανσαμένων πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν, τῶν ἐνθάδε εὐσεβῶς κειμένων καὶ ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξων.

Ἐτι δεόμεθα ὑπὲρ ἐλέους, ζωῆς, εἰρήνης, υγείας, σωτηρίας, ἐπισκέψεως, συγχωρήσεως καὶ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, πάντων τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, τῶν κατοικούντων καὶ ἐδρισκομένων ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καὶ ἀπανταχοῦ.

Ἐτι δεόμεθα ὑπὲρ τῶν καρποφορούντων καὶ καλλιεργούντων ἐν τῷ ἀγίῳ καὶ πανσέπτῳ ναῷ τούτῳ, κοπιόντων, ψαλλόντων, καὶ ὑπὲρ τοῦ περιεστῶτος λαοῦ, τοῦ ἀπεκδεχομένου τὸ παρὰ σοῦ μέγα καὶ πλούσιον ἔλεος ».

Εἰς ἐκάστην ἀπὸ τὰς δεήσεις ταύτας ὁ χορὸς ἀπαντᾷ τρίς μὲ τὸ « Κύριε, ἐλέησον ». Ὁ ἱερεὺς μετὰ ταῦτα ἐκφωνεῖ : « Ὅτι ἐλεήμων καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν τῷ Πατρὶ . . . ».

Ἀκολουθοῦν κατόπιν αἱ ὑπὲρ τῶν κατηχομένων εὐχαί. Ἐλέχη καὶ ἀνωτέρω (σελ. 163) ὅτι, ἂν καὶ σήμερον δὲν

ὑπάρχουν κατηχούμενοι, ἐν τούτοις ἀπαγγέλλονται αἱ ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων εὐχαί, διότι περιέχουν νοήματα εὐσεβῆ καὶ ἔχουν ἱστορικὴν σημασίαν. Διὰ τῶν εὐχῶν τούτων προτρέπονται οἱ κατηχούμενοι νὰ προσευχηθοῦν καὶ οἱ πιστοὶ νὰ δεηθοῦν ὑπὲρ αὐτῶν. Ὁ διάκονος λέγει :

« *Εὐξασθε οἱ κατηχούμενοι τῷ Κυρίῳ.*

Οἱ πιστοὶ ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων δεηθῶμεν

Ἴνα ὁ Κύριος αὐτοὺς ἐλεήσῃ

Κατηχήσῃ αὐτοὺς τὸν λόγον τῆς ἀληθείας

Ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης

Ἐνώσῃ αὐτοὺς τῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ.

Σῶσον, ἐλέησον, ἀντιλαβοῦ καὶ διαφύλαξον αὐτούς, ὁ Θεός, τῇ σῇ χάριτι.

Οἱ κατηχούμενοι τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνετε ».

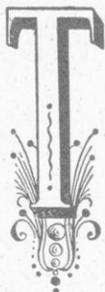
Καὶ ὁ ἱερεὺς προσθέτει :

Ἐἴνα καὶ αὐτοὶ σὺν ἡμῖν δοξάζωσι τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά σου, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ . . . ».

Οἱ λόγοι οὗτοι, τοὺς ὁποίους ὁ ἱερεὺς ἀπαγγέλλει μεγαλοφώνως, εἶναι ἡ τελευταία φράσις μυστικῆς εὐχῆς, τὴν ὁποίαν ὁ ἱερεὺς ἀναγινώσκει ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος καὶ μὲ τὴν ὁποίαν παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ βοηθήσῃ, ὥστε νὰ γίνουν καὶ οἱ κατηχούμενοι πιστοί.

Πλησιάζει ἡ στιγμή νὰ ἀρχίσῃ τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ὁ ἱερεὺς ἐξαπλώνει ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης τὸ εἰλητόν, διὰ νὰ ἀποθέσῃ ἐπ' αὐτοῦ τὰ Τιμία Δῶρα καὶ τελέσῃ τὴν Θεῖαν Εὐχαριστίαν. Οἱ κατηχούμενοι καλοῦνται πλέον νὰ ἐξέλθουν, διότι δὲν ἐπιτρέπεται εἰς αὐτούς, ἐφ' ὅσον δὲν ἐβαπτίσθησαν, νὰ παραμένουν κατὰ τὴν Θεῖαν Εὐχαριστίαν.

Τοιοιτοτρόπως τελειώνει τὸ πρῶτον μέρος τῆς θείας λειτουργίας, ἡ λειτουργία τῶν κατηχουμένων, καὶ ἀρχίζει τὸ δεῦτερον, ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν.

Ο ΜΕΡΟΣ τῆς θείας λειτουργίας, τὸ ἀπὸ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν κατηχομένων μέχρι τῆς ἀπολύσεως, ἀποτελεῖ τὴν λειτουργίαν τῶν πιστῶν, διότι μόνον εἰς τοὺς πιστοὺς ἐπιτρέπεται νὰ παραμείνουν πλέον.

Ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν εἶναι τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς θείας λειτουργίας, διότι κατ' αὐτὴν τελεῖται τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας· στιγμαὶ ἱεραὶ καὶ κατανυκτικαὶ καὶ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀπέρχωνται οἱ πιστοὶ πρὸ τῆς ἀπολύσεως. Εἶναι τόσον κακὸν νὰ ἀποχωρῇ ὁ πιστὸς πρὸ τῆς ἀπολύσεως, ὥστε ὁ ἱερός Χρυσόστομος, θέλων νὰ παραστήσῃ τὸ μέγεθος τῆς κακῆς αὐτῆς πράξεως, παραβάλλει τοὺς ἀποχωροῦντας πρὸς τὸν προδότην Ἰούδαν, ὁ ὅποιος ἀπεχώρησεν εἰς στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἄλλοι μαθηταὶ παρέμειναν καὶ ἔλαβον μέρος εἰς τὴν θείαν μυσταγωγίαν τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου, μὲ τοὺς ἀκολουθοῦντας λόγους : « Τί κάμνεις, ἄνθρωπε; ἐνῶ εἶναι παρῶν ὁ Χριστὸς καὶ οἱ ἄγγελοι καὶ ἔχεις ἐνώπιόν σου τὴν ἱεράν ταύτην τράπεζαν, ἐνῶ οἱ ἀδελφοὶ σου λειτουργοῦνται ἀκόμη, σὺ φεύγεις; Καὶ ἐὰν μὲν προσκληθῆς εἰς δεῖπνον, δὲν τολμᾷς νὰ φύγῃς, πρὶν ἀπὸ τοὺς φίλους σου, ἔστω καὶ ἐὰν χορτάσῃς, ἐδῶ δέ, ὅπου τελοῦνται τὰ φρικτὰ μυστήρια τοῦ Χριστοῦ καὶ διαρκεῖ ἀκόμη ἡ ἱερά τελετή, ἀφήνεις εἰς τὴν μέσην ὄλα καὶ φεύγεις; Πῶς δύναται νὰ συγχωρηθῇ τοῦτο; Ὅσοι φεύγουν ποδὸ τῆς Θείας Εὐχαριστίας μιμοῦνται τὸν Ἰούδαν, ὁ ὅποιος κατὰ τὴν τελευταίαν ἐκείνην νύκτα ἔφυγεν ἀπὸ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον, πρὶν τελειώσῃ, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἔτρωγον ἀκόμη! ».

Ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν ἀρχίζει διὰ τῆς μεγάλης εἰσοδοῦ.

α) *Μεγάλη εἴσοδος*.— Ἡ μεγάλη εἴσοδος παριστάνει τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ Σωτῆρος, τὴν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ σταύρωσιν αὐτοῦ, τὴν ἀποκαθλῶσιν καὶ τὴν ταφὴν αὐτοῦ.

Ἀφοῦ ἀπεσύροντο οἱ κατηχούμενοι, οἱ πυλωροὶ ἔκλειον τὰς θύρας. Ὁ διάκονος παρακινεῖ τοὺς πιστοὺς νὰ προσευχη-

θοῦν μὲ κατάνυξιν. Ὁ ἱερεὺς διὰ μυστικῆς εὐχῆς παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ κάμῃ δεκτὴν τὴν θυσίαν τῶν πιστῶν καὶ λέγει μεγαλοφώνως: «*Ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις τῷ Πατρὶ. . .*». Ὁ διάκονος ἐπαναλαμβάνει τὴν δέησιν, τὴν ὁποίαν εἶπε προηγουμένως, καὶ ὁ ἱερεὺς δι' ἄλλης μυστικῆς εὐχῆς παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ ἐπέλθῃ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐπὶ τὰ Τίμια Δῶρα καὶ λέγει μεγαλοφώνως καὶ πάλιν: «*Ὅπως ὑπὸ τὸ κράτος σου πάντοτε φυλαττόμενοι σοὶ δόξαν ἀναπέμπωμεν τῷ Πατρὶ. . .*» (ζητοῦμεν αὐτά, διὰ νὰ δοξάζωμεν σὲ τὸν Πατέρα. . . , προφυλαττόμενοι πάντοτε ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν σου).

Τὴν στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἱερεὺς παρακαλεῖ τὸν Θεὸν διὰ μυστικῶν εὐχῶν νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἱκανὸν νὰ τελέσῃ τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ὁ χορὸς ψάλλει τὸν λεγόμενον Χερουβικὸν ὕμνον: «*Οἱ τὰ Χερουβείμ μυστικῶς εἰκονίζοντες καὶ τῇ ζωοποιῷ Τριάδι τὸν τρισάγιον ὕμνον προσάδοντες πᾶσαν τὴν βιοτικὴν ἀποθώμεθα μέριμναν, ὡς τὸν βασιλέα τῶν ὄλων ὑποδεξόμενοι ταῖς ἀγγελικαῖς ἀοράτως δορυφορούμενον τάξεσιν. Ἀλληλούϊα*» (ἡμεῖς οἱ πιστοί, οἱ ὁποῖοι κατὰ μυστηριώδη τρόπον παριστάνομεν τὰ Χερουβείμ καὶ ψάλλομεν πρὸς τὴν Ἁγίαν Τριάδα τὸν τρισάγιον ὕμνον, ἄς ἀποβάλλωμεν κάθε φροντίδα τῆς ζωῆς μας διὰ νὰ ὑποδεχθῶμεν τὸν βασιλέα τῶν ὄλων, ὁ ὁποῖος παρακολουθεῖται ἀοράτως ἀπὸ τὰ τάγματα τῶν ἀγγέλων).

Ὅταν ψάλληται τὸ: «*ὡς τὸν βασιλέα τῶν ὄλων ὑποδεξόμενοι*», γίνεται ἡ μεγάλη εἴσοδος, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐν πομπῇ μεταφέρονται τὰ Τίμια Δῶρα ἀπὸ τὴν Προσκομιδὴν εἰς τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν. Ὁ ἱερεὺς κρατῶν τὸ ἅγιον ποτήριον καὶ ὁ διάκονος τὸν ἅγιον δίσκον, ἐξέρχονται ἀπὸ τὸ Ἱερὸν καί, ἐνῶ προπορεύονται λαμπάδες, ἐξαπτέρυγα καὶ τὸ θυμιατήριον, ἔρχονται καὶ ἴστανται εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Χερουβικὸς ὕμνος διακόπτεται καὶ ὁ ἱερεὺς ἐν μέσῳ βαθείας σιγῆς ἀναφωνεῖ: «*Πάντων ἡμῶν μνησθεὶς Κύριος ὁ Θεὸς ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων*». Μνημονεὺει κατόπιν τὸν βασιλέα, τὸν στρατὸν καὶ πάντας τοὺς εὐσεβεῖς καὶ ὀρθοδόξους Χριστιανούς καὶ εἰσέρχεται, καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι μετ' αὐτοῦ κληρικοί, εἰς τὸ ἅγιον βῆμα καὶ ἀπο-

θέτουν ὄλα τὰ Τίμια Δῶρα ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης. Καὶ τότε ὁ χορὸς συμπληρώνει τὸν χερουβικὸν ὕμνον « *ταῖς ἀγγελικαῖς ἀοράτως δορυφορούμενον τάξεσιν. Ἁλληλουΐα* ».

Κατὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ Μ. Σαββάτου ψάλλεται ἄλλος χερουβικὸς ὕμνος, ἄλλοι ψάλλονται κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς Μ. Πέμπτης καὶ διάφορος κατὰ τὴν τῶν Προηγιασμένων.

Οἱ κληρικοί, οἱ ὁποῖοι μετέχουν εἰς τὴν μεγάλην εἴσοδον, εἰκονίζουσι τοὺς Ἰωσήφ καὶ Νικόδημον, οἱ ὁποῖοι ἐκήδευσαν τὸν Σωτῆρα, ὁ δὲ ἄηρ, τὸν ὁποῖον ὁ διάκονος ρίπτει ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ, συμβολίζει τὴν σινδόνα, μετὰ τὴν ὁποίαν περιετυλίχθη τὸ πάνσεπτον σῶμα τοῦ Σωτῆρος, τὸ θυμίαμα συμβολίζει τὰ ἀρώματα, μετὰ τὰ ὁποῖα ἠλείφθη τὸ σῶμα τοῦ Σωτῆρος, καὶ τὸ ἀμέσως μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν κληρικῶν εἰς τὸ ἅγιον βῆμα κλείσιμον τῶν θυρῶν συμβολίζει τὴν κάθοδον τοῦ Σωτῆρος εἰς τὸν Ἄδην καὶ τὴν σφράγισιν τοῦ τάφου.

β) *Ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως*. — Κατὰ τὴν εἴσοδον ὁ διάκονος ἐκφωνεῖ διαφόρους δεήσεις :

« Πληρώσωμεν τὴν δέησιν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ.

Ἐπεὶ τῶν προτεθέντων τιμίων δώρων τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπεὶ τοῦ ἁγίου οἴκου τούτου καὶ τῶν μετὰ πίστεως, εὐλαβείας καὶ φόβου Θεοῦ εἰσιόντων ἐν αὐτῷ. . .

Ἐπεὶ τοῦ ἔρυσθῆναι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως, δρογῆς, κινδύνου καὶ ἀνάγκης. . .

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς ὁ Θεὸς τῆ σῆ χάριτι ».

Ἐπειτα ἀπὸ ἐκάστην τῶν δεήσεων τούτων ὁ χορὸς ἀπαντᾷ « Κύριε, ἐλέησον » καὶ ὁ διάκονος συνεχίζει :

« Τὴν ἡμέραν πᾶσαν τελείαν, ἁγίαν, εἰρηνικὴν καὶ ἀναμάρτητον παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα.

Ἄγγελον εἰρήνης, πιστὸν ὁδηγόν, φύλακα τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα.

Τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν καὶ εἰρήνην τῷ κόσμῳ. . .

Τὸν ὑπόλοιπον χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ μετανοίᾳ ἐκτελέσοι. . .

Χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἀνόδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρη-

νικά και καλήν ἀπολογίαν τὴν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ αἰτησώμεθα » (ὡς παρακαλέσωμεν τὸν Κύριον νὰ εἶναι αἱ τελευταῖαι ἡμέραι τῆς ζωῆς μας ἀνώδυνοι, ἀγναί, εἰρηνικαί, διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀπολογηθῶμεν καλῶς κατὰ τὴν μέλλουσαν κρίσιν).

Εἰς ἐκάστην τῶν ἄνω αἰτήσεων ὁ χορὸς ἀπαντᾷ: « *Παράσχου, Κύριε* ». Καὶ ὁ διάκονος συνεχίζει:

« *Τῆς Παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου, Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας μετὰ πάντων τῶν ἁγίων μνημονεύσαντες, ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ Θεῷ παραδώμεθα* ».

Ἄρχος ἀπαντᾷ « *Σοί, Κύριε* ».

Ὅταν ὁ διάκονος ἐκφωνῇ τὰς ἄνω εὐχάς, ὁ ἱερεὺς δέεται εἰς τὸ ἅγιον βῆμα μυστικῶς εἰς τὸν Θεὸν νὰ δεχθῇ τὴν λατρείαν ταύτην καὶ προσθέτει μεγαλοφώνως:

« *Διὰ τῶν οἰκτιρῶν τοῦ μορογενοῦς σου Υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ, σὺν τῷ πατρὶ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων* ».

Ἄρχος ἀπαντᾷ πρὸς ἀμοιβαίαν ἀγάπην, λέγων:

« *Ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους, ἵνα ἐν ὁμοιοῖα ὁμολογήσωμεν* ». Τότε οἱ λειτουργοὶ ἱερεῖς ἀσπάζονται ἀλλήλους. Ὁ ἀσπασμὸς οὗτος κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἦτο γενικὸς μεταξὺ ὄλων τῶν πιστῶν, οἱ ὅποιοι παρηκολούθουν τὴν θείαν λειτουργίαν, ἔχνη δὲ τοῦ τοιοῦτου ἀσπασμοῦ εὐρίσκομεν εἰς τὸν μέχρι καὶ σήμερον διατηρηθέντα εἰς μερικὰ μέρη ἀσπασμὸν τοῦ Πάσχα. Ἡ τοιαύτη ὁμολογία πίστεως ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐν Τριάδι Θεὸν καὶ διὰ τοῦτο ὁ χορὸς ψάλλει: « *Πατέρα, Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον* ».

Ἐν τῷ μεταξύ ἐκφωνεῖται τὸ παράγγελμα: « *Τὰς θύρας, τὰς θύρας ἐν σοφίᾳ πρόσχωμεν* ». Τοῦτο ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς θυρωροὺς, διὰ νὰ προσέχουν, μήπως ἄπιστός τις ἢ κατηχούμενος εἰσέλθῃ εἰς τὸν ναόν. Ἐπειδὴ σήμερον δὲν ὑπάρχουν κατηχούμενοι, δὲν κλείονται αἱ ἐξώθυραι. Τότε ἀπαγγέλλεται τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, τὸ ὅποιον εἶναι πλατυτέρα ἀνάπτυξις τῆς πρό τινων στιγμῶν ὁμολογίας πίστεως. Ὅταν ἀπαγγέλλεται τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, ὁ ἱερεὺς κινεῖ ἄνωθεν τῶν

Τιμίων Δώρων τὸν ἄερα, ὁ ὁποῖος τὴν στιγμὴν αὐτὴν συμβολίζει τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον κατέρχεται ἐπὶ τὰ Τιμια Δώρα, διὰ τὰ ἁγιάσια ταῦτα.

γ) Ἡ *Εὐχαριστία* καὶ ἡ *δοξολογία* τοῦ Θεοῦ.— Ὁ διάκονος συνιστᾷ εἰς τὸν λαὸν νὰ προσέξῃ νὰ προσφέρῃ τὴν ἀναφοράν, τὴν θυσίαν αὐτοῦ, μετὰ φόβου Θεοῦ καὶ εἰρήνης: « *Στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου, πρόσχωμεν τὴν ἁγίαν ἀναφορὰν ἐν εἰρήνῃ προσφέρειν* ». Ὁ χορὸς (ὁ λαὸς) ἀπαντῶν λέγει: « *Ἐλαῖον εἰρήνης, θυσίαν αἰνέσεως* » (δὲν ἔχομεν δηλαδὴ τίποτε ἄλλο νὰ προσφέρωμεν παρὰ μόνον τὴν πρὸς ἀλλήλους εἰρήνην καὶ τὴν θυσίαν τῆς αἰνέσεως, τῆς εὐχαριστίας καὶ τῆς δοξολογίας τοῦ Θεοῦ).

Ὁ ἱερεὺς εὐλογεῖ τότε τοὺς πιστοὺς: « *Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν* »· συμβουλεύει ἀκόμη τούτους νὰ ὑψώσουν τὸ πνεῦμα αὐτῶν πρὸς τὸν Θεόν: « *Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας* » (ἄς στρέψωμεν τὸν νοῦν μας πρὸς τὰ ἄνω, πρὸς τὰ οὐράνια, καὶ ὄχι πρὸς τὰ ἐπίγεια). Οἱ πιστοὶ ἀπαντοῦν διὰ τῶν χορῶν: « *Ἐρχομεν πρὸς τὸν Κύριον* », δηλαδὴ ἐστραμμένως τὰς καρδίας. Εἰς νέαν παρότρυνσιν τοῦ ἱερέως « *εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ* » δι' ὅλας τὰς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους εὐεργεσίας ὁ χορὸς ἀπαντᾷ « *Ἄξιον καὶ δίκαιον* » (εἶναι τοῦτο).

Τότε ὁ ἱερεὺς ἀναγινώσκει πρὸ τῆς Ἁγίας Τραπέζης τὴν κατασκευαστικὴν εὐχαριστήριον εὐχὴν.

Ἡ εὐχὴ αὕτη, καθὼς καὶ ἡ ὀνομασία τῆς δεικνύει, εἶναι εἰς ὕμνον εὐχαριστήριος πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τὰς ἀπείρους αὐτοῦ εὐεργεσίας. Ἰδιαιτέρως δ' εὐχαριστεῖ ὁ ἱερεὺς τὸν Θεόν, διότι κατεδέχθη νὰ δεχθῇ τὴν παρὰ τῶν πιστῶν προσφερομένην θυσίαν ταύτην « *εἰ καὶ παρεστήκασι χιλιάδες ἀρχαγγέλων καὶ μυριάδες ἀγγέλων, τὰ Χερουβείμ καὶ τὰ Σεραφεῖμ, ἑξαπτέρυγα, πολυόμματα, μετάρσια, πτερωτά, τὸν ἐπινίκιον ὕμνον ἄδοντα, βοῶντα, κεκραγότα καὶ λέγοντα* ». Ὁ λαὸς τότε ὕμνεῖ τὸν Θεόν, διὰ τὰ νὰ δείξῃ τὴν εὐγνωμοσύνην του διὰ τὰς τόσας πρὸς αὐτὸν εὐεργεσίας μετὰ τὸν ἐπινίκιον ὕμνον, τοῦ ὁποῖου τὸ μὲν πρῶτον μέρος εἶναι τοῦ προφήτου Ἡσαΐου, τὸ δὲ δεύτερον ὁ ἐνθουσιώδης ὕμνος, μετὰ τὸν ὁποῖον οἱ Ἑβραῖοι ὑπεδέχθησαν τὸν Σωτῆρα κατὰ τὴν

θριαμβευτικήν εἴσοδον αὐτοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα: « Ἅγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου. Ὁσαυτὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, ὡσαυτὰ ὁ ἐν τοῖς ὑψίστοις ».

Ὁ ἱερεὺς συνεχίζει ν' ἀναγινώσκη τὴν προηγουμένην μυστικὴν εὐχὴν· εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὴν κατὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον καθιέρωσιν τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας καὶ ἐκφωνεῖ μεγαλοφώνως τοὺς λόγους τοῦ Σωτήρος: « Δάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον εἰς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν » καὶ « Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστὶ τὸ αἷμά μου, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυρόμενον εἰς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν » (τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὁποῖον ἐπεσφράγισε τὴν νέαν συμφωνίαν—καινὴν διαθήκην—μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν Χριστιανῶν, ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν παλαιάν—συμφωνίαν—διαθήκην).

Εἰς ἀμφοτέρα ὁ λαὸς ἀπαντᾷ « Ἀμήν » καὶ ἐκδηλώνει διὰ τούτου τὴν εὐχὴν ν' ἀξιωθῆ τῆς μεταλήψεως τῶν Τιμίων Δώρων καὶ τῆς ἐκ ταύτης ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν.

δ) Ὁ ἁγιασμὸς τῶν Τιμίων Δώρων.—Ὁ ἱερεὺς ἐξακολουθεῖ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς αὐτῆς εὐχῆς καὶ ἐκφωνεῖ: « Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρωμεν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα », ἥτοι, ἐπειδὴ δὲν ἔχομεν νὰ προσφέρωμεν τι ἀντάξιον τῶν πρὸς ἡμᾶς εὐεργεσιῶν, προσφέρωμεν αὐτὴν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ προσενεχθεῖσαν θυσίαν (τὴν Θεῖαν Εὐχαριστίαν). Ὁ λαὸς (πάντοτε διὰ τῶν χορῶν), διὰ νὰ δεῖξη τὴν εὐγνωμοσύνην του διὰ τὴν τοιαύτην θυσίαν, ψάλλει: « Σὲ ὑμνοῦμεν, σὲ εὐλογοῦμεν, σοὶ εὐχαριστοῦμεν, Κύριε, καὶ δεόμεθά σου, ὁ Θεὸς ἡμῶν ».

Ὅταν ψάλληται ὁ ὕμνος οὗτος, ὁ ἱερεὺς εὐχεται μυστικῶς καὶ παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ στείλῃ τὸ Πνεῦμά του τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα: « Καὶ ποιήσον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ τοῦτω τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου, μεταβαλὼν Πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ ». Ἡ στιγμή αὕτη εἶναι ἡ ἱερωτέρα τῆς θείας λειτουργίας, διότι τελεῖται ὁ ἁγιασμὸς τῶν Τιμίων Δώρων καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου.

Ὁ ἱερεὺς μνημονεύει τότε πάντων τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσάμενων προπατόρων, πατέρων, πατριαρχῶν κ.λ.π., «*Ἐξαιρέτως δὲ τῆς Παναγίας ἀχράντου, ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου, Λεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*». Ὁ χορὸς, ἀφοῦ δίδεται ἀφορμὴ, μακαρίζει καὶ δοξολογεῖ τὴν Θεοτόκον, ψάλλων: «*Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς μακαρίζειν σε τὴν Θεοτόκον, τὴν ἀειμακάριστον καὶ παναμώμητον καὶ μητέρα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβείμ καὶ ἐνδοξοτέραν ἀσυγκρίτως τῶν Σεραφείμ, τὴν ἀδιαφθόρως Θεὸν Λόγον τεκοῦσαν, τὴν ὄντως Θεοτόκον σὲ μεγαλύνομεν*».

Κατὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἀντὶ τοῦ συνήθους τούτου ὕμνου ψάλλεται διάφορος: «*Ἐπὶ σοὶ χαίρει, Κεχαριτωμένη . . .*».

Ὁ ἱερεὺς, συνεχίζων μυστικῶς, λέγει ὅτι ἡ θυσία αὕτη προσφέρεται πρὸς τιμὴν τοῦ Προδρόμου, τῶν Ἀποστόλων καὶ πάντων τῶν Ἁγίων, διὰ τῶν ὁποίων καὶ παρακαλοῦμεν τὸν Θεόν, νὰ μᾶς βοηθήσῃ, εὐχεται δὲ ὑπὲρ τῶν ἀποθανόντων μὲ ἐλπίδα ἀναστάσεως, ὑπὲρ τοῦ κλήρου, τοῦ λαοῦ καὶ τῶν βασιλέων καὶ μεγαλοφώνως ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου: «*Ἐν πρώτοις μνήσθητι, ὦν, Κύριε, τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν . . . , ὃν χάρισαι ταῖς ἀγίαις σου Ἐκκλησίαις ἐν εἰρήνῃ σῶν, ἐντιμον, ὑγιᾶ, μακροημερεύοντα καὶ ὀρθοτομοῦντα (διδάσκοντα ὀρθῶς) τὸν λόγον τῆς σῆς ἀληθείας*». Καὶ ὁ διάκονος προσθέτει: «*Καὶ ὧν ἕκαστος κατὰ διάνοιαν ἔχει καὶ πάντων καὶ πασῶν*». Τὴν στιγμήν αὐτὴν δύναται πᾶς Χριστιανὸς νὰ παρακαλέσῃ τὸν Θεὸν ὑπὲρ παντὸς προσφιλοῦς εἰς αὐτὸν προσώπου.

Ὁ ἱερεὺς εὐχεται ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὲρ πάσης πόλεως καὶ χώρας, ὑπὲρ πλεόντων, ὀδοιπορούντων κ.λ.π. καὶ λέγει μεγαλοφώνως: «*Καὶ δὸς ἡμῖν ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ δοξάζειν καὶ ἀννυνεῖν τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά σου, τοῦ Πατρὸς . . .*». Στρεφόμενος δὲ πρὸς τὸν λαὸν προσθέτει: «*Καὶ ἔσται τὰ ἑλέη τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν*». Καὶ ὁ χορὸς ἀπαντᾷ: «*Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου*».

Ἀφοῦ συνετελέσθη ἡδη ὁ ἀγιασμὸς τῶν Τιμίων Δώρων, γίνεται προπαρασκευὴ διὰ τὴν Θείαν Κοινωνίαν, πρὸς μεταληψιν.

Ὁ διάκονος εὐχεται:

« Πάντων τῶν ἁγίων μνημονεύσαντες ἔτι καὶ ἔτι ἐν-ειρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπεὶ τῶν προσκομισθέντων καὶ ἁγιασθέντων Τιμίων Δώρων τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Ὅπως ὁ φιλόanthropos Θεὸς ἡμῶν, ὁ προσδεξάμενος αὐτὰ εἰς τὸ ἅγιον καὶ ὑπερουράνιον καὶ νοερὸν αὐτοῦ θυσιαστήριον, εἰς ὁσμὴν εὐωδίας πνευματικῆς, ἀντικαταπέμψῃ ἡμῖν τὴν θεῖαν χάριν καὶ τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου Πνεύματος....

Ἐπεὶ τοῦ ἰσθῆναι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὀργῆς, κινδύνου καὶ ἀνάγκης....

Ἀντιλαβοῦ, σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς, ὁ Θεός, τῇ σῇ χάριτι.

Τὴν ἡμέραν πᾶσαν τελείαν, ἁγίαν, εἰρηρικὴν καὶ ἀναμάρτητον παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα.....».

Ὁ ἱερεὺς παρακαλεῖ μεταξὺ ἄλλων τὸν Θεὸν νὰ καταξιώσῃ ἡμᾶς διὰ μίαν τοιαύτην μετάληψιν: « Καὶ καταξιώσον ἡμᾶς, Δέσποτα, μετὰ παρορησίας ἀκατακρίτως τοιμῶν ἐπικαλεῖσθαί σε τὸν ἐπουράνιον Θεὸν Πατέρα καὶ λέγειν ». Μεθ' ὃ ἐκφωνεῖται ἡ Κυριακὴ προσευχή.

ε) Ἡ Κοινωνία.—Πλησιάζει ἡ στιγμή τῆς Κοινωνίας τῶν ἡγιασμένων δώρων. Ὁ διάκονος δίδει εἰς ἡμᾶς τὸ παράγγελμα « Τὰς κεφαλὰς ἡμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνωμεν », εἰς ἔνδειξιν συναισθήσεως τῶν ἀμαρτημάτων μας καὶ ταπεινώσεως, καὶ ὁ ἱερεὺς ἰκετεύει τὸν Θεὸν νὰ καταστῶμεν ἱκανοὶ πρὸς μετάληψιν: « Χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, μεθ' οὗ ἐδόξησεν εἶ σὸν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεί... ». Ὁ διάκονος ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν μας ἐπὶ τῆς σπουδαιότητος ταύτης στιγμῆς, λέγων: « Πρόσχωμεν » καὶ ὁ ἱερεὺς ὑψῶνων δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὸν ἅγιον δίσκον ἐκφωνεῖ: « Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις », τὰ ἅγια δηλαδὴ δῶρα προσφέρονται εἰς τοὺς ἁγίους, εἰς τοὺς πιστοὺς, οἱ ὅποιοι ἐκ μετριοφροσύνης διακηρῦττον: « Εἰς ἅγιος, εἰς Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός. Ἀμήν ».

Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἀρχεται ὁ ἐπίλογος τῆς θείας λειτουργίας.

Ὁ ἱερεὺς κόπτει τὸν ἅγιον ἄρτον μετὰ μεγάλην προσοχὴν εἰς

τέσσαρας μερίδας καὶ τὰς θέτει ἐπὶ τοῦ ἁγίου δίσκου κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ σχηματισθῆ τὸ σταυροειδὲς σχῆμα

ΙΣ
ΝΙ ΚΑ
ΧΡ

Ἀκολούθως λαμβάνει τὴν ἄνωθεν μερίδα καὶ ἐμβάλλει αὐτὴν εἰς τὸ ἅγιον ποτήριον, ἐνῶ λέγει: « Πλήρωμα ποτηρίου πίστεως Πνεύματος ἁγίου. Ἀμήν », ἐγχείει κατόπιν θερμὸν ὕδωρ διὰ τοῦ ζέοντος καὶ λέγει: « Ζέσις πίστεως πλήρης Πνεύματος ἁγίου. Ἀμήν ». Οἱ λειτουργοὶ κοινωνοῦν τότε κεχωρισμένως, πρῶτον τοῦ σώματος καὶ ἔπειτα τοῦ αἵματος. Ἀφοῦ κοινωνήσουν οἱ κληρικοί, ὁ ἱερεὺς θέτει ἐντὸς τοῦ ἁγίου ποτηρίου τὸν ἅγιον ἄρτον, διὰ νὰ κοινωνήσουν οἱ πιστοί, οἱ ὅποιοι δὲν κοινωνοῦν κεχωρισμένως, ὅπως οἱ κληρικοί.

Ὅταν κοινωνοῦν οἱ κληρικοί, ὁ χορὸς ψάλλει τὸ κοινω-
νικὸν « *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν. Ἀλληλουῖα* ». Τὸ κοι-
νωνικὸν τοῦτο ψάλλεται κατὰ τὰς Κυριακάς, κατὰ τὰς ἄλλας δὲ
ἑορτὰς ψάλλεται ἄλλος ὕμνος.

Μετὰ τὴν ἐκ μέρους τῶν κληρικῶν μετάληψιν ἀνοίγεται ἡ
ώραία πύλη, ἡ ὁποία προηγουμένως ἦτο κλειστή, καὶ ὁ διάκο-
νος, ἐνῶ κρατεῖ τὸ ἅγιον ποτήριον, λέγει: « Μετὰ φόβου Θεοῦ,
πίστεως καὶ ἀγάπης προσέλθετε », δηλῶν διὰ τῶν λόγων τούτων
τὰ προσόντα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἔχουν οἱ πιστοί, διὰ νὰ κοι-
νωνήσουν. Ἐνῶ κοινωνοῦν οἱ πιστοί, ὁ χορὸς ψάλλει « *Εὐλογη-
μένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Θεὸς Κύριος καὶ ἐπέφανεν
ἡμῖν* », οἱ δὲ προσερχόμενοι πρὸς κοινωνίαν πιστοί (σήμερον οἱ
πιστοὶ κοινωνοῦν συνήθως κατὰ τὸ τέλος τῆς θείας λειτουργίας)
λέγουν: « *Πιστεύω, Κύριε, καὶ ὁμολογῶ, ὅτι σὺ εἶ ἀληθῶς ὁ Χρι-
στός . . .* ». Τὴν αὐτὴν στιγμήν ὁ χορὸς ψάλλει τὸν Χερουβικὸν
ὕμνον τῆς Μ. Πέμπτης: « *Τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστικοῦ σήμερον,
Υἱὲ Θεοῦ, κοινωνόν με παράλαβε· οὐ μὴ γὰρ τοῖς ἐχθροῖς σου τὸ μυσ-
τήριον εἶπω, οὐ φίλημά σοι δώσω καθάπερ ὁ Ἰούδας, ἀλλ' ὡς ὁ λη-
στής ὁμολογῶ σοι: Μνήσθητί μου, Κύριε, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου* ».

ς) Ἡ ἀπόλνσις.— Μετὰ τὴν μετάληψιν τῶν πιστῶν ὁ ἱερεὺς
εὐλογεῖ τούτους, λέγων: « *Σῶσον, ὁ Θεός, τὸν λαόν σου καὶ εὐλό-
γησον τὴν κληρονομίαν σου* », ὁ δὲ χορὸς ψάλλει τὸ τροπάριον

της Πεντηκοστής : « Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἐλάβομεν Πνεῦμα ἑπουράνιον, εὐρομεν πίστιν ἀληθῆ, ἀδιαίρετον Τριάδα προσκυνοῦντες· αὕτη γὰρ ἡμᾶς ἔσωσε ».

Κατὰ τὰς δεσποτικὰς ἑορτὰς ψάλλεται ἀντὶ τούτου τὸ τροπάριον τῆς ἑορτῆς καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς ἑορτῆς τῆς Ἐναλήψεως : « Χριστὸς Ἀνάστη . . . ».

Ὅταν κατόπιν ὁ ἱερεὺς φέρῃ τὰ Τίμια Δῶρα εἰς τὴν ἁγίαν Πρόθεσιν, λέγει χαμηλοφώνως : « Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς » καὶ μεγαλοφώνως : « Πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ . . . ». Ὁ χορὸς λέγει : « Ἀμήν » καὶ ὁ διάκονος : « Ὁρθοὶ μεταλαβόντες τῶν θεῶν, ἁγίων, ἀχράντων, ἀθανάτων, ἑπουρανίων καὶ ζωοποιῶν φορικτῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων, ἀξίως εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ. Ἀντιλαβοῦ, σώσον... Τὴν ἡμέραν ταύτην... Χριστῷ τῷ θεῷ παραθώμεθα ». Μετὰ τινὰς στιγμὰς ὁ ἱερεὺς ἀναγινώσκει τὴν λεγομένην ὁπισθὰ μβωνον εὐχὴν. Ἡ εὐχὴ αὕτη συνετάχθη ἀπὸ τὸν θεῖον Χρυσόστομον καὶ φέρει τὸ ὄνομα τοῦτο, διότι ἄλλοτε ἀνεγινώσκετο ὀπισθεν τοῦ ἄμβωνος, ὁ ὁποῖος εὐρίσκετο εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ. Εἶναι δὲ ἡ ἐξῆς : « Ὁ εὐλογῶν τοὺς εὐλογοῦντάς σε, Κύριε, καὶ ἀγιάζων τοὺς ἐπὶ σοὶ πεποιθότας σῶσον τὸν λαόν σου καὶ ἐδόξησον τὴν κληρονομίαν σου· τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας σου φύλαξον· ἀγιάσον τοὺς ἀγαπῶντας τὴν εὐπρέπειαν τοῦ οἴκου σου· σὺ αὐτοὺς ἀντιδόξασον τῇ θεϊκῇ σου δυνάμει καὶ μὴ ἐγκαταλίπης ἡμᾶς τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ σέ· εἰρήρην τῷ κόσμῳ σου δώρησαι, ταῖς ἐκκλησίαις σου τοῖς ἱερεῦσι, τοῖς βασιλεῦσιν ἡμῶν, τῷ στρατῷ καὶ παντὶ τῷ λαῷ σου. Ὅτι πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον ἄνωθεν ἐστὶ καταβαίνον ἐκ σοῦ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων καὶ σοὶ τὴν δόξαν καὶ εὐχαριστίαν καὶ προσκύνησιν ἀναπέμπομεν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ».

Ὁ λαὸς δοξολογεῖ πλέον τὸν Θεὸν μὲ τὴν δοξολογίαν τοῦ Ἰώβ : « Εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος » καὶ ὁ ἱερεὺς εὐλογεῖ τοὺς πιστοὺς, λέγων : « Εὐλογία Κυρίου καὶ ἔλεος ἔλθοι ἐφ' ὑμᾶς, τῇ αὐτοῦ θεία χάριτι καὶ φιλανθρωπία πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ . . . ».

Ὅταν ὁ ἱερεὺς κάμνη τὴν εὐλογίαν ταύτην, διανέμει εἰς τοὺς πιστοὺς, οἱ ὅποιοι δὲν ἐκοινώνησαν τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων, τὸ ἀντίδωρον.

Τέλος ὁ ἱερεὺς παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ ἐλεήσῃ καὶ σώσῃ ἡμᾶς : « Δόξα σοι, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἡ ἐλπίς ἡμῶν, δόξα σοι. Ὁ ἀναστάς ἐκ νεκρῶν Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν, ταῖς πρεσβείαις τῆς παναχράντου ἀγίας αὐτοῦ μητρὸς, τῶν ἀγίων ἐνδόξων καὶ πανευφύμων Ἀποστόλων καὶ πάντων τῶν ἀγίων, ἐλεήσει καὶ σώσει ἡμᾶς, ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος » καὶ προσθέτει : « Δι' εὐχῶν τῶν ἀγίων πατέρων ἡμῶν, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐλέησον ἡμᾶς ». Ὁ χορὸς ψάλλει τὸ « Ἀμήν » καὶ τοιουτοτρόπως λήγει ἡ θεία λειτουργία καὶ γίνεται ἡ ἀπόλυσις.

25. Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΗΓΙΑΣΜΕΝΩΝ ΔΩΡΩΝ

ΜΕΓΑΛΗ Τεσσαρακοστή ἐθεωρήθη πρὸ παντός ὡς χρόνος πένθους καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ Μυστήριον τοῦ γάμου καὶ αἱ ἑορταὶ γενεθλίων μαρτύρων, ἐπειδὴ εἶναι τελεταὶ χαρμόσυνοι καὶ πανηγυρικαί, δὲν τελοῦνται κατ' αὐτήν, πλὴν τῆς ἑορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἡ ὁποία, μόνον ἂν συμπέσῃ τὴν Μ. Παρασκευὴν ἢ τὸ Μ. Σάββατον, ἀναβάλλεται διὰ τὴν Δευτέραν τοῦ Πάσχα. Ἐπίσης καὶ τὸ βάπτισμα, ἂν δὲν ὑπάρχῃ ἀπόλυτος ἀνάγκη, καὶ ἡ χειροτονία καὶ τὰ μνημό-

συνα τελοῦνται καθ' ὄλην τὴν Μ. Τεσσαρακοστήν μόνον τὸ Σάββατον ἢ τὴν Κυριακὴν. Ἰδιαιτέρως ὡς ἡμέραι πένθιμοι θεωροῦνται ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευὴ καὶ διὰ τοῦτο δὲν τελεῖται κατ' αὐτὰς ἡ θεία λειτουργία (ἡ Θεία Εὐχαριστία) τοῦ Μ. Βασιλείου ἢ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἀλλ' ἡ τῶν Προηγιασμένων Δώρων. Ἡ λειτουργία αὕτη τελεῖται καὶ κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας ἡμέρας τῆς Μ. Ἑβδομάδος, ἀρχαιότερον δὲ ἐτελεῖτο καὶ κατὰ τὴν Μ. Παρασκευὴν.

Ἡ λειτουργία αὕτη φέρει τὸ ὄνομα τοῦτο, διότι τὰ Τίμια Δώρα εἶναι ἡγιασμένα ἀπὸ τῆς προηγουμένης Κυριακῆς, ὅποτε ὁ ἱερεὺς, ὅταν τελῇ τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἐξάγει περισσοτέρους «ἀμνοὺς», ἐκ τῶν ὁποίων χρησιμοποιεῖ μόνον τὸν ἓνα καὶ φυλάττει τοὺς ἄλλους εἰς τὸ ἀρτοφόριον, διὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν οὗτοι, ἀφοῦ εἶναι πλέον ἡγιασμένοι, τὴν Τετάρτην καὶ τὴν Παρασκευὴν.

Ὁ συγγραφεὺς τῆς λειτουργίας ταύτης εἶναι ἄγνωστος. Κατὰ τινες οὗτος εἶναι ὁ Πάπας τῆς Ρώμης Γρηγόριος ὁ Διάλογος.

Ἡ λειτουργία τῶν Προηγιασμένων εἶναι κυρίως ἐσπερινή ἀκολουθία. Τοῦτο καταδεικνύεται ἀπὸ ὠρισμένους ὕμνους αὐτῆς· ψάλλεται λ.χ. ὁ Προοιμιακὸς καὶ εἰς ὠρισμένην δέσιν ἀναφέρεται «*Πληρώσωμεν τὴν ἐσπερινὴν δέσιν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ...*». Γενικῶς ἡ ὅλη ἀκολουθία τῆς λειτουργίας ταύτης εἶναι κατασκευαστικώτατη καὶ πρὸ παντὸς ἡ μεγάλη εἴσοδος. Κατ' αὐτὴν εἰς τὴν ἀριστερὰν θύραν τοῦ Ἱεροῦ ἐμφανίζεται λαμπάς, ἡ ὁποία συμβολίζει τὴν ἔλευσιν τοῦ βασιλέως, προηγεῖται κατόπιν ὁ διάκονος θυμῶν καὶ ἀκολουθεῖ ὁ ἱερεὺς, ὁ ὁποῖος φέρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὴν προηγιασμένην θυσίαν. Ἄκρα σιγὴ κρατεῖ τότε· ὁ ἱερεὺς οὐδὲν λέγει, οὔτε μνημονεύει, ὅπως εἰς τὰς ἄλλας λειτουργίας, ζώντων καὶ τεθνεώτων καὶ οἱ πιστοί, διὰ τὴν ἀδειξοῦν βαθυτάτην εὐλάβειαν καὶ ταπεινώσιν, πίπτουν πρηνεῖς.

Ἀντὶ τοῦ συνήθους Χερουβικοῦ ὕμνου ψάλλεται: «*Nῦν αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σὺν ἡμῖν ἀοράτως λατρεύουσιν· ἰδοὺ θυσία μυστική, τετελειωμένη δορυφορεῖται· πίστει καὶ πόθῳ προσέλθωμεν, ἵνα μέτοχοι ζωῆς αἰωνίου γενώμεθα*».

Ὁ ὕμνος δὲ τοῦ Κοινωνικοῦ εἶναι ὁ τῶν Δεσποτικῶν ἑορτῶν: «*Γεύσαθε καὶ ἴδετε, ὅτι Χριστὸς ὁ Κύριος. Ἀλληλοῦα*».

II. ΕΚΤΑΚΤΟΙ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙ

Ι ΕΚΤΑΚΤΟΙ ἀκολουθίαὶ καλοῦνται τοιοῦτοτρόπως, διότι τελοῦνται, μόνον ὅταν οἱ πιστοὶ ἔχουν ἐκτάκτους ἀνάγκας, καὶ τοιαῦται, ὡς ἐσημειώθη καὶ ἀλλαχοῦ, εἶναι: αἱ ἀκολουθίαὶ τῶν Μυστηρίων, πλὴν τοῦ τῆς Θείας Εὐχαριστίας, τὸ ὁποῖον, ὡς γνωστόν, τελεῖται κατὰ τὴν θεῖαν λειτουργίαν, τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ, τῆς κηδείας, τοῦ ἀγιασμοῦ, τῆς παρακλήσεως κ. ἄ.

Τὰ Μυστήρια ἐνταῦθα θὰ ἐξετασθοῦν ἀπὸ λειτουργικῆς καθαρῶς ἀπόψεως, διότι ἀπὸ δογματικῆς ἐξετάσθησαν εἰς τὴν Κατήχησιν.

ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ τοῦ βαπτίσματος ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη: α) ἀπὸ τὰς εὐχὰς ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων καὶ β) ἀπὸ αὐτὸ τὸ βάπτισμα.

α) Ἐπειδὴ ὁ παράδεισος κεῖται πρὸς ἀνατολάς, ἐκεῖθεν δὲ καὶ τὸ φῶς, ὁ ἱερεὺς στρέφει τὸν βαπτίζομενον πρὸς ἀνατολάς καὶ ἐμφυσᾷ εἰς τὸ πρόσωπόν του τρίς, διὰ νὰ φύγουν τὰ πονηρὰ πνεύματα. Πρὸς τοῦτο λέγει: «*Ἐξέλασον ἀπ' αὐτοῦ πᾶν πονηρὸν καὶ ἀκάθαρτον πνεῦμα κεκρυμμένον καὶ ἐμφωλεῦον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ*».

Σφραγίζει κατόπιν μὲ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ τὸ μέτωπον καὶ τὸ στήθος τοῦ βαπτιζομένου, θέτει τὴν χεῖρα ἐπ' αὐτοῦ καί, ἀφοῦ τὸν στρέψῃ πρὸς δυσμὰς, ἀπαγγέλλει τοὺς λεγομένους ἀφορισμοὺς ἢ ἐξορκισμοὺς. Οἱ τοιοῦτοι ἀφορισμοὶ ἢ ἐξορκισμοὶ προέρχονται ἀπὸ τὴν συνθήειαν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας νὰ ζητῆ ἀπὸ τοὺς προσερχομένους εἰς αὐτὴν εἰδωλολάτρας νὰ ἀναθεματίζουσι τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν καὶ νὰ διακηρύττουσι τὴν πίστιν τῶν εἰς τὸν Χριστόν. Ὁ βαπτιζόμενος (καὶ σήμερον ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ὁ ἀνάδοχος) διακηρύττει τὴν ἀποστροφὴν τοῦ πρὸς τὸ πονηρὸν, ἀποτασσόμενος τῷ Σατανᾷ καὶ πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Ἀφοῦ ὁ βαπτιζόμενος στραφῆ καὶ πάλιν πρὸς ἀνατολάς, διακηρύττει τὴν ἀφοσίωσιν αὐτοῦ εἰς τὸν Χριστόν, συντασσόμενος τῷ Χριστῷ καὶ πιστεῶν αὐτῷ, καί, διὰ ν' ἀποδείξῃ τοῦτο, ἀπαγγέλλει τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως.

Ὅταν ὁ ἱερεὺς ἀναγινώσκει εὐχὴν πρὸς τὸν Θεόν, διὰ τῆς ὁποίας παρακαλεῖται οὗτος νὰ δεχθῆ καὶ προσκαλέσῃ τὸν δοῦλόν του εἰς τὸ ἅγιον φῶτισμα, δίδεται εἰς τὸν βαπτίζομενον τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἐδίδετο τὴν ὀγδόην ἀπὸ τῆς γεννήσεως ἡμέραν.

β) Ὁ ἱερεὺς ἀναγινώσκει δύο εὐχὰς, διὰ τῶν ὁποίων ἀγιάζεται τὸ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ ὕδωρ. Ἡ δευτέρα ἀπὸ τὰς εὐχὰς ταύτας ἀρχίζει διὰ τοῦ: «*Συντριβήτωσαν ὑπὸ τὴν σημεῖωσιν τοῦ τύπου τοῦ σταυροῦ σου πᾶσαι αἱ ἐναντίαι δυνάμεις*». Κατόπιν ὁ ἱερεὺς εὐλογεῖ τὸ ἔλαιον, τὸ ὁποῖον χύνει εἰς τὴν κολυμβήθραν, καὶ

χρῆι μὲ τοῦτο τὸ νήπιον εἰς διάφορα μέρη τοῦ σώματός του, ἀφοῦ δὲ τὸ λάβῃ εἰς χεῖράς του, βαπτίζει τοῦτο τρίς εἰς τὸ ὕδωρ τῆς κολυμβήθρας, λέγων: «*Βαπτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, Ἀμήν, καὶ τοῦ Υἱοῦ, Ἀμήν, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, Ἀμήν*».

Ὁ βαπτισθεὶς ἐνδύεται λευκὸν χιτῶνα πρὸς δῆλωσιν πνευματικῆς καθαρότητος, κόπτονται σταυροειδῶς ὀλίγαί τρίχες αὐτοῦ πρὸς δῆλωσιν ἀφιερώσεως αὐτοῦ εἰς τὸν Θεὸν καὶ χρεῖται διὰ τοῦ ἁγίου μύρου.

27. ΤΟ ΧΡΙΣΜΑ (Ἡ ΜΥΡΟΝ)

ΤΟ ΧΡΙΣΜΑ ἢ ἅγιον μύρον εἶναι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας συνδεδεμένον μὲ τὸ βάπτισμα καὶ τελεῖται ἀμέσως μετὰ τοῦτο. Ὁ ἱερεὺς χρῆι μὲ τὸ ἅγιον μύρον τὸν βαπτισθέντα εἰς διάφορα μέρη τοῦ σώματός του, ἐπιλέγων εἰς ἐκάστην χρῆσις: «*Σφραγὶς δωρεᾶς Πνεύματος ἁγίου. Ἀμήν*». Ἡ χρῆσις δηλαδὴ αὕτη εἶναι βεβαίωσις τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐνδύουσι κατόπιν τὸ νήπιον, λαμβάνει αὐτὸ εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ ὀνόματος καὶ εἰς ἔνδειξιν χαρᾶς τὸ περιφέρει τρίς πέριξ τῆς κολυμβήθρας μετὰ τοῦ ἱερέως, ἐνῶ ψάλλεται τό: «*Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Ἀλληλούϊα*». Ἐπειτα ἀναγινώσκειται ἡ σχετικὴ ἀποστολικὴ καὶ εὐαγγελικὴ περικοπὴ (Ρωμ. 5' 3-11, Ματθ. ΚΗ' 16-20).

Ὁ ἱερεὺς ἀναφωνεῖ πρὸς τὸν βαπτισθέντα: «*Ἐβαπτίσθης, ἐφωτίσθης, ἐμυρώθης, ἡγιάσθης, ἀπελούσθης εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. . .*». Τοιοῦτοτρόπως τελειώνει ἡ ἀκολουθία τοῦ βαπτίσματος καὶ τὸ ἀμέσως μετ' αὐτὸ τελούμενον χρίσμα.

ΗΞΟΜΟΛΟΓΗΣΙΣ κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους ἐγένετο δημοσίᾳ πρὸ τῶν πιστῶν, βραδύτερον ὁμῶς, ἐπειδὴ ἐπληθύνθησαν οἱ Χριστιανοί, ἐτελεῖτο πλέον ἰδιαιτέρως ἀπὸ τοὺς πρὸς τοῦτο ὠρισμένους κληρικούς, τοὺς πνευματικούς. Κατὰ τὴν ἐξομολόγησιν ὁ ἐξομολογούμενος αἰτεῖ τὴν συγχώρησιν τῶν ἁμαρτιῶν του. Ἡ τοιαύτη αἴτησις ἔγκειται κυρίως εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ν΄ Ψαλμοῦ: «*Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρῶν σου ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά μου. . .*». Ὁ ἐξομολογούμενος ὁμολογεῖ κατόπιν μὲ εἰλικρίνειαν τὰ ἁμαρτήματά του καὶ ὁ ἱερεὺς, ἀφοῦ θέσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Χριστιανοῦ τὸ ἐπιτραχήλιον ἢ τὴν δεξιάν αὐτοῦ, ἀναγινώσκει τὴν συγχώρητικὴν εὐχὴν.

29. Η ΙΕΡΩΣΥΝΗ ἢ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑ

ΤΟ ΚΥΡΙΟΝ χαρακτηριστικὸν τῆς τελέσεως τοῦ Μυστηρίου τούτου εἶναι ἡ ἐπίθεσις τῶν χειρῶν τοῦ χειροτονοῦντος ἐπὶ τὸν χειροτονοῦμενον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς θείας λειτουργίας.

Οἱ κληρικοί καὶ τῶν τριῶν βαθμῶν δὲν χειροτονοῦνται κατὰ τὴν ἴδιαν στιγμήν τῆς θείας λειτουργίας. Ὁ διάκονος χειροτονεῖται μετὰ τὸν ἁγιασμὸν τῶν Τιμίων Δώρων, ἀφοῦ ψαλῆ τό: «*Ἀξίον ἐστίν...*». Πρὶν χειροτονηθῆ διάκονος, γίνεται προηγουμένως δι' ἀπλῆς χειροθεσίας ἀναγνώστης καὶ ὑποδιάκονος. Ὁ πρεσβύτερος χειροτονεῖται μετὰ τὸν Χερουβικὸν ὕμνον καὶ πρὸ τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν Τιμίων Δώρων καὶ ὁ ἐπίσκοπος κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς θείας λειτουργίας καὶ μετὰ τὸν τρισάγιον ὕμνον. Ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον τελεῖται ἡ χειροτονία κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν στιγμήν, εἶναι ὁ ἑξῆς: Ὁ μὲν διάκονος δὲν μετέχει τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν Τιμίων Δώρων καὶ ἀπλῶς διακονεῖ, ὁ ἱερεὺς εἶναι ἀνάγκη νὰ συμμετάσχη τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν Τιμίων Δώρων καὶ ὁ ἐπίσκοπος πρέπει ὄχι μόνον νὰ μετάσχη τῆς

τελέσεως τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἀλλὰ καὶ νὰ διδάξῃ τὸν λαόν.

Ὁ χειροτονούμενος ὁδηγεῖται πρὸς τὸν ἐπίσκοπον ἀπὸ ὁμοιοβάθμους τοῦ καί, ἐνῶ ψάλλονται χαρμωσύνως διάφορα τροπάρια, ὡς τό: « Ἅγιοι μάρτυρες, οἱ καλῶς ἀθλήσαντες... » κ.ἄ., γίνεται τρίς ὁ περίξ τῆς Ἁγίας Τραπέζης πνευματικὸς χορὸς. Ἐπειτα, ἐνῶ ὁ χορὸς ψάλλει τὸ « Κύριε, ἐλέησον », ὁ ἐπίσκοπος θέτει τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν χειροτονούμενον καὶ ἀναγινώσκει τὰς καθωρισμένας μυστικὰς εὐχὰς, διὰ τῶν ὁποίων παρακαλεῖ νὰ κατέλθῃ ἐπὶ τὸν χειροτονούμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον: « ἡ θεία χάρις, ἡ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα, προχειρίζεται τὸν... εἰς... » (λέγεται ὁ βαθμὸς). Ὁ χειροτονηθεὶς ἐνδύεται μετὰ ταῦτα τὴν στολὴν, ἡ ὁποία εἶναι ὠρισμένη διὰ τὸν βαθμὸν αὐτοῦ, ὁ δὲ λαὸς ἀναφωνεῖ: « ἄξιος ».

Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς χειροτονίας τοῦ ἐπισκόπου ἢ τῆν παραμονὴν αὐτῆς τελεῖται εἰς τὸν ναὸν σύντομος ἀκολουθία, ἡ ὁποία καλεῖται μὴ νηυμά καὶ ἀποτελεῖ ἐπίσημον δῆλωσιν περὶ τῆς μελλούσης χειροτονίας τοῦ ἐπισκόπου.

Εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν λειτουργίαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ χειροτονία τοῦ αὐτοῦ προσώπου εἰς πλείονας τοῦ ἐνὸς βαθμοῦς, οὔτε χειροτονία πλειόνων τοῦ ἐνὸς προσώπων εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν, γίνεται ὅμως χειροτονία καὶ διακόνου καὶ πρεσβυτέρου καὶ ἐπισκόπου, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ διαφόρων προσώπων.

30. Ο Γ Α Μ Ο Σ

ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ τοῦ γάμου ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν τελετὴν τοῦ ἄρραβῶνος καὶ ἀπὸ τὴν τελετὴν τῆς στέψεως (τοῦ στεφανώματος). Ἀρχαιότερον αἱ δύο τελεταὶ ἐτελοῦντο κεχωρισμένως, σήμερον ὅμως ταυτοχρόνως.

Α'. Ἄρραβῶν. Ὁ ἱερεὺς, ἀφοῦ ἀναγνώσῃ εὐχὰς τινὰς, λαμβάνει τοὺς δακτυλίους, οἱ ὅποιοι δίδονται ὡς ἐγγύησις πρὸς τήρησιν τῆς ἀμοιβαίας ὑποσχέσεως καὶ δηλοῦν τὴν τιμὴν καὶ τὴν δόξαν

τῶν μνηστευομένων, καί, ἀφοῦ εὐλογήσῃ αὐτοὺς μετὰ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, θέτει εἰς τὰς χεῖρας τῶν μελλονύμφων, λέγων: «*Ἀρραβωνίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν*» καὶ ἀντιστρόφως. Ὁ παράνυμφος ἀλλάσσει τρεῖς τοὺς δακτυλίους.

Β'. Στέψις. Ὁ ἱερεὺς ἄρχεται: «*Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς . . .*» καὶ ἀπαγγέλλει τὴν συναπτὴν «*ὑπὲρ τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ (τοῦδε καὶ τῆσδε), τῶν νῦν συναπτομένων ἀλλήλοις εἰς γάμον κοινωνίαν . . .*». Ἀναγινώσκει κατόπιν κατανυκτικὰς εὐχὰς, μετὰ τὰς ὁποίας παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ εὐλογήσῃ τοὺς μελλονύμφους, ὅπως τὸν Ἀβραάμ καὶ τὴν Σάρραν, τὸν Ἰακώβ καὶ τὴν Ρεβέκκαν . . . , θέτει ἔπειτα ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τῶν συζευγνυμένων τὰ στέφανα, τὰ ὁποῖα συμβολίζουν τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν, μετὰ τὴν ὁποίαν περιβάλλονται οἱ νυμφῖοι κατὰ τὴν χαρμόσυνον αὐτὴν στιγμὴν, λέγων: «*Στέφεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ . . . τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ . . . εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς . . .*» καὶ διὰ τὴν νύμφην πάλιν τὰ αὐτά. Μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν στεφάνων ψάλλεται καὶ τὸ «*Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξῃ καὶ τιμῇ στεφάνωσον αὐτοὺς*» καὶ ἀναγινώσκειται ἡ σχετικὴ ἀποστολικὴ καὶ εὐαγγελικὴ περικοπή (Ἐφεσ. Ε' 20 - 23, Ἰωάνν. Α' 1 - 11). Ἀπαγγέλλεται ἡ Κυριακὴ προσευχὴ καὶ προσφέρεται ποτήριον οἴνου, ἀπὸ τὸ ὁποῖον πίνουν τρεῖς ἀμφότεροι οἱ συζευγνύμενοι· ἡ πρᾶξις αὕτη συμβολίζει τὴν ἀμοιβαίαν συμβολὴν τούτων εἰς τὰς χαρὰς καὶ τὰς λύπας τῆς ζωῆς.

Ὅταν κατόπιν ψάλληται τὸ «*Ἥσαϊα, χόρευε . . .*», ὁ ἱερεὺς περιάγει τρεῖς τοὺς νεονύμφους γύρω ἀπὸ τὸ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ τοποθετούμενον ἀναλόγιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου τὸ Εὐαγγέλιον, ἐνῶ ὁ παράνυμφος κρατεῖ τὰ στέφανα. Ὅλα ταῦτα δεικνύουν τὴν χαρὰν. Αἶρει τέλος τὰ στέφανα ὁ ἱερεὺς, λέγων πρὸς μὲν τὸν νυμφίον: «*Μεγαλύνθητι, νυμφίε, ὡς ὁ Ἀβραάμ καὶ εὐλογήθητι ὡς ὁ Ἰσαάκ*», πρὸς δὲ τὴν νύμφην: «*Καὶ σύ, νύμφη, μεγαλύνθητι ὡς ἡ Σάρρα καὶ εὐφρανθήτι ὡς ἡ Ρεβέκκα . . .*», καὶ παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ εὐλογήσῃ τοὺς νεονύμφους.

31. ΤΟ ΕΥΧΕΛΑΙΟΝ

ΕΙΣ ΤΟ ΜΥΣΤΗΡΙΟΝ τοῦτο γίνεται χρῆσις ἐλαίου, τὸ ὁποῖον συμβολίζει τὴν εἰρήνην. Διὰ τὴν ἁγιασθῆναι τὸ ἔλαιον τοῦτο, «ὥστε γενέσθαι τοῖς χοιρομένοις ἐξ αὐτοῦ εἰς θεραπείαν καὶ ἀπαλλαγὴν παντὸς πάθους...», ἀναγινώσκονται εὐχαί, καθὼς καὶ ἑπτὰ ἀποστολικά καὶ εὐαγγελικά περικοπαί.

Οἱ τελοῦντες τὸ μυστήριον ἱερεῖς, ἑπτὰ ἢ καὶ ὀλιγώτεροι, εἰς δὲ τὰ χωρία ἐν ἀνάγκῃ καὶ εἰς, ἀλείφουν τοὺς παρισταμένους μὲ τὸ ἁγιασμένον ἔλαιον εἰς διάφορα μέρη τοῦ σώματός των. Τέλος ἀναγινώσκεται συγχορηγικῆ εὐχή τῶν ἀμαρτιῶν ἐκείνων, ὑπὲρ τῶν ὁποίων τελεῖται τὸ εὐχέλαιον.

32. ΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΤΩΝ ΝΑΩΝ

ΙΑ ΝΑ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΩΝΤΑΙ οἱ ναοὶ διὰ τὴν θείαν λατρείαν, ἐπιβάλλεται ν' ἁγιασθοῦν προηγουμένως μὲ ἰδιαιτέραν τελετὴν, ἡ ὁποία καλεῖται ἐγκαινία ναοῦ. Τὰ κύρια μέρη τῆς ἀκολουθίας τῶν ἐγκαινίων εἶναι δύο: α) ἡ ἐναπόθεσις τῶν ἁγίων λειψάνων εἰς τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν καὶ β) ὁ εὐπρεπισμὸς ταύτης μὲ τὰ καθιερωμένα ἱερά καλύμματα.

Α'. Ἀφοῦ προετοιμασθοῦν τὰ ἀπαιτούμενα διὰ τὰ ἐγκαινία τοῦ ναοῦ, ἡ κηρομαστίχη, τὰ καλύμματα τῆς Ἁγίας Τραπέζης καὶ τὰ ἅγια λείψανα, ψάλλεται ὁ ἔσπερινος καὶ ὁ ὄρθρος. Μετὰ τὸν ὄρθρον ὁ ἀρχιερεὺς, φέρων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὰ ἅγια λείψανα, περιέρχεται τρεῖς τὸν ναόν, ὁ ὁποῖος πρόκειται νὰ ἐγκαινιάσῃ, ἐνῶ ἀκολουθοῦν οἱ ψάλται καὶ τὸ πλῆθος τῶν Χριστιανῶν. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο οὐδεὶς μένει εἰς τὸν ναόν, παρὰ μόνον εἰς ἱερεὺς ἢ καὶ ἄλλος τις λαϊκός, διὰ ν' ἀντιφωνήσῃ εἰς τὸν ἀρχιερέα. Μετὰ τὴν τρίτην περιφορὰν ὁ ἀρχιερεὺς ἵσταται πρὸ τῆς κυρίας εἰσόδου τοῦ ναοῦ καὶ ἀναφωνεῖ: «*Ἀρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν καὶ ἐπάροητε πύλαι αἰώνιοι καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης*». Ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος παρέμεινεν εἰς τὸν ναόν, ἐρωτᾷ: «*Τίς ἐστιν οὗτος ὁ βα-*

οιλεὺς τῆς δόξης ; » Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς ἀπαντᾷ : « Κύριος κραταῖος καὶ δυνατός, Κύριος δυνατὸς ἐν πολέμῳ, Κύριος τῶν δυνάμεων, αὐτὸς ἐστὶν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης ».

Ἡ προσφώνησις καὶ ἡ ἀντιφώνησις ἐπαναλαμβάνεται τρις καὶ ἀνοίγονται τότε αἱ πύλαι τοῦ ναοῦ καὶ ἀρχιερεὺς, κληρὸς καὶ λαὸς εἰσέρχονται εἰς αὐτόν, ὁ δὲ ἀρχιερεὺς θέτει εἰς τὴν ὀπὴν τοῦ κεντρικοῦ κίονος τῆς Ἁγίας Τραπέζης θήκην, ἡ ὁποία περιέχει ἅγια λείψανα, ἐνῶ χύνει συγχρόνως εἰς τὴν αὐτὴν ὀπὴν καὶ τὴν προετοιμασθεῖσαν ἤδη κηρομαστίχην. Ἡ κηρομαστίχη ἀποτελεῖται ἀπὸ σμύρναν, ἀλόην, θυμίαμα κ.ἄ. καὶ συμβολίζει τὰς μυροφόρους γυναῖκας. Τὴν στιγμὴν αὐτὴν, ἡ ὁποία εἶναι πολὺ κατανυκτική, ψάλλεται : « *Ἄλωνα ἢ μνήμη τῶν κλιτόρων τοῦ ναοῦ τούτου* ».

Β'. Μετὰ ταῦτα τίθεται ἡ πλάξ τῆς Ἁγίας Τραπέζης, ἡ ὁποία πλύνεται καὶ μὲ ὕδωρ καὶ μὲ ροδόσταμον ἢ καὶ μὲ οἶνον, σπογγίζεται μὲ τὰ ἀντιμήνια, σφραγίζεται μὲ τὸ ἅγιον μύρον καὶ ἐπενδύεται μὲ τὸ κατασάρκιον, μὲ τὸ ἅγιον εἰλητόν καὶ μὲ τὸ ἀντιμήνσιον. Τίθεται κατόπιν ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ὁ σταυρὸς καὶ ἀναγινώσκονται διάφοροι κατανυκτικαὶ εὐχαὶ καὶ ἡ ἀποστολικὴ καὶ ἡ εὐαγγελικὴ περικοπὴ (Ἐβρ. Γ' 1-5 καὶ Ἰωάνν. Ι' 22-31), μεθ' ὃ ὁ ἀρχιερεὺς ἀνάπτει τὴν ἀκοίμητον κανδήλαν, ψάλλεται τὸ τροπάριον τοῦ Ἁγίου εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου εἶναι ἀφιερωμένος ὁ ναός, καὶ μετὰ τὸ τρισάγιον καὶ τὴν ἐκτενῆ δέησιν ἄρχεται ἡ θεία λειτουργία.

Κατ' ἀρχὰς τὰ ἐγκαίνια τῶν ναῶν ἦσαν ἀπλουστάτη τελετὴ, μετὰ τὸν Μ. Κωνσταντῖνον ὁμως ἐξειλίχθησαν εἰς μεγαλοπρεπεστάτην ἀκολουθίαν.

ΑΓΙΑΣΜΟΣ είναι ιερά άκολουθία, κατά την όποιαν και ραντιζόμεθα με τó ηγιασμένον κατά ταύτην ύδωρ και μεταλαμβάνομεν από αυτό, διότι πιστεύομεν ότι τοιουτοτρόπως καθαριζόμεθα από τās άμαρτίας.

Ό άγιασμός διακρίνεται εις μικρόν και μέγαν· και ό μὲν πρώτος τελείται κατ' οίκον και συνήθως την πρώτην του μηνός, καθώς και εις οίανδήποτε άλλην περίστασιν, ό δὲ δεύτερος κατά την έορτήν των Θεοφανείων, εις ανάμνησιν της βαπτίσεως του Σωτήρος εις τόν 'Ιορδάνην ποταμόν. Αί σχετικαί εύχαί, καθώς και ή άκολουθία περιέχονται εις τó Ευχολόγιον.

Συγγραφεύς της άκολουθίας του μικρού άγιασμού θεωρείται ό Μέγας Φώτιος, της δε του μεγάλου ό Μέγας Βασίλειος. Πλήν των εύχών, αί όποιαί αναγινώσκονται, και των τροπαρίων, τά όποια ψάλλονται, αναγιώσκειται και άποστολική και εύαγγελική περικοπή. Εις τόν μέγαν άγιασμόν αναγιώσκειται: Κορινθ. Ι' 1-4 και Μάρκ. Α' 9-11, εις δε τόν μικρόν: Έβρ. Β' 11-18 και 'Ιωάνν. Β' 1-15.

Διά ν' άγιασθῆ τó ύδωρ, καταδύεται και αναδύεται τρίς εις αυτό ό τίμιος σταυρός, ένῶ ψάλλεται ό ύμνος: « *Σῶσον, Κύριε, τόν λαόν σου και εὐλόγησόν την κληρονομίαν σου, νίκας τοῖς βασιλεῦσι κατ' ἐναντίων δωροῦμενος και τó σὸν φυλάτιον διά του σταυροῦ σου πολίτευμα* ».

Κατά τόν μέγαν άγιασμόν ψάλλεται τó άπολυτίκιον των Θεοφανείων: « *Έν 'Ιορδάνη βαπτιζόμενου σου, Κύριε, ή της Τριάδος έφανερῶθη προσκύνησις· του γάρ Γεννήτορος ή φωνή προσεμαρτύρει σοι, αγαπητόν σε Υἱόν ονομάζουσα· και τó Πνεῦμα έν εἶδει περιστερᾶς έβεβαίον του λόγου τó ασφαλές. Ό έπιφανείς, Χριστέ ό Θεός, και τόν κόσμον φωτίσας, δόξα σοι* ».

ΠΑΡΑΚΛΗΣΙΣ είναι ή ιερά άκολουθία, διά τής όποιας ίκετεύομεν τήν Θεοτόκον, τήν παναμώμητον μητέρα τοῦ Θεοῦ ήμῶν, νά μεσιτεύση χάριν ήμῶν παρά τῷ Υἱῷ αὐτῆς, τῷ Σωτῆρι Χριστῷ. Ἡ παράκλησις λέγεται καί παρακλητικὸς κανὼν καί ἔχομεν δύο τοιοῦτους κανόνas, τὸν μικρὸν καί τὸν μέγαν, οἱ όποιοι ψάλλονται ἀμφότεροι ἐναλλάξ, πρὸ πάντων κατὰ τήν νηστείαν τοῦ Αὐγούστου, μετὰ τὸν ἔσπερινόν. Ἡ παράκλησις ψάλλεται καί κατ' ἄλλας ἡμέρας, όσάκις ὁ Χριστιανός, όταν κατατρύχεται ἀπὸ θλίψεις, αἰσθάνεται τήν ἀνάγκην νά στραφῆ πρὸς τήν Θεοτόκον καί νά ζητήση τήν ἐνίσχυσιν αὐτῆς. Μετὰ τήν ἀπόλυσιν τοῦ μεγάλου παρακλητικοῦ κανόνος ψάλλονται τέσσαρα ἐξαποστειλάρια, τὰ όποια δικαίως θεωροῦνται ὡς ἀριστουργήματα τῆς Ὑμνολογίας ήμῶν. Ταῦτα εἶναι: « Ἀπόστολοι ἐκ περάτων », « Ὁ γλυκασμός τῶν Ἀγγέλων... », « Καί σέ μεσίτριαν ἔχω... », « Χρυσοπλοκάτατε πύργε... ».

Καί ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος, ὁ όποῖος ψάλλεται κατὰ τήν Μ. Τεσσαρακοστήν, δύναται νά θεωρηθῆ ὡς παρακλητικὸς κανὼν πρὸς τήν Θεοτόκον.

Πλήν τῶν παρακλητικῶν κανόνων, οἱ όποιοι ἀπευθύνονται πρὸς τήν Θεοτόκον, ἔχομεν καί ἄλλους, οἱ όποιοι ἀναφέρονται εἰς ἄλλα ἅγια πρόσωπα τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως τοῦς Ἀποστόλους, τοῦς Ἀγγέλους κ. ἄ.

35. Η ΝΕΚΡΩΣΙΜΟΣ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ Ἡ ΚΗΔΕΙΑ

Ἡ ὙΠΕΡ τῶν κεκοιμημένων δεήσεις καί εὐχαί, με τὰς όποιας συνοδεύει ή Ἐκκλησία μας τοῦς ἀποθνήσκοντας κατὰ τήν κήδευσιν, ἀποτελοῦν τήν νεκρώσιμον άκολουθίαν.

Ἡ νεκρώσιμος άκολουθία διακρίνεται εἰς τήν ἐν τῷ οἴκῳ τελετήν, ή όποία, ἐπειδὴ ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ τρισαγίου ὕμνου, καλεῖται τρισαγιον, καί εἰς τήν ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ άκολουθίαν. Ἡ ἐν τῷ οἴκῳ άκολουθία εἶναι σύντομος, ἀποτελουμένη ἀπὸ τροπάρια,

δέησιν καὶ συγχωρητικὴν εὐχὴν. Εἰς τὸν ναόν, ἔνθα ὁ νεκρὸς τοποθετεῖται μὲ τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον πρὸς ἀνατολάς, ψάλλονται στίχοι τινὲς τοῦ 158ου Ψαλμοῦ, τοῦ ἑμώμου, νεκρώσιμα εὐλογητάρια, τῶν ὁποίων προηγεῖται ὁ στίχος: «*Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου*» καὶ ἄλλα τινὰ τροπάρια, οἱ Μακαρισμοί, ἀναγινώσκεται ἀποστολικὴ καὶ εὐαγγελικὴ περικοπὴ (Α΄ Θεσσαλ. Δ΄ 13-17, Ἰωάνν. Ε΄ 24-30) καὶ τέλος συγχωρητικὴ εὐχὴ. Προκειμένου νὰ γίνῃ ὁ τελευταῖος ἀσπασμὸς τοῦ ἀποθανόντος, ψάλλεται τό: «*Λεῦτε τελευταῖον ἀσπασμὸν δῶμεν, ἀδελφοί, τῷ θανόντι εὐχαριστοῦντες Θεῷ...*».

Εἰς τὸν τάφον ψάλλεται τὸ τρισάγιον καί, ἀφοῦ τεθῆ ὁ νεκρὸς εἰς τὸ μνήμα, ὁ ἱερεὺς λέγει: «*Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, ἡ οἰκουμένη καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ*».

Τὰ κατὰ τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν ψαλλόμενα τροπάρια διακρίνονται διὰ τὸ κατανυκτικὸν καὶ περιπαθὲς αὐτῶν. Διὰ τούτων, ἀφ' ἑνὸς τονίζεται ἡ ματαιότης τῆς ζωῆς, ἀφ' ἑτέρου ἀπευθύνονται λόγοι ἐξόχως παραμυθητικοὶ πρὸς τοὺς ἐπιζώντας.

Ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία εἶναι διάφορος ὡς πρὸς τοὺς κοσμικοὺς, τοὺς κληρικοὺς καὶ τὰ νήπια.

Ἐνδειξιν τῆς ἀγάπης ἡμῶν πρὸς τοὺς ἀπελθόντας ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἀποτελοῦν καὶ τὰ ἐπὶ τῶν τάφων τρισάγια καὶ τὰ μνημόσυνα. Τὰ κατὰ τὰ μνημόσυνα ἀγιαζόμενα κόλλυβα συμβολίζουν τὴν ἀνάστασιν, διότι θὰ ἀναστηθοῦν τὰ σώματα ἡμῶν, ἂν καὶ θάπτονται, ὅπως ὁ σῖτος, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ θάπτεται εἰς τὴν γῆν, φυτρώνει.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΥΜΝΟΛΟΓΙΑ

36. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΥΜΝΟΣ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ Ὑμνολογία ἐρευνᾷ τὴν ἀρχὴν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων, τὴν ποιητικὴν τέχνην, καθ' ἣν οὗτοι ἔχουν συνταχθῆ, καθὼς καὶ τὴν μελωδίαν αὐτῶν. Ὑμνοὶ δὲ λέγονται τὰ θρησκευτικὰ ἐκεῖνα ποιήματα, διὰ τῶν ὁποίων οἱ εὐσεβεῖς ποιηταὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀναπέμπουν δόξαν καὶ αἶνον εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἐκφράζουν τὰ κατέχοντα τὴν ψυχὴν τῶν συναισθήματα ἀγάπης, πίστεως καὶ λατρείας πρὸς αὐτόν. Εἶναι δηλαδὴ ὁ ὕμνος ποίημα, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὸν Θεόν, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης, λέγων ὅτι ὕμνος εἶναι «*ἡ ἐπὶ τοῖς ὑπάρχουσιν ἡμῖν ἀγαθοῖς ἀνατιθεμένη τῷ Θεῷ εὐφημία*». Ταύτην τὴν σημασίαν εἶχε, φαίνεται, καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, διότι κατὰ τὸν Ἀρριανὸν (IV 11) «*ὕμνοι μὲν εἰς τοὺς θεοὺς ποιοῦνται, ἔπαινοι δὲ εἰς ἀνθρώπους*».

Παρὰ ταῦτα οἱ ὕμνοι τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἀναφέρονται μόνον εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα, Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλ' ἔχουν ὡς θέματα καὶ τὰς ἐξεχούσας φυσιογνωμίας τῶν πατριαρχῶν, τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἁγίων τῆς Π. Διαθήκης, καθὼς καὶ τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τῆς Θεοτόκου, τῶν Ἀποστόλων, τῶν πατέρων καὶ πάντων τῶν ἁγίων καὶ μαρτύρων τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι ὅλοι ἐνέπνευσαν εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ποιητὰς θαυμασμόν καὶ ἀγάπην πρὸς αὐτούς. Τινὰ δὲ ἱερὰ πρόσωπα καὶ γεγονότα τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης ἐνέπνευσαν ἀκόμη μεγάλους ποιητὰς καὶ τῆς θύραθεν, τουτέστι τῆς μὴ ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως, διὰ νὰ κάμουν ποιήματα ἐξόχου τέχνης καὶ συλλήψεως, ἀξιανάγνωστα καὶ διὰ τοὺς πιστοὺς ἀκόμη.

ΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙ ὕμνοι ἔχουν διάφορα ὀνόματα. Ἐπειδὴ ἄγονται ἢ ἀπαγγέλλονται κατὰ διάφορον τρόπον ἢ ἤχον, λέγονται τροπάρια ἢ ᾠδαί. Ἄλλα ἐκκλησιαστικά ἔσματα λαμβάνουν τὴν ὀνομασίαν τῶν ἀπὸ τὸ περιεχόμενον καὶ τὸ μέλος αὐτῶν, ἀπὸ τὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὅποιον ψάλλονται, ἀπὸ τὸ πρόσωπον, εἰς τὸ ὅποιον ἀναφέρονται, ἢ καὶ ἀπὸ τὴν στάσιν τῶν ψαλτῶν καὶ τῶν πιστῶν κατὰ τὴν ψαλμωδίαν αὐτῶν. Αἱ κυριώτεραι ὀνομασίαι τῶν ὕμνων εἶναι:

1) Κοντάκια. Τροπάρια, τὰ ὅποια ἐν συντομίᾳ περιέχουν τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἢ μεμβράνα, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦσαν γεγραμμένα, ἐτυλίσσετο περίεξ κοντοῦ (ξύλου) καὶ ἐκείθεν ἔλαβον τὸ ὄνομα τοῦτο.

2) Ἀπολυτικά. Ἀναφέρονται καὶ ταῦτα εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς ἡμέρας. Ὄνομάσθησαν τοιουτοτρόπως, διότι ψάλλονται κυρίως κατὰ τὴν ἀπόλυσιν, εἰς τὸ τέλος δηλαδὴ τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν ἀκολουθιῶν.

3) Καταβασίαι. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους οἱ ψάλται καταβαίνοντες ἀπὸ τὰς θέσεις τῶν ἔψαλλον τὰ τροπάρια εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ. Ἐκ τούτου καὶ τὸ ὄνομα.

4) Καθίσματα. Ὅταν ἐψάλλοντο ταῦτα, ἠδύναντο οἱ πιστοὶ νὰ κάθηνται εἰς τὰ στασίδια τῶν.

5) Δοξαστικά. Ἄλλα τροπάρια ταῦτα, πρὸ τῶν ὁποίων ψάλλεται ἡ μικρὰ δοξολογία: « Δόξα Πατρί... ».

6) Θεοτόκια. Ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὴν Θεοτόκον. Τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα λέγονται τριαδικά, τὰ εἰς τὸν Δεσπότην Χριστὸν δεσποτικά, τὰ εἰς τοὺς μάρτυρας μαρτυρικά, κ. ἄ.

7) Ἰδιόμελα ἢ αὐτόμελα. Ὑμνοι, οἱ ὅποιοι ἔχουν ἴδιον μέλος, τὸ ὅποιον διαφέρει ἀπὸ τὸ μέλος τῶν ἄλλων ὕμνων.

8) Εἶρμοί. Ὑμνοι, οἱ ὅποιοι εἴρουσι, δηλαδὴ ρυθμίζουν τὸν ἤχον τῶν ἄλλων τροπαρίων, τὰ ὅποια ψάλλονται ὁπως αὐτοί.

Τὰ ἐκκλησιαστικά τροπάρια, τὰ ὁποῖα εἶχον τὰ ὀνόματα ταῦτα, ἦσαν κατὰ τὴν πλοκὴν, τὴν ὁποῖαν εἶχον, δύο εἰδῶν: ἢ ἦσαν μεμονωμένα ἐκκλησιαστικά ἔξσματα, τὰ ὁποῖα ἐψάλλοντο κατὰ διαφόρους στιγμὰς τῶν ἀκολουθιῶν — καὶ τοιαῦτα ἦσαν τὰ πλεῖστα ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα — ἢ ἦσαν πολλὰ ὁμοῦ καὶ συναπετέλουν ἓν σύνολον κατὰ τὸ νόημα καὶ ἐψάλλοντο εἰς τὸν ἴδιον ἦχον. Εἰς τὸ δεύτερον εἶδος ἀνήκουν οἱ κανόνες, οἱ αἶνοι, οἱ οἴκοι καὶ ἄλλα.

Οἱ κανόνες διαίρουνται εἰς ἑννέα ᾠδὰς, ἐκάστη δὲ ᾠδὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία ἕως ἕξι τροπάρια, τὸ πρῶτον ἐκ τῶν ὁποίων λέγεται εἶρμος, διὰ τὸν λόγον, ὁ ὁποῖος ἐσημειώθη ἀνωτέρω.

Οἱ αἶνοι ἀποτελοῦνται ἀπὸ τέσσαρα ἕως ὀκτῶ τροπάρια, τὰ ὁποῖα ψάλλονται ἢ τὰς Κυριακάς, ὁπότε λέγονται ἀναστάσιμα, ἢ τὰς ἑορτάς, ὁπότε λέγονται ἐγκωμιαστικά. Πρὸ ἐκάστου τροπαρίου τῶν αἰνῶν ψάλλεται ψαλμικός στίχος, ὁ ὁποῖος ἄρχεται ἀπὸ τὴν λέξιν « *Αἰνεῖτε* ».

Τέλος οἱ οἴκοι ἀποτελοῦνται ἀπὸ 20 ἕως 30 στροφὰς καὶ περιέχουν τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς ἐκτενέστερον ἀπὸ τὰ κοντάκια.

38. ΡΥΘΜΟΣ ΤΩΝ ΥΜΝΩΝ

Ι ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙ ὕμνοι διαφέρουν πολὺ ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ποιητικὰ ἔργα κατὰ τὸν ρυθμὸν. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις στηρίζεται εἰς τὸν τονισμὸν τῆς λέξεως καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν καὶ διὰ τοῦτο ὁ ρυθμὸς ταύτης λέγεται τονικός, ἐνῶ ἡ ἀρχαία ποίησις ἐστηρίζετο εἰς τὴν διάκρισιν τῶν συλλαβῶν εἰς βραχείας καὶ μακράς, ἐξ οὗ καὶ ὁ ρυθμὸς αὐτῆς καλεῖται προσωδιακός.

Ἀναφέρονται ἐκκλησιαστικοὶ ποιηταί, οἱ ὁποῖοι ἔζησαν πρὸ τοῦ Δ' αἰῶνος καὶ οἱ ὁποῖοι συνέθεσαν ὕμνους εἰς τὴν ἀρχαίαν μετρικὴν. Ἄλλ' ἢ μετρικὴ αὕτη δὲν ἦτο ἀρεστὴ εἰς τοὺς Χριστιανούς, ἤρχισε δὲ ἀπὸ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους νὰ ἐκλείπη καὶ διὰ τοῦτο πολλοὶ ἐκ τῶν ὕμνων τούτων, ἐνῶ ἦσαν ὑπέροχοι, δὲν εἰσῆχθησαν εἰς τὴν λειτουργικὴν χρῆσιν

της Ἐκκλησίας. Ὁ τονικός ρυθμός εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν ἔκαμε τὴν ἐμφάνισιν τοῦ κυρίως ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος. Τὴν τοιαύτην μετρικὴν τῆς ὕμνογραφίας τῆς Ἐκκλησίας μας, ἡ ὁποία βασίζεται εἰς τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸν τονισμόν τῶν συλλαβῶν, δηλαδὴ εἰς τὴν ἰσοσυλλαβίαν καὶ τὴν ὁμοτονίαν, εἰσήγαγον εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν οἱ βυζαντινοὶ ποιηταί, ἀποτελεῖ δὲ αὕτη, ὡς γνωστόν, σήμερον τὴν βάσιν τῆς ποιήσεως ὄλων τῶν συγχρόνων λαῶν.

Αἰ ὡς πρὸς τὴν μετρικὴν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ποιήσει ἔρευ-
 ναι οὔτε ἐπαρκεῖς εἶναι οὔτε ἱκανοποιητικαὶ καὶ διὰ τοῦτο μέ-
 χρι πρό τινος ἀκόμη ἐκράτει ἡ γνώμη ὅτι αὕτη ἦτο γεγραμμένη
 εἰς πεζὸν λόγον. Διὰ τοῦτο ἀκόμη καὶ σήμερον τὰ λειτουργικὰ
 βιβλία, τὰ ὁποῖα περιέχουν τοὺς ὕμνους, ἔχουν τούτους εἰς συ-
 νεχῇ πεζὸν λόγον. Τὸ πρῶτον ὁ περικλεῆς θεολόγος Κωνσταν-
 τῖνος Οἰκονόμος, τὸ 1830, ὑπεστήριξεν ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ
 ποίησις εἶναι γεγραμμένη εἰς ἕμμετρον λόγον.

Ἀξιοσημεῖωτα φαινόμενα τοῦ τονικοῦ ρυθμοῦ τῶν ἐκκλη-
 σιαστικῶν ὕμνων εἶναι :

α) Αἰ στροφαι δὲν ἔχουν μὲν πάντοτε τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν
 στίχων, ἀλλ' οἱ στίχοι, οἱ ὁποῖοι ἀντιστοιχοῦν πρὸς ἀλλήλους,
 ἔχουν καὶ ἰσοσυλλαβίαν καὶ ὁμοτονίαν.

Λ.χ. εἰς τὸν ὕμνον :

α	Ἡ	Παρ	θέ	νος	σῆ	με	ρον	
β	τὸν	ὑ	περ	οὐ	σι	ον	τί	κτει
α	καὶ	ἡ	γῆ	τὸ	σπῆ	λαι	ον	
β	τῷ	ἁ	προσ	ί	τῷ	προσ	ἁ	γει

ὁ πρῶτος στίχος μὲ τὸν τρίτον καὶ ὁ δεῦτερος μὲ τὸν τέταρτον
 ἔχουν τὸν ἴδιον ἀριθμὸν συλλαβῶν καὶ τὸν τόνον εἰς τὰς ἰδίας
 συλλαβάς.

Πολλάκις ἀπαντῶμεν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν καὶ
 τὴν ὁμοιοκαταληξίαν, ἡ ὁποία τόσον συνήθης εἶναι εἰς τὴν
 ποίησιν τῶν νεωτέρων λαῶν, ὡς :

Σοφίας ὁδηγέ,
 φρονήσεως χορηγέ,
 τῶν ἀφρόνων παιδευτά,
 τῶν πτωχῶν ὑπερασπιστά.

β) Πολλάκις τὰ ἀρχικά γράμματα τῶν στροφῶν ἢ τῶν στίχων κανόνος τινὸς ἀποτελοῦν ἀκροστιχίδια, εἶναι δηλ. τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου κατὰ σειράν, ἢ τὸ ὄνομα τοῦ ἀγίου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀναφέρεται ὁ ὕμνος, ἢ τὸ ὄνομα τῆς ἐορτῆς ἢ τοῦ ὕμνογράφου.

γ) Εἰς τὴν τονικὴν ρυθμοποιῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως οὐδέποτε γίνεται ἐκθλιψις τόνου, διὰ ν' ἀποφευχθῆ ἡ χασμωδία, ὅπως συμβαίνει εἰς τὸν προσωδιακὸν ρυθμόν, π. χ. *Σήμερον τῶν ὑδάτων ἀγιάζεται ἡ φύσις καὶ ῥήγνυται ὁ Ἰορδάνης.*

39. Η ΜΕΛΩΔΙΑ ΤΩΝ ΥΜΝΩΝ

ΜΟΥΣΙΚΗ εἰσήχθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τοὺς πρώτους ἀκόμη χρόνους τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ πολὺ ὀρθῶς, διότι διὰ ταύτης ἡ ψυχὴ κατανύσσεται εὐκολώτερον καὶ αἴρεται πρὸς αἰθέρια ὕψη, πρὸς αὐτὴν τὴν πηγὴν τοῦ κάλλους. Οἱ πρῶτοι Χριστιανοί, ὅταν συνήρχοντο, ἀνέπεμπον θεῖαν ψαλμωδίαν πρὸς τὸν Ὑψιστον, τοῦτο δὲ συνίστα εἰς αὐτοὺς καὶ ὁ Παῦλος, λέγων: «*Πληροῦσθε ἐν Πνεύματι λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ*» (Ἐφεσ. ΙΒ' 18).

Τὸ ἴδιον συνέβαινε καὶ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος καὶ εἰς τὰς συναγωγὰς τῶν Ἰουδαίων, ὅπου μὲ τὴν συνοδείαν καὶ μουσικῶν ὀργάνων ἐψάλλοντο ὕμνοι ἀπὸ τὴν Παλαιάν Διαθήκην καὶ μάλιστα Ψαλμοὶ τοῦ Δαβίδ. Καὶ ὅπως οἱ Ἰουδαῖοι ἔψαλλον ἀπὸ κοινοῦ, τοιοῦτοτρόπως φαίνεται ὅτι ἔκαμνον καὶ οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ εἰς τὰς συναθροίσεις αὐτῶν, βραδύτερον ὅμως, διὰ ν' ἀποφεύγηται ἡ χασμωδία, ὠρίσθησαν χοροὶ ψαλτῶν, ἐνῶ τὸ πλῆθος ἀπλῶς παρηκολούθει τὰ ψαλλόμενα νοερῶς.

Ὅταν τὸ πρῶτον ἐγένινεν ἀπόπειρα νὰ εἰσαχθῆ ἡ μουσικὴ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐγεννήθησαν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς παρεξηγήσεις καὶ δυσαρέσκεια, αἱ ὁποῖαι ὅμως μικρὸν κατὰ μικρὸν ἤρθησαν.

Οἱ σπουδαιότεροι ὕμνογράφοι ἦσαν καὶ μελοποιοὶ τῶν ὕμνων τῶν. Ἐπειδὴ οἱ ὕμνοι ἦσαν πολλοί, ἦτο ἀδύνατον νὰ

καθορισθῆ ἰδιαίτερον μέλος δι' ἕκαστον ἀπὸ τούτους· διὰ τοῦτο πολλοὶ ἐμελοποιήθησαν συμφώνως πρὸς τὴν μελωδίαν ἄλλου τροπαρίου, τὸ ὁποῖον, ὅπως εἶδομεν, ὠνομάσθη εἰρμός.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ βυζαντινὴ μουσικὴ ἀκολουθεῖ μελωδικὴν κλίμακα ὀκτῶ ἤχων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τέσσαρες εἶναι α ὕ τ ο τ ε λ ε ἱ ς καὶ τέσσαρες εἶναι π λ ᾶ γ ι ο ι· τοιοῦτοτρόπως ἔχομεν ἤχον πρῶτον, δεῦτερον, τρίτον, τέταρτον καὶ ἤχον πλάγιον τοῦ α', πλάγιον τοῦ β', ἤχον βαρὺν καὶ πλάγιον τοῦ δ'. Οἱ ὀκτῶ οὗτοι ἤχοι ἐσυστηματοποιήθησαν τὸ πρῶτον παρ' ἡμῖν κατὰ τὸν Η' αἰῶνα ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ.

40. ΟΙ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙ ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΙ

ΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙ ὕμνογράφοι καὶ μελωδοὶ εἶναι πολυάριθμοι, πολλῶν δὲ ὕμνων οἱ ποιηταὶ εἶναι ἄγνωστοι. Ἀναφέρομεν ἐκ τούτων τοὺς σπουδαιοτέρους:

1. *Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς* (150 - 215). Συνέθεσεν ὕμνους εἰς τὴν ἀρχαίαν μετρικὴν.

2. *Γρηγόριος ὁ Θεολόγος* (328 - 389). Ὁ μέγας οὗτος ἱεράρχης ἦτο βαθὺς θεολόγος, ὑπέροχος ρήτωρ καὶ ποιητὴς ἐξόχων ποιημάτων, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζει μεγάλη εὐσέβεια, μελαγχολικὸς τόνος καὶ λεπτότης συναισθημάτων. Συνέθεσε καὶ οὗτος ποιήματα κατὰ τὴν ἀρχαίαν μετρικὴν. Τὸ δρᾶμα «ὁ Χριστὸς πάσχω» ἀποδίδεται εἰς τοῦτον.

3. *Συνέσιος*. Ἐπίσκοπος Πτολεμαίδος (413), ποιητὴς πολλῶν θρησκευτικῶν ὕμνων.

4. *Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος* (345 - 407), ὁ συγγραφεὺς τῆς θείας λειτουργίας, συνέταξε καὶ πολλοὺς ὕμνους.

5. *Ρωμανὸς ὁ Μελωδός*. Ἐζῆσε κατὰ τὸν 5' αἰῶνα. Ὁ μέγιστος τῶν ποιητῶν τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ φιλολόγου Κρουμβάχερ ὡς ὁ Πίνδαρος τῆς χριστιανικῆς ποιήσεως. Ἐμελοποίησεν ὁ ἴδιος τοὺς ὕμνους του καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζεται *Μελωδός*. Ἐποίησεν ἰδίως κοντάκια καὶ λέγεται ὅτι συνέθεσε περὶ τὰ χίλια, τὰ ὁποῖα διακρίνονται διὰ τὸ ὕψος τῆς συλλήψεως καὶ διὰ τὸν πλοῦτον τῶν

εικόνων, καθώς και διὰ τὴν ὀρμὴν καὶ ζωηρότητα τῆς ἐκφράσεως. Δεῖγμα τῆς ποιητικῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι κυρίως ὁ ὕμνος, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ: «*Ἡ Παρθένος σήμερον τὸν ὑπερούσιον τίπτει...*».

6. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (527 - 565). Ὁ ὕμνος «*Ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀθάνατος ὑπάρχων...*» θεωρεῖται ἔργον του. Καὶ ἄλλοι αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἦσαν ὑμνογράφοι σπουδαῖοι, ὅπως Λέων ὁ Σοφός, Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος κ. ἄ.

7. Γεώργιος ὁ Πισίδης. Ἦκμασεν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, θεωρεῖται εἰς ἀπὸ τοὺς καλυτέρους ποιητὰς τῆς Ἐκκλησίας καὶ συνέθεσεν ὕμνους εἰς τὴν ἀρχαίαν μετρικὴν.

8. Σέργιος ὁ Πατριάρχης (610 - 641). Εἰς τοῦτον ἀποδίδεται ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος, ὁ ὁποῖος κατ' ἄλλους εἶναι ἔργον τοῦ Γεωργίου Πισίδου.

9. Σωφρόνιος, πατριάρχης Ἱεροσολύμων (638). Οὗτος συνέθεσε πολλὰ τροπάρια τοῦ τριψάλτου, τοῦ πεντηκοσταρίου, τῶν ὠρῶν τῶν Χριστουγέννων, τοῦ μεγάλου ἀγιασμοῦ κ. ἄ.

10. Ἀνδρέας ὁ Κρήτης, ὁ ποιητὴς τοῦ Μεγάλου Κανόνος, ὁ ὁποῖος ψάλλεται τὸ ἑσπέρας τῆς Τετάρτης τῆς Ε' ἑβδομάδος τῶν Νηστειῶν. Ὁ ὑμνογράφος οὗτος θεωρεῖται ὡς ὁ εἰσηγητὴς τοῦ εἴδους τούτου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως.

11. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Ἔζησε τὸν Η' αἰῶνα. Εἶναι εἰς ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους ὑμνογράφους καὶ μελωδοὺς τῆς Ἐκκλησίας, δικαίως δὲ θεωρεῖται ὁ ἀναμορφωτὴς τῆς χριστιανικῆς ὑμνολογίας, διότι οὗτος εἶναι ὁ εἰσαγωγὸν τοὺς ὀκτῶ ἤχους τοῦ ψάλλειν καὶ ὁ δημιουργὸς τῆς Ὀκτωήχου. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Δαμασκὸν καὶ ἐμόνασεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Σάββα εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν εἰκονομαχικῶν ἐρίδων ἀνεδείχθη ὁ κυριώτερος ἐκπρόσωπος τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας περὶ εἰκόνων.

12. Κοσμῶς ὁ Μαῖουμᾶ (743). Ἐπίσκοπος τῆς Μαῖουμᾶ τῆς Φοινίκης. Θετὸς ἀδελφὸς τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ σύντροφός του εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Σάββα. Συνέθεσε πολλοὺς ὕμνους, τῆς ἑβδομάδος τῶν παθῶν κυρίως, τοὺς ὁποῖους χαρακτηρίζει

μελαγχολία και λεπτότης τῶν αἰσθημάτων, ὅπως και τοὺς ὕμνους Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.

Ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνογράφοι εἶναι οἱ ἀδελφοὶ Στουδίται, Θεόδωρος και Ἰωσήφ (759-826), ἡ *Κασσιανή* (810), εἰς τὴν ὁποῖαν ἀποδίδεται ὁ ὑπέροχος ὕμνος «*Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή...*», ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως *Μέγας Φώτιος* (891), ὁ *Ἰωσήφ ὁ ὕμνογράφος*, ὁ *Νικηφόρος ὁ Βλεμμίδης*, ὁ *Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος* κ. ἄ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΤΑ ΚΥΡΙΩΤΕΡΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΥΜΝΟΛΟΓΙΑΣ

Α΄. ΥΜΝΟΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΔΕΣΠΟΤΗΝ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΑ ΧΡΙΣΤΟΝ

Α΄) ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΝΗΣΙΝ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ

Κοσμᾶ τοῦ Μαΐουμᾶ Κανῶν εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ

ᾠδὴ α΄. Ὁ εἶρμος

*Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε
Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν, ἀπαντήσατε
Χριστὸς ἐπὶ γῆς, ὑψώθητε¹
ᾄσατε τῷ Κυρίῳ
πᾶσα ἡ γῆ
καὶ ἐν εὐφροσύνῃ
ἀννυμήσατε, λαοί,
ὅτι δεδόξασται.*

ᾠδὴ η΄. Ὁ εἶρμος

*Μυστήριον ξένον
ὄρω καὶ παράδοξον
οὐρανὸν τὸ σπήλαιον· θρόνον χειρουβικὸν
τὴν Παρθένον· τὴν φάτινν χωρίον,
ἐν ᾧ ἀνεκλίθη ὁ ἀχώρητος²
Χριστὸς ὁ Θεός,
ὃν ἀννυνοῦντες μεγαλύνομεν.*

1. ὑψώθητε, δηλ. ὑπεράνω ἀπὸ τὰ γήινα. Ὁ Χριστὸς κατήλθεν ἐπὶ γῆς, διὰ νὰ ὑψωθῶμεν ἡμεῖς πρὸς τὰ ἄνω, πρὸς τὸν οὐρανόν.

2. ὁ ἀχώρητος = ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος δὲν χωρεῖ εἰς κανένα τόπον, διότι εἶναι ἄπειρος, ἐγεννήθη καὶ ἐχώρεσεν εἰς μίαν φάτινν.

Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ Κοντάκιον εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ¹

*Ἡ Παρθένος σήμερον
τὸν ὑπερούσιον² τίκει
καὶ ἡ γῆ τὸ σπήλαιον
τῷ ἀπροσίτῳ³ προσάγει·
ἄγγελοι μετὰ ποιμένων
δοξολογοῦσι,
μάγοι δὲ μετὰ ἀστέρος
ὁδοιποροῦσι·
δι⁴ ἡμᾶς γὰρ ἐγεννήθη
παῖδιον νέον, ὁ πρὸ αἰώνων Θεός.*

Κασσιανῆς μοναχῆς Ἰδιόμελον εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ

*Ἀγούστον μοναρχήσαντος ἐπὶ τῆς γῆς
ἡ πολυαρχία τῶν ἀνθρώπων ἐπαύσατο.
Καὶ σοῦ ἐνανθρωπήσαντος ἐκ τῆς ἀγνῆς,
ἡ πολυθεΐα τῶν εἰδώλων κατήργηται.
Ὑπὸ μίαν βασιλείαν ἐγκόσμιον
αἱ πόλεις γεγένηται,
καὶ εἰς μίαν δεσποτείαν θεότητος
τὰ ἔθνη ἐπίστευσαν.
Ἐπεγράφησαν οἱ λαοὶ τῷ δόγματι⁴ τοῦ Καίσαρος·
ἐπεγράφημεν οἱ πιστοὶ ὀνόματι θεότητος
σοῦ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ ἡμῶν.
Μέγα σου τὸ ἔλεος, δόξα σοι.*

Σωφρονίου Ἰδιόμελον εἰς τὰς ὥρας τῶν Χριστουγέννων

*Βηθλεὲμ ἐτοιμάζου, εὐτρεπιζέσθω ἡ φάτινη,
τὸ σπήλαιον δεχέσθω, ἡ ἀλήθεια ἦλθεν,*

1. Χαρακτηριστικαὶ εἶναι αἱ ἀντιθέσεις, αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν εἰς τὸ κοντάκιον τοῦτο. Ἡ Παρθένος γεννᾷ τὸν ὑπερούσιον, ἡ γῆ προσφέρει εἰς τὸν ἀπρόσιτον Θεὸν τὸ σπήλαιον, ἄγγελοι δοξολογοῦν μετὰ ποιμένων, μάγοι ὁδοιποροῦν μετὰ ἀστέρος, δι' ἡμᾶς ἐγεννήθη παῖδιον νέον, τὸ ὅποion ὅμως εἶναι ὁ πρὸ αἰώνων Θεός.

2. τὸν ὑπερούσιον = τὸν ὑπάρχοντα ὑπεράνω τῆς οὐσίας, τὸν ἄυλον.

3. τῷ ἀπροσίτῳ = εἰς τὸν ἀπροσπέλαστον.

4. τῷ δόγματι = κατόπιν διαταγῆς.

ἡ σκιά παρέδραμε¹ καὶ Θεὸς ἐν ἀνθρώποις
ἐκ Παρθένου πεφανέρωται μορφωθεὶς τὸ καθ' ἡμᾶς²
καὶ θεώσας τὸ πρόσλημμα³.
διὸ Ἀδάμ ἀνανεοῦται⁴ σὺν τῇ Ἐύᾳ κρᾶζοντες·
ἐπὶ γῆς εὐδοκία ἐπεφάνη σῶσαι τὸ γένος ἡμῶν.

Ἐξαποστειλᾶριον Χριστουγέννων (Ἰεϊόμελον ἀγνώστου ποιητοῦ)

Ἐπεσκέψατο ἡμᾶς
ἐξ ὕψους ὁ Σωτὴρ ἡμῶν,
ἀνατολὴ ἀνατολῶν⁵,
καὶ οἱ ἐν σκότει καὶ σκιᾷ⁶
εὔρομεν τὴν ἀλήθειαν·
καὶ γὰρ ἐκ τῆς Παρθένου
ἐτέχθη ὁ Κύριος.

Β') ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΠΑΠΑΝΤΗΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ Κοντάκιον

Ὁ μήτραν παρθενικὴν
ἀγίασας τῷ τόκῳ σου⁷
καὶ χεῖρας τοῦ Συμεῶν
εὐλογήσας ὡς ἔπρεπε⁸,
προφθάσας καὶ νῦν
ἔσωσας ἡμᾶς, Χριστέ ὁ Θεός·

-
1. ἡ σκιά παρέδραμε = ἡ σκιά τῆς ἀγνοίας καὶ τῆς ἀμαρτίας παρῆλθεν.
  2. τὸ καθ' ἡμᾶς = συμφώνως πρὸς ἡμᾶς, πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν.
  3. πρόσλημμα = τὸ προσληφθὲν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν.
  4. ἀνανεοῦται = ἀναγεννᾶται.
  5. ἀνατολὴ ἀνατολῶν = ὁ Ἰησοῦς ὑπῆρξε φῶς τοῦ κόσμου, ποῦ ἀνέτειλεν ἐξ ἀνατολῶν.
  6. οἱ ἐν σκότει καὶ σκιᾷ = οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὴν ἄγνοιαν καὶ τὴν ἀμαρτίαν.
  7. ὁ μήτραν παρθενικὴν ἀγίασας τῷ τόκῳ σου = σύ, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν γέννησίν σου ἡγίασας τὴν ἀγνήν μήτραν τῆς Θεοτόκου.
  8. ὡς ἔπρεπε = ὅπως ἤρμοζε δι' ἓνα τοιοῦτον δίκαιον ἄνθρωπον.

ἀλλ' εἰρήνευσον
ἐν πολέμοις τὸ πολίτευμα¹
καὶ κραταίωσον
βασιλεῖς, οὓς ἠγάπησας,
ὁ μόνος φιλάνθρωπος.

Γ') ΕΙΣ ΤΑ ΘΕΟΦΑΝΕΙΑ

Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ Προοίμιον κοντακίου

Ἐπεφάνης σήμερον
τῇ οἰκουμένῃ
καὶ τὸ φῶς σου, Κύριε,
ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς,
ἐν ἐπιγνώσει ὑμνοῦντάς σε².
ἦλθες, ἐφάνης,
τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον.

Σωφρονίου Ἱεροσολύμων Ἰδιόμελα

Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων βοᾷ λέγουσι·
δεῦτε λάβετε πάντες πνεῦμα σοφίας,
πνεῦμα συνέσεως, πνεῦμα φόβου Θεοῦ
τοῦ ἐπιφανέντος Χριστοῦ.

Σήμερον τῶν ὑδάτων ἀγιάζεται ἡ φύσις
καὶ ῥήγνυται ὁ Ἰορδάνης καὶ τῶν ἰδίων ναμάτων³
ἐπέχει⁴ τὸ ρεῦμα δεσπότην ὁρῶν διπτόμενον.
Ὡς ἄνθρωπος ἐν ποταμῷ ἦλθες, Χριστέ βασιλεῦ,
καὶ δουλικὸν βάπτισμα λαβεῖν σπεύδεις, ἀγαθέ,
ὑπὸ τῶν τοῦ Προδρομοῦ χειρῶν
διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, φιλάνθρωπε.

-
1. τὸ πολίτευμα = τὴν πολιτείαν, τὸ κράτος μας.
  2. ἐν ἐπιγνώσει ὑμνοῦντάς σε = εἰς ἡμᾶς, οἱ ὅποιοι ἐν πλήρει γνώσει σὲ ὑμνοῦμεν ὡς πραγματικὸν Θεόν.
  3. ναμάτων = ὑδάτων.
  4. ἐπέχει = σταματᾷ.

Πρὸς τὴν φωνὴν τοῦ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ
 «ετοιμάσατε τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου»
 ἤλθες, Κύριε, μορφὴν δούλου λαβών,
 βάπτισμα αἰτῶν ὃ μὴ γνοὺς ἁμαρτίαν.
 Εἶδοσάν σε ὕδατα καὶ ἐφοβήθησαν·
 σύντρομος γέγονεν ὁ Πρόδρομος
 καὶ ἐβόησε λέγων·
 πῶς φωτίσει ὁ λύχνος τὸ φῶς ;
 πῶς χειροθετήσῃ ¹ ὁ δοῦλος τὸν δεσπότην ;
 ἁγίασον ἐμὲ καὶ τὰ ὕδατα, Σωτήρ,
 ὃ αἴρων τοῦ κόσμου τὴν ἁμαρτίαν.

Δ') ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΙΝ

Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ Κοντάκιον

¹ Ἐπὶ τοῦ ὄρους μετεμορφώθης
 καὶ ὡς ἐχώρουν ² οἱ μαθηταὶ σου
 τὴν δόξαν σου, Χριστέ ὁ Θεός, ἐθεάσαντο,
 ἴνα, ὅταν σὲ ἴδωσι σταυρούμενον,
 τὸ μὲν πάθος νοήσωσιν ἐκούσιον,
 τῶ δὲ κόσμῳ κηρύξωσιν
 ὅτι σὺ ὑπάρχεις ἀληθῶς
 τοῦ Πατρὸς τὸ ἀπαύγασμα ³.

Ε') ΚΟΝΤΑΚΙΑ ΤΙΝΑ ΚΙΝΗΤΩΝ ΔΕΣΠΟΤΙΚΩΝ ΕΟΡΤΩΝ ΠΡΟ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ

Κυριακῆς Τελώνου καὶ Φαρισαίου

Φαρισαίου φύγωμεν
 ὑψηγορίαν ⁴
 καὶ τελώνου μάθωμεν
 τὸ ταπεινὸν ἐν στεναγμοῖς,
 πρὸς τὸν Σωτῆρα κραυγάζοντες·

1. πῶς χειροθετήσῃ = πῶς θὰ ἐπιθέσῃ τὴν χεῖρα (ὁ δοῦλος ἐπὶ τὸν δεσπότην).

2. ὡς ἐχώρουν = ὅσον ἦτο δυνατόν εἰς ἀνθρώπους.

3. τοῦ Πατρὸς τὸ ἀπαύγασμα = σύ, ποῦ ἀποδίδεις καὶ ἀντανακλᾷς τὴν λάμπιν τοῦ Πατρὸς.

4. ὑψηγορίαν = ὑπερηφάνειαν.

ιλάσθητι, μόνε
ἡμῖν εὐδιάλλακτε¹.

Κυριακῆς τοῦ Ἀσώτου

Τῆς πατρῶας δόξης σου
ἀποσκιοτήσας² ἀφρόνως
ἐν κακοῖς ἐσκόρπισα
ὄν μοι παρέδωκας πλοῦτον·
ὄθεν σοι τὴν τοῦ ἀσώτου φωνὴν
κραυγάζω·
ἤμαρτον ἐνώπιόν σου,
Πάτερ οἰκτίρμον,
δέξε με μετανοοῦντα
ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου.

Κυριακῆς τῶν Ἀπόκρεων

Ὅταν ἔλθῃς, ὁ Θεός,
ἐπὶ γῆς μετὰ δόξης
καὶ τρέμωσι τὰ σύμπαντα,
ποταμὸς δὲ τοῦ πυρὸς
πρὸ τοῦ βήματος ἔλκη³
καὶ βίβλοι ἀνοίγονται
καὶ τὰ κρυπτά δημοσιεύονται,
τότε ᾄσαί με
ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ ἀσβέστου
καὶ ἀξίωσον
ἐκ δεξιῶν σου με στήναι,
κριτὰ δικαιοσύνη.

1. εὐδιάλλακτε = εἰρηνικέ, εὐσπλαγχνε.

2. ἀποσκιοτήσας = ἀφοῦ ἔφυγον, ἀπεχώρησα.

3. ποταμὸς δὲ τοῦ πυρὸς πρὸ τοῦ βήματος ἔλκη = ὅταν ποταμὸς πυρὸς
παρὰ τὴν θύραν τοῦ βήματος πρὸς τὸ βῆμα τῆς κρίσεως.

Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου

Τῆς σοφίας ὁδηγέ,
φρονήσεως χορηγέ,
τῶν ἀφρόνων παιδευτὰ
καὶ τῶν πτωχῶν ὑπερασπιστά,
στήριξον, συνέτισον,
τὴν καρδίαν μου, Δέσποτα·
Σὺ δίδου μοι λόγον,
ὁ τοῦ Πατρὸς Λόγος·
ἰδοὺ γὰρ τὰ χεῖλη μου,
οὐ μὴ κωλύσω ἐν τῷ κράζειν σοι·
² Ἐλεῆμον, ἐλέησόν με
τὸν παραπεσόντα.

Κοντάκιον τοῦ Μεγάλου Κανόνος

Ψυχὴ μου, ψυχὴ μου,
ἀνάστα, τί καθεύδεις ;
τὸ τέλος ἐγγίζει,
καὶ μέλλεις θορυβεῖσθαι.
² Ἀνάνησον¹ ὄν,
ἵνα φείσῃταί σου
Χριστὸς ὁ Θεός,
ὁ πανταχοῦ παρῶν
καὶ τὰ πάντα πληρῶν.

ΣΤ΄) ΚΥΡΙΑΚΗΣ ΤΩΝ ΒΑΪΩΝ ΚΟΝΤΑΚΙΟΝ

Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ

Μετὰ κλάδων ὑμνήσαντες,
μετὰ ξύλων συνέλαβον ὕστερον
οἱ ἀγνώμονες Χριστὸν
² Ἰουδαῖοι τὸν Θεόν.
³ Ἡμεῖς δὲ πίστει ἀμεταθέτω²

1. ἀνάνησον = ξύπνησε, σύνελθε.

2. πίστει ἀμεταθέτω = με πίστιν σταθεράν.

ἄει τιμῶντες ὡς εὐεργέτην
βοήσωμεν αὐτῷ·
εὐλογημένος εἶ ὁ ἐρχόμενος
τὸν ᾿Αδάμ ἀνακαλέσασθαι ¹.

Ζ΄) Μ. ΕΒΔΟΜΑΣ

Κοντάκιον Μ. Δευτέρας

Ὁ ᾿Ιακώβ ὠδύρετο
τοῦ ᾿Ιωσήφ τὴν στέρῃσιν
καὶ ὁ γενναῖος ἐκάθητο ἄρματι,
ὡς βασιλεὺς τιμώμενος·
τῆς Αἰγυπτίας γὰρ τότε
ταῖς ἡδοναῖς μὴ δουλεύσας
ἀντεδοξάζετο
παρὰ τοῦ βλέποντος
τὰς τῶν ἀνθρώπων καρδίας
καὶ νέμοντος ² στέφος ³ ἄφθαρτον.

Κάθισμα Μ. Δευτέρας

Τὰ πάθη τὰ σεπτὰ
ἢ παροῦσα ἡμέρα
ὡς φῶτα σωστικὰ
ἀνατέλλει τῷ κόσμῳ·
Χριστὸς γὰρ ἐπιέγεται ⁴
τοῦ παθεῖν ἀγαθότητι,
ὁ τὰ σύμπαντα ἐν τῇ δρακί περιέχων ⁵
καταδέχεται ἀναρτηθῆναι ἐν ξύλῳ
τοῦ σῶσαι τὸν ἄνθρωπον.

1. ἀνακαλέσασθαι = ἵνα ἀνακαλέσης ἐκ τῆς ἐξορίας (ἁμαρτίας) τὸν ᾿Αδάμ.

2. νέμοντος = ὁ ὁποῖος ἀπονέμει.

3. στέφος = στέφανον.

4. ἐπιέγεται = σπεύδει.

5. ὁ τὰ σύμπαντα ἐν τῇ δρακί περιέχων = αὐτός, ὁ ὁποῖος κρατεῖ εἰς τὴν χεῖρά του, εἰς τὴν δρᾶκα (*χούφτα) τῆς χειρός του ὅλον τὸ σύμπαν ὡς παντοδύναμος.

Κάθισμα εἰς τοὺς Νυμφίους (Μ. Δευτέρα, Τρίτη καὶ Τετάρτη)

Ἰδὸν ὁ Νυμφίος ἔρχεται
ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτός
καὶ μακάριος ὁ δοῦλος,
ὄν εὐρήσει γρηγοροῦντα ¹,
ἀνάξιος δὲ πάλιν, ὄν εὐρήσει ὄφθιμοῦντα.
Βλέπε οὖν, ψυχὴ μου,
μὴ τῷ ὕπνῳ κατενεχθῆς ²,
ἵνα μὴ τῷ θανάτῳ παραδοθῆς
καὶ τῆς βασιλείας ἔξω κλεισθῆς,
ἀλλὰ ἀνάνηφον κράζουσα·
ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος εἰ ὁ Θεός·
διὰ τῆς Θεοτόκου ἐλέησον ἡμᾶς.

Ἐξαποστειλάριον Μ. Ἑβδομάδος (Ἰδιόμελ. ἀγνώστου ποιητοῦ)

Τὸν νυμφῶνά ³ σου βλέπω,
Σωτῆρ μου, κεκοσμημένον,
καὶ ἔνδυμα οὐκ ἔχω,
ἵνα εἰσέλθω ἐν αὐτῷ·
λάμπρυνόν μου τὴν στολὴν τῆς ψυχῆς,
φωτοδότα, καὶ σῶσον με.

Δοξαστικὸν ἀποστίχων Μ. Τετάρτης (ὕπὸ Κασσιανῆς μοναχῆς)

Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή ⁴,
τὴν σὴν αἰσθημένη ⁵ θεότητα,
μυροφόρον ἀναλαβοῦσα τάξιν,
ὄδουρομένη μύρα σοι πρὸ τοῦ ἐνταφιασμοῦ κομίζει,
οἶμοι! λέγουσα, ὅτι νύξ μοι ὑπάρχει,
οἴστρος ⁶ ἀκολασίας, ζοφώδης ⁷ τε καὶ ἀσέλγητος

1. γρηγοροῦντα = ν' ἀγρυπνῆ.

2. μὴ κατενεχθῆς = νὰ μὴ καταληφθῆς, νὰ μὴ παρασυρθῆς.

3. τὸν νυμφῶνα = τὸν παράδεισον.

4. γυνή, πρόκειται περὶ τῆς ἁμαρτωλῆς γυναικός, ἡ ὁποία, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ μὲ μύρον καὶ ἐσπόγγισεν αὐτοὺς μὲ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς της.

5. αἰσθημένη = ἀφοῦ ἀντελήφθη.

6. οἴστρος = μανία, σφοδρὰ ἐπιθυμία.

7. ζοφώδης = σκοτεινός.

ἔρωσ τῆς ἁμαρτίας.

Δέξαι μου τὰς πηγὰς τῶν δακρῶν

ὁ νεφέλαισ διεξάγων τῆσ θαλάσσης τὸ ὕδωρ¹.

κάμφθητί² μοι πρὸς τοὺσ στεναγμοὺσ τῆσ καρδίας

ὁ κλίνας τοὺσ οὐρανοὺσ³ τῆ ἀφάτω σου κενώσει⁴.

Καταφιλήσω τοὺσ ἀχράντοισ σου πόδασ,

ἀποσμήξω⁵ τούτοισ δὲ πάλιν

τοῖσ τῆσ κεφαλῆσ μου βοστρύχοισ,

ὧν ἐν τῷ παραδείσῳ Ἐῶ τὸ δειλινὸν

κρότον τοῖσ ὠσὶν ἤχηθεῖσα⁶ τῷ φόβῳ ἐκρύβη.

Ἄμαρτιῶν μου τὰ πλήθη καὶ κριμάτων σου ἀβύσσουσ⁷

τίσ ἐξιχνιάσει, ψυχροῶσιτα Σωτήρ μου;

Μή με τὴν σὴν δούλην παρίδης⁸

ὁ ἀμέτροτητον ἔχων τὸ ἔλεοσ.

Κάθισμα τῆσ Σταυρώσεωσ τοῦ Σωτήροσ⁹

Σήμερον κρεμᾶται ἐπὶ ξύλου

ὁ ἐν ὕδασι τὴν γῆν κρεμάσασ¹⁰.

1. ὁ νεφέλαισ διεξάγων τῆσ θαλάσσης τὸ ὕδωρ = σύ, ὁ ὁποῖοσ ἐξάγεισ τὸ ὕδωρ τῆσ θαλάσσης διὰ τὰσ νεφέλασ.

2. κάμφθητι = ὑποχώρησον, λυπήσου.

3. ὁ κλίνας τοὺσ οὐρανοὺσ = σύ, ὁ ὁποῖοσ, ἐνῶ εὐρίσκεισαι εἰσ τοὺσ οὐρανοὺσ, κατῆλθεσ εἰσ τὴν γῆν.

4. τῆ ἀφάτω σου κενώσει = μὲ τὴν ἀπερίγραπτον ἐνανθρώπησίν σου, μὲ τὴν ἀπερίγραπτον ταπεινώσιν, τὴν ὁποῖαν ὑπέστησ, ὅταν, ἀφήσασ τὴν ἐν οὐρανῷ δόξαν σου, ἔγινεσ ἄνθρωποσ. Τὸ γεγονὸσ ὅτι ὁ Χριστοὺσ ἀφῆκε τὴν θείαν του δόξαν ἐν οὐρανῷ καὶ παρουσιάσθη ὡσ ἄπλοῦσ ἄνθρωποσ καλεῖται κενώσεισ.

5. ἀποσμήξω = θὰ ἀπομάξω, θὰ σπογγίσω, θὰ καθαρίσω.

6. ἤχηθεῖσα = ὅταν ἤκουσεν.

7. κριμάτων σου ἀβύσσουσ = τὸ μέγα βάθοσ τῶν κρίσεῶν σου.

8. μὴ παρίδης = μὴ περιφρονήσῃσ, μὴ με παραβλέψῃσ.

9. Τὸ συγκινητικώτατον τοῦτο κάθισμα ψάλλεται πρὸ τοῦ ἔκτου Ἐυαγγελίου τῆσ ἑσπέρασ τῆσ Μ. Πέμπτησ, ὅταν ὁ ἱερεὺσ, κρατῶν τὸν Ἐσταυρωμένον καὶ ἀφοῦ περιφέρῃ τοῦτον εἰσ τὸν ναόν, τὸν προβάλλῃ πρὸσ προσκύνησιν.

10. ὁ ἐν ὕδασι τὴν γῆν κρεμάσασ = ὁ ὁποῖοσ ἐδημιούργησεσ τὴν γῆν, ἦτισ περιβρέχεται ἀπὸ ὕδατα.

Στέφανον ἐξ ἀκανθῶν περιτίθεται
ὁ τῶν ἀγγέλων βασιλεύς.
Ψευδῆ πορφύραν περιβάλλεται
ὁ περιβάλλων τὸν οὐρανὸν ἐν νεφέλαις¹.
ῥάπισμα κατεδέξατο
ὁ ἐν Ἰορδάνῃ ἐλευθερώσας τὸν Ἀδάμ.
Ἦλοις προσηλώθη ὁ νυμφίος τῆς Ἐκκλησίας.
Λόγγη ἐκεντήθη ὁ υἱὸς τῆς Παρθένου.
Προσκυνοῦμέν σου τὰ πάθη, Χριστέ·
δεῖξον ἡμῖν καὶ τὴν ἐνδοξὸν σου ἀνάστασιν.

Κάθισμα τῆς Μ. Παρασκευῆς

Τάδε λέγει Κύριος τοῖς Ἰουδαίοις·
λαὸς μου, τί ἐποίησά σοι ἢ τί σοι παρηνώχλησα ;
τοὺς τυφλοὺς σου ἐφώτισα, τοὺς λεπρούς σου ἐκαθάρισα,
ἄνδρα ὄντα ἐπὶ κλίνης ἠνωρθωσάμην·
λαὸς μου, τί ἐποίησά σοι καὶ τί μοι ἀνταπέδωκας ;
ἀντὶ τοῦ μάννα χολῆν, ἀντὶ τοῦ ὕδατος ὄξος,
ἀντὶ τοῦ ἀγαπᾶν με σταυρῶ με προσηλώσατε.
Οὐδέτι στέργω² λοιπόν· καλέσω μου τὰ ἔθνη
κακέϊνά με δοξάσουσι σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι·
καὶ γὰρ αὐτοῖς δωρήσομαι ζωὴν τὴν αἰώνιον.

Κανὼν εἰς τὸ Μ. Σάββατον

Ῥδὴ α'. Ὁ εἶρμος

Κύματι θαλάσσης
τὸν κρύψαντα πάλαι
διώκτην τύραννον³
ὑπὸ γῆν ἔκρυψαν⁴

1. ὁ περιβάλλων τὸν οὐρανὸν ἐν νεφέλαις = ὁ ὁποῖος περιβάλλει τὸν οὐρανὸν διὰ νεφῶν.

2. στέργω = ἀνέχομαι.

3. διώκτην τύραννον, ἐννοεῖ τὸν Φαραῶ, ὁ ὁποῖος κατεποντίσθη εἰς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν.

4. ὑπὸ γῆν ἔκρυψαν = ἐσταύρωσαν καὶ ἔθαψαν ὑπὸ τὴν γῆν. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτοὺς ἡμεῖς ἄς ἄσωμεν.

τῶν σεσωσμένων οἱ παῖδες·
ἀλλ' ἡμεῖς ὡς αἱ νεάνιδες
τῷ Κυρίῳ ἄσωμεν·
ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται.

Τροπάρια

Κύριε Θεέ μου,
ἐξόδιον¹ ὕμνον
καὶ ἐπιτάφιον
ᾠδὴν σοι ἄσομαι
τῷ τῇ ταφῇ σου ζωῆς μοι
τὰς εἰσόδους διανοίξαντι
καὶ θανάτῳ θάνατον
καὶ ἄδην θανατώσαντι.

Ἔνω σε ἐν θρόνῳ
καὶ κάτω ἐν τάφῳ
τὰ ὑπερκόσμια
καὶ ἐποχθόνια
κατανοοῦντα, Σωτήρ μου,
ἔδονεῖτο τῇ νεκρώσει σου·
ὑπὲρ νοῦν² ὠράθης γὰρ
νεκρὸς ζωαρχικώτατος.

ᾠδὴ γ'. Ὁ εἰρμός

Σὲ τὸν ἐπὶ ὑδάτων
κρεμάσαντα
πᾶσαν τὴν γῆν³ ἀσχέτως
ἢ κτίσις κατιδοῦσα
ἐν τῷ Κρανίῳ κρεμάμενον

1. ἐξόδιον = ἐπικήδειον.

2. ὑπὲρ νοῦν ὠράθης γὰρ νεκρὸς ζωαρχικώτατος = ὑπεράνω τοῦ νοῦ, παρὰ τὴν λογικὴν, διότι ἀνεδειχθῆς νεκρὸς μὲν ἀλλὰ καὶ κύριος τῆς ζωῆς.

3. Σὲ τὸν ἐπὶ ὑδάτων κρεμάσαντα πᾶσαν τὴν γῆν = Σέ, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησες τὴν γῆν, ἣ ὁποία περιβρέχεται ἀπὸ τὰ ὕδατα.

θάμβει πολλῶ συνέιχετο¹,
οὐκ ἔστιν ἅγιος
πλήν σου, Κύριε, κραυγάζουσα.

ᾠδὴ δ'. Ὁ εἰρμὸς

Τὴν ἐν σταυρῷ σου θείαν κένωσιν²
προορῶν Ἀββαζοῦμ
ἐξεστηκῶς ἐβόα·
Σὺ δυναστῶν διέκοψας
κράτος, ἀγαθέ,
ὀμιλῶν τοῖς ἐν ἄδη
ὡς παντοδύναμος.

ᾠδὴ ζ'. Ὁ εἰρμὸς

Ἄφραστον³ θαῦμα!
ὁ ἐν καμίνῳ ἐνσάμενος⁴
τοὺς δόσιους παῖδας ἐκ φλογὸς
ἐν τάφῳ νεκρὸς
ἄπνονος κατατίθεται
εἰς σωτηρίαν ἡμῶν τῶν μελωδούντων·
λυτρωτὰ
ὁ Θεός, εὐλογητὸς εἶ.

ᾠδὴ θ'. Ὁ εἰρμὸς

Μὴ ἐποδύρου μοι, μήτερο,
καθορῶσα ἐν τάφῳ
ὄν ἐν γαστρὶ
ἄνευ σπορᾶς συνέλαβες νιόν·
ἀναστήσομαι γὰρ
καὶ δοξασθήσομαι

-
1. θάμβει πολλῶ συνέιχετο = ἴστατο ἔκθαμβος.
  2. Τὴν ἐν σταυρῷ σου θείαν κένωσιν = τὴν ἐν τῷ σταυρῷ θεῖαν ταπεινώσιν (διότι Θεὸς ὢν ἐστερηθῆς τῆς θείας δόξης σου).
  3. ἄφραστον = ποῦ δὲν λέγεται μὲ λόγους, ἀπερίγραπτον.
  4. ἐνσάμενος = ὁ ὁποῖος ἀπήλλαξες, ἔσωσες.

καὶ ὑψώσω¹ ἐν δόξῃ
ἀπαύστως ὡς Θεὸς
τοὺς ἐν πίστει καὶ πόθῳ
σὲ μεγαλύνοντας.

Καιῶν εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα (Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ)

Ῥοδὴ α'. Ὁ εἶρμος

³ Ἀναστάσεως ἡμέρα,
λαμπρυνθῶμεν², λαοί,
Πάσχα, Κυρίου Πάσχα·
ἐκ γὰρ θανάτου πρὸς ζωὴν
καὶ ἐκ γῆς πρὸς οὐρανὸν
Χριστὸς ὁ Θεὸς
ἡμᾶς διεβίβασεν
ἐπινίκιον ᾄδοντας.

Τροπάρια

Καθαρθῶμεν τὰς αἰσθήσεις
καὶ ὀφόμεθα
τῷ ἀπροσίτῳ φωτὶ
τῆς ἀναστάσεως Χριστοῦ
ἐξαστραπτόντα καὶ
«χαίρετε» φάσκοντα
τρανῶς ἀκουσόμεθα,
ἐπινίκιον ᾄδοντες.

Οὐρανοὶ μὲν ἐπαξίως
εὐφραινέσθωσαν,
γῆ δὲ ἀγαλλιástῳ,
ἐορταζέτω δὲ κόσμος
ὄρατός τε ἅπας
καὶ ἀόρατος·
Χριστὸς γὰρ ἐγήγερται,
εὐφροσύνη αἰώνιος.

1. ὑψώσω ἐν δόξῃ = θὰ δοξάσω.

2. λαμπρυνθῶμεν = ἄς ἐορτάσωμεν, ἄς πανηγυρίσωμεν.

᾿Ωδὴ γ'. ᾿Ο εἶρμὸς

Δεῦτε πόμα¹ πίωμεν καινόν,
οὐκ ἐκ πέτρας ἀγόνου τερατουργούμενον²,
ἀλλ' ἀφθαρσίας³ πηγὴν
ἐκ τάφου ὀμβροῦσαντος⁴ Χριστοῦ,
ἐν ᾧ στερεούμεθα.

᾿Ωδὴ δ'. ᾿Ο εἶρμὸς

᾿Επὶ τῆς θείας φυλακῆς
ὁ θεηγόρος⁵ ᾿Αββακὸν
στήτω μεθ' ἡμῶν καὶ δεικνύτω
φασφόρον⁶ ἄγγελον
διαπρυσίως⁷ λέγοντα·
σήμερον σωτηρία τῷ κόσμῳ,
ὅτι ἀνέστη Χριστὸς ὡς παντοδύναμος.

᾿Ωδὴ ε'. ᾿Ο εἶρμὸς

᾿Ορθρίσωμεν⁸ ὄρθρον βαθέος
καὶ ἀντὶ μύρον τὸν ὕμνον
προσοίσομεν⁹ τῷ δεσπότη,
καὶ Χριστὸν ὀψόμεθα
δικαιοσύνης ἥλιον,
πᾶσι ζωὴν ἀνατέλλοντα.

᾿Ωδὴ θ'. ᾿Ο εἶρμὸς

Φωτίζου, φωτίζου ἡ νέα Ἱερουσαλήμ
ἡ γὰρ δόξα Κυρίου

1. πόμα καὶ πῶμα = ποτόν.

2. τερατουργούμενον = τὸ ὁποῖον ἐκπηγάζει κατὰ τρόπον θαυμαστόν.

3. ἀφθαρσία = ἀθανασία.

4. ὀμβροῦσαντος = τὸ ὁποῖον ἔδωκεν ἀφθονον ὡς ὄμβρον, ὡς βροχὴν.

5. θεηγόρος = ὁ ὁποῖος ὀμιλεῖ περὶ θεοῦ.

6. φασφόρον = ὁ ὁποῖος φέρει τὸ φῶς, φωτεινός.

7. διαπρυσίως = με ὄλην του τὴν δύναμιν.

8. ὄρθρίσωμεν = ἄς σηκωθῶμεν πολὺ πρῶτα.

9. προσοίσομεν = θά προσφέρωμεν.

ἐπὶ σὲ ἀνέτειλε.
Χόρευε νῦν καὶ ἀγάλλου Σιών·
σὺ δέ, ἀγνή, τέρπου, Θεοτόκε,
ἐν τῇ ἐγέρσει τοῦ τόκου σου ¹.

Τροπάρια

ᾠ Θείας! ὦ φίλης! ὦ γλυκυτάτης σου φωνῆς!
μεθ' ἡμῶν ἀψευδῶς γὰρ
ἐπηγγείλω ἔσεσθαι
μέχρι τερμάτων αἰῶνος, Χριστέ·
ἦν οἱ πιστοὶ
ἄγκυραν ἐλπίδος
κατέχοντες ἀγαλλόμεθα.

Τὸ Πάσχα

ᾠ Πάσχα τὸ μέγα
καὶ ἱερώτατον, Χριστέ·
ὦ σοφία καὶ Λόγε
τοῦ Θεοῦ καὶ δύναμις·
δίδου ἡμῖν ἐκτυπώτερον ²
σοῦ μετασχεῖν
ἐν τῇ ἀνεσπέρω ³
ἡμέρᾳ τῆς βασιλείας σου.

¹Αγνώστου ποιητοῦ

Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν
θανάτῳ θάνατον πατήσας
καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι
ζωὴν χαρισάμενος.

Κοντάκιον τοῦ Πάσχα

Εἰ καὶ ἐν τάφῳ κατῆλθες,
ἀθάνατε,

-
1. ἐν τῇ ἐγέρσει τοῦ τόκου σου = διὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ τέκνου σου
  2. ἐκτυπώτερον = ζωηρότερον.
  3. ἐν τῇ ἀνεσπέρω ἡμέρᾳ = κατὰ τὴν ἡμέραν, ἡ ὁποία δὲν ἔχει ἐσπεραν, αἰώνιον.

ἀλλὰ τοῦ ἄδου καθεῖλες ¹
τὴν δύναμιν
καὶ ἀνέστης ὡς νικητής,
Χριστέ ὁ Θεός,
γυναιξὶ Μυροφόροις
φθεγγόμενος «χαίρετε»
καὶ τοῖς σοῖς Ἀποστόλοις
εἰρήνην δωρούμενος,
ὁ τοῖς πεσοῦσι
παρέχων ἀνάστασιν ².

Ἀπόστιχα τοῦ ὄρθου (ἀγνώστου ποιητοῦ)

Πάσχα ἱερὸν ἡμῖν σήμερον ἀναδέδεικται,
Πάσχα καινόν, ἅγιον, Πάσχα μυστικόν,
Πάσχα πανσεβάσιμον, Πάσχα Χριστὸς ὁ λυτρωτής,
Πάσχα ἄμωμον, Πάσχα μέγα, Πάσχα τῶν πιστῶν,
Πάσχα τὸ πύλας ἡμῖν τοῦ παραδείσου ἀνοῖξαν,
Πάσχα πάντας ἀγιάζον πιστούς.

Δεῦτε ἀπὸ θεάς, γυναῖκες εὐαγγελίστριαι,
καὶ τῇ Σιών εἶπατε· δέχου παρ' ἡμῶν
χαρᾶς εὐαγγέλια τῆς ἀναστάσεως Χριστοῦ·
τέρπον, χόρευε καὶ ἀγάλλου, Ἱερουσαλήμ,
τὸν βασιλέα Χριστὸν θεασαμένη
ἐκ τοῦ μνήματος ὡς νυμφίον προερχόμενον.

Κοντάκιον Κυριακῆς τοῦ παραλύτου

Τὴν ψυχὴν μου, Κύριε,
ἐν ἁμαρτίαις παντοίαις
καὶ ἀτόποις πράξεσι
δεινῶς παραλελυμένην
ἔγειρον τῇ θεϊκῇ σου
ἐπιστασίᾳ ³.

1. καθεῖλες = κατήργησες.

2. ὁ τοῖς πεσοῦσι παρέχων ἀνάστασιν = σύ, ὁ ὁποῖος παρέχεις σωτηρίαν εἰς τοὺς πεσόντας (τοὺς ἁμαρτήσαντας).

3. τῇ θεϊκῇ σου ἐπιστασίᾳ = μὲ τὴν θεϊαν σου καθοδήγησιν, προστασίαν

ὡσπερ καὶ τὸν παράλυτον
ἤγειρας πάλαι,
ἵνα κράζω σεσωσμένος·
Οἰκτίρμον, δόξα,
Χριστέ, τῷ κράτει σου¹.

Κοντάκιον Κυριακῆς τοῦ τυφλοῦ

Τῆς ψυχῆς τὰ ὄμματα
πεπηρωμένος²
σοί, Χριστέ, προσέρχομαι
ὡς ὁ τυφλὸς ἐκ γενετιῆς,
ἐν μετανοίᾳ κραυγάζων σοί·
Σὺ τῶν ἐν σκότει
τὸ φῶς τὸ ὑπέρολαμπρον.

Ἄπολυτίκιον

Ἀνελήφθης ἐν δόξῃ, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν,
χαροποιήσας τοὺς μαθητάς
τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος,
βεβαιωθέντων αὐτῶν διὰ τῆς εὐλογίας
ὅτι σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ,
ὁ λυτρωτὴς τοῦ κόσμου.

Η΄) Εἰς τὴν Πεντηκοστήν

Ἄπολυτίκιον

Εὐλογητὸς εἶ, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν,
ὁ παρσόφους τοὺς ἄλιεῖς ἀναδείξας,
καταπέμψας αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
καὶ δι' αὐτῶν τὴν οἰκουμένην σαγηρεύσας,
φιλάνθρωπε, δόξα σοι.

1. τῷ κράτει σου = εἰς τὴν δύναμιν, εἰς τὴν ἐξουσίαν σου.

2. τῆς ψυχῆς τὰ ὄμματα πεπηρωμένος = ἐγώ, ὁ ὁποῖος ἔχω τὰ ὄμματα τῆς ψυχῆς πληγωμένα, συνεσκοτισμένα.

Κοντάκιον ¹

Ὅτε καταβάς
τὰς γλώσσας συνέχεε,
διεμέριζεν ἔθνη ὁ Ὑψιστος·
ὅτε τοῦ πυρὸς
τὰς γλώσσας διένειμεν,
εἰς ἐνότητα πάντας ἐκάλεσε·
καὶ συμφώνως δοξάζομεν
τὸ πανάγιον Πνεῦμα.

Β'. ΥΜΝΟΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΘΕΟΤΟΚΟΝ

Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου. Ἀπολυτίκιον

Σήμερον τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸ κεφάλαιον
καὶ τοῦ ἀπ' αἰῶνος μυστηρίου ἡ φανέρωσις·
ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Υἱὸς τῆς Παρθένου γίνεται,
καὶ Γαβριὴλ τὴν χάριν εὐαγγελίζεται.
Διὸ καὶ ἡμεῖς σὺν αὐτῷ
τῇ Θεοτόκῳ βοήσομεν·
Χαῖρε Κεχαριτωμένη,
ὁ Κύριος μετὰ σοῦ.

Κοντάκιον τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου

Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ
τὰ νικητήρια,
ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν
εὐχαριστήρια
ἀναγράφω σοι ἡ πόλις σου,
Θεοτόκε.
¹ Ἀλλ' ὡς ἔχουσα τὸ κράτος

---

1. Εἰς τὸ Κοντάκιον τοῦτο ἀντιτίθεται ἡ διαίρεσις εἰς πολλὰ ἔθνη, ποῦ ἔγινε μὲ τὴν σύγχυσιν τῶν γλωσσῶν ἐν Βαβέλ, πρὸς τὴν ἐνότητα, ἡ ὁποία ἐπετεύχθη κατὰ τὴν Πεντηκοστήν, ὅτε εἰς ἕκαστον Ἀπόστολον ἐπεφοίτησεν ὡς πυρίνη γλῶσσα τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ὠμίλει ἕκαστος Ἀπόστολος μίαν ξένην γλῶσσαν. Ἐν Βαβέλ ἐπῆλθε διάσπαισις, ἐνῶ κατὰ τὴν Πεντηκοστήν ἐνότητις τῶν λαῶν.

ἀπροσμάχητον,
ἐκ παντοίων με κινδύνων
ἐλευθέρωσον,
ἵνα κράζω σοι·
Χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. Ἐξαποστειλάριον

Ἀπόστολοι ἐκ περᾶτων
συναθροισθέντες ἐνθάδε,
Γεθσημανῆ τῷ χωρίῳ
κηδεύσατέ μου τὸ σῶμα·
καὶ σύ, νιὲ καὶ Θεέ μου,
παράλαβέ μου τὸ πνεῦμα.

Γ'. ΥΜΝΟΙ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΓΙΟΥΣ
ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΑ

Τοῦ Ἁγίου Στεφάνου

Βασιλεῖον διάδημα ¹ ἐστέφθη σὴ κορυφῇ
ἐξ ἄθλων, ὧν ὑπέμεινας ὑπὲρ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ,
μαρτύρων πρωτόαθλε ².
Σὺ γὰρ τὴν Ἰουδαίων ἀπελέγξας ³ μαρίαν,
εἶδές σου τὸν Σωτῆρα τοῦ Πατρὸς δεξιόθεν.
Αὐτὸν οὖν ἐκδυσώπει ⁴ αἰεὶ
ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν

Τοὺς τρεῖς μεγίστους φωστῆρας τῆς τρισηλίου Θεότητος,
τοὺς τὴν οἰκουμένην ἀκτίσι δογμάτων θείων πυρσεύσαντας ⁵,
τοὺς μελιρρῦτους ποταμοὺς τῆς σοφίας,
τοὺς τὴν κτίσιν πᾶσαν θεογνωσίας νόμασι καταρδεύσαντας,

1. βασιλεῖον διάδημα = βασιλικὸν στέμμα.

2. πρωτόαθλε = πρωταγωνιστά.

3. ἀπελέγξας = ἀφοῦ ἤλεγξες.

4. ἐκδυσώπει = νὰ ἐξευμενίζῃς, νὰ παρακαλῇς.

5. πυρσεύσαντας = οἱ ὁποῖοι ἐφώτισαν.

Βασίλειον τὸν Μέγαν καὶ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον
σὺν τῷ κλεινῷ Ἰωάννῃ, τῷ τὴν γλῶτταν χρυσορρήμονι,
πάντες οἱ τῶν λόγων αὐτῶν ἐρασταὶ
συνελθόντες ὕμνοις τιμήσωμεν
αὐτοὶ γὰρ τῇ Τριάδι ὑπὲρ ἡμῶν ἀεὶ πρεσβεύουσιν.

Τοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου

Ὡς τῶν αἰχμαλώτων ἐλευθερωτῆς
καὶ τῶν πτωχῶν ὑπερασπιστῆς,
ἀσθενούντων ἰατρός,
βασιλέων ὑπέρομαχος,
τροπαιοφόρε μεγαλομάρτυς Γεώργιε,
πρέσβευε Χριστῷ τῷ Θεῷ
σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Τοῦ μεγαλομάρτυρος Δημητρίου

Μέγαν εὖρατο¹ ἐν τοῖς κινδύνοις
σὲ ὑπέρομαχον ἢ οἰκουμένη,
ἀθλοφόρε, τὰ ἔθνη τροπούμενον².
Ὡς οὖν Ἀναίου καθεῖλες τὴν ἔπαρσιν³
ἐν τῷ σταδίῳ θαρράνας τὸν Νέστορα,
οὕτως, ἄγιε μεγαλομάρτυς Δημήτριε,
Χριστὸν τὸν Θεὸν ἰκέτευε δωρήσασθαι
ἡμῶν τὸ μέγα ἔλεος.

Τῶν Ἰσαποστόλων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης

Τοῦ σταυροῦ σου τὸν τύπον ἐν οὐρανῷ θεασάμενος
καὶ ὡς ὁ Παῦλος τὴν κλῆσιν⁴ οὐκ ἐξ ἀνθρώπων δεξάμενος
ὁ ἐν βασιλεῦσιν Ἀπόστολός σου, Κύριε,
βασιλεύουσιν πόλιν τῇ χειρὶ σου παρέθετο

1. εὖρατο (εὐράμην) = εἶδρε.
2. τὰ ἔθνη τροπούμενον = ὁ ὁποῖος τρέπεις εἰς φυγὴν, νικᾷς τὰ ἔθνη, τοὺς εἰδωλολάτραις.
3. καθεῖλες τὴν ἔπαρσιν = ἐκρήμνισες, ἐξητυτέλισες τὴν ὑπερηφάνειαν.
4. τὴν κλῆσιν = τὴν πρόσκλησιν εἰς τὸν Χριστιανισμόν.

ἦν περίσφζε διὰ παντὸς ἐν εἰρήνῃ,
πρεσβεΐαις τῆς Θεοτόκου, μόνε φιλάνθρωπε.

Ἐντωνίου τοῦ Μεγάλου

Τὸν ζῆλωτὴν Ἡλίαν τοῖς τρόποις μιμούμενος,
τῷ Βαπτιστῇ εὐθείαις ταῖς τρίβοις ἐπόμενος,
Πάτερ Ἐντωνιε,
τῆς ἐρήμου γέγονας οικιστῆς
καὶ τὴν οἰκουμένην ἐστήριξας εὐχαῖς σου.
Διὸ πρόεβενε Χριστῷ τῷ Θεῷ
σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Δ'. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ἘΣΜΑΤΑ

Μεγάλη Δοξολογία	Σελίς 159 - 160
Οἱ τὰ Χερουβεῖμ μυστικῶς εἰκονίζοντες	» 173
Χερουβικὸς ὕμνος Μ. Πέμπτης	» 180
Χερουβικὸς ὕμνος Προηγιασμένων	» 183

Χερουβικὸς ὕμνος Μ. Σαββάτου

Σιγησάτω πᾶσα σὰρξ βροτεία¹
καὶ στήτω μετὰ φόβου καὶ τρόμου
καὶ μηδὲν γήινον ἐν ἑαυτῇ λογιζέσθω·
ὁ γὰρ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων
καὶ κύριος τῶν κυριευόντων
προσέρχεται σφαιασθῆναι
καὶ δοθῆναι εἰς βρῶσιν τοῖς πιστοῖς.
Προηγῶνται δὲ τούτου οἱ χοροὶ τῶν ἀγγέλων
μετὰ πάσης Ἀρχῆς καὶ Ἐξουσίας,
τὰ πολυόμματα Χερουβεῖμ
καὶ τὰ εξαπτέρυγα Σεραφεῖμ,
τὰς ὄψεις καλύπτοντα
καὶ βοῶντα τὸν ὕμνον: Ἀλληλούϊα.

1. πᾶσα σὰρξ βροτεία = πᾶς ἄνθρωπος.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Α'. ΙΕΡΑ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

	Σελίς
1. Τί εἶναι θρησκεία	9
2. Εἶδη θρησκειῶν	11
3. Αἱ κυριώτεραι εἰδωλολατρικαὶ θρησκείαι τῆς ἀρχαιότητος	13
α) Ἡ θρησκεία τῶν Αἰγυπτίων	13
β) Ἡ θρησκεία τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων	15
γ) Ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων	16
δ) Ἡ θρησκεία τῶν Ρωμαίων	17
4. Αἱ κυριώτεραι σύγχρονοι θρησκείαι	18
α) Ἰνδοϊσμός	18
β) Ἡ θρησκεία τῶν Σινῶν. Κομφουκιανισμός—Ταοϊσμός	23
γ) Σινοτοϊσμός, ἡ θρησκεία τῶν Ἰαπώνων	25
δ) Ζωροαστρισμός ἢ Παρσισμός	26
ε) Μωαμεθανισμός	27
ς) Ἰουδαϊσμός	29
5. Γενικὸν συμπέρασμα περὶ τῶν μὴ χριστιανικῶν θρησκειῶν τοῦ κόσμου	31

ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

6. Τί εἶναι Κατήχσις	32
7. Πηγαί τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως	35
8. Διαίρεσις, σκοπὸς καὶ χρησιμότης τοῦ μαθήματος τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως	40

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'. — ΠΕΡΙ ΘΕΟΥ

9. Ἡ πίστις ὡς μέσον τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ πάσης ἐξ ἀποκαλύψεως ἀληθείας	42
10. Λογικαὶ ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ	44
11. Οὐσία καὶ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ	47
12. Φυσικαὶ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ	48
13. Λογικαὶ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ	50

14. Ἡθικαὶ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ	51
15. Ὁ Τριαδικὸς Θεὸς	53

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.— ΠΕΡΙ ΚΟΣΜΟΥ

16. Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου. Ὑλικὸς καὶ πνευματικὸς κόσμος	54
17. Ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ περὶ κόσμου	56
18. Οἱ Ἄγγελοι	60
19. Ὁ ἄνθρωπος	61

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.— ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΧΡΙΣΤῶ ΑΠΟΛΥΤΡΩΣΕΩΣ

20. Ἡ Γέννησις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ προπαρασκευὴ τῆς ἀνθρω- πότητος πρὸς ὑποδοχὴν αὐτοῦ	65
21. Ἡ διδασκαλία καὶ τὸ ἔργον τοῦ Σωτῆρος	68
22. Ὁ θάνατος τοῦ Σωτῆρος καὶ ἡ ἀνάστασις αὐτοῦ. Ἡ ἀνάληψις καὶ ἡ δευτέρα παρουσία τοῦ Σωτῆρος	69
23. Αἱ Χριστολογικαὶ ἕριδες	70
24. Τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Κυρίου. Τὰ τρία ἀξιώματα αὐτοῦ	72
25. Ἡ θεία χάρις	74

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.— ΠΕΡΙ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

26. Τὸ ἅγιον Πνεῦμα	76
27. Περὶ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐννοια, σκοπὸς καὶ ἰδιότητες αὐτῆς	77
28. Αἱ Χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι	80
29. Περὶ τῶν Μυστηρίων γενικῶς	81
30. Τὸ Βάπτισμα	82
31. Τὸ Χρίσμα	84
32. Ἡ Θεία Εὐχαριστία	85
33. Ἡ Μετάνοια	87
34. Ἡ Ἱερωσύνη	88
35. Ὁ Γάμος	90
36. Τὸ Εὐχέλαιον	91

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.— ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΕΛΛΟΥΣΗΣ ΖΩΗΣ

37. Περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς γενικῶς	93
α) Μερικὴ κρίσις	94
β) Καθολικὴ κρίσις	95

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.— Αἱ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΔΟΓΜΑΤΙΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΑΙ

38. Περὶ τῶν διαφορῶν γενικῶς	97
α) Αἱ πηγαὶ τῆς χριστιανικῆς Ἐρησκείας	98

	Σελίς
β) Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου	99
γ) Ἡ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καινοτομία τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας	100
δ) Ἡ Ἐκκλησία	100
ε) Τὰ Μυστήρια	102
ς) Αἱ ἔσχαται ἡμέραι	106
ζ) Ἡ λατρεία	108
39. Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ αἱ ἄλλα σύγχρονοι θρησκείαι τοῦ κόσμου. Σύγκρισις αὐτῶν	110

Β'. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Λατρεία	115
2. Λειτουργική. Ἔννοια, χρησιμότης καὶ διαίρεσις αὐτῆς . . .	116
3. Λειτουργικά βιβλία	118

ΜΕΡΟΣ Α'

4. Ὁ ναὸς	120
5. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ναῶν	121
6. Τὰ μέρη τοῦ ναοῦ	127
7. Τὰ ἐν τῷ ἁγίῳ βήματι	130
8. Ἄλλα ἀντικείμενα τῆς θείας λατρείας	134
9. Τὰ ἱερά ἄμφια	136

ΜΕΡΟΣ Β'

10. Αἱ ἑορταί	143
11. Δεσποτικαὶ ἑορταί	144
α) Ἀκίνητοι Δεσποτικαὶ ἑορταί	144
β) Κινηταὶ Δεσποτικαὶ ἑορταί	146
12. Θεομητορικαὶ ἑορταί	152
13. Ἑορταί τῶν Ἁγίων	152

ΜΕΡΟΣ Γ'

14. Αἱ Ἱεραὶ Ἀκολουθίαι	155
-----------------------------------	-----

I. Τακτικαὶ Ἀκολουθίαι

15. Αἱ Ἔωρα	155
16. Ὁ Ἑσπερινὸς	156

	Σελίς
17. Τὸ Ἀπόδειπνον	157
18. Τὸ Μεσονυκτικόν	158
19. Ὁ Ὕμνος Ὁρθρος	158

Ἡ θεία λειτουργία

20. Σημασία καὶ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῆς θείας λειτουργίας . . .	160
21. Αἱ σήμερον τελούμεναι λειτουργίαι. Διαίρεσις τῆς θείας λειτουργίας	162
22. Ἡ Προσκομιδὴ	164
23. Ἡ λειτουργία τῶν κατηχουμένων	165
24. Ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν	172
25. Ἡ λειτουργία τῶν Προηγιασμένων Δώρων	182

II. Ἑκτακτοὶ Ἀκολουθίαι

26. Τὸ Βάπτισμα	184
27. Τὸ Χρίσμα (ἢ Μύρον)	185
28. Ἡ Μετάνοια ἢ Ἐξομολόγησις	186
29. Ἡ Ἱερwsύνη ἢ Χειροτονία	186
30. Ὁ Γάμος	187
31. Τὸ Εὐχέλαιον	189
32. Τὰ Ἐγκαίνια τῶν ναῶν	189
33. Ὁ Ἀγιασμός	191
34. Ἡ Παράκλησις	192
35. Ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία ἢ κηδεία	192

ΜΕΡΟΣ Δ'

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΥΜΝΟΛΟΓΙΑ

36. Τί εἶναι ὕμνος	194
37. Ὀνομασία καὶ εἶδη τῶν ὕμνων	195
38. Ρυθμός τῶν ὕμνων	196
39. Ἡ μελωδία τῶν ὕμνων	198
40. Οἱ σπουδαιότεροι ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνογράφοι	199

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Τὰ κυριώτερα δημιουργήματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὕμνολογίας.

Α'. Ὕμνοι εἰς τὸν Δεσπότην καὶ Σωτῆρα Χριστὸν	202
Β'. Ὕμνοι εἰς τὴν Θεοτόκον	220
Γ'. Ὕμνοι εἰς τοὺς Ἁγίους	221
Δ'. Λειτουργικά ἄσματα (χερουβικὸ ὕμνος)	223

ΕΞΩΦΥΛΛΟΝ Α. ΤΑΣΣΟΥ

Ἐπιμελητὴς Ἐκδόσεως: Σ. ΚΟΝΟΜΑΡΑΣ (ἀπ. Δ.Σ. Ο.Ε.Σ.Β. 425/18.3.53)

Τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιοσήμον εἰς ἀπόδειξιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἄντίτυπον στερούμενον τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπον. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιοῦν αὐτὸ διώκεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 7 τοῦ νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946 Α 108).

024000028455

ΕΚΔΟΣΙΣ Β', 1953 (γ) — ΑΝΤΙΤΥΠΑ 40.000

ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΞΙΑ : ΓΡΑΦΙΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ " Α Σ Π Ι Ω Τ Η Ε Λ Κ Α " Α.Ε.

